

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HAYAT BOYU ÖĞRENME VE YETİŞKİN EĞİTİMİ
PROGRAMI**

**UYGULAMA TOPLULUĞU OLARAK
GÖDENCE TARIMSAL KAKINMA KOOPERATİFİNDE
ÖĞRENME DENEYİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

ALİ TANSU BALCI

**ANKARA
HAZİRAN, 2023**

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HAYAT BOYU ÖĞRENME VE YETİŞKİN EĞİTİMİ
PROGRAMI**

**UYGULAMA TOPLULUĞU OLARAK
GÖDENCE TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFİNDE
ÖĞRENME DENEYİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

ALİ TANSU BALCI

DANIŞMAN: PROF. DR. AHMET YILDIZ

**ANKARA
HAZİRAN, 2023**

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ali Tansu Balcı adlı öğrencinin hazırladığı “Uygulama Topluluğu Olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde Öğrenme Deneyimleri” başlıklı bu çalışma Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı / Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Programı’nda jüri üyelerince oy birliği ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	<u>Jüri Üyeleri</u>	<u>İmza</u>
Başkan	Prof. Dr. Meral Uysal	
Üye	Prof. Dr. Ahmet Yıldız (Danışman)	
Üye	Prof. Dr. Bülent Gülçubuk	
Üye	Doç. Dr. Ayhan Ural	
Üye	Doç. Dr. Erhan Bağcı	

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca, jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulu tarafından ise .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Mehmet İkbâl YETİŞİR
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

(İmza)

Ali Tansu Balcı

ÖZET

UYGULAMA TOPLULUĞU OLARAK GÖDENCE TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFİNDE ÖĞRENME DENEYİMLERİ

BALCI, Ali Tansu

Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet YILDIZ

Haziran, 2023, xiv + 195 Sayfa

Öğrenmeyi sosyal dünyaya katılım olarak ele alan ve sosyal bağlamın ayrılmaz bir parçası olarak açıklayan durumsal öğrenme yaklaşımı, her öğrenmenin farklı bağlamlarda gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Bu bağlam, bireylerin diğerleri ile etkileşimi, öğrenme araçları, fiziksel çevreleri ve kültürleri üzerinden şekillenmektedir. Yetişkinlerin gündelik hayatı içerisinde etkileşimde bulundukları topluluklar, onların öğrenme bağlamını oluşturmaktadır. Herhangi bir bilginin var olduğu topluluğa katılım, aslında öğrenmenin epistemolojik bir ilkesidir. Bu topluluklar durumsal öğrenme yaklaşımında uygulama topluluğu olarak kavramlaştırılmakta ve uygulama topluluklarına katılan yetişkinlerin çevreden merkeze doğru hareketliliklerle uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini deneyimledikleri görülmektedir.

Bu araştırmada bir uygulama topluluğu olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifine katılan yetişkinlerin, çevreden merkeze doğru hareketliliklerle uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri değerlendirilerek; kooperatif ortağı yetişkinlerin öğrenme bağlamı açığa çıkarılmaktadır. Kooperatifler temel ilkeleri gereği gönüllü, demokratik, özerk ve dayanışmacı topluluklar olup aynı zamanda öğrenen organizasyonlardır. Kooperatife katılan yetişkinler, diğerleri ile etkileşimde bulunarak uygulamada öğrenmekte ve kimlik geliştirmektedirler.

Bu kapsamda Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortakları çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Durum çalışması yöntemi ile yürütülen araştırmada; görüşme, gözlem, soru kâğıdı ve doküman incelemesi veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. 86 gün süren saha çalışmasında 135 kooperatif ortağının demografik özellikleri soru kâğıdı aracılığıyla elde edilmiş, 21 ortak ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek gözlemlerde

bulunulmuş, doküman incelemesi yolu ile kooperatife dair bilgilere ulaşılmış ve betimsel analiz ile veriler çözümlenmiştir.

Sonuç olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifine katılan yetişkinler diğer ortaklarla etkileşimde bulunmakta; topluluk içerisindeki etkinliklere ve yönetim organlarına katılarak çevreden merkeze doğru hareket etmektedir. Bu hareketlilik içerisinde uygulamada öğrenme süreçleri açığa çıkmaktadır. Ortaklar, kooperatifte temel olarak tarımsal üretime yönelik öğrenmeler, fabrika-makine bilgisi ve yönetsel ve iletişimsel öğrenmeler edinmektedir. Bu süreçler hem kooperatif kimliğini geliştirmekte hem de ortakların kimlik gelişimlerini sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Durumsal öğrenme, kooperatifçilik, tarımsal kooperatifler, uygulamada öğrenme, yetişkin öğrenmesi

ABSTRACT

LEARNING EXPERIENCES IN GÖDENCE AGRICULTURAL DEVELOPMENT COOPERATIVE AS A COMMUNITY OF PRACTICE

BALCI, Ali Tansu

Dissertation, Department of Educational Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet YILDIZ

June, 2023, xiv + 195 Pages

The situated learning approach, which considers learning as participation in the social world and explains it as an integral part of the social context, emphasizes that each learning will take place in different contexts. This context is shaped by the interaction of individuals with others, learning tools, physical environments and cultures. The communities that adults interact with in their daily lives constitute their learning context. Participation in the community where any knowledge exists is actually an epistemological principle of learning. These communities are conceptualized as communities of practice in the situated learning approach, and it is seen that adults participating in communities of practice experience learning and identity development processes in practice with mobility from the periphery to the center.

In this research, by evaluating the learning and identity development processes of adults participating in Gödence Agricultural Development Cooperative as a community of practice, with mobility from the periphery to the center; The learning context of the cooperative member adults is revealed. Cooperatives are voluntary, democratic, autonomous and solidaristic communities, and they are also learning organizations. Adults participating in the cooperative learn and develop identity in practice by interacting with others.

In this context, Gödence Agricultural Development Cooperative members were determined as the working group. In the research conducted with the case study method; interview, observation, question paper and document analysis were used as data collection tools. During the field study that lasted for 86 days, demographic characteristics of 135 cooperative members were obtained through a questionnaire,

observations were made with face-to-face interviews with 21 members, information about the cooperative was obtained through document analysis, and data were analyzed with descriptive analysis.

As a result, adults participating in Gödence Agricultural Development Cooperative interact with other members; It moves from the periphery to the center by participating in activities and governing bodies within the community. In this mobility, learning processes emerge in practice. In the cooperative, the members basically acquire agricultural production-oriented learning, factory-machine knowledge and managerial and communicative learning. These processes both develop the identity of the cooperative and ensure the identity development of the members.

Key Words: Situated learning, cooperation, agricultural cooperatives, learning in practice, adult learning

TEŞEKKÜR

Uygulama topluluğu olarak tarımsal kooperatiflerde gerçekleşen durumsal öğrenmeleri ele alan bu çalışma ile 2013 yılında yüksek lisans ile başladığım lisansüstü eğitim sürecimi on yılın ardından tamamliyorum. Bu süreçte üzerimde çok fazla insanın emeği oldu.

Doktora eğitimimden önce çalışmalarından ilham aldığım, doktora başladığımda derslerini aldığım, birlikte araştırmalar yaptığım ve tez çalışmamı birlikte yürüttüğüm danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Yıldız; kendisi ile çalışmak benim için çok öğreticiydi. Tezin planlanma aşamasındaki katkıları, saatler süren toplantılarımızdaki sabrı, tezin gidişatına yön veren önerileri ve saha çalışmasına bizzat katılarak verdiği destekleri için kendisine ne kadar teşekkür etsem eksik kalacaktır.

Yetişkin eğitimi alanının duayen hocası Prof. Dr. Meral Uysal; akademide 40 yılı aşan birikimi ve duruşuyla örnek aldığım hocalardan oldu. Kendisinden çok fazla şey öğrendim ve hala öğrenmeye devam ediyorum. Tez çalışmamdaki yön verici katkıları ve üzerimdeki emekleri için kendisine teşekkür ediyorum.

Hayata ve eğitime dair bakış açısı ile beni derinden etkileyen Doç. Dr. Fevziye Sayılan; her daim yanımda oldu. Kendisini dinlemek ve sürekli yeni bir şeyler öğrenmek benim için hep çok kıymetli oldu, bundan sonra da öyle olacak. Bana kattığı her şey için kendisine teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans eğitimimde çalışmalarından yararlandığım, hocalarımdan sürekli ismini duyduğum ve doktora başladığımda kendisi ile tanışmaktan büyük onur duyduğum Dr. Niyazi Altunya; bir güneş gibi yolumuzu aydınlatıyor. Tezimde benimle paylaştığı kaynaklardan çok yararlandım. Kendisine ne kadar teşekkür etsem az kalacak.

Her karşılaştığımızda hayat enerjisi ile beni karşılayan Prof. Dr. Hayat Boz; ders dönemimde kendisinden çok şey öğrendim ve birlikte bir araştırma yürütme şansım oldu. Bana kattıkları için kendisine teşekkür ederim.

Tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. Bülent Gülçubuk'a, kooperatifçiliğe dair verdiği bilgiler, çalışma grubumu belirlememdeki yardımları ve tez sürecimdeki katkıları için teşekkür ederim. Doç. Dr. Ayhan Ural ve Doç. Dr. Erhan Bağcı'ya tez jürimde yer almayı kabul ettikleri ve şimdiye kadar ki katkıları için teşekkür ediyorum.

Ve Prof. Dr. Ayfer Kocabaş, aslında buralara gelmemde en büyük katkıya sahip. Yüksek lisans eğitimime onun desteği ile başladım, onun danışmanlığında bitirdim, birlikte birçok çalışma yürüttük, kendisinden çok şey öğrendim ve hala öğreniyorum. Ancak doktora eğitimime ondan ayrı devam etmek zorunda kaldım ama o her zaman yanımda oldu, olmaya devam ediyor. Teşekkürler Ayfer Hocam.

Tezimin çalışma grubunu oluşturan Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin tüm ortaklarına ve özellikle yönetim kurulu başkanı Çağatay Özcan Kokulu'ya, Özcan Güzel'e, Feridun Sır'a, Ayşe Gül Özgören'e teşekkür ederim, saha çalışmamın bu denli verimli geçmesinde katkıları çok büyük oldu.

Doktora sürecimin daimî destekçileri Eda Ata ve Gamze Gonca Özyurt, birlikte başladığımız doktora sürecinde hep yanımda oldular. Her şey için teşekkür ederim, “siz de bitirin artık!” Doktoranın ilerleyen süreçlerinde tanıştığım Dr. Nurcan Korkmaz, Dr. Şengül Erden ve Uğur Karaman'a ders ve tez dönemindeki tüm desteklerinden ötürü teşekkür ediyorum. Nurcan ve Şengül'e yetişemedim ama Uğur'dan bir gün önce tez savunmamı yapmış olacağım. Teze birlikte başladığım Dr. Nagihan Gökçe'ye ayrıca teşekkür ediyorum. İkimiz de kooperatifler üzerine çalıştık, tezin her aşamasında görüş alışverişinde bulunduk. Neredeyse tezimin tamamını okuyarak geri dönütlerde bulundu.

Elbette ki aileme teşekkür etmem gerekiyor. Varlıkları ile beni her zaman motive ettiler. Annem Fatma Balcı ve babam Zeki Balcı, en çok teşekkürü siz hak ediyorsunuz, var olun. Kardeşim Tayfun Balcı ve ablam M. Cansu Balcı aynı zamanda okul arkadaşım oldular, her şey için teşekkür ederim.

Ve Ayşe Cansu Özdemir, tezimin her bir sayfasında emeği var. Son okumaları, yönlendirmeleri, paylaşımları, motivasyonu ile hep desteğini hissettim. Hem tezimde hem hayatımda yanımda olduğun için çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışma Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından #21L0630001 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Prof. Dr. Kadir Beycioğlu'na...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR/SİMGELER	xiv
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
Problem.....	1
Amaç.....	13
Önem.....	13
Tanımlar.....	14
BÖLÜM 2.....	17
KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	17
Öğrenmeye Dair Yaklaşımlar	18
Yetişkin Öğrenmesi	23
Durumsal Öğrenme Yaklaşımı	27
Uygulama Toplulukları	35
Kooperatifçilik	40
Kooperatifçiliğin Tarihsel ve Düşünsel Gelişimi.....	51
Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi.....	60
Türkiye’de Kooperatifçiliğin Düşünsel Gelişimi.....	70
Bir Uygulama Topluluğu Olarak Tarımsal Kooperatifler	74
Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi.....	78
BÖLÜM 3.....	85
YÖNTEM	85
Araştırmanın Modeli.....	85
Çalışma Grubu	86
Kooperatif Ortakları ve Katılımcıların Genel Demografik Özellikleri.....	89
Veri Toplama Araçları	92
Veri Toplama Süreci.....	93
Verilerin Çözümlemesi	95
BÖLÜM 4.....	97
BULGULAR VE YORUMLAR	97
Kooperatife Katılım Süreçleri.....	97
Kooperatifte Çevreden Merkeze Doğru Hareketlilik.....	105
Toplantı ve Etkinliklere Katılım: “Gödençe’nin demokrasiyi deneyimlediği” toplantılar	106

Yönetim Organlarına Katılım: “Biz merkezi oluşturuyoruz, çelik kadro”	111
Kooperatif Ortaklarının Uygulamada Öğrenme Deneyimleri	114
Tarımsal Üretim Yönelik Öğrenme: “Biliyoruz artık nasıl kaliteli yağ çıkarılır.”	115
Fabrika-Makine Bilgisi Edinme: “Önceden hiç yapamazdım ama şimdi diyorum ki ‘yapabilirim’.”	121
Yönetimsel ve İletişimsel Öğrenme: “Biz yönetmeyi ve yönetilmeyi öğrendik.”	124
Kooperatifte Kimlik Geliştirme Süreçleri.....	128
Kooperatif Kimliği: “Benim bir kooperatifim var!”	129
Ortakların Kimlik Gelişimi: “Daha önce çekingenken, şimdi çok daha rahatım.”	133
BÖLÜM 5.....	141
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	141
Sonuçlar	141
Kooperatife Katılma Süreçlerine Dair Sonuçlar	143
Kooperatifte Çevreden Merkeze Doğru Hareketlilik ile İlgili Sonuçlar.....	144
Uygulamada Öğrenme Deneyimlerine Dair Sonuçlar	145
Kimlik Geliştirmeye Dair Sonuçlar	148
Öneriler	150
Araştırmacılara Öneriler.....	151
Politika Yapıcılara Öneriler	152
KAYNAKLAR.....	155
EKLER	173
EK 1. Soru Kâğıdı.....	174
EK 2. Görüşme Soruları.....	176
EK 3. Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ile İlgili Görseller.....	181
EK 4. Etik Kurul Onayı	192
BENZERLİK BİLDİRİMİ	193
ÖZGEÇMİŞ.....	194

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Enformel Öğrenmenin Üç Türü	26
Tablo 2. Öğrenciler, Sıradan İnsanlar ve Uygulayıcıların Etkinlikleri.....	30
Tablo 3. Kooperatif ve Özel İşletme Arasındaki Farklar	42
Tablo 4. Türkiye Geneli Kooperatif ve Ortak Sayıları	45
Tablo 5. Dünya Geneli Kooperatifler, İstihdam ve Ortaklık	49
Tablo 6. 1795-1873 Yılları Arası İngiltere ve Galler'de Kurulan Kooperatif Sayıları...	55
Tablo 7. 1929-1941 ve Sonraki On Yıllık Periyotlarda Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ortak Sayıları ile Bağlı Oldukları Köy Sayıları	67
Tablo 8. 1935 Yılında Bazı Ülkelerdeki Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ortak Sayıları ile Kooperatifleşme Oranları	68
Tablo 9. Tarım Satış Kooperatiflerinin Sayısal Gelişimi	69
Tablo 10. Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Zeytinyağı Satışlarının Yıllara Göre Dağılımı	82
Tablo 11. Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Genel Demografik Özellikleri	87
Tablo 12. Kooperatif Ortaklarının Genel Demografik Özellikleri	89
Tablo 13. Katılımcıların Demografik Özellikleri	91

KISALTMALAR/SİMGELER

KÖY-KOOP	Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
MSP	Millî Selamet Partisi
GTKK	Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
KOOPKUR	Türk Kooperatifçilik Kurumu
Akt.	Aktaran
PACA	Philadelphia Bölgesi Kooperatif İttifakı
Der.	Derleyen
Ed(s).	Editör(ler)
Çev.	Çeviri
ss.	Sayfa sayısı
pp.	Sayfa sayısı (ingilizce)
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
TBB	Türkiye Belediyeler Birliği

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde öncelikle araştırmanın problem durumu ortaya konulmakta ve problem durumundan hareketle araştırmanın amacı ve alt amaçları sunulmaktadır. Problem durumu ve amaca göre araştırmanın önemi vurgulanmakta ve son olarak araştırmada geçen kavramların tanımlarına yer verilmektedir.

Problem

Yetişkin eğitimini, çok geniş bir alanı kapsaması nedeni ile tek bir tanımla sınırlandırmak mümkün değildir. Herhangi bir tanım, diğer birçok alanı dışlayıcı olabilir. Ancak genellikle yaygın eğitimle eş anlamlı olarak kullanılan yetişkin eğitimi, eğitim sürecinin yetişkinlere özgü bir biçimde sürdürülmesi ya da yetişkinlerin katıldığı öğrenme süreçleri olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında yetişkinlerin kasıtlı bir şekilde eğitim amacı ile katılmadığı ancak kendiliğinden öğrenmenin gerçekleştiği durumlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla, yetişkin eğitimi sadece eğitimi değil aynı zamanda öğrenmeyi de içermektedir. Öğrenme ise deneyimlemeyi gerektirir. Yetişkinlerde deneyim, öğrenmenin kaynağı ve aynı zamanda uyaranıdır.

Bu varsayımlardan hareketle yetişkin eğitimini tek bir tanım yerine alanyazında ortaya çıkan belirli yönelimler üzerinden tanımlamak yerinde olacaktır. Bunlardan en bilineni “yetişkin okullaşması” olarak ifade edilebilen yetişkinlere ikinci bir şans sunan yaklaşımlardır. Burada daha çok yetiştirmeye vurgu yapılmaktadır. Bunun yanı sıra piyasanın eğitim üzerindeki etkisi göz önüne alındığında ticari bir temel üzerinden şekillenen yetişkin eğitimi türleri de mevcuttur. Bunlar daha çok hizmet içi eğitim, sertifika programları gibi eğitim türlerinden oluşmaktadır. Bu iki yaklaşımın dışında ve çoğu zaman söz konusu yaklaşımları eleştiren başka bir anlayış ise toplumsal dönüşüm için yetişkin eğitimi olarak ifadelendirilebilecek olan, temelde toplumsal bir amaç güden ve insanların sisteme uyumlarını sağlamanın ötesinde onların birer “özne” olarak temel sorunlarına yönelen bir yaklaşımdan söz edilmektedir. Bu yaklaşım toplumsal dönüşüm için yetişkin eğitimi veya radikal yetişkin eğitimi olarak da bilinmekte ve kendi içerisinde

farklı alanlara ayrılmaktadır. Bu bakış açısı, dünyanın farklı yerlerindeki sosyal ve politik hareketlerde ortaya çıkan yetişkin öğrenme biçimlerine odaklanmaktadır. (Mayo, 2018:146).

Radikal yetişkin eğitimi literatüründe birçok farklı bakış açısından söz etmek mümkündür. Bunlar arasında Peter McLaren'ın eleştirel pedagoji yorumu; Henry Giroux'un dönüştürücü entelektüeller olarak eğitimciler ve kamusal pedagoji yorumu; Michael Apple'ın resmi bilgi kavramı; Paulo Freire'nin ezilenlerin pedagojisi ve eleştirel okuryazarlık çalışmaları; Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramlaştırması; Youngman, Allman ve John Holst'un Marksist yaklaşımları; Shirley Walters, Ove Korsgaard, Michael Welton ve Judith Marshall'ın küreselleşme eleştirileri; Zygmunt Bauman'ın eleştirel yaşam boyu öğrenme bakışı; Myles Horton'un eleştirel yurttaşlık yorumu; Griff Foley'un toplumsal eylem içerisinde öğrenme çalışmaları önemli yer tutmaktadır (Mayo, 2018).

Radikal yetişkin eğitimi literatürü içerisinde öne çıkan alanlardan biri olan toplumsal eylem içerisinde öğrenme çalışmaları ise birçok toplumsal hareketi yetişkin öğrenmesi bağlamında ele almaktadır (Foley, 1999). Kooperatifçilik hareketi de radikal yetişkin eğitimi alanında toplumsal eylem içerisinde öğrenmenin gerçekleştiği bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Baldacchino, 1990; Quarter, 2000).

Kooperatifler, piyasacı bakış açısının aksine bireyleri ekonomik yönden savunmakta ve onların güçlenmelerini sağlamaktadır. Onları, müşterek bir amaçta birleştirmekte ve ekonomik bağımsızlık ve özgürlüklerini arttırmaktadır (Mülâyim, 2019:17). Bu yönüyle kooperatifçilik kamu ve özel işletmelerin yanında üçüncü bir sektör olarak tanımlanmaktadır (Geray, 2014; Mülâyim, 2019). Öyle ki kooperatifler yapısı gereği ne tam bir kamu kurumu ne de bir özel işletmedir; bunları da kapsayan ancak birçok yönden farklılaşan özelliklere sahiptir. Yılmaz (2013), mevcut kamusal alanın günümüzde daraltılmış bir alanı ifade ettiğini ve bu nedenle kamusal alanın yeniden kamusal olana dönüştürülmesi gerekliliğini vurgularken kooperatif örgütlerin alternatif bir kamusal alanı oluşturabilme potansiyeline değinmektedir. Yıldırım (2017) ise İzmir Tire Süt Kooperatifi üzerinden alternatif kamusal alanın örneklerini sunmaktadır.

1990'lardan günümüze kadar dünya genelinde izlenen politikalar, kırsal nüfusu azaltmak ve tarımsal istihdamı küçültmek üzerine kuruluydu. Özellikle IMF ve Avrupa Birliği özelinde, tarımda şirketleşme ön plana çıkmakta ve küçük üreticilerin tasfiyesi hedeflenmekteydi. Benzer şekilde Türkiye'de de köylülük tasfiye edilmekte, kent hayatı özendirilmekte idi. Üretim yerine tüketimin özendirildiği bu süreç, daha çok "kentli"

söylemler üzerinden ele alındı ve nihayetinde, neoliberal küreselleşme tarımsal dönüşümü de beraberinde getirdi (Bernstein, 2014; Keyder ve Yenal, 2018; Yıldırım, 2019). Söz konusu politikalar tarım sektöründeki işgücünde düşüşe sebebiyet vermiş ve tarımın gayrisafi yurt içi hasıladaki (GSYH) payı da düşmüştür. 1985 yılında işgücü %47 oranında tarım sektöründe yer alırken, 2019 yılında bu oran %19,6'ya gerilemiştir. 1980 yılında tarımın GSYH'deki payı %26 iken 2011'de %7,5'e, 2019'da %6,4'e kadar gerilemiştir (OECD, 2008; T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020; TÜİK, 2020). Bununla birlikte kırdaki çözülen genç nüfus hizmet sektörünün en alt tabakalarında çalışmak durumunda kalırken; tarımda veya tarım dışında işçileşme artmıştır (Çelik, 2017). 2005 yılı itibariyle kırsal nüfus artış oranı, 1990 yılından beri ilk defa negatife dönmüştür. 2000 yılında %35,10 olan kırsal nüfus oranı, 12.11.2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı kanun¹ ile daha da azalmış; 2019 yılı itibariyle %7,2'ye düşmüştür (TÜİK, 2019). Nihayetinde Türkiye'de tarım alanları ve çiftçi sayısı da yıldan yıla azalmıştır. 2020 yılı itibari ile sadece son 12 yılda çiftçi sayısı %48; tarım alanları ise %12,3 azalmıştır (euronews, 2020).

Tarımda uygulanan politikalarla birlikte yaşanan gerileme ile kentlere göç artmış ve bunun sonucunda kent nüfusu özellikle son yıllarda yükselişe geçmiştir. Bir dönem kent hayatını özendiren hükümetler ise şimdilerde tekrardan kırsala dönüşü destekleyen adımlar atmaktadır. Türkiye'de de Tarım Bakanlığı ve çeşitli kurumlar aracılığıyla “köye dönüş projeleri” hayata geçirilmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Politika yapıcılarının da bu yönde politika üretme çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla uzunca bir süredir izlenen mevcut politikaların iflasından söz edilebilir. Zira küreselleşme dalgası ile özendirilen kent hayatı artık yaşanılmaz hale gelmektedir. İnsanlar sağlıklı gıdaya erişememekte ve doğadan kopuk bir hayat sürmektedirler. Tam da bu noktada kooperatifler yeniden “popüler” bir hal almakta, kırsala dönüşün ön ayağı olarak belirmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki söz konusu kırsala dönüş hali, özünde iyi niyetli bir politika olmanın ötesinde kırsalın da küreselleştirilmesi çabası olarak okunabilir. Hal böyle olunca kooperatifler de kırsal dönüşümün politik araçları ya da kırsal alana nüfus edebilme aracı olarak kullanılabilir. Bu noktada kooperatiflerin yüz yılı

¹ 6360 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 6 Aralık 2012 tarih ve 28489 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. 30 Mart 2014 tarihinde yapılan mahalli idareler seçimi ile birlikte kanun yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre büyükşehir belediyesi sınırlarında yer alan belde belediyeleri ile köyler, mahalle olarak bağlı oldukları büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırlarına dâhil olmuşlardır (TBB, 2014).

aşan bir birikime sahip olan temel ilkelerini doğru okuyabilmek ve bu ilkeler etrafında kooperatifleri desteklemek önemli bir hal almaktadır.

Son dönemde yeniden popülerleşen kooperatifçiliği doğru anlayabilmek için kooperatifçiliğin tarihine ve temel ilkelerine bakmak gerekmektedir. Kooperatifçilik özünde “bireylerin ya da yerel toplulukların ekonomik, toplumsal ve kültürel gereksinmelerini karşılamak üzere, özüne yardım, karşılıklı yardımlaşma ilkeleri çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelerek amaca uygun işletmeler kurmaları, girişimlerde bulunmaları, örgütlenmeleri sürecidir.” (Geray, 2014:24). Mülâyim (2019:17) ise kooperatifçiliği “bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmeleridir.” şeklinde tanımlamaktadır. Her iki tanımda -alandaki diğer birçok tanımda olduğu gibi- ortak vurgu dayanışma ve ekonomi olmaktadır. Rekabet yerine işbirliğini, hiyerarşi yerine yatay örgütlenmeyi, zorunluluk yerine gönüllüğü esas alan kooperatiflerin (Yılgör, 2019), ekonomik dayanışma üzerine kurulu bir yapı olduğu söylenebilir ancak çoğu zaman kooperatifler bundan çok daha fazlasını ifade etmektedir.

Dünyada bugünkü modern anlamıyla kooperatifçilik hareketi, sanayi devriminden sonra işçi sınıfının oluşması ve çalışma koşullarının zorluğu sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk kooperatif ise 21 Aralık 1844 yılında İngiltere’nin Rochdale kasabasında “Rochdale Öncüleri” adı verilen ve 28 dokuma işçisi tarafından kurulan tüketim kooperatifidir. Aynı dönemlerde Fransa’da üretim kooperatifleri ve Almanya’da kredi kooperatifleri ortaya çıkmış ve zamanla Danimarka, İsviçre, İsveç gibi ülkelere de yayılmıştır. Ancak kooperatifçilik düşüncesi, eski çağlardan bu yana her zaman var olan bir durumdu. Dayanışma ve işbirliği üzerine kurulu tarımsal, ekonomik, toplumsal birliktelikler, -adı kooperatifçilik olmasa da- insanlık tarihi boyunca var olmuşlardır (Geray, 2014:72; Mülâyim, 2019:36).

Türkiye’de ise ilk kooperatifçilik hareketi olarak, Osmanlı döneminde Mithat Paşa’nın topraksız köylüler için 1867 yılında kurmuş olduğu Memleket Sandıkları gösterilmektedir. Ancak bunun öncesinde de 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkan Ahi Birlikleri de bugünkü kooperatif yapılarla benzerlikler göstermektedir. Yine Anadolu’da, geçmişten günümüze varlığını sürdüren imece kültürü de teşkilatlanmamış kooperatifçilik olarak görülmektedir (Geray, 2014; Çıkin, 2017; T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte, Atatürk’ün 1930-1935 yıllarında kooperatiflere yönelik çıkardığı yasalar toplum kalkınmasında önemli bir yer

almaktadır. Aynı zamanda Atatürk, Silifke’de kurulan Tarım Kredi Kooperatifinin ilk üyesi olarak ve Ankara’da Memurlar Tüketim Kooperatifi’ne de öncülük ederek yeni Cumhuriyet’in kalkınmasında kooperatiflere önem vermiştir. Kooperatiflerle ilgili yasal düzenlemelerin yanında, özellikle köy enstitüleri ile birlikte düşünsel düzeyde bir bilinç oluşmaya başlamıştır. Enstitü programlarında kooperatifçiliğe yer verilmesi ve enstitülerin temel görev alanlarından biri olarak tanımlanan toplumda kooperatifçilik bilincinin oluşturulması ve enstitülerde kooperatiflerin açılması kırsalda bir bilinç oluşturmuştur (Geray, 1971; Balcı, 2022). Bu bilinç 60’lı yıllarda kooperatifçilik hareketinin yükselmesini sağlamıştır. Devam eden yıllarda 1961 ve 1982 anayasalarında, 1163 Sayılı Kooperatifler yasasında, kalkınma planları, strateji ve eylem belgelerinde kooperatifçiliğin desteklenmesine vurgu yapılmıştır (Yıldırım Kocabaş, 2003; Geray, 2014:119-120).

Günümüzde kooperatifçilik -özellikle 31 Mart 2019 yerel seçimlerinden sonra- daha fazla gündeme gelmiş ve bu alana ilgi hiç olmadığı kadar artmıştır. Burada yerel yönetimler ve kooperatifler arasında kurulan (özellikle İzmir ve Tunceli örnekleri²) ve/veya kurulması gereken ilişkiler (Şahin, 2019), tüm dünyada yerelleşme politikalarının önem kazanması, küreselleşmenin bir çıkmaz içerisinde olduğu ve hatta krize yol açtığı (özellikle Covid-19 salgınından sonra) durumlar nedeni ile kooperatifçilik yeniden gündeme gelmektedir. Ancak bunun yanında, özellikle konut kooperatifçiliği alanında Türkiye’de geçmişte yaşanan olumsuz deneyimler, insanlarda kooperatifçiliğe karşı bir önyargı oluşturabilmektedir (Yılğör, 2019; Yıldırım, 2019:31).

Kooperatif örgütlenmelerin tarihine bakıldığında birçok farklı kooperatif türünün oluştuğu görülmektedir. Her bir kooperatif türü, bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İhtiyaç ortadan kalktığında ise kooperatif türüne dair katılım azalmıştır. Geçmişten günümüze insanların ihtiyaçları ekseninde ortaya çıkan ve halen varlığını sürdüren temel kooperatif türleri³ şu şekildedir (Mülâyim, 2019):

1. Tarım kooperatifleri
2. Konut kooperatifleri
3. Tüketim kooperatifleri
4. Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri
5. Hizmet kooperatifleri

² Bkz. Yıldırım, 2019.

³ Kooperatif türleri kendi içerisinde de farklı türlere ayrılmaktadır.

Bu araştırmada, söz konusu kooperatif türlerinden tarım kooperatifleri ele alınmaktadır. Tarım kooperatiflerinin kırsalda yer almaları ve kırsalda yaşayan yetişkinlerin öğrenme olanaklarının daha az olduğu göz önünde bulundurulduğunda buradaki kooperatiflerin öğrenme ve toplumsal dönüşüm üzerindeki etkisinin daha fazla olacağı varsayılmaktadır. Tarım kooperatiflerinin tercih edilmesindeki bir diğere gerekeçe ise -radikal yetişkin eğitiminin de sıklıkla üzerinde durduğu- küreselleşme odaklı neoliberal politikaların yansımalarının görüldüğü önemli alanlardan birinin tarım olmasıdır (Boratav, 2004). Tarım kooperatifleri üretim odaklı yapılar olup üretimin özgürleşme ile olan ilişkisi yetişkin eğitimi literatüründe de yer almaktadır. Sına ve Soyer'e (1998:117) göre sosyal dayanışma ve bilinç oluşturarak toplumsal kalkınmayı sağlayan kooperatifler, çalışma yaşamının yabancılaşmış ve yalnız kalmış bireylerine yeni bir işbirliği modeli sunan hümanist bir yaklaşımdır.

Kooperatiflerin bu yaklaşımını, kooperatifçilik tarihinde yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan temel kooperatifçilik ilkelerinde görmek mümkündür. Bu ilkeler zamanla değişmiş olmakla birlikte günümüzde kabul gören yedi temel ilke bulunmaktadır.

1. Gönüllü ve serbest giriş ilkesi
2. Demokratik yönetim ilkesi
3. Ekonomik katılım ilkesi
4. Özerklik ve bağımsızlık ilkesi
5. Eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi
6. Kooperatifler arası işbirliği ilkesi
7. Toplumsal sorumluluk ilkesi

Söz konusu temel ilkelerde de görüleceği üzere kooperatifler, salt işbirliği ve dayanışmaya dayalı üretim ya da tüketim kuruluşları değil bunların da ötesinde bir model oluşturmakta ve toplumsal dönüşüm pratiklerini de içinde barındırabilmektedir. Öyle ki Sına ve Soyer (1998), kooperatifçilik hareketinin ekonomik ve teknik boyutlarıyla birlikte sosyo-kültürel açığın azaltılmasını da amaçladığını belirtmekte ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanabilecek sosyo-ekonomik sorunlara çözüm modeli oluşturabileceğini vurgulamaktadır.

Kooperatiflerin temel ilkelerinden olan “eğitim, öğretim ve bilgilendirme” ilkesi ise kooperatiflerde eğitimin önemini ortaya koymaktadır. Mülâyim (2019:90), kooperatiflerin kendi ortaklarına, yönetici ve personeline kooperatiflerin gelişimine katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim olanağı sağlaması gerektiğini

belirtmektedir. Ayrıca kooperatifler aracılığıyla toplumun tüm kesimlerinin bu anlamda bilgilendirilmesi için çeşitli eğitim ve öğretim faaliyetleri yürütülmelidir. Geray'a (2014) göre kooperatif eğitimi sadece kooperatiflerin değil aynı zamanda anayasaya gereği devletin de görevidir. Bu konuda devlet, ilgili kurumları aracılığıyla toplumu bilgilendirmekle mükelleftir. Kooperatif üyelerinin dışında toplumun geri kalan kısmı için de okullarda kooperatifçilik dersleri -Köy Enstitülerinde olduğu gibi- ve özellikle kırsal bölgelerdeki halk eğitim merkezlerinde kooperatifçilik eğitimleri verilebilir (Tonguç, 1952; Geray, 1980; Kocabaş, 2019). Bu eğitimler, yerel yönetimler vasıtasıyla da sağlanabilir.

Başka bir deyişle kooperatifler, istihdam yoluyla gelir yaratma, eğitim aracılığıyla beşerî sermayeyi güçlendirme ve sosyal koruma yoluyla da yoksullukla mücadelede önemli araçlardan biri olmaktadır (Şahin, 2018:60). Ancak kooperatiflerin ve ilgili kurumların eğitim konusunda gerekli imkânları sağlamadığı görülmektedir. Everest, Yavaş, Tatar, Çakar ve Acar'ın (2019) Çanakkale ilinde yürüttüğü araştırmada, kooperatif üyelerinin %93'ünün herhangi bir eğitim almadığı; bunun yanında %61'inin ise eğitim almak istediği görülmüştür. Bu durum kooperatif üyelerinin eğitim almak istemelerine rağmen eğitim imkânlarından yeteri kadar faydalanamadıklarını göstermektedir.

Temel ilkelere göre görüldüğü üzere kooperatifler, formel eğitimin yanı sıra ve daha ağırlıklı olarak enformel öğrenmelere de imkân sağlamaktadır. Zira kooperatifler ilkeleri gereği zorunlu değil serbest ve gönüllü kuruluşlardır. Formel ve enformel öğrenme süreçlerinden hareketle, kooperatiflerin ortakları için öz yönelimli, rastlantısal (tesadüfi) ve örtük (sosyalleşme) öğrenme ortamları oluşturdıkları görülmektedir (Vieta, 2014). Schugurensky (2000) enformel öğrenmelerde kasıt ve farkındalık üzerinde durmaktadır. Buradan hareketle yetişkinlerin kooperatiflere katılımında bir kasıt bulunmakta ve kooperatifleşme süreçlerinde bir farkındalık oluşmaktadır (Vieta, 2014). Bunun yanında yetişkinler başlangıçta herhangi bir kasıt olmadan da kooperatiflere katılabilir ancak süreç içerisinde farkındalık edinebilirler. Zira kooperatif ortakları, kendi aralarında ve çevredeki diğer topluluklarla etkileşimde bulunmakta, karşılıklı olarak keşfetmekte ve öğrenmektedir (Leadbeater, 1997; Quarter ve Midha, 2001; Novkovic, 2008; Quarter, Mook ve Armstrong 2009).

Kooperatifleri söz konusu öğrenme süreçlerinde özgün kılan yanı ise üretim odaklı olmalarıdır. Üretim kasıtlı bir davranış olmakla birlikte beraberinde bir özgürleşme ve dönüşümü de getirmektedir. Kooperatiflerde üretim sürecinde, üretenlerin ürettikleri

ürünle olan ilişkileri -herhangi bir endüstriyel şirketle karşılaştırıldığında- daha insandır. Çünkü üretkenler, üretim sürecine hâkimdir ve şirketler için değil kendileri için üretmektedirler. Başka bir deyişle üretkenler, süreç içerisinde sermayenin baskısına maruz kalan pasif nesneler değil üretimi yönlendiren aktif öznelerdir (Yıldırım, 2017:62). Dolayısıyla Marksist anlamda bir yabancılaşmanın (Marx, 2003:19) mümkün olmayacağı düşünülebilir. Kaldı ki yabancılaşmanın birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemek amacıyla ele alınan sosyal politikalardan biri de kooperatif yaklaşımıdır (Sına ve Soyer, 1998:117). Ayrıca üreticilerin üretim sürecinde söz sahibi olmaları, onların birer özne olarak aktif demokratik yurttaş olma durumlarını güçlendirmekte; kooperatiflerde ortaya çıkan dayanışma, yardımlaşma, işbirliği ve toplumsal duyarlılık gibi kavramlar demokratik yurttaşlık bilincini geliştirmektedir (Sına ve Soyer, 1998; Gates, 1999; Sauser, 2008; Diamantopoulos, 2015).

Nihayetinde günümüzde var olan üretim ilişkileri ve toplumsal yapı göz önüne alındığında, kooperatiflerin demokratik yapılar olmaları nedeniyle bireysel ve toplumsal dönüşümde etkili olduğu görülmektedir (Mazzarol, Soutar, Reboud & Clark, 2022). Söz konusu dönüşüm içerisinde öne çıkan başlıklardan biri de öğrenme deneyimleridir. Kooperatiflerde gerçekleşen öğrenme deneyimlerine dair alanyazında yapılan araştırmalarda kooperatiflerde gerçekleşen etkileşimler yolu ile enformel öğrenmeler gerçekleştiği (Vieta, 2014; Martin, Donolo & Cugini, 2020) ayrıca eğitimler aracılığıyla formel öğrenmelerin (Diamantopoulos, 2022;) açığa çıktığı görülmektedir.

Yetişkinlikte öğrenmenin çoğu enformel, doğası gereği sosyaldır ve öğrenenin yaşam bağlamına sıkı sıkıya bağlıdır. Yine öğrenme amaçlı ve yapılandırılmış olabileceği gibi çoğunlukla enformel ve rastlantısal olmaktadır. Yetişkinler yaşam boyu ve içinde bulunduğu topluluklarda uygulama içinde sürekli öğrenmektedirler. Bu öğrenmeler genelde planlanmamış ve örtüktür, ancak bu öğrenmeler çok etkilidir (Merriam etc., 2003; Foley, 2010). Kooperatifler ise özünde öğrenen organizasyonlardır (Vieta, 2014) ve yetişkinler için uygulama içerisinde planlanmamış ve örtük öğrenmeler içerir. Kooperatifler gibi sosyal gruplarda gerçekleşen öğrenmeyi odağına alan durumsal öğrenmenin temel yaklaşımı ise öğrenmenin öncelikle içsel bir eylem olmadığı, topluluk içinde yer alan ve topluluk tarafından uygulamada deneyimlenen bir şey olduğu ilkesidir (Lave & Wenger, 1991; Johansen, 1991; Merriam etc., 2003; Boven, 2014).

Kooperatiflerin yapısı gereği öğrenmelere açık topluluklar olduğu yukarıda belirtilmişti. Alanyazında yapılan araştırmalar da bunu destekler niteliktedir. Durumsal öğrenme ise bireylerin gündelik hayat içerisinde topluluk içerisinde öğrenmelerine

odaklanmaktadır. Diğer öğrenme yaklaşımlarından farklı olarak durumsal öğrenme, bireylerin hangi durumlarda nasıl öğrendiklerini ele almaktadır. Buna göre öğrenme, biliş veya deneyim yoluyla bilgi edinme süreci olmasının ötesinde uygulama ve faaliyetlere katılım olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle durumsal öğrenme, biliş odaklanan önceki bilişsel yaklaşımlar ile sosyal öğrenme yaklaşımları arasında bir köprü görevi görecek şekilde tasarlanmıştır (Boven, 2014).

Durumsal öğrenmenin teorik kökenleri Dewey, Vygotsky gibi sosyal öğrenme kuramcılarına dayanmakla birlikte kavramsal olarak dile getirilmesi Brown, Collins ve Duguid (1989), Lave ve Wenger (1991) ve McLellan (1996) ile başlamaktadır. Durumsal öğrenme yaklaşımının kuramcılarından olan Lave ve Wenger (1991), bu yaklaşımı pedagojik bir strateji yerine eğitime yeni bir analitik yaklaşım olarak sunmakta ve topluluk üyeliği ve deneyimlerinin öğrenmeyi nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca öğrenilenlerin temel anlamda öğrenildiği sosyal koşullara bağlı olduğu, yani bu anlamda konumlandığı varsayılmaktadır (Ellström, 2011; Erickson, Hosmer & Scanlan, 2023).

Lave ve Wenger (1991) öğrenme sürecini *meşru çevresel katılım* olarak ele almakta ve bir uygulama topluluğuna katılımın, bireyin gözlemci rolünden etkin bir konuma geçmesini sağladığını öne sürmektedirler. Bireylerin sırasıyla öğrenenler olarak katıldıkları bilişsel süreci içeren yaygın öğrenme görüşüne karşı Lave ve Wenger, öğrenmeyi sosyal dünyaya katılım olarak ele almakta ve öğrenmeyi sosyal bağlamın ayrılmaz bir parçası olarak açıklamaktadırlar. Onlara göre eğer sosyal dünyaya katılım öğrenmenin temel bir biçimi ise sosyal dünyaya dair daha kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal dünyaya katılım bireylerin gündelik hayat pratikleri içerisinde çeşitli topluluklara katılımı, yani meşru çevresel katılım olarak kavramlaştırılmakta ve öğrenme süreci bu katılımlar üzerinden şekillenmektedir. Lave ve Wenger (1991:39), meşru çevresel katılımı genel yaklaşımların aksine öğrenmenin soyutlanması olarak değil; somut ilişkileri keşfetme olarak kavramlaştırdıklarını ifade etmektedirler.

Durumsal öğrenme yaklaşımına dair söz konusu teorik çerçeveden hareketle, somut ilişkileri keşfetmenin pratikteki karşılığı uygulama toplulukları kavramlaştırmasında açığa çıkmaktadır. Buna göre bireyler çevrelerinde bulunan topluluklara katılmakta, topluluk ile etkileşimde bulunarak uygulamada öğrenmeler gerçekleştirmektedir. Başlangıçta topluluğun çevresinde yer alan bireyler, topluluk ile etkileşimleri ve uygulamada öğrenmeleri sonucunda merkeze hareket etmekte ve kimlik

geliştirmektedir. Kimlik geliştirme süreçleri sadece katılımcılar için değil topluluk için de geçerlidir. Dolayısıyla katılımcılar ve topluluk ortak bir kimlik geliştirme sürecinin içerisinde yer almaktadırlar. Yani bireyler çevrelerindeki topluluğa *katılım* göstermekte, zamanla *çevreden merkeze hareket* etmekte, bu hareketlilik içerisinde *uygulamada öğrenme* deneyimleri edinmekte ve nihayetinde hem katılımcılar hem de topluluk *kimlik geliştirme* süreçleri içerisinde yer almaktadır.

Genel olarak uygulama topluluklarında görülen hareketlilik bu şekilde gerçekleşmekle birlikte Lave ve Wenger (1991) her toplulukta söz konusu hareketliliğin gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktadır. İlk olarak Lave ve Wenger (1991) tarafından sunulan ve daha sonra Wenger (1998) tarafından geliştirilen uygulama topluluğu kavramlaştırması, ortak faaliyete katılan bir grup insanı tanımlamaktadır. Ancak ortak faaliyete katılan bir grup insanın oluşturduğu topluluğun, belli başlı özellikleri içerisinde barındırması beklenmektedir.

Wenger'e (1998) göre bu özellikler; müşterek katılım (mutual engagement), ortak girişim (joint enterprise) ve paylaşılan birikim (shared repertoire) şeklindedir. Uygulama topluluklarında katılımcılar karşılıklı eylemlerde bulunarak birbiri ile etkileşim içinde olmaktadır. Etkileşime giren bireysel katılımcılar, ortak bir girişim oluşturmak için bir araya gelmektedir. Bir araya gelen topluluk üyeleri, ortak katılımları ve geliştirmekte olan deneyimleri ile belirli rutinleri, araçları, hikayeleri veya kavramları paylaşarak bir birikim oluşturmakta; topluluğu ve kendilerini geliştirmektedir (Kim ve Merriam, 2010). Yani uygulama topluluklarında öğrenme; üyeler arasında karşılıklı etkileşimi geliştirmeyi, uygulama topluluklarının neyi başarmaya çalıştığını anlamayı ve ortak kaynaklara aşina olmayı içermektedir (Wenger, 1998).

Bununla birlikte Lave ve Wenger (1991), bir topluluğun uygulama topluluğu olarak ele alınabilmesi için birtakım ayırt edici özelliklere işaret etmektedir. Her topluluğun kendine özgü öğrenme dinamikleri olmakla birlikte; Lave ve Wenger (1991) ve Snyder ve Wenger (2010) uygulama topluluklarını diğer topluluklardan ayıran üç temel özellik üzerinde durmaktadır:

1. Etkinlik/ilgi alanı (The domain): Bir uygulama topluluğu yalnızca bir arkadaş topluluğu veya insanlar arasında bir bağlantı ağı değildir. Paylaşılan ilgi alanına bağlı olarak bir kimliğe sahiptir. Bu nedenle topluluk üyesi olma; bağlılık ve üyeleri diğer insanlardan ayıran ortak bir yetkinlik anlamına gelmektedir.
2. Topluluk bilinci (The community): Topluluk üyeleri kendi alanları ile ilgili ortak faaliyetlere ve tartışmalara katılır, birbirlerine yardım eder ve birbirlerinden

öğrenmelerini sağlayan ilişkiler kurarlar. Aynı işi yapıyor olmak veya aynı grup içerisinde bulunuyor olmak, üyeler etkileşimde bulunmadıkça ve birlikte öğrenmedikçe bir uygulama topluluğu oluşturmaz.

3. Uygulama (The practice): Bir uygulama topluluğu, yalnızca ortak bir ilgi topluluğu değildir. Bir uygulama topluluğunun üyeleri aynı zamanda uygulayıcılardır. Deneyimler, hikayeler, araçlar, sorunları ele alma yolları gibi kaynaklarla ortak bir uygulama birikimi geliştirirler. Bu birikimin oluşması belli bir zaman ve sürekli etkileşim gerektirmektedir.

Wenger'a (2015) göre bir uygulama topluluğu bu üç unsurun birleşimidir. Bu birleşimin olmadığı topluluklar ancak birer ağ-grup (network) olarak tanımlanabilir. Lave ve Wenger (1991) uygulama toplulukları ve ağlar arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Ağlar; bilgi paylaşımı ve birtakım olanaklar sağlamakta ve katılımcılar arasındaki ilişkiler, etkileşimler ve bağlantıları ifade etmektedir. Uygulama toplulukları ise bu özelliklere sahip olmakla birlikte; katılımcıların ortak bir ilgi alanına sahip olduğu, bu ilgi alanı hakkında öğrenmeye meyilli ve ortak bir niyet etrafında bir araya gelen ve nihayetinde ortak bir kimlik geliştirebilen topluluklardır.

Dolayısıyla iki yapı arasındaki temel farklılık ortak niyet, öğrenmeye meyilli olma ve ortak kimlik gelişimidir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, bir şirkette çalışan yetişkinler bir topluluk oluştururlar. Bilgi paylaşımında bulunup ilişkiler geliştirebilirler. Ancak burada ortak bir niyet ya da kimlik gelişiminden söz etmek tam anlamıyla mümkün değildir. Ortak niyet ve kimlik gelişimi çoğu durumda yöneticiler tarafından belirlenmekte ve genelde ekonomik çıkarlar ön planda olmaktadır. Dolayısıyla müşterek bir katılım ve ortak girişimden bahsetmek mümkün değildir. Örnekler çoğaltılabilir ancak uygulama topluluklarına dair bir genelleme yapmak oldukça zordur. Bir şirkette çalışan yetişkinler, şirketin çalışma koşullarından bağımsız olarak bir uygulama topluluğu geliştirebilirler. Benzer şekilde diğer tüzel topluluklar, tüzel yapılarından bağımsız kimlik geliştirebilir, uygulamada öğrenebilirler. Yani ortak bir niyet etrafında bir araya gelerek, uygulamada öğrenen ve ortak kimlik geliştirebilen her topluluk aslında uygulama topluluğu potansiyeline sahiptir.

Bu ortak özellikler ve ayırt edici özelliklerden hareketle, tarımsal kooperatifleri de uygulama toplulukları olarak değerlendirmek mümkündür. Daha önce bahsedildiği üzere kooperatiflerin tarihsel süreçte ortaya çıkan temel ilkeleri bulunmaktadır. Teorik olarak bu ilkeler ile uygulama topluluklarının özelliklerinin örtüştüğü görülmektedir.

Ancak kooperatifçilik ilkelerinin pratikte de hayata geçirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde şirkette çalışan topluluklardan bir farkı olmayacaktır.

Uygulama toplulukları olarak tarımsal kooperatifleri ele aldığımızda, ortakların müşterek bir katılımı bulundukları ortak girişimlerden söz edilebilir. Müşterek katılım ve ortak girişim beraberinde paylaşılan birikimleri açığa çıkarmaktadır. Tarımsal kooperatiflere katılanların çiftçi olmaları gerektiği göz önüne alındığında; ürünlerini değerlendirmek isteyen çiftçilerin tarımsal kooperatiflere katılımlarını müşterek yapan temel durum ekonomik gerekçelerdir. Müşterek katılımlar ise ortak girişimlerde bulunmayı sağlamaktadır. Çiftçiler için ortak girişimler; kooperatif fabrikası kurmak, satış mağazası açmak, toplantılar gerçekleştirmek, eğitimler almaktır. Bu girişimler zamanla ortakların paylaştıkları birikimleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarımsal kooperatifler, çiftçilerin müşterek katılımını, ortak girişimlerini ve paylaşılan birikimlerini oluşturabilecek yapılardır.

Uygulama topluluklarını diğer topluluklardan ayırt eden özellikler açısından tarımsal kooperatifler incelendiğinde ise ortak etkinlik/ilgi alanı tarımsal faaliyetlerdir. Bu ilgi alanı etrafında bir araya gelen çiftçiler, tarımsal üretime dair kişisel deneyimleri ile birlikte kooperatif içerisinde topluluk bilinci geliştirmektedirler. Uygulama boyutunda ise kooperatifler, başta üretim olmak üzere ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına kadar birçok alanda uygulamalarda bulunmaktadır. Ancak tüm tarımsal kooperatifler bu özellikleri gösteremeyebilir. Örneğin ekonomik gerekçelerle tarımsal kooperatife katılan çiftçiler, kooperatifte ortak girişimde bulunamayabilir veya paylaşılan bir birikim oluşturamazlar. Bu noktada topluluğun söz konusu yapılara sahip olması gerekmektedir. Uygulama topluluklarının bir boyutu da üyelerinin etkileşimde bulunabilecekleri organizasyonlara sahip olmasıdır (Lave ve Wenger, 1991:95; Merriam vd., 2003:172). Tarımsal kooperatifler ilkeleri gereği belirli organizasyonlara sahip olmakta, bu sayede ortaklar etkileşimde bulunabilmektedir. Ayrıca enformel olarak ortakların etkileşimde bulunabildikleri durumlar da görülmektedir.

Uygulama toplulukları ve kooperatiflere dair bilgilerden hareketle, bu araştırmada bir uygulama topluluğu olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde gerçekleşen katılım, çevreden merkeze doğru hareketlilikler, uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri incelenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın problem durumu, Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortaklarının öğrenme deneyimleri nelerdir? şeklinde belirlenmiştir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, bir uygulama topluluğu olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortaklarının öğrenme deneyimlerini incelemektir. Bu kapsamda alt amaçlar şu şekilde belirlenmiştir.

1. Kooperatifin ve ortaklarının genel demografik özellikleri nelerdir?
2. Üreticilerin kooperatife katılım örüntüleri ve çevreden merkeze doğru hareketlilik dinamikleri nelerdir?
3. Kooperatif ortaklarının uygulamada öğrenme süreçleri ne şekilde gerçekleşmektedir?
4. Kooperatifleşme sürecinde gerçekleşen öğrenmeler bireysel ve topluluk olarak ne tür kimlik gelişimlerine yol açmaktadır?

Önem

Bu araştırma, bir uygulama topluluğu olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde gerçekleşen öğrenme deneyimlerine odaklanmaktadır. Kooperatif ortaklarının öğrenme deneyimleri, durumsal öğrenme perspektifinden ele alınmaktadır. Bu yönüyle araştırma, alanyazında iki temel öneme sahiptir. Uluslararası alanyazında kooperatifleri durumsal öğrenme bağlamında ele alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ulusal alanyazında ise durumsal öğrenme yaklaşımı ile ilgili çalışmalar okul ortamları ile sınırlıdır. Dolayısıyla bu araştırma alanyazındaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Bununla birlikte yetişkin eğitimi alanı, adından da anlaşılacağı üzere yetişkinlerin eğitimine odaklanmaktadır. Ancak yetişkinlerin hayatında eğitimden ziyade öğrenme deneyimleri daha ön plandadır. Yetişkin öğrenmesine farklı bir perspektif sunan durumsal öğrenme yaklaşımı ise yetişkinlerin gündelik hayat pratikleri içerisinde nasıl öğrendiklerine odaklanmaktadır. Genel olarak yetişkin eğitimcileri, öğrenenlerin kendi deneyimlerinden öğrenme süreçlerine odaklanır; ancak durumsal öğrenme teorisi, yetişkinlerin belirli bir durumda deneyimleri içerisinde nasıl öğrendikleri üzerinde durmaktadır.

Araştırmanın yetişkin öğrenmesi boyutundaki öneminin yanında bir diğer boyut ise kooperatifçiliktir. Kooperatiflerin temel ilkeleri olan gönüllülük, demokratik yönetim, katılım, özerklik, eğitim-öğretim, işbirliği ve toplumsal sorumluluk ilkeleri yetişkin

eğitimi ve öğrenmesi açısından önemli görülmektedir. Ayrıca tarımsal kooperatifler kırsalda yer almaları nedeniyle, eğitim ve öğrenme olanaklarından yoksundurlar. Kırsaldaki öğrenme yoksunluğu göz önüne alındığında tarımsal kooperatiflerin yetişkinler için birer öğrenme merkezi rolü üstlendiği görülmektedir.

Son olarak Türkiye’de eğitim bilimleri literatüründe, kooperatiflerin neredeyse hiç yer almaması; kooperatifçilik ile ilgili diğer alanlarda yapılan çalışmalarda ise ağırlıklı olarak iktisadi süreçlerin ele alınması, bu alanda bir boşluğa işaret etmektedir. Bu araştırmadan elde edilecek sonuçlar ile eğitim bilimleri ve yetişkin eğitimi alanına farklı bir öğrenme deneyimi üzerinden katkı sunulması hedeflenmektedir.

Tanımlar

Radikal yetişkin eğitimi: Yetişkin eğitimi temelde hümanist, liberal, ilerlemeci ve radikal (eleştirel, özgürleştirici) yetişkin eğitimi olmak üzere çeşitli başlıklara ayrılmaktadır. Radikal yetişkin eğitimi, diğer yetişkin eğitimi yaklaşımlarından farklı olarak halkın eğitiminin toplumsal gerçekliklerin gözetilerek geliştirilmesi gerektiği düşüncesi üzerinde durmaktadır ve bunu yaparken toplumsal gerçeklikten hareketle ve toplumun yararına bir program önermektedir. İnsanların sisteme uyumu ve onları sistemle bütünleştirmenin ötesinde, bireylerin sisteme karşı ayakta durabilmeleri için güçlendirilmelerini ve özgürleşmelerini hedeflemektedir (Mayo, 2011; 2018; Foley, 2001).

Durumsal Öğrenme: Durumsal öğrenme, öğrenmenin gerçekleştiği duruma gönderme yapmaktadır. Buna göre öğrenmenin neliği yerine onun hangi durum içerisinde nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır. Başka bir deyişle öğrenme, biliş veya deneyim yoluyla bilgi edinme süreci olmasının ötesinde uygulama ve faaliyetlere katılım olarak değerlendirilmektedir. Lave ve Wenger (1991) bu yaklaşımı pedagojik bir strateji yerine, eğitime yeni bir analitik yaklaşım olarak sunmakta ve topluluk üyeliği ve deneyimlerinin öğrenmeyi nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca öğrenilenlerin temel anlamda öğrenildiği sosyal koşullara bağlı olduğu, yani bu anlamda konumlandığı varsayılmaktadır (Ellström, 2011; Erickson, Hosmer & Scanlan, 2023).

Meşru Çevresel Katılım: Uygulama topluluklarında başlangıçta yeni gelen acemilerin (new comers) zamanla usta katılımcılar (old comers) olma sürecini ifade eder. Söz konusu çevreden merkeze hareketlilik topluluk içerisinde öğrenme ve kimlik

geliştirme süreçlerini beraberinde getirmektedir (Lave ve Wenger, 1991; Wenger, 1998). Lave ve Wenger (1991:39), meşru çevresel katılımı genel yaklaşımların aksine öğrenmenin soyutlanması olarak değil; somut ilişkileri keşfetme olarak kavramlaştırdıklarını ifade etmektedirler.

Uygulama Toplulukları: Uygulama toplulukları, meşru çevresel katılımın yani öğrenmenin gerçekleştiği yerlerdir. İnsanlar, gündelik hayat içerisinde katıldıkları topluluklar yolu ile öğrenmeler gerçekleştirirler. İlk olarak Lave ve Wenger (1991) tarafından sunulan ve daha sonra Wenger (1998) tarafından geliştirilen uygulama topluluğu kavramlaştırması, ortak faaliyete katılan bir grup insanı tanımlamaktadır.

Çevreden merkeze doğru hareketlilik: Başlangıçta topluluğun çevresinde yer alan bireyler, topluluk üyeleri ile etkileşimi neticesinde merkeze doğru yönelirler. Öte yandan, sosyal gruplar akışkan ve sürekli etkileşimde olduğu için değişmez bir çekirdek veya merkezden söz edilemez. Çevreden merkeze doğru hareketlilik, topluluk pratiğinde giderek daha meşgul ve aktif hale gelmek anlamına gelir (Merriam, Courtenay ve Baumgartner, 2003:172). Bu yönüyle çevreden merkeze doğru hareketlilik hem birey için hem de topluluk için öğrenmenin merkezi konumundadır (Lave ve Wenger, 1991).

Kooperatifçilik: Bireylerin ya da toplulukların ekonomik, kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere gönüllü, demokratik, katılımcı, özerk, işbirliğine dayalı, toplumsal sorumluluk ve eğitim-öğretim ilkeleri etrafında bir araya gelerek belirli bir amaca (tarım, kredi, tüketim, üretim vb.) yönelik olarak oluşturulan yapıların faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Geray, 2014).

Tarımsal kooperatifler: Birçok farklı kooperatif türü arasında, ortakları çiftçi ve faaliyet alanı tarım olan kooperatifler, tarımsal kooperatifler olarak sınıflandırılmaktadır.⁴ Tarımsal kooperatifler de kendi içerisinde farklı amaçlara göre ayrılmaktadır. Çiftçiler; tüketici, üretici ya da kredi alıcısı olarak tarımsal kooperatifler kurabilir ya da var olan kooperatiflere üye olabilir. Tarım kooperatifleri;

- Tarım alım kooperatifleri,
- Tarım kredi kooperatifleri,
- Tarım satış kooperatifleri,
- Tarım işleme kooperatifleri,
- Arazi kullanma kooperatifleri,

⁴ Birçok araştırmada bu tanım, birebir alıntılanmasına rağmen kaynaksız ya da yanlış kaynaklarla gösterilmektedir. Oysa söz konusu tanım Mario Casalini'nin (1962:3) "Manuale di Cooperazione Agricola" adlı çalışmasından Mülâyim (2019:15) tarafından aktarılmaktadır.

- Tarım sigorta kooperatifleri,
- Tarım hizmet kooperatifleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bir tarım kooperatifi bu sınıflandırmalardan birini (tek amaçlı) kapsayabileceği gibi birden fazlasını (çok amaçlı) da kapsayabilir (Mülâyim, 2019:155-171).

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın kavramsal çerçevesini durumsal öğrenme kuramı oluşturmaktadır. Durumsal öğrenme kuramını anlamlandırabilmek için öncelikle öğrenmeye dair temel yaklaşımlar ve araştırmalar değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımlar içerisinde yetişkin öğrenmesinin yeri ve yetişkin öğrenmesine dair yaklaşımlar incelenmekte; ardından durumsal öğrenme ile yetişkin öğrenmesi ilişkilendirilmiştir.

Durumsal öğrenmenin gerçekleştiği alanlardan biri uygulama topluluklarıdır. Uygulama topluluklarına katılan yetişkinler, topluluk üyeleri ile etkileşimleri ile birlikte uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini deneyimlemektedir. Bu nedenle durumsal öğrenme yaklaşımı, uygulama topluluklarında gerçekleşen deneyimlere odaklanmaktadır.

Tarımsal kooperatifler ise çiftçilerin bir araya geldiği topluluklardır. Kooperatifçilik ilkelerinin hayata geçirildiği tarımsal kooperatifleri birer uygulama topluluğu olarak değerlendirmek mümkündür. Zira kooperatifçilik ilkeleri ile uygulama topluluklarının özellikleri benzerdir. Çiftçiler tarımsal kooperatiflere ürünlerini değerlendirmek için katılmakta ve süreç içerisinde ortaklarla etkileşimleri yeni öğrenmeleri açığa çıkarmaktadır.

Araştırmanın kooperatifçilik ile ilgili kavramsal çerçevesinde öncelikle kooperatifçilik kavramı üzerinde durulmuş, dünyada kooperatifçiliğin tarihsel ve düşünsel gelişimi incelenmiştir. Türkiye’de kooperatifçiliğin tarihsel ve düşünsel gelişimi ise ayrıca ele alınmıştır. Zira Türkiye’de kooperatifçiliğin kendine özgü dinamikleri bulunmaktadır.

Ardından söz konusu iki temel kavram -uygulama toplulukları ve kooperatifler- ele alınmış ve bir uygulama topluluğu olarak tarımsal kooperatifler değerlendirilmiştir. Alanyazında kooperatifleri uygulama topluluğu olarak ele alan araştırma sayısı sınırlı olması nedeniyle her iki kavram ile ilgili yapılan çalışmalar ayrı ayrı değerlendirilerek birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Son olarak araştırmanın saha çalışmasının gerçekleştirildiği Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin tarihsel gelişimine yer verilmiştir.

Öğrenmeye Dair Yaklaşımlar

Öğrenmeye dair genel geçer tanımlar olmakla birlikte kavramın kendisi çok geniş bir alanı kapsaması nedeniyle tek bir tanım yerine (Shuell, 1986; Schunk, 2011) farklı durumlar için farklı tanımlar kullanılmaktadır. Buradaki farklılıklar temelde öğrenenin sosyal ve bireysel durumu ile ilgilidir. Öğrenme çoğu zaman bu durumlar üzerinden şekillenmektedir. Öğrenmeye dair kuramlar da temelde bireyin sosyal ve bireysel durumuna gönderme yapmaktadır. Öğrenmede sosyalliği önceleyen yaklaşımlar, bireyin öğrenme sürecinde daha çok sosyal çevre üzerinde dururken; öğrenmede bireyselliği önceleyen yaklaşımlar, öğrenme sürecini bireyin yeterlilikleri üzerinden değerlendirmektedir. Ancak öğrenme üzerine bireysel-psikolojik yaklaşımların daha fazla kabul gördüğü ve öğrenmenin daha çok bunun üzerinden tanımlandığı bir gerçektir. Yine buna bağlı olarak öğrenme, daha çok örgün eğitim kurumları ve çocuklar üzerinden tartışılmaktadır (Tusting ve Barton, 2021:11; Yıldız, 2021:6).

Öğrenmeye dair psikolojik yaklaşımlar, başlangıçta bireyin hayatında gözlemlenebilir davranışlara odaklanılırken; zamanla gözlemlenemeyen öğrenmelerin de gerçekleşebileceğini varsaymıştır. Kuramsal olarak *davranışçı teoriler* ve *bilişsel teoriler* olarak ayrılan iki temel psikolojik yaklaşım uzunca bir süre öğrenmenin çerçevesinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Söz konusu iki yaklaşım içerisinde de birbirinin eleştirisi biçiminde farklı teoriler görülse de genel olarak öğrenme teorileri bu iki yaklaşım altında sınıflandırılmıştır. Davranışsal teoriler; öğrenmeyi tekrarlanma sıklığı, oranı veya çevresel faktörlerin bir fonksiyonu olarak davranışta meydana gelen uyarıcı ve tepki ilişkisi olarak ele alırken; bu ilişkileri, gözlemlenebilir olması açısından açıklamaktadır. Yani davranışçı yaklaşıma göre, gözlemlenemeyen olayları öğrenme olarak değerlendirmek mümkün değildir; zira ortada eyleme dönüşmüş bir davranış yoktur (Schunk, 2011:16-17). Oysa öğrenme, davranış değişikliği ile sonuçlanabilir ancak sadece bununla açıklanamaz (Jarvis, 2012). Bilişsel teorisyenler ise davranışçı yaklaşımın göz ardı ettiği bu durum üzerinden öğrenmeyi açıklamaya çalışmaktadır. Bilişsel teorisyenlere göre öğrenme, bilginin zihinsel olarak yapılandırılması, edinimi, organizasyonu, kodlanması, hatırlanması, geri çağırılması ve unutma biçiminde işlenmesidir. Dolayısıyla bilişsel teorisyenler -davranışçıların aksine- öğrenmede zihinsel süreçler üzerine yoğunlaşmaktadır (Schunk, 2011:16-17).

Illeris (2019) ise yapılan çalışmalardan hareketle öğrenmeyi dört farklı türde sınıflandırmaktadır. Bunlardan ilki öğrenmenin bir şema veya örüntü üzerinden

şekillendiği *kümülatif* veya *mekanik öğrenme*dir. Buna göre öğrenme izole bir oluşum ya da herhangi bir şeyin parçası olmayan durumları ifade eder. Daha çok yaşamın ilk yıllarında görülen bu öğrenme türü, ilerleyen dönemlerde de belli durumlarda görülmektedir. Bir şifrenin ezberlenmesi bu tür öğrenmeye örnek gösterilebilir. Daha çok davranışçı kuramda koşullanma teorisi ile açıklanan bu öğrenme türü zihinsel benzerlik üzerinden hatırlama yolu ile gerçekleşmektedir. Bir diğer ve en yaygın öğrenme türü *özümseme*dir. Buna göre öğrenme zihinde var olan şemalar üzerinde eklemlenen öğrenmeler üzerinden gelişir. Piaget'nin kuramının da temelini oluşturan bu yaklaşım, bireyde yaşam deneyimlerine göre zihinde oluşan şemalar üzerinden öğrenmenin anlamlandırılması üzerinde durmaktadır. Daha çok okuldaki öğrenmelerle ilişkilendirilen bu durum, yaşamın diğer yıllarında da devam etmektedir. Zira öğrenme ve deneyimin yaşam boyu sürdüğü düşünüldüğünde, her yeni öğrenme ve deneyim yeni şemaların oluşmasına ve dolayısıyla yeni özümsemelerin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Özümsemenin aksine herhangi bir şemaya uymayan durumlarda ise *uyma* gerçekleşmektedir. Bu öğrenme türünde ise bireyin karşılaştığı herhangi bir durumun zihninde bir şemaya denk düşmemesi durumunda, yeni şemalar oluşturularak uyum sağlanması ve bunun sonucunda yeni öğrenmelerin gerçekleşmesi söz konusudur. Son olarak yakın dönemde ortaya konulan *dönüştürücü öğrenme* kavramı ise diğer öğrenme türlerini de kapsayan ancak onların daha da ötesinde kişilik veya benlik yapısındaki dönüşüme odaklanmaktadır. Mezirow (2000:8) öğrenmede, başkaları aracılığıyla benimsenen inanç ve değerler yerine bireyin kendi amaçları, değerleri ve anlamlarını üretmesine vurgu yapar. Illeris'e (2019) göre dönüştürücü öğrenme hem derin hem de kapsamlıdır; çok fazla zihinsel çaba gerektirir ve başarılıldığında zihinsel rahatlama gerçekleşir.

Bunların yanında bilişsel yaklaşımda öne çıkan diğer modeller ise yapılandırmacılık, gelişim kuramları ve beyin araştırmalarıdır. Bu yaklaşımlar, öncülleri gibi öğrenmenin zihinde gerçekleştiğinden hareketle zihnin öğrenme stillerini anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu süreçte çevrenin önemi de fark edilmiş ve zihinsel süreçlerde çevre ile olan ilişki tartışılmaya başlanmıştır (Tusting & Barton 2021).

Nihayetinde başlangıçta davranışçı ve bilişsel teorilerin birçoğu hayvan ve/veya insan deneyleri ile öğrenmenin nasıl gerçekleştiğinin açığa çıkarılması üzerinden ilerlemekte; zamanla bir değişken olarak çevrenin öğrenme süreçlerindeki rolü ele alınmaya başlamıştır. Genel olarak psikoloji alanında yürütülen bu çalışmalar, alanın bir alt birimi olarak görülen eğitim bilimlerini doğrudan etkilemekte ve eğitimsel faaliyetleri

(müfredat, ölçme-değerlendirme, öğretim yöntem ve teknikleri vb.) biçimlendirmektedir. Hal böyle olunca eğitim bilimlerinin kendisine biçtiği görev ise belirlenen öğrenme modellerine yönelik öğretimin gerçekleştirilmesi ve öğretimin değerlendirilmesi için uygun ölçme araçlarının geliştirilmesi olmuştur (Balcı, 2021). Shuell'e (1988) göre tarihsel olarak, öğrenme alanları ve teori; uygulama ve araştırma ile öğretim arasında çok az bir örtüşme vardır. Bunun nedeni her iki alanın farklı disiplinlerin uzmanlık alanını içermesinden kaynaklanmaktadır: Öğrenme daha çok psikologların alanını oluştururken, öğretim eğitimcilerin ilgilendiği bir alandır (Schunk, 2011:21). Birkaç istisna dışında, yakın zamana kadar öğrenmeden ziyade öğretimin eğitim araştırmalarında öne çıktığı ve eğitim teorisinde merkezi bir yer aldığı; ancak son yıllarda -özellikler yetişkinlerde- öğrenmenin daha belirgin bir rol üstlendiği söylenebilir (Jarvis, 2012).

Bu tartışmalarla birlikte psikolojik yaklaşımların yanı sıra öğrenmeye dair önemli bir literatür de öğrenmenin sosyal boyutuna gönderme yapan yaklaşımlarda açığa çıkmaktadır. Buna göre öğrenme, bireysel yeterliliklerin ötesinde sosyal çevrenin etkisi üzerinden de şekillenmektedir. Dolayısıyla öğrenmeyi sadece psikolojik yaklaşımlarla açıklamak mümkün değildir. Öğrenmeye dair araştırmalar başlangıçta her ne kadar psikoloji alanına özgü olsa da zamanla öğrenmenin sosyal boyutunun ön planda olduğu çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Böylece öğrenme sadece psikoloji alanıyla açıklanabilen bir olgu olmanın ötesine geçmiştir. Zira psikoloji daha çok öğrenmede içsel süreçlere odaklanırken, sosyal yaklaşımlarda öğrenme dışsal süreçler üzerinden açıklanmaktadır (Lave & Wenger, 1991).

Söz konusu dışsal süreçlere odaklanan çalışmalar temel olarak Vygotsky'nın sosyo-kültürel öğrenme yaklaşımı ile ortaya çıkmaktadır. Vygotsky bireyin öğrenmesinde ve gelişiminde sosyal çevre ve kültürün önemine vurgu yapmakta; öğrenme ve gelişimi psikolojik süreçlerin ötesinde değerlendirmektedir. Dewey ise öğrenme süreçlerinde çevrenin ve deneyimin önemine vurgu yaparken; deneyim yolu ile öğrenmenin daha kalıcı olduğu üzerinde durmaktadır. Böylece öğrenme süreçlerinde sosyal çevre ve deneyime dair çalışmalar yoğunlaşmış öğrenmeye dair bakış açısı genişlemiştir.

Bunun bir sonucu olarak, öğrenmenin sadece örgün eğitim kurumları ile sınırlandırılması ve öğrenmenin daha çok bu kurumlarda eğitim gören çocuklar üzerinden değerlendirilmesine dair bakış açısı da değişmiştir. Genel toplumsal algıda öğrenme, “okul ve ders çalışma pratiklerini” çağrıştırmakta ve bu durum öğrenmeye dair kavrayışı sınırlandırmakta, öğrenmeyi bir eğitim sürecine ya da okula indirgemektedir (Foley,

2001:72; Yıldız, 2021:5). Öğrenmeyi sınıf dışında, okul dışında ve dahası bir eğitim kurumunun dışında ele alan yaklaşımlar ise sosyal öğrenme kuramları ile birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Buna dair önemli bir literatürü yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi alanında görmek mümkündür. Bu alanının oluşumuna kadar gelen süreçte okul dışı öğrenmeyi deneyim yolu ile öğrenme olarak ele alan Dewey (1938), Kolb (1984), Jarvis (1987), Boud, Keogh ve Walker (1985), Usher, Bryant ve Johnston (1997) gibi kuramcılar bulunmaktadır.

Öğrenmenin okulun dışına çıkmasındaki etmen, bireyin öğrendiği çoğu şeyin aslında okul dışında görülmesidir. Zira yaşamın özünde öğrenme süreci vardır (Jarvis, 2012). İnsan hayatının belirli bir dönemini kapsayan okul sürecindeki öğrenme, hayatın geri kalanındaki öğrenmeleri açıklamada yetersiz olmaktadır. Kaldı ki birey, okul süresi boyunca da okulun/sınıfın dışında enformel olarak birçok şeyi öğrenmekte ve bu öğrenmeleri deneyimlemektedir. Buradan hareketle başta Dewey olmak üzere birçok kuramcı, yaşam deneyimlerinin okula aktarılmasına vurgu yaparken, bu anlayış zamanla yaşamın kendisinin bir öğrenme alanı olarak ele alınması sonucunu doğurmuştur. Yani yaşamı okula aktarmanın ötesinde, yaşamın kendisinin bir öğrenme alanı olarak görülmesi söz konusudur. Dolayısıyla yaşam deneyimlerinin anlamlandırılmasında sosyal boyut ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Durumsal öğrenme yaklaşımının öncülerinden Lave (1988); okul ve okul dışı öğrenmeyi bu mekanların öznelere üzerinden tanımlamaktadır. Buna göre; okulda öğrenciler iyi tanımlanmış problemler, sınırları belirli kavramlar ve sembollerle karşılaşır. Okul dışında ise insanlar sınırsız durumlara kendilerine özgü sorun çözme yöntemleri geliştirirler. Sıradan insanların günlük yaşantıları ve etkinlikleri, içinde bulundukları kültüre göre durumudur. Örneğin, okulda öğrenciler para kavramını belirli tanımlar ve sembollerle öğrenirken; günlük hayatta insanlar, kavrama dair öğrenmeleri kendileri geliştirirler ve bu öğrenme bireylerin içerisinde bulundukları sosyal ortama göre farklılıklar gösterebilmektedir. Başka bir ifadeyle; gündelik yaşamda insanlar çeşitli sorunlara dair kendi çözümlerini geliştirirken, okul gündelik yaşama çoğu zaman aktarılamayan, soyut ve bağlama dayanmayan – ya da gerçek olmayan bağlamda – bilgiler sunar (Choi ve Hannafin, 1995). Okul (öğrenciler) ve okul dışı (sıradan insanlar) ortam arasındaki temel fark, öğrenilen iş ve sorun çözmedeki farklılıklardır (Brown, Collins & Duguid, 1989; Griffin, 1995). Resnick (1987) ise okulda öğrenmenin genellenebilir, okul dışı öğrenme süreçlerinin ise duruma özgü olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında, okul ve okul dışı öğrenmeye ilişkin; bilginin bireysel ve sosyalliği; saf

akla karşı alet kullanımı; bağlamsal akıl yürütmeye karşı sembol kullanımı gibi ayrımlara vurgu yapmaktadır.

Jonassen'e (1991:11) göre birçok eğitimci ve psikolog, daha iyi öğrenme ortamları geliştirmek için çalışmaktadır. Ona göre bu çalışmaların belki de en önemlisi, ilgili bağlamlarda öğrenmenin incelenmesidir: Durumlu biliş, (Resnick, 1987; Brown, Collins ve Duguid, 1988) öğrenmenin en etkili şekilde bağlam içinde gerçekleştiğini ve bu bağlamın, öğrenmeye dair bilginin temelini önemli bir parçası haline geldiğini savunmaktadır. Bu nedenle, yalıtılmış okul ortamlarında öğrenmeyi bağlamından koparmak yerine, öğrenmenin ilgili olduğu bağlamı kullanan gerçek dünya ortamları oluşturulmalıdır. Yine Jonassen'e (1991) göre benzer bir yaklaşım, öğrencilerin bilişsel bir çırak olarak ele alındığı çalışmalardır (Collins, Brown ve Newman, 1987; Collins, 1990).

Okuldaki öğrenmelerin yanında günümüzde okul dışı öğrenme daha çok yaşam boyu öğrenme kavramı üzerinden tartışılmaktadır. Ancak yaşam boyu öğrenme, okul gibi sınırlı bir alanı ya da çocukluk gibi sınırlı bir yaş aralığına denk gelmemesi, bunları da kapsayan ama ötesinde bir durum olması nedeniyle kavramlaştırılması güçtür. Her ne kadar yetişkinlerin yaşam dönemlerini sınıflandıran ve bu dönemlere özgü öğrenmeleri belirleyen yaklaşımlar (Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı gibi) bulunsa da her bireyin bu sınıflandırmalar içerisinde kendine özgü yaşam geçmişi ve deneyimleri çoğu zaman bu sınıflandırmaları aşan özgünlüğe sahiptir. Yaşam boyu öğrenme kavramına sıklıkla eşlik eden yetişkin eğitimindeki çoğu öğrenme teorisi de -tıpkı genel öğrenme teorilerinde olduğu gibi- ağırlıklı olarak psikolojik bir yaklaşıma sahiptir. Bu durum yetişkin eğitiminin hem yetişkin gelişimi hem de öğrenmeye yönelik geleneksel yaklaşımlarla kurduğu ilişkiye dayanmaktadır (Jarvis, 2012). Bireyin öğrenme sürecini anlamlandırmada söz konusu genelleştirmeler bir çerçeve oluştursa da çoğu zaman bu çerçevenin dışında öğrenmeler de açığa çıkmaktadır. Durumsal öğrenme kuramı, çerçevenin dışında kalan öğrenmeleri anlamlandırmada yol gösterici bir niteliğe sahip olmaktadır.

Genel olarak yetişkin eğitimcileri, öğrenenlerin kendi deneyimlerinden öğrenme süreçlerine odaklanır; ancak durumsal öğrenme teorisi, yetişkinlerin belirli bir durumda deneyimleri içerisinde nasıl öğrendiklerini açıklamaktadır (Fenwick, 2003). Tusting ve Barton (2021:26) gelişim ve öğrenmeye dair mutlakçı düşünce -gelişimi aynı şekilde hareket eden bağlam bağımsız bir fenomen olarak anlamak- yerine bireylerin gelişim ve öğrenmelerindeki benzerliklerden çok içinde yetiştikleri bağlam, kültür ve topluma vurgu

yapmaktadır. Neugarten (1976) ise toplumların yaşa göre davranış beklentileri olduğunu kabul etmekle birlikte bu beklentilerin toplumdan topluma değiştiğini ve mutlak olmaktan ziyade toplumsal olarak inşa edildiğini vurgular. Greeno'ya (1997) göre öğrenme, soyut bilgi edinmek gibi bireysel bir faaliyet değildir; aksine, bir kişi belirli bir durumu deneyimlediğinde öğrenme doğal bir şekilde gerçekleşir. Durum sadece öğrenmeyi etkileyen bir arka plan değildir; aksine, durum öğrenmenin bir parçasıdır. Bireyler, toplum normlarının veya kültürünün daha geniş bir etkisi altında, araçları belirli bir fiziksel ortamda kullanırken, fiziksel veya sanal katılım yoluyla başkalarıyla etkileşime girmektedirler (Kim & Merriam, 2010).

Öğrenmeye dair yaklaşımlardan hareketle, durumsal öğrenme yaklaşımını ve yetişkin öğrenmesini daha belirginleştirmek adına aşağıda sırasıyla yetişkin öğrenmesi ve durumsal öğrenme yaklaşımı ele alınmaktadır.

Yetişkin Öğrenmesi

Öğrenmeye dair yaklaşımlarda ortaya çıkan dönüşüm, beraberinde yetişkinlerin öğrenmelerinin de ayrı bir alan olarak ele alınmasını doğurmuştur. Zira daha çok okul ve çocuk-genç odaklı öğrenme-öğretim yaklaşımları ile yetişkinlerin öğrenmelerinin açıklanması mümkün olmayacaktır. 20. Yüzyılın başlarında öğrenmenin okul ile sınırlandırılmayacağı ve yetişkinlikte de devam ettiği düşüncesi ile yetişkin eğitimi ve öğrenmesine dair çalışmalar ivme kazanmıştır. 1920'lerde Lindeman ve Yeaxlee; 1930'larda Thorndike ve Sorenson'un çalışmaları yetişkin öğrenmesi ile çocukların öğrenmesinin farklı olduğunu bulgulamıştır (Knowles, 1996). Öte yandan Dewey gibi kuramcılar da öğrenme ve yaşantı arasında kurdukları ilişki ile öğrenmenin sadece çocuklukta değil yetişkinlikte de devam eden ve örgün eğitimin sınırlarını aşan sürekli bir süreç olduğunu vurgulamışlardır (Cross-Durant, 1984; Jarvis, 2004). Özellikle Dewey'nin deneyim yolu ile öğrenme yaklaşımı; bilişsel ve davranışçı yaklaşımlardan farklı olarak deneyimi öğrenmenin merkezi olarak ele almış ve bu durum yetişkin öğrenmesine dair bakış açısını tümünden etkilemiştir. Zira yetişkinlerin öğrenmelerinde deneyim merkezi bir rol oynamaktadır (McCarthy, 2016). Eğitimin toplumsal boyutuna vurgu yapan Dewey, öğrenme sürecinde kişinin yararının yanında toplumun yararına vurgu yapmaktadır (Munoz & Munoz, 1998).

Yetişkin öğrenmesi, yetişkinlerin bir eğitim ortamında ve/veya gündelik hayat içerisindeki öğrenmeleri üzerinde durmaktadır. Ancak burada da okul eğitiminde olduğu gibi yetişkinlerin öğrenmeleri daha çok bir eğitim faaliyeti üzerinden değerlendirilmektedir. Jarvis (2012) ise öğrenme ve eğitim kavramlarını farklı fenomenler olarak ele almak gerektiğini vurgulamaktadır. O'na göre eğitim, öğrenmenin kurumsallaşmış hali olarak değerlendirilebileceği için; öğrenme, başlı başına ayrı bir fenomen olarak incelenmelidir.

Yetişkin öğrenmesinin alanda tartışılması, Knowles'ın (1970) yetişkin öğrenmesini (Androgoji⁵) çocuk öğrenmesinden (pedagoji) ayıştırdığı “The Modern Practice of Adult Education: Andragogy versus Pedagogy” adlı eseri ile başlamıştır. Androgoji ile ilgili çalışmalarında ve kavramsallaştırmasında Knowles, yetişkin öğrenmesinin durum odaklı ve deneyim merkezli olduğunu savunan Eduard C. Lindeman'ın (1984) fikirlerinden hareketle yetişkin öğrenmesi altı temel varsayıma dayandırmıştır (1984):

- Yetişkinlerin benlik kavramı çocuklarınkinden farklıdır,
- Yetişkinlerin öğrenmelerinde kullanabilecekleri deneyim geçmişi vardır,
- Yetişkinler öğrenmeye hazırdır,
- Yetişkinler öğrenmeye problem, görev ve yaşam merkezli yaklaşırken, çocuklar konu merkezlidir,
- Yetişkinlerin öğrenme motivasyonları dış etkenlerden daha çok iç etkenlere bağlıdır.
- Yetişkinler bir şeyi neden öğrenmeleri gerektiğini bilmek isterler.

Knowles'ın yetişkin öğrenimine dair bulguları alanda önemli bir gelişme olarak görülse de yetişkin öğrenimine dair pragmatik bir yaklaşım olması nedeniyle de eleştirilmiştir. Temel eleştirilerden biri öğrenmeye dair keskin bir yaş ayrımının olamayacağı; bunun yerine öğrenmenin gerçekleştiği sosyal-toplumsal koşulların göz önünde bulundurulması gerekliliği oluşuna ilişkindir. Yonge (1985) aynı sosyal koşullar içerisinde çocukların ve yetişkinlerin aynı öğrenmeleri gerçekleştirebileceği, dolayısıyla yetişkinlerin öğrenme süreçlerinde sosyal koşulların bireysel koşullardan daha önemli olabileceği üzerinde durmuştur. Merriam ve Baumgartner (2020) da tek bir teorinin tüm

⁵ Aslında terim yüzyıldan fazla bir zaman önce 1833 yılında bir öğretmen olan Alexander Kapp tarafından ilk kez kullanılmıştır (Loeng, 2017). Kapp, Platon'un eğitim üzerine yazılarından hareketle sadece çocukların ve gençlerin değil yetişkinlerin de eğitim ihtiyaçlarını vurgulamak üzere bu kavramı kullanmıştır.

öğrenme süreçlerini açıklayamayacağını, dolayısıyla yetişkin öğrenmesi için tek bir teori olamayacağını; bunun yerine yetişkin öğrenmesini anlamamızı sağlayacak birçok yaklaşıma sahip olduğumuzu ileri sürmektedirler.

Geleneksel öğrenme yaklaşımlarının etkisiyle (Jarvis, 2012) yetişkin öğrenmesi, yetişkinlerin bilgiyi nasıl işlediğine ve öğrenmenin bireyi nasıl geliştirdiği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte Knowles'ın Androgoji kavramlaştırması ve beraberinde özyönelimli öğrenme yaklaşımı, Mezirow'un dönüştürücü öğrenme yaklaşımı yetişkinlerin bireysel öğrenmeleri üzerinde durmaktadır. Alanın, öğrenmenin gerçekleştiği bağlamla ilgilenmeye başlaması ise 1980'lerde durumsal biliş teorisi, feminist teori, eleştirel sosyal teori ve postmodern teorilerin ortaya çıkışı ile birlikte gelişmeye başlamıştır (Merriam, 2008).

Öğrenmeye dair bu çoklu bakış açısı beraberinde öğrenmenin yaşam boyu devam eden bir fenomen olarak incelenmesini doğurmuştur. Böylece öğrenme süreçlerinin sadece herhangi bir yaş ya da öğrenme ortamları ile sınırlı kalmayıp gündelik hayatta gerçekleşen enformel öğrenme, tesadüfi öğrenme, örtük öğrenme, özyönelimli öğrenme gibi birçok durumda gerçekleşebileceği üzerinde durulmuştur (Van Noy, James & Bedley, 2006). Böylece yetişkinlerin öğrenmeleri de bu çoklu bakış açısına göre değerlendirilmeye başlanmış, yetişkin eğitimi formel sınırlarının ötesinde ele alınmıştır.

Yetişkin öğrenmesi belirli bir konu üzerine bir eğitici tarafından formel yollarla gerçekleşebileceği gibi enformel ve tesadüfi olarak da gerçekleşebilmektedir. Formel eğitimde çoğu zaman bir zorunluluk söz konusu iken enformel öğrenmede kendiliğinden öğrenme ön plandadır (Livingstone, 2001). Kendiliğinden öğrenme süreci yaşam deneyimlerine göre şekillenmektedir. Bu nedenle yetişkin eğitiminin merkezi enformel öğrenmedir (Marsick & Watkins, 2001). Fakat deneyim temelli bu öğrenme çok geniş bir alanı kapsadığından bu öğrenmeyi tanımlamak çoğu zaman mümkün değildir. Genellikle örgütlenmemiş ve sistematik olmayan ancak buna rağmen bireyin yaşam boyu öğrenmesinin büyük bir kısmını oluşturan bir öğrenme türü biçiminde açıklanmaktadır (Coombs ve Ahmed, 1974).

Schugurensky (2000) ise enformel öğrenmenin çok geniş bir kavram olduğunu belirtmiş ve eğer bu kavram doğru ayırt edilmezse rahatlıkla bir kavramsal karmaşa yaşanacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle, enformel öğrenme türlerini birbirinden ayırt etmek için öğrenmelere dair bir taksonomi geliştirmenin mümkün olduğunu savunmuş ve ortaya attığı iki değişkene (kasıt ve farkındalık) göre enformel öğrenmelerin birbirinden ayırt edilebileceğini dile getirmiştir (Tablo 1).

Tablo 1

Enformel Öğrenmenin Üç Türü

Tür	Kasıt	Farkındalık (Öğrenme deneyimi anındaki)
Öz yönelimli	Evet	Evet
Rastlantısal / Tesadüfî	Hayır	Evet
Örtük / Sosyalleşme	Hayır	Hayır

Kaynak. Schugurensky, 2000:3

Tablo 1’de görülen enformel öğrenme türlerini daha iyi kategorize edebilmek için öğrenme süreçlerindeki kasıt ve farkındalık değişkenleri oldukça yol gösterici olmaktadır. Öz yönelimli öğrenmede, birey bir şey öğrenmek için bir sürece girer ve süreç sonunda öğrendiği şeyin de farkında olur. Örneğin 55 yaşındaki meme kanseri bir kadın, hastalığı hakkında sürekli araştırıp okuyarak bir uzman kadar bilgi sahibi olabilir. Bu öğrenmenin başında bir kasıt vardır ve öğrenmenin sonunda da bir farkındalık oluşacağı bilinmektedir. Tesadüfî öğrenmede ise öğrenme süreci başında bir kasıt yok iken sürecin sonunda farkındalık ortaya çıkmaktadır. Küçük bir çocuğun elini ütüye değmesi sonucu bunun iyi bir şey olmadığını öğrenmesi tesadüfî öğrenmeye bir örnektir. Sürecin başında bir kasıt yok fakat süreç sonunda bir farkındalık oluşmuştur. Örtük öğrenme, bireyin günlük yaşamı süresince ortaya çıkan tutum, davranış, beceri ve değerlerinin içselleştirilmesidir. Örtük öğrenmede ne öğrenme sürecinin başında bir kasıt vardır, ne de sürecin sonunda bir farkındalık oluşmaktadır. Irkçı bir ailede doğup farklı inanışlara karşı kötü tutumlar geliştiren bir çocuğun bu örtük öğrenmesinde ne bir kasıt ne de bir farkındalık vardır. Livingstone’a (2001) göre, kasıtlı enformel öğrenmeyi diğer örtük öğrenmeler ve günlük algılardan ayıran şey, insanların bilinçli bir şekilde bu aktiviteyi önemli bir öğrenme olarak tanımlamasıdır. Bu nedenle enformel öğrenmelerde bilinç, önemli bir özelliktir.

Söz konusu enformel öğrenmeler, yetişkinlerin ayrı ayrı yaşam deneyimleri ile ilgilidir. Bu nedenle yetişkin öğrenmesinde deneyim merkezi bir konumda yer alırken, deneyim yolu ile öğrenmeye dair birçok farklı yaklaşım sunulmaktadır. Önde gelen kuramcılar Dewey (1938), Kolb (1984), Jarvis (1987), Boud, Keogh ve Walker (1985) ve Usher, Bryant ve Johnston (1997)’dir. Bu farklı yaklaşımların temelinde ise yetişkinlerin geçmişte öğrendiklerini gelecekteki durumlarla ilişkilendirmesini içeren ve deneyime odaklanan öğrenme fikri vardır. Yansıtıcı uygulama (reflective practice), durumsal öğrenme ve bilişsel çıraklık, deneyimsel öğrenmenin farklı bakış açılarını ortaya koymaktadır (Ünlühisarcıklı, 2022).

Nihayetinde bir önceki bölümle de bağlantılı olarak okulda öğrenmenin soyut bir bağlamda gerçekleştiği, oysa gündelik hayatta öğrenilenlerin belli bir bağlam içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Öğrenmenin hangi bağlamda nasıl gerçekleştiğine odaklanan durumsal öğrenme yaklaşımı, yetişkin öğrenmesini anlamlandırabilmek adına yetişkinlerin gündelik hayatta sosyal gruplar içerisindeki öğrenmeleri üzerinde durmaktadır. Geleneksel öğrenme anlayışına getirilen eleştirilere ve yetişkin öğrenmesine farklı bir bakış açısı getiren durumsal öğrenme kuramı, öğrenmeye yönelik yeni bir perspektif ortaya koymaktadır.

Durumsal Öğrenme Yaklaşımı

Öğrenmeye dair yaklaşımlar ve yetişkin öğrenmesine dair literatürden hareketle, *durumsal öğrenme* (situated learning)⁶ kavramı öğrenmenin gerçekleştiği duruma gönderme yapmaktadır. Buna göre öğrenmenin neliği yerine onun hangi durum içerisinde nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır. Başka bir deyişle öğrenme, biliş veya deneyim yoluyla bilgi edinme süreci olmasının ötesinde uygulama ve faaliyetlere katılım olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle durumsal öğrenme, biliş odaklanan önceki bakış açıları ile sosyal öğrenme yaklaşımları arasında bir köprü görevi görecektir şekilde tasarlanmıştır (Boven, 2014). Lave ve Wenger (1991) bu yaklaşımı pedagojik bir strateji yerine, eğitime yeni bir analitik yaklaşım olarak sunmakta ve topluluk üyeliği ve deneyimlerinin öğrenmeyi nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca öğrenilenlerin temel anlamda öğrenildiği sosyal koşullara bağlı olduğu, yani bu anlamda konumlandığı varsayılmaktadır (Ellström, 2011; Erickson, Hosmer & Scanlan, 2023). Dolayısıyla daha önceki bölümlerde bahsedilen sosyal öğrenme kuramları ve deneyim yolu ile öğrenmenin merkezde olduğu bir yaklaşım söz konusudur.

Durumsal öğrenmenin teorik kökenleri Dewey, Vygotsky gibi sosyal öğrenme kuramcılarına dayanmakla birlikte kavramsal olarak dile getirilmesi Brown, Collins ve Duguid (1989), Lave ve Wenger (1991) ve McLellan (1996) ile başlamaktadır. Her biri durumsal öğrenmeyi farklı perspektiflerden irdelemiş ve kuramın gelişimine öncülük

⁶ Türkçe literatüre durumsal öğrenme, durumlu öğrenme, yerleşik öğrenme şeklinde aktarılan *situated learning* kavramı, öğrenmenin gerçekleştiği bağlamı ifade etmektedir. Bu nedenle *bağlamsal öğrenmenin* kavramı daha iyi açıklayacağı düşünülmekle birlikte Türkçe literatürde ağırlıklı olarak kullanılagelen kavram seti (durumsal öğrenme) tercih edilmiştir. Örneğin, Güvercin ve Seçkin tarafından çevirisi yapılan Merriam'ın (2013) "Yetişkin Öğrenme Kuramının Değişen Manzarası" başlıklı makalede "Bağlam-Temelli Öğrenme" kavramı kullanılmıştır.

etmişlerdir. Bu yaklaşımlardaki ortak nokta ise öğrenmenin gerçekleştiği durum üzerinde durulmasıdır. Brown, Collins ve Duguid (1989) ve McLellan (1996) daha çok okul ortamında gerçekleşen durumsal öğrenmeler üzerinde dururken Lave ve Wenger (1991) okul dışı öğrenmelere odaklanmıştır. Bu çalışma, araştırmanın amacı gereği daha çok Lave ve Wenger'ın (1991) ortaya koyduğu perspektif üzerinden ilerlemektedir.

İlk olarak Brown, Collins ve Duguid (1989) tarafından “Situating Cognition and the Culture of Learning” başlıklı çalışmada açıklanan *durumlu biliş* veya *durumlu öğrenme*, temel olarak bilginin; öğrenildiği kültür, etkinlik ve bağlamla bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. Brown vd.'ne (1989) göre öğrenme ve biliş duruma özgüdür. Öğrenme sürecindeki etkinlikler; öğrenme ve biliş şekillendirmektedir. Bununla birlikte öğrenme sürecinin bir danışman veya deneyimli bir öğrencinin yol göstericiliğinde, - Vygotsky'nin Yakınsak Gelişim Alanı kavramlaştırmasına benzer bir şekilde- gerçek yaşama uygun yürütülmesini ileri sürmekte ve bunu bilişsel çıraklık olarak kavramlaştırmaktadırlar (Hung and Chen, 2001).

Bilişsel çıraklık ve duruma özgü öğrenme üç temele dayanmaktadır. Bunlardan ilki kültürlemedir. İnsanlar içerisinde bulundukları toplulukların kültürel değerlerini ve davranışlarını kendilerine uyarlarlar. Bu durum doğrudan öğrenme süreçlerini etkilemekte ve öğretim de bu çerçevede gerçekleştiği sürece kalıcı olmaktadır. İkinci temel dayanak ise bağlamdır. Buna göre bilgi, içerisinde öğrenildiği bağlamın ve geliştiği etkinliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Öğrenme süreci bağlamdan bağımsız gerçekleşemez. Üçüncü dayanak ise bir işe yeni başlayanlar, uzmanlar ve sıradan insanların öğrenme sürecindeki farklılıklardır. Öğretim, bu farklılıkları diğer iki temel dayanağı esas alarak gerçekleştirilmelidir. Brown vd. (1989) öğrenmeyi okul ve okul dışı öğrenmeler üzerinden ele alarak iki öğrenmenin farklı bağlamlarda gerçekleştiği üzerinden durmuş ve nihayetinde öğrenmenin içerisinde gerçekleştiği durumun önemine dikkat çekerek kültürlenme ve bilişsel çıraklık kavramını öne çıkarmışlardır.

Öğrenmenin içerisinde gerçekleştiği durum, birey ve çevrenin faaliyetlerinin etkileşimsel olarak inşa edilmesidir. Bireyin ve çevrenin uyumu ise durağan eşleştirmeden ziyade karşılıklı değişimi içermektedir (Maturana ve Varela, 1987). Bu durum ilişkisel (Lave ve Wenger, 1991), diyalektik (Clancey, 1991) veya etkileşimsel (Dewey ve Bentley, 1949) olarak ele alınmaktadır. Bilgi sadece zihinsel bir durum değil; daha ziyade şeylerin deneyimlenmiş bir ilişkisidir ve bu tür ilişkilerin dışında bir anlamı yoktur. Yani bilgi, ürünü olduğu ilişkilere bağlıdır (Dewey, 1906) ve etkinlik; birey ve çevre arasında her ikisini de değiştiren bir öze sahiptir (Dewey ve Bentley, 1949). Buna

göre öğrenme; diğer bireylerle, eserlerle, fikirlerle, araçlarla ve problemlerle durumsal ve etkileşimsel bağlamlarda gerçekleşmektedir (Hung ve Wong, 2000).

McLellan (1996), durumsal öğrenmeyi sekiz ana başlık altında değerlendirmektedir:

1. Öyküler (stories)
2. Yansıma (reflection)
3. Bilişsel çıraklık (cognitive apprenticeship)
4. Yardımlaşma (collaboration)
5. Bire bir yetiştirme (coaching)
6. Çoklu uygulama (multiple practice)
7. Öğrenme becerilerinin bitleştirilmesi (articulation of learning skills)
8. Teknoloji (technology)

McLellan'a (1996) göre durumsal öğrenme, bu sekiz başlık altında gerçekleştirilen öğretim yöntemleri ile hayata geçirilebilir. Aksi takdirde öğrenme bağlamından bağımsız gerçekleşeceği için kalıcı olmayacaktır. Görüldüğü üzere McLellan'ın öne sürdüğü başlıklar da durumsal öğrenmeyi, öğretim yöntemleri açısından değerlendirmektedir. Her ne kadar gündelik hayat pratiklerini de kapsayan başlıklar üzerinde durulsa da bir bütün olarak ele alındığında daha çok bir öğretim yöntemi olarak durumsal öğrenmeye yaklaşıldığı görülmektedir.

Lave ve Wenger (1991) ise durumsal öğrenmeye dair ortaya konulan bakış açılarından farklı bir kavramlaştırmaya gitmektedirler. Onlara göre durumsal öğrenmeye eşdeğer olarak görülen geleneksel kavramlar “learning in situ⁷” ya da “yaparak öğrenme” yaklaşımlarından daha kapsayıcı bir görüşe ihtiyaç vardır. Zira öğrenme, -sanki bir yere yerleştirilmiş, bağımsız olarak yeniden yapılandırılmış bir süreçmiş gibi- sadece uygulamaya ya da öğretim yöntemine indirgenemez. Bu bakış açısındaki temel sorun -ve kısır döngü- uygulamayı, öğrenmeye özel analitik bir yaklaşım olarak ele almasıdır.

Lave ve Wenger (1991) “learning in situ” yaklaşımlarının ötesinde öğrenme sürecini *meşru çevresel katılım* olarak kavramlaştırdılar ve bir uygulama kültürüne katılımın, bireyin gözlemci rolünden etkin bir konuma geçmesini sağladığını öne sürdüler. Bireylerin sırasıyla öğrenenler olarak katıldıkları bilişsel süreci içeren yaygın öğrenme görüşüne karşı Lave ve Wenger, öğrenmeyi sosyal dünyaya katılım (meşru çevresel katılım) olarak ele almakta ve öğrenmeyi sosyal bağlamın ayrılmaz bir parçası

⁷ Durumsal öğrenmenin daha önceki kullanımlarına gönderme yapılmaktadır.

olarak açıklamaktadırlar. Onlara göre eğer sosyal dünyaya katılım öğrenmenin temel bir biçimi ise sosyal dünyaya dair daha kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır.

Geleneksel olarak öğrenme teorileri, öğrenmenin yerleşik doğasıyla ilgilendiklerinden, sosyokültürel boyutu yalnızca doğrudan bağlamı dikkate alarak ele almaktadırlar. Örneğin çocukların öğrenmeleri, öğretim programları üzerinden değerlendirilmekte ve öğrenme bağlamı bu öğretim programları üzerinden ele alınmakta, dolaylı bağlamlar göz ardı edilmektedir. Bu yönüyle öğrenme asla basit bir aktarım veya özümseme süreci olarak değerlendirilemez. Böyle olunca eğitimin sorunlarını en temel düzeyde pedagojik olarak ele almak tek başına yeterli değildir (Lave ve Wenger, 1991).

Bu eleştirilerle birlikte sosyal antropologlar Lave ve Wenger (1991), durumsal öğrenmeyi daha çok okul dışı ortamlarda ele almaktadır. Zira okulun kendisi özel bir bağlama sahiptir ve bu bağlamı gündelik hayata uyarlamak, diğer bir ifade ile uygulamayı incelemek önemli görülse de mevcut okul sistemleri bunu mümkün kılmamakta, kendine özgü farklı bir bağlam oluşturmaktadır. Dolayısıyla okuldaki öğrenmenin sınırları ancak bu bağlam içerisinde kalmaktadır. Lave ve Wenger (1991:40), hangi eğitim biçiminin öğrenme için bir bağlam sağladığına veya herhangi bir kasıtlı eğitim olup olmadığına bakmaksızın meşru çevresel katılım yolu ile öğrenme üzerinde durmaktadır. Bu bakış açısı öğrenme ile kasıtlı öğretim arasında temel bir ayrım yapmaktadır.

Lave (1988); öğrenciler, sıradan insanlar ve uygulayıcıların öğrenmelerinin birbirinden farklı yanları olduğunu ileri sürmektedir. Brown vd.'ne (1989) göre bu üç grubun farklı durumlardaki öğrenmeleri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2

Öğrenciler, Sıradan İnsanlar ve Uygulayıcıların Etkinlikleri

	Öğrenciler	Sıradan İnsanlar	Uygulayıcılar
Uslamlama	Yasalarla	Plansız öykülerle	Plansız modellerle
Hareket etme	Sembollerle	Durumlarla	Kavramsal durumlarla
Karar verme	İyi tanımlanmış sorunlarda	Ani sorunlarda ve ikilemlerde	İyi tanımlanmamış sorunlarda
Üretme	Kararlaştırılmış ve değişmez kavramlarda	Görüşülebilir ve toplumsal olarak yapılandırılmış anlaşmada	Görüşülebilir ve toplumsal olarak yapılandırılmış anlaşmada

Akt. Ataizi (2002:152)

Tablo 2’de görüldüğü üzere öğrenciler okul ortamında belirli yasalar üzerinden uslamlamakta iken sıradan insanlar ve uygulayıcılar genellikle plansız çıkarımlarda bulunabilmektedir. Yine öğrenciler belirli semboller üzerinden hareket ederlerken, sıradan insanlar duruma göre harekete geçmektedir. Karar verme süreçlerinde öğrenciler ve uygulayıcılar iyi tanımlanmış süreçlere ihtiyaç duyarken sıradan insanlar ani sorunlarda ve ikilemlerde karar verebilmektedirler. Öğrenciler kararlaştırılmış ve değişmez kavramlarla üretebilirken sıradan insanlar ve uygulayıcılar görüşülebilir ve toplumsal olarak yapılandırılmış anlaşmalarda üretebilmektedirler. Buna göre okul ve okul dışı ortamlarda insanların genellikle farklı etkinliklere farklı tepkiler verdikleri görülmektedir.

Lave (1988); Brown vd.’lerinin (1989) de ortaya koyduğu söz konusu farklılıkları okul ve gündelik hayat pratikleri üzerinden açıklamaktadır: Okulda öğrenciler iyi tanımlanmış problemlerle karşılaşırken, gündelik hayatta insanlar kendilerine göre sorun çözme yöntemleri geliştirirler. Örneğin okulda öğrenciler para kavramını sembollerle öğrenirken gündelik hayatta insanlar para konusunda kendi durumsal öğrenmelerini gerçekleştirirler. Böylelikle öğrenciler semboller üzerinden ilerlerken sıradan insanlar kendi deneyimlerine göre öğrenirler. Hatta öğrencilerin soyut semboller üzerinden öğrenmeleri onların gündelik hayattaki becerilerini de kısıtlayabilmekte, sıradan olayları semboller üzerinden değerlendirebilmektedirler.

Lave ve Wenger’ın durumsal öğrenmeyi daha çok okul dışı bağlamda ele almaları tam da bu noktada önemli olmaktadır. Okulda her ne kadar öğrencilere gündelik hayat pratiklerine yakın deneyimler sağlanmaya çalışılsa da eğitimin kendisi semboller üzerine kurulduğu için öğrencilerin öğrenmeleri de ancak bu semboller anlamlı kılacakları çerçevede gerçekleşebilmektedir. Bu, okulda durumsal öğrenmelerin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmemektedir; durumsal öğrenmeler okulda da gerçekleşmekte ancak bu okulun bağlamı ile sınırlı kalmaktadır. Benzer bir durum Dewey’nin deneyim yolu ile öğrenme kavramlaştırmasına yönelik yaklaşımlar için de geçerlidir. Her ne kadar öğrencilerin deneyim yolu ile daha iyi öğrenebileceği kabul görse de okulun öğrencilere sunabileceği deneyimler sınırlıdır. Öğrenme ancak bu sınırlılık içerisinde gerçekleşebilir. Gündelik hayattaki deneyimler ise sınırsızdır. Dolayısıyla gündelik hayatta gerçekleşen durumsal öğrenmeler de sınırsız olacaktır. Bu nedenle durumun kendisini ortaya çıkarmak öğrenme süreçlerini anlamlandırmada önemli bir köşe taşı olmaktadır.

Buradan hareketle durumsal öğrenme, öğrenmeyi pedagojik sınırlarının dışına çıkararak gündelik hayat pratikleri üzerinden ele almaktadır. Bu yönüyle öğrenme, belirli bağlamlarda gerçekleşir ki bu bağlam bireylerin diğerleri ile etkileşimi, öğrenme araçları, fiziksel çevreleri ve kültürleri üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla her öğrenme farklı bağlamlarda gerçekleşeceği için bu bağlaman ortaya çıkarılması durumsal öğrenmenin temel ilgi alanını oluşturmaktadır. Zira bilgi tek başına bireye ait olamaz; bunun yanında içinde bulunduğu kültüre, duruma göre de anlam kazanmaktadır. Bu nedenle öğrenmede bağlam büyük önem taşımaktadır. Kültürel bir çevre içerisinde gündelik hayat pratiklerinde diğer insanlarla olan etkileşim, toplumsal olarak oluşturulan araçların kullanımı, bağlamı şekillendirmektedir. Öğrenme; toplumsal olarak tanımlanır, yorumlanır ve desteklenir. Bir iş daima dolaylı ya da dolaysız olarak başkalarıyla birlikte yürütülür. Bu nedenle bireyi yeterli yapan, tek başına neyi bildiği değil, bunun yanında bildiklerinin içinde bulunduğu topluluğa ne kadar uyduğudur. (Johansen, 1991:11; Ataizi, 2002:147). Bireylerin gündelik hayat pratikleri içerisinde çeşitli topluluklara katılımı, meşru çevresel katılım olarak kavramlaştırılmakta ve öğrenme süreci bu katılımlar üzerinden şekillenmektedir. Lave ve Wenger (1991:39), meşru çevresel katılımı genel yaklaşımların aksine öğrenmenin soyutlanması olarak değil; somut ilişkileri keşfetme olarak kavramlaştırdıklarını ifade etmektedirler. Amaç, Marx'ın (1857) ifadesiyle “hem tikelden hem de soyuttan somuta ulaşmaktır” (akt. Lave ve Wenger, 1991:38).

Meşru çevresel katılım, bireylerin çevrelerindeki topluluklara olağan katılımlarını ifade etmektedir. Topluluklara katılım bireylerin diğer insanlarla etkileşimlerini güçlendirerek öğrenme ve kimlik gelişimini sağlamaktadır. Katılım aynı zamanda öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini meydana getiren sarmal bir yapıda ilerlemektedir. Bu anlamda çevrenin etkin olması, bireylerin öğrenmelerinde doğrudan etkilidir. Bireylerin çevrelerinde katılım gösterebilecekleri ne kadar çok topluluk (kooperatif, dernek, kurs, sendika vs.) olursa öğrenmeleri ve kimlik gelişimleri de o denli şekillenmektedir. Kuramın teorisyenleri Lave ve Wenger (1991:113-114) meşru çevresel katılım üzerinden öğrenmeyi şu şekilde tanımlamaktadırlar:

Öğrenmeyi sosyal deneyimin bir parçası olarak ele alırken, öğrenmenin kaynağı olarak pedagojinin yapısını incelemek yerine sosyal deneyimin yapısına odaklandık. Meşru çevresel katılım olarak anlaşılan öğrenme, bu hedeflerin merkezi bir faktör olduğu durumlarda bile (örneğin, sınıf eğitimi, ders verme) pedagojik hedeflere veya resmi gündeme zorunlu bir biçimde veya doğrudan bağlı olmak durumunda değildir. Öğrenme için kaynaklara maruz kalmanın bir öğretim müfredatıyla sınırlı olmadığı ve öğretim desteğinin tamamen kişiler arası bir

fenomen olarak yorumlanmadığını iddia ettik; bunun yerine öğrenmenin hem topluluk içinde hem de genel olarak dünya ile ilişkilerinin çeşitliliği ile bir bütün olarak deneyime göre anlaşılması gerektiğini savunduk.

Bu nedenle meşru çevresel katılımın kendisinin bir eğitim biçimi, bir pedagojik yöntem veya öğretim tekniği olmadığı vurgulanmakta; öğrenmeye dair analitik bir bakış açısı, öğrenmeyi anlamanın bir yolu olarak değerlendirmektedirler (1991:40). Buna göre meşru çevresel katılım doğrusal bir fikir değildir. Çevreden merkeze giden basit bir yol yoktur. Lave ve Wenger meşru-gayrimeşru, çevresel-merkezi ve katılma-katılmama gibi üç dikotomi sunumunu açıkça reddederler (Boven, 2014). Aksine, kavramın bir bütün olarak ele alınmasını amaçlamakta ve her boyutun diğerlerini tanımlamada vazgeçilmez olduklarını vurgulamaktadırlar (Lave & Wenger, 1991:35). Bu nedenle pedagojinin yapısını incelemek yerine sosyal deneyimin yapısına odaklanılmaktadır. Bu, pedagojik yöntemlerin tümünden yok sayılması olarak görülmemekte, öğrenmenin sadece pedagojiye indirgenmemesinin bir eleştirisi olarak okunmaktadır.

Lave ve Wenger'in öğrenmeyi gündelik hayat pratikleri içerisinde gerçekleşen katılımlar üzerinden ele almaları, öğrenmenin gerçekleştiği durumun önemini açığa çıkarmakta ve bu yönüyle öğrenmeye dair yeni bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu bakış açısında önemli kavramlardan biri de daha önce Collins, Brown ve Newman (1987) ve Collins (1990) tarafından farklı şekillerde dile getirilen çıraklık ve ustalık kavramlarıdır. Collins ve diğerlerinden farklı olarak durumsal öğrenmede çıraklık, bir topluluğa yeni gelenler (new comers) üzerinden tanımlarken, ustalık ise eski katılımcıları (old comers) ifade eder. Buna göre bireyler başlangıçta yeni katıldıkları bir toplulukta eski katılımcılardan öğrenerek zamanla ustalaşabilirler (Lave & Wenger, 1991:29). Ustalaşma süreci topluluk içindeki etkileşim üzerinden ilerlemektedir. Uygulama topluluklarında çevreden merkeze doğru hareketlilik olarak açıklanan bu durum, katılımcıların öğrenmelerini ve kimlik gelişimlerini doğrudan etkilemektedir. Bilinen anlamda usta-çırak ilişkisinden farklı olarak, burada kastedilen yeni ve eski katılımcılar arasındaki etkileşim sonucunda gerçekleşen olağan öğrenmelerdir. Bu öğrenmeler zamanla çırakların ustalaşması olarak ilerlemektedir ki bu da topluluklarda çevreden merkeze hareketliliğin sürekliliğini sağlamaktadır.

Benzer bir yaklaşım daha öncesinde Vygotsky'nin Yakınsak Gelişim Alanı (Zone of Proximal Development) kavramsallaştırmasında da görülmektedir. Vygotsky yakınsak gelişim alanı ile çocuklar ve yetişkinler, çocuklar ve akranları arasında gerçekleşen deneyim paylaşımını işaret ederek, söz konusu etkileşimin çocukların problem çözme

süreçlerine katkısı üzerinde durmaktadır. Meşru çevresel katılımı ise topluluk içerisindeki yeni ve eski katılımcılar arasındaki etkileşim üzerinde durulmakta ve bu bir tür deneyim paylaşımı olarak nitelendirilmektedir. Bu etkileşim beraberinde öğrenme süreçlerini doğurmaktadır. Yine daha önce bahsedildiği üzere deneyim paylaşımının öğrenme üzerindeki etkisi, literatürde Dewey ile birlikte tartışılmaya başlamış ve ardılı kuramcılara da yol göstermiştir. Bu yönüyle uygulama topluluklarında yeni gelenler ile eski katılımcılar arasında gerçekleşen deneyim paylaşımı da merkezi bir konumda yer almakta ve meşru çevresel katılımın, yani öğrenmenin temelini oluşturmaktadır.

Lave ve Wenger, Vygotsky'nin yakınsak gelişim alanı kavramlaştırmasının meşru çevresel katılım kavramlarına temel oluşturduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Engestrom (1987) ve Griffin ve Cole'un (1984) çalışmalarında yakınsak gelişim alanına yönelik eleştirileri de dikkate alarak daha kapsayıcı bir yorumlamaya gidilmiştir. Öyle ki yakınsak gelişim alanı sadece çocuklarla ya da sadece okulla sınırlı olmamalı, yetişkinleri ve okul dışı öğrenmeleri kapsamalıydı. Tolstoy da dahil olmak üzere birçok 19. Yüzyıl Rus düşünürü, eğitimin dönüştürücü bir deneyim olmasına gönderme yapmış, onların düşünceleri 1987 yılında Dewey tarafından da dile getirilmiştir (Griffin & Cole, 1984:46). Buna göre "öğretim, ancak gelişimin önüne geçtiğinde, olgunlaşma sürecinde veya yakınsak gelişim alanında olan işlevleri harekete geçirdiğinde yararlıdır. Bu şekilde öğretim, gelişimde son derece önemli bir yer oynar." (Vygotsky, 1956:278). Lave ve Wenger (1991) ise eğitimin dönüştürücü gücünün yanında öğrenmenin dönüştürücü gücünü açığa çıkarmakta ve bunu kimlik geliştirme olarak tanımlamaktadır. Yani Tolstoy, Vygotsky ve Dewey'den farklı olarak topluluklara katılmanın ve buradaki öğrenmelerin bireyleri dönüştürmesine vurgu yapılmaktadır.

Nihayetinde durumsal öğrenme, bağlam dışı bilgi görüşü ve bireysel-örgütsel öğrenmeyi ayırdığı için eleştirilen bilişsel-davranışçı yaklaşıma bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kuram, öğrenmeyi katılımın bir yönüne indirgeme ve böylece öğrenme ile diğer örgütsel süreçleri analitik olarak ayırmayı imkânsız kılma eğilimi nedeniyle de eleştirilmiştir (Ellström, 2011:80). Dolayısıyla kuramın öğrenmeye dair sadece bir perspektif sunduğunun bilinmesi ve öğrenmenin birçok boyutunun ve bağlamının olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte özellikle yetişkin eğitimi alanında geleneksel güçlü bireysel yönelime (özyönelimli ve dönüştürücü) karşı durumsal biliş yöneliminin giderek daha fazla benimsendiği de vurgulanmaktadır (Rubenson, 2011:7). Durumsal öğrenmenin uygulama toplulukları

aracılığıyla daha çok okul dışında gerçekleştiği göz önünde alındığında; yetişkin eğitimi alanında kuramın öğrenmeye yeni bir bakış açısı getirdiği görülmektedir.

Uygulama Toplulukları

Uygulama toplulukları, meşru çevresel katılımın yani öğrenmenin gerçekleştiği yerlerdir. İnsanlar, gündelik hayat içerisinde katıldıkları topluluklar yolu ile öğrenmeler gerçekleştirirler. İlk olarak Lave ve Wenger (1991) tarafından sunulan ve daha sonra Wenger (1998) tarafından geliştirilen uygulama topluluğu kavramlaştırması, ortak faaliyete katılan bir grup insanı tanımlamaktadır. Ancak ortak faaliyete katılan bir grup insanın oluşturduğu topluluğun, belli başlı özellikleri içerisinde barındırması beklenmektedir. Wenger, McDermott ve Snyder (2002:4), uygulama topluluklarını “bir endişeyi, bir dizi sorunu veya bir konuyla ilgili tutkuyu paylaşan ve sürekli etkileşimde bulunarak bu alandaki bilgi ve uzmanlıklarını derinleştiren” insan grupları olarak tanımlamaktadır. Onlara göre, topluluk içerisinde deneyim yoluyla öğrenilen bilgi, “açık olduğu kadar örtük”, “bireysel olduğu kadar sosyal”dir. Herhangi bir bilginin var olduğu topluluğa katılım, aslında öğrenmenin epistemolojik bir ilkesidir (Lave & Wenger, 1991). Vygotsky’nın sosyokültürel öğrenme teorisine dayanan uygulama topluluklarında öğrenme; bilgi ve becerileri sosyal alandan bilişsel alana aktaran bir çıraklık ve içselleştirme sürecidir (Riyadi, Bafadal, Burhanuddin & Timan, 2023).

Uygulama toplulukları katılım, uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme olmak üzere temel bazı aşamaları içermektedir. Buna göre bireyler öncelikle bir topluluğa *katılım* gösterirler. Söz konusu katılım bireyin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşirken, bu ihtiyaçların ortadan kalması ya da topluluk ile birey arasında ortaklaşmanın olmadığı durumlarda katılım sonlanabilmektedir. Devamında, bireyin ihtiyaçları ve topluluk ile olan uyumu, çevreden merkeze doğru hareketliliği sağlamaktadır. Çevreden merkeze doğru hareketlilik başlangıçta topluluğa yeni katılanların (çevrede yer alanların) zamanla topluluk içinde ustalaşmaları sonucunda topluluğun merkezinde yer almalarıdır. Yeni gelenler grubun deneyimlerini, değerlerini ve uygulamalarını öğrendikçe topluluk da sürekli olarak gelişmektedir. Topluluğun kendini yeniden üretme biçimi, yeni gelenlerin toplulukta kendilerine yer bulup bulamamaları ya da topluluğun kültürü ve politik yaşamı arasında kurdukları ilişki üzerinden şekillenmektedir. Bu yönüyle çevreden merkeze

doğru hareketlilik hem birey için hem de topluluk için öğrenmenin merkezi konumundadır (Lave ve Wenger, 1991).

Başlangıçta topluluğun çevresinde yer alan bireyler, topluluk üyeleri ile etkileşimi neticesinde merkeze doğru yönelirler. Öte yandan, sosyal gruplar akışkan ve sürekli etkileşimde olduğu için değişmez bir çekirdek veya merkezden söz edilemez. Çevreden merkeze doğru hareketlilik, topluluk pratiğinde giderek daha meşgul ve aktif hale gelmek anlamına gelir (Merriam, Courtenay ve Baumgartner, 2003:172). Lave ve Wenger (1991) ve Wenger (1998) tarafından meşru çevresel katılım olarak ifade edilen bu durum başlangıçta yeni gelen acemilerin nasıl zamanla usta katılımcılar oldukları üzerinde durmaktadır. Bu hareketlilik topluluk içerisinde öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini de beraberinde getirmektedir.

Uygulama topluluklarına katılım ve çevreden merkeze doğru hareketlilikler *uygulamada öğrenmeyi* sağlamaktadır. Uygulama topluluklarında uygulamada öğrenme katılım ile başlayıp sürekli olarak devam eden bir süreci ifade etmektedir. Uygulamada öğrenme; topluluk üyelerinin birbirinden öğrenmesi, ortak bir ilgi alanına yönelik öğrenme, gözlem ve deneyim paylaşımı ile öğrenme ve topluluk içerisinde öğrenme gibi birçok iç içe geçen öğrenme çeşitliliğini sağlamaktadır. Bu durum uygulama topluluklarında gerçekleşen öğrenmelerin daha kalıcı ve yaşam deneyimine bağlı olmalarını sağlamaktadır. Öğrenme, topluluk içerisinde uygulamanın doğasında bulunan bir anlam oluşturma faaliyetidir ve “Müfredat, uygulama topluluğunun kendisidir” (Wenger, 1998:100). Topluluk, açık ve örtük bilginin müzakere edildiği, yani anlamın topluluğun gerçekte yaptığı şey aracılığıyla inşa edildiği bir uygulamadır. Bu uygulamanın kendisi bir öğrenme sürecidir (Merriam, Courtenay ve Baumgartner, 2003). Wenger’a (1998:96) göre bir uygulama topluluğunda, “Öğrenme, uygulamanın motorudur ve uygulama, bu öğrenmenin tarihidir.”

Katılım ve uygulamada öğrenme, bir bütün olarak *kimlik geliştirme* sürecini doğurmaktadır. Buna göre bireyler topluluk içerisindeki etkileşimleri ile hem kendi kimliklerini hem de topluluk kimliğini geliştirirler. Bireysel öğrenenlerin sosyal ve kültürel olarak yapılandırılmış toplulukların üyeleri olarak kimliklerine odaklanan durumsal öğrenme teorisine göre bir uygulama topluluğunda öğrenme, tüm bireyi içerir çünkü öğrenme yoluyla bireyler yeni görevler ve işlevler yerine getirir ve insanlar arasında yeni ilişkiler kurarlar (Lave & Wenger, 1991). Lemke (1997) ve Wenger (1998), bireylerin kimliklerinin bir uygulama topluluğuna katılımın tüm süreçleri boyunca geliştirildiğini belirtmektedir. Bireylerin kimlik gelişimi belli bir noktada elde edilmez;

aksine, bireyler bir uygulama topluluğuna katılım süreçleri esnasında kimliklerini geliştirirler. Topluluk üyelerinin önceki yaşam deneyimleri ve topluluk içerisindeki deneyimleri, onların sürekli olarak kendilerini geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu yönüyle uygulama topluluklarında kimlik geliştirme süreçleri dinamik bir yapıdadır. Wenger’a (1998) göre kimlik zamansal bir şeydir, “bir nesne değil, sürekli bir oluşumdur... Kimliğimiz, hayatımız boyunca sürekli olarak yeniden müzakere ettiğimiz bir şeydir” (s. 153).

Alanyazında uygulama topluluklarına katılıma dair sınırlı sayıda araştırma bulunmasına (Merriam & Baumgartner, 2020) rağmen uygulama topluluklarına katılım öğrenmenin başlangıcını oluşturması yönüyle temel bir durumdur (Lave & Wenger, 1991). Bu nedenle durumsal öğrenme teorisi; uygulama topluluklarına katılımı, uygulamada öğrenmeyi ve kimlik gelişimi süreçlerini incelemektedir (Lave & Wenger, 1991; Wenger, 1998). Bu süreçler her uygulama topluluğunda kendine özgü durumları içermekle birlikte genel bir çerçeve çizmek mümkündür.

Uygulama topluluklarını anlamlandırmak için temel bazı durumları ortaya koymak gerekmektedir. Wenger (1998), bir uygulama topluluğunda üç temel unsur üzerinde durmaktadır: Müşterek katılım (mutual engagement), ortak girişim (joint enterprise) ve paylaşılan birikim (shared repertoire). Buna göre ilk olarak, katılımcılar eylemlerde bulunmazlarsa ve birbirleriyle etkileşime girmezlerse bir uygulama topluluğundan söz etmek mümkün değildir. Etkileşime giren bireysel katılımcılar, ortak bir girişim oluşturmak için bir araya gelirler ve nihayetinde topluluk üyeleri, ortak katılımları ve gelişmekte olan deneyimleri için belirli rutinleri, araçları, hikayeleri veya kavramları paylaşarak topluluğu ve kendilerini geliştirirler (Kim ve Merriam, 2010). Yani uygulama topluluklarında öğrenme; üyeler arasında karşılıklı etkileşimi geliştirmeyi, uygulama topluluklarının neyi başarmaya çalıştığını anlamayı ve ortak kaynaklara aşına olmayı içermektedir (Wenger, 1998).

Kavramı daha da netleştirmek adına diğer topluluklarla karşılaştırmak yerinde olacaktır. Lave ve Wenger (1991), bir topluluğun uygulama topluluğu olarak ele alınabilmesi için birtakım ayırt edici özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Her topluluğun kendine özgü öğrenme dinamikleri olmakla birlikte; Lave ve Wenger (1991) ve Wenger (1998) uygulama topluluklarını diğer topluluklardan ayıran üç temel özellik üzerinde durmaktadır:

1. Etkinlik/ilgi alanı (The domain): Bir uygulama topluluğu yalnızca bir arkadaş topluluğu veya insanlar arasında bir bağlantı ağı değildir. Paylaşılan ilgi alanına

bağlı olarak bir kimliğe sahiptir. Bu nedenle topluluk üyesi olma; bağlılık ve üyeleri diğer insanlardan ayıran ortak bir yetkinlik anlamına gelmektedir. Söz konusu yetkinlik her zaman bilinen anlamıyla bir “uzmanlık” değildir. Örneğin bir gençlik çetesinin sokakta hayatta kalabilmesi ve birlikte yaşayabilecekleri bir kimlik oluşturmaları, onların kendi alanları ile ilgili çeşitli yetkinlikler geliştirdiğini gösterir.

2. Topluluk bilinci (The community): Topluluk üyeleri kendi alanları ile ilgili ortak faaliyetlere ve tartışmalara katılır, birbirlerine yardım eder ve birbirlerinden öğrenmelerini sağlayan ilişkiler kurarlar. Aynı işi yapıyor olmak veya aynı grup içerisinde bulunuyor olmak, üyeler etkileşimde bulunmadıkça ve birlikte öğrenmedikçe bir uygulama topluluğu oluşturmaz. Bir şirkette çalışanlar veya lisedeki öğrencilerin pek çok ortak noktası olabilir, ancak birlikte etkileşimde bulunmadıkça ve birlikte öğrenmedikçe, bir uygulama topluluğu oluşturmazlar.
3. Uygulama (The practice): Bir uygulama topluluğu, yalnızca ortak bir ilgi topluluğu değildir. Örneğin belirli türdeki filmleri seven insanlar gibi. Bir uygulama topluluğunun üyeleri aynı zamanda uygulayıcılardır. Deneyimler, hikayeler, araçlar, sorunları ele alma yolları gibi kaynaklarla ortak bir uygulama birikimi geliştirirler. Bu birikimin oluşması belli bir zaman ve sürekli etkileşim gerektirmektedir. Örneğin bir hastane kafeteryasında düzenli olarak öğle yemeği için buluşan hemşireler, tüm bu konuşmalar sırasında, uygulamaları için ortak bir birikim haline gelen bir dizi hikâye ve deneyim geliştirirler.

Wenger’a (2015) göre bir uygulama topluluğu bu üç unsurun birleşimidir. Bu birleşimin olmadığı topluluklar birer ağ-grup (network) olarak tanımlanmaktadır. Lave ve Wenger (1991) topluluk ve ağ arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Buna göre ağlar; “bilgi akışları ve yardımcı bağlantılar için sağladığı olanaklarla birlikte, bir dizi düğüm ve bağlantı olarak görülen, katılımcılar arasındaki ilişkiler, kişisel etkileşimler ve bağlantılar kümesini ifade eder.” Öte yandan uygulama topluluğu; “bir bilgi alanını yönetmek ve bu bilgi hakkında öğrenmeyi sürdürmek için ortak bir niyeti temsil eden bir konu etrafında ortak bir kimliğin geliştirilmesine atıfta bulunur.” Görüldüğü üzere iki yapı arasındaki temel ayrım ortak bir niyet ve ortak bir kimlik gelişimidir. Örneğin bir şirkette çalışanlar ağ türü bir topluluğu temsil edebilir. Zira ortak bir niyet ve ortak bir kimlik gelişimi söz konusu olmakla birlikte bu ortaklık çalışanların isteklerinden bağımsızdır. Ortaklıklar genellikle bir yönetici tarafından belirlenmekte ve daha çok

ekonomik çıkara dayalı olmaktadır. Dolayısıyla müşterek bir katılım ve ortak girişimden söz etmek mümkün değildir.

Öte yandan bu çalışmanın da konusu olan kooperatiflerde ise ortak niyet ve ortak kimlik gelişimi; kooperatif ortakları tarafından süreç içerisinde geliştirilmektedir. Topluluğun ortak bir geçmişi ve geleceğe dair ortak çıkarları bulunmaktadır. Bu da müşterek katılım ve ortak girişimleri doğurmakta ve süreç içerisinde paylaşılan birikimler çoğalmaktadır. Nihayetinde bir uygulama topluluğu, yaptıkları bir şey için endişesini veya tutkusunu paylaşan ve düzenli olarak etkileşime girdikçe bunu nasıl daha iyi yapacağını öğrenen bir grup insanı ifade etmektedir (Wenger, McDermott ve Snyder, 2002). Bu tanım, insan öğreniminin temelde sosyal doğasını yansıtmakta ve çok geniş bir alanı temsil etmektedir (Lave ve Wenger, 1991; Merriam ve Baumgartner, 2020). Uygulama toplulukları yaklaşımı bu geniş alanın üzerinde durulmasını önemsemekte ve toplulukların buna göre ele alınmasına vurgu yapmaktadır.

İlk olarak Lave ve Wenger (1991) ebeler, terziler, levazım subayları, kasaplar ve alkol içmeyen alkolikler topluluklarını uygulama toplulukları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu topluluklarda üyelerin katılım örüntüleri, çevreden merkeze hareketlilikleri, uygulamada öğrenmeleri ve kimlik gelişimleri incelenmiştir. Uygulama topluluklarının teorik çerçevesini oluşturan bu araştırmaların ardından alanyazında farklı toplulukları uygulama topluluğu bağlamında inceleyen araştırmalarda (Merriam, Courtenay ve Baumgartner, 2003; Sumsion ve Patterson, 2004; Kim ve Merriam, 2010; Hemphill ve Leskowitz, 2013; Christ ve Wang, 2013; Kim ve Cavas, 2013; Goodyear, Casey ve Kirk, 2014; Cross ve Ampt, 2016; Bağcı, 2021) farklı öğrenme ve kimlik geliştirme deneyimleri açığa çıkarılmıştır.

Öte yandan yakın zamanda yapılan araştırmalarda uygulama topluluklarına yönelik farklı yaklaşımlar da söz konusudur. Örneğin Gherardi (2009) şu soruyu sormaktadır: Uygulama topluluklarından mı yoksa topluluk uygulamalarından mı bahsetmeliyiz? Bu soru, Politik Uygulama Toplulukları (Community of Political Practice) kavramsallaştırmasını açığa çıkarmaktadır (Thomson, Barnard, Hassan & Dainty, 2022) çünkü uygulamalar aynı zamanda topluluklarda hegemonik düzeni sürdüren şeylerdir (Conran & Thelen, 2016). Dolayısıyla uygulama topluluklarının kendi iç dinamiklerini ve yeniden üretim süreçlerini göz önünde bulundurmak ve kimlik gelişimini bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Kimi uygulama topluluklarında ortaya çıkan kimlik, hegemonik bir yapı da olabileceği gibi topluluk üyelerinin bireysel kimlik gelişimlerini de örseleyebilmektedir.

Sonuç olarak uygulama toplulukları durumsal öğrenmelerin gerçekleştiği deneyim odaklı yapılardır ve yetişkinlerin bu topluluklarda yer almaları kimlik gelişimlerini şekillendirmektedir. Bu nedenle uygulama topluluklarında gerçekleşen etkileşimlerin incelenmesi yetişkin öğrenmesinde farklı bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Kavramsal çerçeveden anlaşılacağı üzere uygulama topluluklarına dair bir genelleme yapmak tam olarak mümkün olmamakla birlikte, durumsal öğrenme yaklaşımı genellemelerden ziyade öznel deneyimlerin açığa çıkarılması üzerinde durmaktadır. Bu nedenle uygulama toplulukları üzerine daha fazla araştırma yapılması ve öznel deneyimlerin açığa çıkarılması gerekmektedir. Özellikle yurt içinde yapılan çalışmalar (Kapucu ve Erkoç, 2012; Alakurt, 2013; Ergene, 2014; Güner ve Uygun, 2016; Dervent, Devrilmez, Xie ve Li, 2019) daha çok durumsal öğrenme yaklaşımını okul temelli, sanal uygulama toplulukları gibi bağlamlarda ele almakta ve bir öğretim yöntemi olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda okul dışı ve yetişkin öğrenmesi odaklı saha çalışmalarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Kooperatifçilik

Fransızca kökenli *coopérative* kelimesinden gelen kooperatif, Türkçede sözlük anlamı olarak “ortaklarının gereksinimlerini uygun şartlarda elde etmelerini sağlamak amacıyla kurulan birlik” ya da “üreticilerin, aracıyı ortadan çıkararak ürünlerini daha iyi şartlarda pazarlamak için kurdukları ortaklık” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nda ise “... ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklık” olarak tanımlanmaktadır. İngilizce sözlük anlamı olarak ise “içinde çalışan kişilerin sahip olduğu ve yönettiği bir şirket” olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, 2020). İngilizcede kooperatifin diğer bir anlamı da işbirliğidir. Örneğin Türkçe işbirlikli öğrenme kavramı *cooperative learning* kavramından çevrilmiştir. Sözcüğün yabancı dillerdeki karşılığı işbirliği ile eş anlamlı olarak kullanılırken Türkçede genellikle bir yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bunun yanında Türkçede kooperatif düşüncesine eş olarak geçmişten günümüze kullanılagelen kavram ise *imece*dir (Geray, 2014:21). İmece, yerel toplulukların belirli işlerde dayanışma ve yardımlaşma içerisinde

gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir (Kaderli, 2008:98). Eski zamanlardan bu yana Anadolu kültüründe yer alan imece geleneği, günümüzdeki kooperatif yapıların örgütlenmemiş hali olarak değerlendirilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019;).

Kavramın sözlük anlamının yanı sıra, alanyazında kooperatifçiliğe ilişkin çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Geray'a göre (2014:24) kooperatifçilik; yerel toplulukların ekonomik, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere, özüne yardım ve karşılıklı yardımlaşma ilkeleri çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelerek amaca uygun işletmeler kurma ve örgütlenme sürecidir. Mülâyim (2019:17) ise kooperatifçiliği, "bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirmeleridir." biçiminde tanımlamaktadır. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatifleri "bireylerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinim ve isteklerini, ortaklaşa sahip olunan ve demokratik olarak yönettikleri bir işletme aracılığı ile karşılamak için, gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları özerk bir örgüt" olarak tanımlamaktadır (2020). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise kooperatifleri "aynı ekonomik güçlüklerle karşı karşıya bulunan kişilerin, ortaklaşa maddi ve manevi gereksinimlerini gidermek suretiyle, bu güçlükleri ortadan kaldırmak için, kendi aralarından eşit hak ve görevlerle bireysel sorumluluk esasına göre, serbestçe birleşerek ekonomik görevlerinden bir veya birkaçını devretmek üzere kurdukları ortaklık" biçiminde tanımlamaktadır (2020).

Temel tanımların yanında, kooperatif kavramının birbirinden farklı sosyal olaylarda kullanılmasından ötürü kavrama ilişkin bir belirsizlik de söz konusudur. Kooperatifçilik ile ilgili birçok çalışmada da bu belirsizliğe vurgu yapılmaktadır (Sına ve Soyer, 1998:105). Kavrama dair temel belirsizlik işbirliği ve dayanışmayı esas alan ya da görece benzerlik gösteren yapıların varlığıdır. Geray (2014:26), söz konusu belirsizliği, kooperatifin ne olduğundan ziyade ne olmadığı üzerinden gidermektedir. Buna göre, kooperatif bir dernek değildir. Dernekten en önemli farkı, üretime ve/veya tüketime yönelik ekonomik varlık ve girişim olarak bir işletmeye sahip olmasıdır. Kooperatif bir sendika değildir. Her iki yapı da dayanışmayı esas almalarına rağmen temel farklılık, kooperatiflerin toplu sözleşme ve grev gibi araçlarının olmamasıdır. Ayrıca yine kooperatiflerin üretime-tüketime dayalı olmaları onu sendikalardan ayırır. Kooperatif özel bir işletme-şirket de değildir. Kooperatifi özel işletmelerden ayıran en önemli özellik kâr amacı gütmemesidir. Oysa işletmeler kâr amacı güden ticari yapılardır. Nihayetinde

kooperatifler, rekabet yerine işbirliğini, hiyerarşi yerine yatay örgütlenmeyi, zorunluluk yerine gönüllüğü esas alan örgütlenmelerdir (Yılgör, 2019).

Kooperatifler ve özel işletmeler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ayrıca ele alınması kooperatifçiliği anlamlandırmak adına önemli görünmektedir. Söz gelimi bir özel işletme olarak market zincirleri ile kooperatifler oldukça benzer özellikler göstermektedir. Bu benzerlik birçok kooperatifin zamanla market zincirine ya da salt ticari bir işletmeye dönmesine de sebebiyet vermektedir.⁸ Her iki yapı da ekonomik anlamda ticari faaliyetlerde bulunuyorsa da en başta amaç olmak üzere keskin yapısal farklılıklar barındırmaktadır (Tablo 3). Benzer nedenlerle, kooperatifler kamusal işletmelerden de ayrılmakta ve nihayetinde literatürde “üçüncü sektör” olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2013).

Tablo 3

Kooperatif ve Özel İşletme Arasındaki Farklar

Ayrılcı Özellik	Kooperatif	Özel İşletme
Temel öge	İnsan (kooperatif üyesi)	Para (anamal sahibi)
Amaç	Ortağa hizmet	Kâr
Anamala katılım	Sınırlı (tavan var)	Sınırsız
Pay senedi	Borsada satılmaz	Borsada satılır
Gelir bölüşümü	Gelir artışı alışveriş ile orantılı olarak üyeye geri ödenir (Risturn ilkesi)	Anamaldaki payla orantılı kâr dağıtımı
Anamala faiz	Sınırlı (en çok %7)	Anamaldaki pay ile orantılı
Yönetime katılma	Her ortağa eşit (tek) oy	Anamaldaki pay ile orantılı

Kaynak. Geray, 2014:28

Tablo 3’te görüldüğü üzere; kooperatifler sermayenin değil insanların birleşmesine dayalı, belirli kişilerin zenginleşmesi yerine iktisadi zorlukların aşılması için bir araya gelinen, kârın şahsileşmediği, katılımın gönüllü olduğu, müşterek teşebbüsün müşterek çalışmaya dayandığı yapılardır (Fındıkoğlu, 1974:317). Dolayısıyla kooperatifler sadece ekonomik anlamda değil, örgütsel anlamda da özel işletmelerden

⁸ Tansaş, Migros ve Torku gibi işletmeler kooperatif olarak kurulmalarına rağmen zamanla birer market zinciri ve markalara dönüşmüşlerdir.

ayrılmaktadırlar. Söz konusu temel ayrımlardan hareketle kooperatifçiliği anlamlandırmak yerinde olacaktır.

Günümüzde kooperatifçilik -özellikle de tarımsal alanda kooperatifçilik- 2007-2008 dünya gıda krizinden sonra yeniden “popüler”leşmiştir (Köne, 2020). Dünyada yerelleşme politikalarının önem kazanması, küreselleşmenin bir çıkmaz içerisinde olduğu ve hatta krize yol açtığı durumların oluşması nedeni ile kooperatifçilik yeniden gündeme gelmektedir. Burada özel işletmelerin küreselleşmesi ve gıda sektörünün endüstrileşmesi önemli eşikleri oluşturmakta ve bunu dengelemek adına kooperatifler öne sürülmektedir. 2007-2008 dünya gıda krizinin etkisi diğer krizler kadar dolaylı olmamış bu nedenle doğrudan sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişim ve bu erişimin sağlanmasında kooperatiflerin rolü önem kazanmıştır (Özdemir, Keskin ve Özudoğru, 2011). Öyle ki kooperatiflerin toplumsal ve ekonomik krizlere karşı direngen yapısı (Parnell, 2001; Bayaner, 2014; Öngel ve Yıldırım, 2019; Köne, 2020) ve insanların sağlıklı ve güvenilir gıdaya ulaşabilmelerini sağlaması (Şahin, 2018; Yıldırım, 2019) küresel düzende kooperatifleri öne çıkaran temel etmenlerdir. Bu durum küresel aktörler tarafından da fark edilmiş ve 2007-2008 dünya gıda krizinin ardından 2012 yılında Birleşmiş Milletler tarafından “Kooperatif işletmeler daha iyi bir dünya kurar” temasıyla 21 Aralık Dünya Kooperatifçilik Günü olarak ilan edilmiştir. Bunun yanında, kooperatiflere yönelik destekler artmış; yeni kooperatiflerin kurulmasında uluslararası fonlamalarda artışlar yaşanmıştır.

Kooperatifçiliğin Türkiye’de popülerleşmesi ise bu gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir. Özellikle, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinden sonra gerçekleşen siyasal dönüşüm doğrultusunda yerelleşme politikalarının gündeme gelmesi ve buna bağlı olarak yerel yönetimler ve kooperatifler arasında kurulan (özellikle İzmir ve Tunceli örnekleri⁹) ve/veya kurulması gereken ilişkilerin söz konusu olması (Şahin, 2019), alana olan ilginin artmasına neden olmuştur. Ancak bu ilgiye karşın, özellikle konut kooperatifçiliği alanında Türkiye’de yaşanan olumsuz deneyimlerin insanlarda kooperatifçiliğe karşı bir önyargı oluşturmaları ve böylelikle alana ilişkin olumsuz bir tutumun da var olduğu bilinmektedir (Yılğör, 2019; Yıldırım, 2019).

Kooperatifçiliğin dünya ve Türkiye yakın tarihindeki seyrini belirginleştirmenin yanında, kooperatiflere dair yapısal nitelikleri incelemekte de yarar vardır. Kooperatif örgütlenmelerin tarihine bakıldığında birçok farklı kooperatif türünün olduğu

⁹ Bkz. Yıldırım, 2019.

görülmektedir. Zira her tür faaliyet için kooperatif kurabilmek olasıdır. Satın almadan, üretime; kredi ve sigortadan, tüketime; yayımlamadan, taşımaya; çöp toplamadan, cenaze kaldırmaya kadar çok geniş bir alanda kooperatifleşmek mümkündür. Dolayısıyla bu durum aynı zamanda kooperatiflere dair bir karmaşıklık da göstermektedir (Sına ve Soyer, 1998:106). Her bir kooperatif türü, bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İhtiyaç ortadan kalktığında ise kooperatif türü de ortadan kalkmıştır. Geçmişten günümüze insanların ihtiyaçları ekseninde ortaya çıkan ve halen varlığını sürdüren temel kooperatif türleri şu biçimdedir (Mülâyim, 2019):

1. Tarım kooperatifleri
2. Konut kooperatifleri
3. Tüketim kooperatifleri
4. Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri
5. Hizmet kooperatifleri

Temel olarak beş başlıkta sınıflandırılan kooperatifler kendi içerisinde de farklı türlere ayrılmaktadır. Tablo 4'te Türkiye'de yer alan kooperatif türleri ve sayıları verilmektedir. Görüldüğü üzere bu alt türlerde birçok farklı kooperatif bulunmakta; bu farklılıklar dünya ölçeğinde daha da genişlemektedir. Ayrıca Türkiye'de kooperatifler faaliyet alanlarına göre üç ayrı bakanlık tarafından temsil edilmekte ve bu da ayrı bir sınıflandırmayı doğurmaktadır. Zira her kooperatif bağlı bulunduğu bakanlık bünyesinde faaliyetlerini sürdürebilmekte, farklı uygulamalar söz konusu olmaktadır. Bu durum kooperatifçilik mevzuatı açısından sorunlar ortaya çıkarmakta; ortak bir uygulama alanının oluşmasını engellemektedir (Everest, 2018). Ayrıca tablo 4'te görüldüğü üzere tarımsal kooperatifler iki farklı bakanlık bünyesinde yer almaktadır. Bu durum tarımsal kooperatiflerin gelişimi açısından sorunlu görülmektedir (Tan ve Karaöner, 2013; Semerci, 2015; Topuz, Bozoğlu ve Başer, 2017).

Tablo 4

Türkiye Geneli Kooperatif ve Ortak Sayıları

İlgili Bakanlık		Faaliyet Konularına Göre Kooperatifler	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
			Sayı	Ortak	Sayı	Koop.	Sayı	Birlik
T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1	Konut Yapı Koop.	23.164	1.038.614	172	5.251	4	51
	2	Küçük Sanayi Sitesi Yapı Koop.	984	133.259	5	2.460	-	-
	3	Toplu İşyeri Yapı Koop.	1.084	79.938	6	64	-	-
	Ara Toplam		25.232	1.251.811	183	7.775	4	51
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı	1	Pancar Ekicileri Koop.	31	1.389.549	1	31	-	-
	2	Tarım Kredi Koop.	1.617	818.321	17	1.625	1	17
	3	Tarımsal Kalkınma Koop.	6.899	747.140	85	4.706	5	95
	4	Sulama Koop.	2.519	323.488	13	678	1	13
	5	Su Ürünleri Koop.	572	30.442	17	231	1	14
	Ara Toplam		11.638	3.308.940	133	7.271	8	139
T.C. Ticaret Bakanlığı	1	Kredi ve Kefalet Koop.	992	673.147	32	958	1	32
	2	Tarım Satış Koop.	295	300.357	13	278	-	-
	3	Tüketim Koop.	2006	164.775	8	66	1	9
	4	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	5.471	162.331	37	512	1	17
	5	İşletme Koop.	728	113.541	1	7	-	-
	6	Temin Tevzi Koop.	244	23.383	2	10	-	-
	7	Üretim Pazarlama Koop.	461	18.396	2	20	-	-
	8	Turizm Geliştirme Koop.	345	17.051	2	20	-	-
	9	Yardımlaşma Koop.	18	10.100	-	-	-	-
	10	Karayolu Yolcu Taşıma Koop.	582	9557	1	7	-	-
	11	Küçük Sanat Koop.	217	7.175	5	14	-	-
	12	Karayolu Yük Taşıma Koop.	133	3.926	-	-	-	-

(Devam ediyor)

Tablo 4 (Devam)

Türkiye Geneli Kooperatif ve Ortak Sayıları

İlgili Bakanlık		Faaliyet Konularına Göre Kooperatifler	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
			Sayı	Ortak	Sayı	Koop.	Sayı	Birlik
T.C. Ticaret Bakanlığı	13	Eğitim Koop.	60	3.117	-	-	-	-
	14	Yaş Sebze Meyve Paz. Koop.	29	2.951	-	-	-	-
	15	Gayrimenkul İşletme Koop.	193	3.764	-	-	-	-
	16	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Koop.	161	1.829	-	-	-	-
	17	Tedarik ve Kefalet Koop.	8	606	-	-	-	-
	18	Hamal Taşıma Koop.	7	606	-	-	-	-
	19	Yayıncılık Koop.	21	484	-	-	-	-
	20	Deniz Yolcu Taşıma Koop.	30	528	1	7	-	-
	21	Yenilenebilir Enerji Üretim Koop.	45	685	-	-	-	-
	22	Pazarcılar Koop.	8	445	-	-	-	-
	23	Sigorta Koop.	5	603	-	-	-	-
	24	Hizmet Koop.	23	316	-	-	-	-
	25	Bilimsel Ar-Ge Koop.	10	93	-	-	-	-
	26	Sağlık Hizmetleri Koop.	2	53	-	-	-	-
	27	Fikri Mülk. Hak.ve Proje Dan. Koop.	3	24	-	-	-	-
	28	Deniz Yük Taşıma Koop.	1	9	-	-	-	-
	29	Kalkınma Koop.	5	35	-	-	-	-
	30	Basın Yayın İletişim Koop.	-	-	-	-	-	-
	31	Çocuk Bakım Hizmetleri Koop.	-	-	-	-	-	-
	Ara Toplam			12.103	1.519.887	104	1.899	3
Genel Toplam			48.973	6.080.638	420	16.945	15	248

Kaynak. Üstün ve Hak, 2020:20-21; T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023:139-140¹⁰¹⁰ T. C. Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı kooperatiflere dair veriler bu kaynaktan alınmıştır.

Tablo 4’te görüldüğü üzere T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı 3 farklı türde 57.858 kooperatif ve 2.215.710 kooperatif ortağı; T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı 5 farklı türde 11.638 kooperatif ve 3.308.940 kooperatif ortağı; T.C. Ticaret Bakanlığı’na bağlı 31 farklı türde 12.103 kooperatif ve 1.519.887 kooperatif ortağı olmak üzere toplamda 39 farklı türde 48.973 kooperatif ve 6.080.638 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Bu kooperatifler arasında toplamda 25.232 kooperatif ile en fazla kooperatife sahip olan T.C. Ticaret Bakanlığı iken 3.308.940 kooperatif ortağı ile en fazla ortağa sahip olan T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı’dır. Buna göre Türkiye’deki kooperatiflerin yarısına yakını T.C. Ticaret Bakanlığı’na bağlı iken kooperatif ortaklarının yarısından fazlası ise T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı kooperatiflerde yer almaktadır.

Kooperatif ve ortak sayılarına bakıldığında ise Konut Yapı Kooperatifleri 23.164 kooperatif ile Türkiye’deki kooperatif türleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Ortak sayısına göre 1.389.549 ortak ile Pancar Ekicileri Kooperatifi Türkiye’de en fazla ortağa sahip kooperatif türüdür. Bunun yanı sıra Türkiye’de kooperatif ortaklarının yarısından fazlası tarımsal kooperatiflerde yer almaktadır. Ayrıca Türkiye, kooperatif sayıları itibari ile dünya genelinde İspanya’dan sonra en fazla kooperatife sahip olan ikinci ülke konumunda olmasına rağmen bu konumunun istihdam, ekonomik katkı ve sosyal etki gibi alanlarda sınırlı olduğu görülmektedir (Cooperatives Europe, 2016).

Türkiye’de kooperatiflere dair güncel verilere, kooperatiflerin ekonomik alandaki hacmine ve dolayısıyla ekonomik ve sosyal etkilerine dair verilere ulaşmak oldukça güçtür. Öyle ki bu alandaki en kapsamlı raporlardan biri olan Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016’da “... kooperatiflere ait resmi istatistiki veri olmadığından kooperatiflerin sağladığı istihdam hakkında net olarak bir değerlendirme yapılamamaktadır” denmekte ve aynı raporda Türkiye’deki kooperatiflerin yaklaşık olarak 150 bin çalışanı olduğu “tahmin edilmekte” ve kooperatiflerin istihdama katkısını ortaya koymanın çeşitli nedenlerle oldukça zor olduğu belirtilmektedir (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2017:51). Tablo 4’te yer alan 2020 yılı verileri 2023 yılı için en güncel veriler olarak bulunmuştur. Ancak birçok çalışmada farklı verilerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin T.C. Ticaret Bakanlığının 18 Haziran 2021 tarihli “Türkiye’de Kooperatifçilik” başlıklı raporunda kullanılan veriler 2010 ve 2011 verileri olup; bu durum kooperatiflere dair güncel verilere erişmekte yaşanan zorlukları ortaya koyması açısından çarpıcı bir örneği oluşturmaktadır. Bakanlığın bu raporundan hareketle birçok çalışmada en güncel kooperatif verisi olarak sunulan bu veriler aslında 2010-2011

verileridir. Dolayısıyla güncel verilere dair alanyazında bir karmaşıklık olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki kadar olmasa da kooperatiflere dair verilerle ilgili benzer bir durum dünya genelinde de görülmektedir. Kooperatif istatistiklerine dair raporların oldukça geriden gelmesi, düzenli veri setlerinin oluşturulamamış olması başlıca sorunlar arasında görülmektedir. Bu konuda ILO tarafından hazırlanan “Kooperatif İstatistiklerine İlişkin Kılavuzlar (Guidelines Concerning Statistics of Cooperatives)” adlı raporda söz konusu istatistiki veri sorununun çözümüne dair ortak bir veri seti ve bu veri setlerine göre raporların oluşturulması önerilmektedir (ILO, 2018). Benzer şekilde Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA, 2019) de “istatistik ofisleri kooperatifleri ülkeden ülkeye farklı şekilde analiz ettiğinden, küresel düzeyde kapsamlı bir kooperatif istatistikleri veri tabanı yoktur. Bu nedenle, tam bir resim elde etmek zordur” ifadesi ile dünya genelinde kooperatif verilerine ulaşmanın güçlüğüne ifade etmektedir. Dolayısıyla Tablo 5’te yer alan dünya genelinde kooperatiflere dair veriler en güncel veriler olarak tespit edilmiştir.

Mevcut verilerden hareketler dünya genelinde 1,2 milyarın üzerinde ortağa sahip 2,9 milyon kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin sahip oldukları toplam varlıkların değeri ise 19,6 trilyon dolardır. Kooperatiflerde istihdam edilenlerin sayısı en az 279,4 milyon kişi iken bu sayı dünyada çalışan nüfusun %9,46’sını oluşturmaktadır. Söz konusu sayısal verileri somutlaştırmak gerekirse dünya genelindeki kooperatif ekonomisinin toplamı Fransa ekonomisinden daha büyük bir hacme sahipken, ülke bazında dünyanın en büyük beşinci ekonomisi arasında girebilecek bir büyüklüğe sahiptir. Başka bir örnekle Yeni Zelanda, Hollanda, Fransa ve Finlandiya’da ulusal gelirin %10’undan fazlası kooperatifler tarafından oluşturulmaktadır. Ayrıca Türkiye’de olduğu gibi dünya genelinde de kooperatiflerin türlere göre dağılımında en yaygın kooperatif türünü tarım kooperatifleri oluşturmaktadır (Dave Grace & Associates, 2014; CICOPA, 2017)

Tablo 5

Dünya Geneli Kooperatifler, İstihdam ve Ortaklık

	Koop. Sayısı	Çalışan	Çalışan-Ortak	Üretici-Ortak	Toplam İstihdam	Kullanıcı-Ortaklar	Toplam
Avrupa	221.960	4.710.595	1.554.687	9.157.350	15.422.632	152.064.608	162.776.645
Afrika	375.375	1.939.836	37.836	20.410.298	22.387.970	33.638.298	54.086.432
Asya	2.156.219	7.426.760	8.573.775	219.247.186	235.247.721	320.130.233	547.951.194
Amerika	181.378	1.896.257	982.285	3.237.493	6.116.035	417.580.396	421.800.174
Okyanus	2.391	75.438	0	147.071	222.509	30.696.144	30.843.215
Toplam	2.937.323	16.048.886	11.148.583	252.199.398	279.396.867	954.109.679	1.217.457.660

Kaynak. CICOPA, 2017:25

Avrupa’da ise 162 milyonu aşan ortak ve 221.960 kooperatif bulunmakta iken Avrupa nüfusunun %17’sinden fazlası bu kooperatiflerden en az birine ortaktır. Örneğin Hollanda’da her birey en az bir kooperatif ortağı iken Finlandiya’da nüfusun %85’i bir kooperatife ortaktır. Polonya’da her üç kişiden biri kooperatif evlerde yaşarken Almanya’da kooperatif bankalarının 16 milyondan fazla ortağı bulunmaktadır. İtalya’da kooperatifler tarım sektörünün %50’sini elinde bulundururken Fransa’da kooperatifler yaklaşık 1 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. (Cooperatives Europe, 2016; CICOPA, 2017; Sosyal Ekonomi, 2018).

Nihayetinde kooperatifler yapıları gereği işbirliği ve dayanışma gerektiren tüm alanlarda görülmektedir. Dolayısıyla kooperatifleri sınırlayabilecek bir alandan söz edilemez. Ancak bunun yanında bazı ülkeler kooperatifçilik hareketine öncülük etmekte; kimi ülkelerde farklı kooperatif türleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin Romanya’da dinlence alanında kooperatifler daha yaygın iken Hindistan’da şeker kamışı üretiminde kooperatifler önemli bir hacme sahiptir. Polonya’da konutların %75’i konut kooperatiflerine bağlı iken İspanya’da Mondragón kooperatifleri dünyanın en büyük işçi örgütlenmelerinden biridir. Almanya, Fransa, Hollanda ve Japonya’da ise dünyanın en büyük 50 bankası arasında yer alan kooperatif bankaları bulunmaktadır (Seda-Irizarry, 2011; Geray, 2014:73-74). Nihayetinde dünyanın farklı bölgelerinde, farklı özgül koşullar içinde gelişen kooperatif hareketleri yer almaktadır.

Nicel veriler ve örneklerden de görüleceği üzere dünya genelinde kooperatifler önemli bir hacme sahiptir. Ancak buna rağmen büyük sermayedarların hakimiyeti altındaki küresel piyasada kooperatiflerin ayakta kalabilmeleri güçleşmektedir. Bu nedenle kooperatifçiliğin ekonomik boyutunun yanında düşünsel anlamda da benimsenmesi ve bu yönde politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada kooperatif düşüncesinin tam anlamıyla benimseneceği politik bir zemine ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu politik zemin, sermaye çıkarları yerine insanı önceleyen ve buna bağlı olarak kooperatif ilkelerinin uygulandığı bir zemini ifade etmektedir. Örneğin Türkiye’de tarımsal alanda küçük üreticilerin çeşitli yollarla (Avrupa Birliği’ne giriş süreci kapsamında Dünya Bankası ve IMF ile yapılan anlaşmalar gereği zorunlu tutulan düzenlemeler) tasfiye edilmesi ve bunun yerine büyük şirketlerin tarımsal alanlardaki hakimiyetini sağlayan yasal düzenlemelere gidilmesi (Boratav, 2004; Bernstein, 2014; Keyder ve Yenal, 2018) ya da konut kooperatiflerine arsa verilmemesi, kredi açılmaması ve bunun yerine büyük şirketlere destek sağlanması (Geray, 2014:134), kooperatif bankalarının kurul(a)maması (Mülâyim, 2019:520-521), kooperatiflerin devlet destekli

kredilerden yararlanamaması ve merkezi bütçelerden kooperatiflere kaynak aktarımının durdurulması (Aydın, 2010; Oral, 2013) gibi durumlar açıkça göstermektedir ki kooperatif düşüncesini destekleyici politikalar, sermaye çıkarlarını önceleyen zeminden kaynaklı tam anlamıyla uygulanmamakta ya da özellikle tercih edilmemektedir. Başka bir deyişle küreselleşmeyi önceleyen bir siyasal düzende yerelleşmeyi önceleyen kooperatiflerin varlığı bir çelişkiyi ifade etmektedir. Ancak bunun yanında başta ulusal kalkınma planları olmak üzere birçok küresel stratejik belgede kooperatiflerin önemine değinilmekte ve kooperatifçiliğin istenilen düzeyde gelişim gösteremediğinden söz edilmektedir. Söz konusu çelişkileri anlamlandırmak ve kooperatifçiliği doğru konumlandırmak adına kooperatifçiliğin tarihsel ve düşünsel gelişimini incelemek yerinde olacaktır.

Kooperatifçiliğin Tarihsel ve Düşünsel Gelişimi

Dünyada bugünkü modern anlamıyla kooperatifçilik hareketi, sanayi devriminden sonra işçi sınıfının oluşması ve çalışma koşullarının zorluğu sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk kooperatif ise 21 Aralık 1844 yılında İngiltere'nin Rochdale kasabasında “Rochdale Öncüleri” adı verilen ve 28 dokuma işçisi tarafından kurulan tüketim kooperatifidir. Aynı dönemlerde Fransa’da üretim kooperatifleri ve Almanya’da kredi kooperatifleri ortaya çıkmış ve zamanla Danimarka, İsviçre, İsveç gibi ülkelere de yayılmıştır. Kooperatifçilik hareketinin ortaya çıkışında temel etmen sanayi devrimi olarak görülmekte ve bu dönemde ilkel kapitalizmin ağır çalışma koşulları ve yaşam şartları nedeniyle işçilerin temel ihtiyaçlarını giderebilme çabaları kooperatif tarzı örgütlenmelerin oluşumuna yol açmaktadır. Kapitalizmin düzenleyicisi ve bir endüstri kenti olarak İngiltere’de sosyal ve ekonomik durum derin bir çalkantı içindedir. İnsan emeğinin endüstriyel alanlara itilmesi ile birlikte tekelleşmiş sermaye ekonomik hayata ve üretimden tüketime kadar her alanda elde edilen gelire hakimdi. Varsıllar ve yoksullar arasında derin bir uçurum bulunmakta ve temel ihtiyaçların giderilmesinde bile zorluk yaşanmaktaydı. 1830-1850 yıllarını kapsayan bu dönem, iktisat tarihinde “Güçlülerin Açlığı” (The Hungry Forties) olarak nitelendirilmektedir (Schirber, 1945:13, Örs, 1978:6). Emeğin sermaye karşısında bu aciz durumu işçilerin örgütlenme ve birlikte hareket etmelerini de engelliyordu. Dönemin sosyalistleri ise kapitalist düzende köklü bir değişim gerçekleşmedikçe bu duruma çözüm bulunamayacağını düşünüyorlardı

(Mülâyim, 2019:36). Nihayetinde kooperatifçilik hareketi, böylesi derin yoksulluğun görüldüğü tarihsel bir dönemde filizlenmeye başladı (Holyoake, 1893).

İngiltere’de Robert Owen (1771-1858) ve Dr. William King’in (1786-1865) çalışmaları kooperatif hareketinin ilk denemeleri olarak görülmektedir. Fransa’da ise Charles Fourier (1772-1837), Victor Considerant (1808-1893), Louis Blanc (1811-1882), Buchez (1796-1865), Cabet (1788-1856) ve Leroux (1797-1871) da kooperatif hareketinin öncüleri olarak anılmaktadır (Örs, 1978:3). Kooperatif düşüncenin babası olarak kabul edilen Owen, bu dönemde İngiltere’de genç yaşta bir fabrika sahibiydi ve işçilerin kötü çalışma koşullarının daha insancıl ve toplumsal hale getirilmesi çabası içerisindeydi. Bu çaba içerisinde işçilerin çalışma saatlerinin 16 saatten 10 saate indirilmesi, temel ihtiyaçların ucuza ve iyi kalitede sağlanması, on yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması ve Kooperatif Köyler (Villages of Co-operation) kurma gibi bir takım iyi niyetli girişimlerde bulunmuş ve fabrikasındaki işçiler için tüketim mağazası ve tasarruf sandığı gibi uygulamalar hayata geçirmiştir. Owen’ın bu çabalarının kooperatif hareketinin oluşumunda etkili olduğu belirtilmektedir (Fındıkoğlu, 1953:7; Örs, 1978:4; Mülâyim, 2019:37). Owen düşüncelerini geniş kesimlere duyurabilmek için çabalamış ancak beklediği karşılığı bulamamıştır. Kooperatif düşüncesini yaymak üzere çeşitli yayınlar ve konferanslar düzenleyen ve sosyalist bir kimliğe sahip olan Owen, 87 yaşında bir konferans verirken fenalaşarak doğum yeri olan Newton kentine götürülmüştür. Ölmek üzere olan Owen’ın, bütün hayatını ve servetini gerçekleştirmesi mümkün olmayan işlere ayırdığı için pişman olup olmadığını soran papaza verdiği cevap ise onu gelecekte haklı çıkaracaktır:

Hayır hayatım boşuna geçmedi. Birçok gerçeği ortaya çıkardım ve bunlar dünyaya hala barış getirmediyse, nedeni fikirlerimin henüz anlaşılmamış olmasındandır. Zamanından önce doğmuş olduğum için insanları suçlayamam (Totomianz, 1953; akt. Mülâyim, 2019:39)

Dinsel ve ahlaksal bir kimliğe sahip olan bilgin Dr. King de Owen ile aynı dönemlerde ve benzer kaygılarla birtakım çabalar da bulunmuş ve emek-sermaye arasındaki eşitsizliğin giderilmesi ve işçilerin hak ettikleri yaşam koşullarına sahip olmalarını istemiştir. Bu amaçla işçilerin daha ucuza temel ihtiyaçlarını giderebilmeleri için Brighton’da ilk tüketim kooperatifini kurmuş ve “Co-operator” adlı dergide düşüncelerini yaymak için çabalamıştır. Zamanla buna benzer 300 civarında kooperatif kurulmasına rağmen kısa sürede kapanmışlardır (Örs, 1978).

Owen ve King'in iyi niyetli ancak başarısız denemelerinin ardından Rochdale Öncüleri ile birlikte bugünkü anlamda kooperatif düşüncesinin temelleri oluşmaya başlamıştır. Owen ve King'in kooperatif denemelerinin başarısızlığının nedenini ise Mülâyim (2019:41) açıkça ortaya koymaktadır:

... Owen ve Dr. King, bu denemelerinde fakir işçinin refaha erişmesini amaç edinmişlerdi. Fakat bu refah, ancak insansever, iyiliksever zenginlerin özverileri sonucunda gerçekleşebilecektir. Bu olmazsa işçi için refah da olmaz. Yani işçilerin hakları bu iyilik sever zenginlerce korunmaktadır. Nitekim Owen ve Dr. King'in denemelerinde, kendileri, kurdukları kooperatiflerin müşterisi değildirlir. Oysa Rochdale öncüleri kendi kendine yaşayabilen bir ortaklığı oluşturmuşlardır. Bu ortaklıkta, işçiler kendi haklarını kendilerini korumakta ve kurdukları kooperatifin hem sahibi hem müşterisi olmaktadır.

Öyle görünüyor ki Mülâyim'in söz konusu tahlili günümüzde hala daha geçerliliğini korumaktadır. Bugün kooperatifçiliği Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler vb. küresel oluşumların iyi niyetli çabalarına indirgemek, kooperatifçiliğin özü ile çelişmektedir, tıpkı 1800'lü yıllarda olduğu gibi. Kaldı ki kooperatifçiliğin en temel ilkelerinden biri olan "özerklik ve bağımsızlık ilkesi" tam da bu durumu önlemek adına hayata geçirilen ve yıllardır var olagelen bir ilke olmuştur. Benzer şekilde Fairbairn (1994) ve Cole (1944) de Rochdale hareketinin Owenist hareketten ayrılarak başarılı olduğunu ve bu durumun bir neden değil sonuç olduğunu vurgulamaktadır. Geray (2014) da liberalizmin *laissez-faire*, *laissez-passer* (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) anlayışının dönemin toplumsal sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığını ve bunun kooperatif hareketlerini doğuran düşünsel akımları oluşturduğunu belirtmektedir. Ancak bunun yanında liberallerin de kapitalizmin barışçıl yollarla yenilenmesinde kooperatifleri bir çıkış yolu olarak gördükleri bilinmektedir. Yanı sıra sosyal Hristiyanlar da insancıl ve dinsel nedenlerle kooperatif örgütlenmeleri benimsemişlerdir. Örs (1978) ise Owen'ın New Lanark ve Dr. King'in Kooperatif Mağazalarının, Rochdale Öncüleri için bir deneyim olduğunu ve bunlardan ders çıkararak kendi kooperatiflerini kurduğunu vurgulamaktadır.

Rochdale Öncüleri, kuruluşunda her işçinin bir İngiliz sterlini sermaye ile katıldığı mütevazı bir tüketim kooperatifiydi. 21 Aralık 1844'te Charles Howarth (1814-1888) adlı bir işçinin önderliğinde 28 işçi 28 sterlin sermaye ile 10 sterlinlik bir dükkân aldılar. Howarth daha önce Owen'ın öncülüğündeki kooperatif girişiminde de yer almış ancak bu ilk girişimin başarısızlığının ardından 27 işçi ile birlikte kendi kooperatif dükkanını oluşturmuştur. (Fairbairn, 1994). Başlangıçta Rochdale hareketine karşı çıkanlar olsa da

dayandıkları sağlam ilkeler onları ayakta tutmuştur. Özellikle daha önceki girişimlerin başarısızlığı ve liberal ekonomik rekabet karşısında dayanıksız kalacağı düşüncesi, beraberinde bu karşı çıkışları ya da güvensizliği getirmiştir. Yanı sıra bazı çevrelerce çıkarlarının zedeleneyeceği kuşkusu ve işçilerin örgütlenmeleri kaygısı Rochdale hareketini baskılamaya çalışmışsa da zamanla ortakları ve buna bağlı olarak sermayesi güçlenmiştir. Daha da ötesinde dönemin insani olmayan şartlarında daha insani bir hareket olması nedeni ile beraberinde bir aydınlanmayı da getirmiştir (Örs, 1978; Geray, 2014).

Başlangıçta işçiler tarafından kuşku ile yaklaşılan bu oluşum zamanla işçilerin temel ihtiyaçlarını giderdikleri bir yapıya dönüşmüştür. Bununla birlikte yine dönemin ahlaki ve dini duygularının etkisi ve ağır sömürü koşulları altında hayatta kalma çabası işçilerin bir araya gelmelerinde etkili olmuştur. Bu yönüyle hareketin ekonomik, toplumsal ve ahlaki boyutlarının öne çıktığı görülmekte ve aynı zamanda “Rochdale Haksever Öncüleri” (Les Equitables Pioniers de Rochdale – The Equitable Pioneers of Rochdale) olarak da anılmaktadırlar (Cornaz, 1936; akt. Örs, 1978).

Rochdale öncesi Fransa ve Büyük Britanya’da da kooperatif tarzı örgütlenmelere rastlanmaktadır. Fransa’da 1831’de “Marangozlar Birliği” (Association des Menuisiers, Paris) ve Tipograflar Birliği (Association des Typographes, Paris); 1835’te “İşçi Üretim Kooperatifleri” (Cooperatives Cuvriöres de Production) ve Gerçek ve Sosyal Ticaret (Le Commerce Vöridique et Social, Lyon); 1843’te ise “Kuyumcular Birliği” (Association des Bijoutiers en Dorö, Paris) kooperatif düşüncesini yansıtan yapılar olarak görülmektedir. Büyük Britanya’da 1700’lü yılların ikinci yarısında kooperatif tarzı örgütlenmeler görülmektedir. Bunlardan 9’u İngiltere’de, 14’ü ise İskoçya’da bulunmaktadır. 1760 yılında Woolwick işçilerinin un fabrikası, 1761’de Fenwich’li dokumacıların madde tedariki için kurdukları örgütler, 1769’da “Besin maddelerini ortaklaşa alım kooperasyonu”, 1777’de Gowen Victualing Society ve 1825 yılında fiyat artışları ve hayat pahalılığına karşı besin maddelerinin temininde kooperatif tarzı örgütlenmeler bulunmaktadır (Örs, 1978). 1795-1873 yılları arasında sadece İngiltere ve Galler’de 460 adet kooperatif tarzı örgütlenmeye rastlanmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6

1795-1873 Yılları Arası İngiltere ve Galler'de Kurulan Kooperatif Sayıları

Yıl	Kooperatif	Yıl	Kooperatif	Yıl	Kooperatif
1795	1	1848	2	1856	12
1835	1	1849	5	1857	10
1838	1	1850	9	1858	17
1840	1	1851	10	1859	37
1842	1	1852	1	1860	98
1844	2	1853	5	1861	152
1845	1	1854	11	1862	68
1847	7	1855	9	1863	2

Kaynak. Saunders, Florences ve Peers, 1942:32

Kooperatif benzeri örgütlenmelerden bir diğeri de “Kibbutz” adı altında 19. Yüzyılda İsrail’de görölmektedir. 1910 yılında kurulan ancak 1980’lerden sonra önemli yapısal değışimler gösteren ve günümüzde halen varlığını sürdüren Kibbutzlar gelmiş geçmiş en büyük ortaklaşa toplum hareketlerinden biri olarak görölmektedir. İsrail devletinin kuruluşunda da etkili olan bu hareket, Sosyalizm ve Siyonizm’in pratikteki uygulamalarını içeren komün bir toplum yapısını ifade etmekteydi. Kuruluşunda Marksist kurama göre şekillenen ve “herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre” ilkesi ile işleyen bu yapı, paraya dayalı herhangi bir ücretlendirmenin olmadığı, bütün değerlerin ortak mülkiyet altında bulunduğu, çalışmaların toplu olarak örgütlendiğı ve yaşamın her alanının toplu olarak düzenlendiğı tarımsal bir köydür. Kibbutz’un dayandığı en önemli ideal emeğin ahlaki değeridir (Yasa, 1972; Spiro, 1975; Goldenberg ve Wekerle, 1972; Ojalvo, 2011). Topluluk içerisinde çocuk eğitiminden, sağlık eğitime; sanattan zanaat eğitime yaşamın her alanını kapsayan ve katı kurallar içeren dinsel-siyasal tarzda bir örgütlenme görölmektedir. Başlangıçta tarımsal temele dayanan Kibbutzlar, günümüzde büyük oranda endüstrileşmiş bir yapıda ve kuruluş ilkelerinden bazı tavizler vererek, agro-turizm ve eko-turizm gibi alternatif turizm merkezleri olarak varlığını sürdürmektedir. (Russell, Hanneman ve Getz, 2011; Taşlıgil ve Şahin, 2012; Gökalp Yılmaz, 2020).

Bir diğerk kooperatif tarzı kolektif örgütlenme türü, 1917 Ekim Devriminin ardından 1922’de kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliğı’nde (SSCB) görölen “Kolhoz”lardır (Kolkhozy). Kolektif tarım birlikleri olan Kolhozlarda, devlete ait olan toprak, üretim araçları ve hayvanlar 99 yıllığına köylüye kiraya verilmekte ve köylünün kooperatif mülkiyetinde yer almaktaydı. Kolhozlarda üretilen ürünler belirlenen fiyatlar

üzerinden devlet kurumlarına; buradan arta kalan ürünler ise kolhoz pazarlarında satılırdı. Kolхозlarda seçimle belirlenen bir yönetim bulunmakta ve yılda bir yönetim değişikliği yapılmaktaydı. Bunun yanında doğrudan devlet eliyle “Sovhoz” (Sovkhozy) adında devlet çiftlikleri de bulunmaktaydı.

Kolhoz ve sovhozların dışında “Tavarişestvo” ve “Komüna” adında iki farklı türde üretim kooperatifleri de bulunmaktaydı. Tavarişestvo toprağın ortak işletilmesine dayanan ve herkesin kendi toprağını işlediği en ilkel kooperatif türü olarak kolhoz öncesi tarım birlikleridir. Komüna ise üretim araçları ve ürünün ortaklaşa kullanıldığı birliklerdir (Turan, 2011:320).

Turan’a (2011:326) göre devlet mülkiyetinin kolhozlar ve sovhozlar ile somutlaştığı Sovyetler Birliği, 1990 yılında çıkarılmış olan bir toprak reformunun ardından 1991 yılında dağılmıştır. 1917 yılındaki Toprak Kararnamesi ile birlikte sosyalist devletin mülkiyet sistemi inşa edilirken; 1990 yılında çıkarılan Toprak Reformu Yasasının ardından kapitalist devletin mülkiyet sistemi inşa edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla mülkiyet bölüşümü aynı zamanda sistemin de belirleyenisidir. Marx’a (2011:53) göre kapitalizmin en temel özelliği özel mülkiyet iken komünist toplumda özel mülkiyetin yeri yoktur, toplumsal mülkiyet komünizmin ön koşuludur. Zira özel mülkiyet toplumsal sınıfları üretir ve dolayısıyla ortadan kaldırılmalıdır. Benzer şekilde Lenin (1992) de, bütün büyük toprak sahiplerinin topraklarının kamulaştırılarak halkın kullanımına açılmasını ileri sürmektedir. Nitekim devrimden sonra SSCB’de 26 Ekim 1917’de kabul edilen *Toprak Kararnamesi* ile özel mülkiyet kaldırılmış ve büyük topraklar topraksız ve yoksul köylülere dağıtılmış ve devamında sovhozlar ve kolhozlar kurulmaya başlanmıştır (Dobb, 1968). Lenin yaptığı bir konuşmada bu durumu şöyle özetlemektedir (akt. Volin, 2004:35).

Esas olan köylülüğün, kırdaki artık toprak beylerinin olmadığına, bütün sorunlarda karar vermenin hatta kendi yaşamını yeniden şekillendirmenin bizzat köylülerin kendilerine bırakıldığına kesin inanmasıdır.

SSCB anayasasının beşinci, yedinci ve sekizinci maddeleri başta olmak üzere birçok madde bu sözleri garanti altına almaktadır. Beşinci maddede “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde sosyalist mülkiyet, ya devlet mülkiyeti (bütün halkın mülkiyeti) veya kooperatif ve kolektif çiftlik mülkiyeti (kolektif çiftlikler mülkiyeti, kooperatif birlikler mülkiyeti) şeklinde mevcuttur.” Yedinci maddede “canlı ve cansız mallar ile kolхозlarda ve kooperatif teşkilatındaki içtimai işletmeler, kolхозlar ve kooperatif

teşkilatları tarafından istihsal edilen mahsuller, keza bunların müşterek binaları, kolhozların ve kooperatif teşkilatlarının müşterek ve sosyalist mülkiyetlerini teşkil eder.” der. Sekizinci madde ise söz konusu mülkiyet biçimi açıklanmaktadır: “Kolektif çiftliklerin (kolkhozy) işgal ettikleri topraklar, karşılıksız yararlanma için ve sınırsız bir süre ile yani daimî olarak onlara verilmiştir.” Güriz’e (2018:300) göre SSCB anayasası devlet mülkiyeti üzerine kuruludur ve bu maddeler de mülkiyetin devlette olduğunu ancak devletin yararlanma hakkından halk lehine parasız ve süresiz vazgeçmiş olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Öte yandan kapitalist ülkelerin anayasalarında mülkiyet hakkını güvence altına alan açık bir maddenin yer almadığı belirtilmektedir.

Güriz (2018:305-308), Sovyetlerde uygulanan kolektif çiftlik mülkiyeti tipinin devlet mülkiyetinden ve özel mülkiyetten farklı olduğunu; kendine özgü bir mülkiyet biçimi olarak özel mülkiyetten ziyade devlet mülkiyetine daha yakın bir tür olduğunu belirtmektedir. Özel mülkiyet ise yine anayasanın belirli maddelerinde güvence altına alınmaktadır. Yalnız bahsi geçen özel mülkiyet, batıda bilinen anlamının ötesinde kişisel mülkiyet olarak da yer almaktadır. Öyle ki bir nesne kişisel ihtiyaçları karşılamak için kullanılıyorsa kişisel mülkiyettir ancak ihtiyacın ötesinde gelir elde etmek için kullanılıyorsa özel mülkiyet oluşmaktadır.

Nihayetinde Sovyetlerin dağılmasını takiben çıkarılan yasalarla birlikte hızla bir özelleşmeye gidilmiş ve devlet mülkiyetinin yerini özel mülkiyet almaya başlamıştır. 1992-1994 yılları arasında kolhoz ve sovhozların belirli bir bölümü dağıtılmış ve özel mülkiyet olarak satılmaları sağlanmıştır. 2006 yılı verilerine göre 220 milyon hektarlık tarım alanının 191 milyonu yani %86’sı tarımsal işletmeler tarafından işlenmekte iken bu işletmelerin %72’si büyük tarımsal şirketlerdir. Sadece %28’lik bir kısım küçük aile işletmesi olarak kullanılmaktadır (Wegren, 2008:15). Görüleceği üzere toprağın neredeyse tamamını elinde bulunduran ve bunu halk yararına kullanan devlet yapısından, toprağın neredeyse tamamını ele geçiren ve bunu şirket karı için kullanan bir politik dönüşüm söz konusudur. Turan’a (2011:328) göre yalnızca toprakları kullanma ve ondan yararlanma hakkının olduğu bir sistemden, küresel pazara açık bir toprak piyasasına geçişin hikayesidir bu. Ancak Ekmen (2021) küresel ısınma, çevre kirliliği ve kuraklığın arttığı bir dönemde, Rusya’nın 80 yıllık bir gecikmenin (SSCB dönemi kastediliyor) ardından kooperatifçilik hareketine başlayarak 30 yılda çok hızlı bir ilerleme yaşadığını belirtmektedir. Ona göre kooperatifçilik bilinenin aksine komünist sistemin işi değil, kapitalist sistemin en önemli yapı taşıdır. Hatta sosyalist düşünceye sahip hiçbir ülkede

kooperatifçilik hareketi asla kabul görmemiştir. Lewin (2008:480) ise bu ve benzeri eleştirileri şöyle cevaplamaktadır:

1991 yılında, Devlet Başkanı Boris Yeltsin önderliğinde yeni bir özgürlük çağının açılmasıyla da bir “mucize” gerçekleşmişti. Şimdiden hazin bir şekilde eksilmiş ve hala şok içinde olan günümüz Rusya’sı bu türden siyasi söylemler sonucunda tarihsel kimliğini “aşağılama” hastalığına da yakalandı. Ülke zenginliklerini yağmalamakla ve har vurup harman savurmakla yetinmeyen “reformcular” geçmişe karşı da ülkenin kültürünü, kimliğini ve hayatiyetini hedefleyen bir cephe saldırısı başlattılar. Bu geçmişe eleştirel bir yaklaşım falan değildi: Düpedüz cahillikti.

Yukarıda özetlenen ve en bilinen kooperatif tarzı oluşumların yanı sıra kooperatifçilik düşüncesi, eski çağlardan bu yana her zaman var olan bir durumdu. Dayanışma ve işbirliği üzerine kurulu tarımsal, ekonomik, toplumsal birliktelikler, -adı kooperatifçilik olmasa da- insanlık tarihi boyunca var olmuşlardır (Geray, 2014:72; Mülâyim, 2019:36): Sosyal sınıfların henüz ortaya çıkmadığı, egemenliğin tüm insanlara eşit şekilde dağıldığı kooperatif toplumlar gibi (Sına ve Soyer, 1998:110).

İlk insanlar güçlerini aşan doğa olayları karşısında yaşayabilmek için güçlerini birleştirme ihtiyacı duymuşlardır. Zamil’in (1969:118) “kooperatifsel” eğilim olarak adlandırdığı bu durum toplumsal koşulların değişmesine rağmen insanlık tarihi boyunca var olagelmıştır. Her ne kadar otoriter rejimlerce bu eğilim engellense de insan doğası gereği varlığını sürdürmüştür.

Labadessa (1964:10) çok eski zamanlarda özellikle tarım alanında bugünkü kooperatif örgütlenmelere benzer oluşumların görüldüğünü belirtmektedir. Zira tarımsal işletmeler ticari ve endüstriyel işletmelere oranla daha az kapitalist kimliğe sahiptir. Halen İtalya, İsviçre ve Fransız Alplerinde var olan ortak süthaneler böylesi bir geçmişe sahiptirler. İslav ülkelerinde görülen ortak arazi kullanma kooperatiflerinin geçmişi de çok eski zamanlara kadar gitmektedir (akt. Mülâyim, 2019:35). Geray (2014:71) eski çağlarda avcılığın, balıkçılığın ve hatta Eski Yunanda gemiciliğin ortaklaşa yapıldığını, onarım bakım için birlikler oluşturulduğunu belirtmektedir. Eski Babilonya’da, İsa’dan 3000 yıl önce ilkel anlamda arazi kullanma kooperatifleri bulunmaktaydı. İsa’dan 44 yıl önce Roma limanı Ostia’da duvarcılarının oluşturduğu kooperatif tarzı bir örgütlenme görülmektedir (Totomianz, 1950; akt. Mülâyim, 2019:35).

Nihayetinde kooperatifçiliğin tarihsel ve düşünsel gelişim sürecinde ortaya çıkan ve tüm dünyada kabul gören yedi temel kooperatifçilik ilkesi oluşmuştur. 21 Aralık 1844 yılında İngiltere’de 28 dokuma işçisi tarafından kurulan ve günümüz anlamında ilk

kooperatif olarak kabul edilen Rochdale Öncüleri, kooperatiflerinin daha iyi işleyebilmesi için bazı temel ilkeler belirlemişlerdi. Zamanla diğer kooperatiflerce de benimsenen bu ilkeler yukarıda özetlenen tarihsel ve düşünsel gelişim ile birlikte dönüşmüş ve bugün artık tüm kooperatifler tarafından kabul gören yedi temel kooperatifçilik ilkesi bulunmaktadır. Bunlar;

1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi
2. Demokratik Yönetim İlkesi
3. Ekonomik Katılım İlkesi
4. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi
5. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi
6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi
7. Toplumsal Sorumluluk İlkesi

Kooperatif ilkelerine dair ilk bilimsel çalışmalar 1937 yılında Uluslararası Kooperatifler Birliği¹¹ (ICA) tarafından çeşitli ülkelerin kooperatiflerinin incelenmesidir. Bu çalışma 1930 yılında başlayan ve yedi yıl süren anket çalışmaları sonucunda tamamlanmıştır. Söz konusu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ilk temel ilkeler mutlak ilkeler ve ikinci derecedeki ilkeler olmak üzere iki başlıkta sınıflandırılmıştır.

Mutlak ilkeler:

1. Serbest Giriş (Açık Kapı)
2. Demokratik Yönetim
3. İşletme Fazlalarının Oranlı Olarak Dağıtılması (Risturn verilmesi)
4. Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi

İkinci derecedeki ilkeler

5. Siyasal ve Dinsel Tarafsızlık
6. Peşin Satış
7. Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi

Bu ilkeler, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra az gelişmiş ülkelerde kooperatifçiliğin yaygınlaşması ile birlikte yeniden düzenlenmiş ve 5-7 Eylül 1966 tarihlerinde Viyana'da gerçekleştirilen ICA 23. Kongresinde kabul edilmiştir. 1992 Tokyo Kongresinde ise tekrar tartışılmaya açılmış ve 1995 Manchester Kongresinde

¹¹ Uluslararası Kooperatifler Birliği 1895 yılında Londra'da kurulmuştur. 90 ülkeden 800 milyon kişiyi temsil eden 222 kooperatif ve üst birlik ICA üyesidir.

Kanadalı Kooperatifçi Profesör Jan MacPherson tarafından hazırlanan rapor üzerinden gerçekleştirilen tartışmalarla revize edilerek günümüzde kabul gören kooperatifçilik ilkeleri oluşmuştur. MacPherson, raporunda kooperatifçilik ilkelerinden önce, bu ilkelerin dayandığı Kooperatifçiliğin Temel Değerlerini; “Kooperatifler, kendi kendine yardım, kendine karşı sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma gibi temel değerler üzerine kurulurlar” şeklinde ortaya koymuş ve bu değerler kongrede kabul edilmiştir (Mülâyim, 2019:75-80).

Sonuç olarak neredeyse 200 yüzyıllık bir süreçte dönüşen ve gelişen kooperatifçilik ilkeleri günümüzde de kabul görmekte ve uygulanmaktadır. Her ne kadar daha önce bahsedildiği üzere bu ilkelerden sapmalar olsa da özü itibari ile bir topluluğun kooperatif olabilmesi için bu ilkeleri hayata geçirebilmesi beklenmektedir.

Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de ilk kooperatifçilik hareketi olarak, Osmanlı döneminde Mithat Paşa’nın topraksız köylüler için 1867 yılında kurmuş olduğu Memleket Sandıkları gösterilmektedir. Ancak bunun öncesinde 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkan Ahi Birlikleri de bugünkü kooperatif yapılarla benzerlikler göstermektedir. Yine Anadolu’da, geçmişten günümüze varlığını sürdüren imece kültürü de teşkilatlanmamış kooperatifçilik olarak görülmektedir (Örs, 1978:9; Geray, 2014:21; T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Ancak Varlık’a (1980:101) göre Türkiye’de 1930 yılına kadar kooperatifçilik hareketleri, belirli bir sistem oluşturmalarının dışında etkisi az olan oluşumlardır. Kavram olarak kooperatifçiliğin kullanımı ise II. Meşrutiyet’ten sonra görülmekle birlikte öncesinde 19. Yüzyıl sonlarında kooperatif yerine “Teavün Şirketleri” terimi kullanılmıştır (Toprak, 2019).

Mithat Paşa, Tuna valisi olarak topraksız köylülerin kamu topraklarında çalışarak tarım yapmaları için Memleket Sandıklarını kurmuştur. Ona göre köylerdeki imece geleneğinden yararlanarak devlete ait boş arazilerde ürün yetiştirilecek ve bu ürünlerin satışından elde edilen gelir ile bir sandık kurulacaktı (Arıkan, 1989:31; Kocabaş, 2003:17). Bu anlamda Mithat Paşa ülkemiz kooperatifçilik hareketinin öncüsü olarak görülmektedir. Ancak Mithat Paşa’nın kurduğu Memleket Sandıkları birçok açıdan günümüz kooperatiflerinden farklılaşmakta; aynı dönemde Avrupa’da görülen kredi kooperatiflerinden de ayrı bir yapıda görülmektedir. 1844 yılında İngiltere’de başlayan

ve zamanla tüm dünyaya yayılan modern kooperatifçilik hareketi ile aynı dönemlere denk gelen bu oluşum, kooperatifçilik tarihinde düşünsel ve eylemsel yönüyle özel bir yere sahiptir (Varlık, 1980:101; Mülâyim, 2019:49; Toros, 2020:37-38).

1822 yılında İstanbul'da doğan asıl adı Ahmet Şefik olan Mithat Paşa, 1858 yılında bazı incelemelerde bulunmak üzere kooperatif hareketin merkezi olan Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Avrupa'dan döndükten sonra 1863 yılında Tuna ili Şarköy (Piot) kasabasında ilk denemelerini gerçekleştirdiği Memleket Sandıkları hareketi belli bir başarıya ulaştıncaya, düşüncelerini hayata geçirmek üzere hükümete nizamname olarak sunmuştur. Nihayetinde 1867 yılında hükümetçe kabul edilen "Memleket Sandıkları Nizamnamesi" ile hareket ülkenin her tarafına yayılmaya başlamış ve bugünkü Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ziraat Bankası'nın temellerini oluşturmuştur (Toros, 2020:37-38). Memleket Sandıkları, çiftçiyi yüksek faizli kredilere mahkûm eden tefecilere karşı devlet destekli kooperatif sistemidir. Mülâyim'e (2019:51) göre sandıklar, bir nevi üretim kooperatifçiliği ile kredi kooperatifçiliğinin birleştirilmesidir.

O dönemde benzer bir hareket Almanya'da yine bir belediye başkanı olan Raiffeisen tarafından oluşturulan tüketim kooperatifi girişiminde görülmektedir. Benzer gerekçelerle oluşturulan bu iki kooperatif hareketi, her ne kadar Mithat Paşa'nın Almanya'yı taklit ettiği şeklinde yorumlansa da Hazar (1990:238) ve Mülâyim (2019:54) Memleket Sandıklarının 1863'te uygulanmaya başlandığını, oysa Raiffeisen'in 1862 yılında kurulmasına rağmen 1864 yılında ilkelerinin oluştuğunu belirtmektedir. Ancak bunun yanında Mithat Paşa'nın Avrupa'daki hareketlerden etkilenmesi pek tabii olağan bir durumdur. Yanı sıra Memleket Sandıklarında sermaye, Sovyet Kolhozlarında olduğu gibi devlete ait toprakların imece usulü ile köylüler tarafından işlenmesi, köylüden alınan aşar fazlası ve köylülerin gönüllü katılma payları (Varlık, 1980; Mülâyim, 2019) ile oluşturulurken Raiffeisen kredi kooperatiflerinde sermaye şahıslardan ya da bankalardan borç alınarak oluşturulmuştur (Guinane, 2001:369). Ancak ne hazindir ki bugün Almanya kooperatif bankacılığında dünyaya öncülük ederken, Memleket Sandıklarının devamı niteliğindeki Ziraat Bankası çiftçilerden çok sermayenin bankası haline dönüşmüştür. Mithat Paşa 1884'te boğularak öldürüldükten¹² sonra Memleket Sandıkları da 1888

¹² Cinayet emrinin dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından verildiği ileri sürülse de bu iddia ispatlanamamıştır. Hıfzı Topuz (2011) "Taif'te Ölüm" romanı da bu konuyu işlemektedir.

yılında Ziraat Bankasına çevrilerek günümüzde kadar gelmiştir.¹³ Ziraat Bankasının kurulmasının ardından yine bir vali olan Kâmil Paşa tarafından köylüleri tüccarlardan korumak için 1900 yılında İzmir’de kooperatif bakkalları olarak “Köy Bakkalları” kurulmuştur. Bu bakkallar dönemin tüketim kooperatifleri olarak değerlendirilmektedir (Somar, 1943:22; akt. Arıkan, 1989:31).

1888’den sonra kooperatifçilik hareketi bir dönem duraksamıştır. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu’nun 1909-1910 dönemini kapsayan raporunda ise bölgede bazı tüketim kooperatiflerinin olduğu belirtilmektedir (Haupt ve Dumont, 2013). Aynı dönemlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti de ulusal burjuvazinin oluşmasında kooperatiflere önem veriyordu. 1908 yılından sonra Cemiyet tarafından İstanbul’un Çırçır, Çarşamba, Galata, Çeşmemeydanı, Eyüp, Aksaray semtlerine tüketim kooperatifleri kurulmuştur. İzmir’de ise 1911 yılında incir ihracatçısı 45 tüccarın kurduğu “The Smyrna Fig Packers Limited” adlı tekel piyasaya tam anlamıyla hâkim olarak fiyatları kendi çıkarlarına göre belirlemeye başlamıştır. Firmanın örgütlenmesini ABD’li “Tikis Brothers” şirketinin Türkiye temsilcisi Aram Hamparsomyan yürütmüştür. ABD’li firmaya rakip olarak çoğunluğu Türklerden oluşan komisyoncular da birleşerek “İncir Anonim Şirketi”ni kurmuşlardır. Piyasayı ele geçiren bu iki şirket ürünleri en düşük fiyattan almış ve bu durum köylüyü sefaletle sürüklemiştir. Bunun üzerine aynı tarihlerde İttihatçı Vali Rahmi Bey’in yardımıyla altı kişilik bir incir üreticileri grubu “Aydın İncir Himayei Zürra Anonim Şirketi”ni kurmuş ancak Fig Packers ile rekabet edememiştir. Bu kez üreticiler doğrudan İttihat ve Terakki Cemiyetine başvurarak yabancılara karşı kendilerini korumalarını istemişlerdir. Cemiyet üreticilere maddi destek sağlamış ve devamında tarım satış kooperatiflerinin kurulması planlanmış ancak öncesinde köylünün alım gücünü güçlendirmek için 27 Mart 1914’te “Milli Aydın Bankası” adında bir kredi bankası kurulmuştur. Banka aracılığıyla aynı yıl Türkiye’nin ilk tarım satış kooperatifi olan “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı” kurulmuştur. Ancak kooperatif uzun süre çalışamamış ve birinci dünya savaşından sonra çalışmalarını durdurmuştur. 1918 yılında Manisa Bağcılar Bankasının kurulmasında da İttihat ve Terakki Cemiyetinin desteği bulunmaktadır (Yiğiter, 1964; Varlık, 1980; Mülayim, 2019).

1913 yılında Ziraat Bankası Kanununa kooperatifçilikle ilgili maddeler eklenmiş ve aynı yıl Ahmet Cevat Emre tarafından kooperatifçilikle ilgili Türkiye’deki ilk kitap

¹³ Ziraat Bankasının resmî sitesinde yer alan bilgilerde kuruluş yılı 20 Kasım 1863 Memleket Sandıklarının kurulması olarak gösterilmektedir.

olarak gösterilen “İktisatta İnkılap: İstihlak Teavün Şirketleri (Ekonomide Devrim: Tüketim Kooperatif Ortaklıkları)” yayınlanmıştır. Kitapta tüketim ve satış kooperatiflerinden bahsedilmekte ve sömürülen köylünün kooperatiflerden yararlanması gerektiği belirtilmektedir. Altmış maddelik tüketim kooperatifleri ana sözleşmesi de kitabın sonunda yer almaktadır (Erçin, 2006). 1918 yılında ise Ticaret-i Berriye Kanununa kooperatifçilik ile ilgili maddeler eklenmiştir (Hazar, 1990). 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışından sonra Mustafa Kemal Paşa başkanlığında 1. İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) tarafından hazırlanan Kooperatif Şirketler Yasa Tasarısı da 27 Eylül 1920’de İcra Vekilleri Heyeti ve meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa imzasıyla meclise sunulmuştur. Kurtuluş Savaşı koşulları içinde tasarının tümü meclisten geçememiştir ancak mecliste kabul edilen ve bundan sonraki dönemi de şekillendirecek olan 5. Madde şu şekildedir (Mülâyim, 2019:58):

Ziraat müdür ve memurları ile ziraat ve ticaret sanayi odaları ve tüm öğretmenler kooperatiflerin kurulması hususunda yardım etmek ve bu konuda gerekli bilgilerle donanmakla yükümlüdürler. Bunu yerine getirmeyen memurlar ve öğretmenler görevlerini yapmamış sayılırlar.

Kooperatif Şirketler Yasa Tasarısının hazırlanmasından üç yıl sonra 19 Mart 1923’te “Kooperatif Şirketler” adlı 24 numaralı yayında da kooperatifçiliğe değinilmektedir. Mülâyim (2019:59) bu yayının muhtemelen Atatürk tarafından ya da onun katkısıyla yazıldığını belirtmektedir. Söz konusu yayında belirtilenler Cumhuriyet dönemi kooperatifçilik hareketinin şekillenmesinde önemli görülmektedir:

Kooperatif şirketlerin ülkemizde de kurulmaları çoğaltılmaları milletimiz için başlı başına bir iktisadi zafer oluşturmaktadır... Çağdaş ekonomi politikasının simgesi haline gelen kooperatif örgütünün, ülkemizde de yayılması hususunda hizmet edecek kimseler, her an çiftçi ve halkla temas olanakları bulunan kasaba ve köy öğretmenleridir¹⁴...

Cumhuriyet öncesi dönemde kooperatifçilik hareketi daha çok Memleket Sandıkları üzerinden şekillenmekte ve birçok kaynakta Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin başlangıcı olarak görülmektedir. Memleket Sandıklarının ardından Cumhuriyetin kuruluşuna yakın süreçlerde kooperatifleşme dile getirilmekte ve birtakım kooperatif örgütlenmeler oluşmaktadır. Bu dönemde kooperatifçilik hareketi, köylünün ya da çiftçinin kendi öz örgütlenmesi olarak değil daha çok devletin desteği ile ortaya

¹⁴ Mülâyim’e (2019:60) göre bugün de ülkemizde köy ve kentlerdeki tüm öğretmenler kooperatifçilik düşüncesini yaymalı ve hatta temel eğitim programlarına kooperatifçilik zorunlu ders olarak konulmalıdır.

çıkılmaktadır. Ancak köylünün ekonomik anlamdaki zor durumu göz önüne alındığında bunun olması gereken bir durum olduğu söylenebilir. Öte yandan aynı tarihlerde İngiltere’de ve dünyanın başka yerlerinde işçilerin ve/veya köylülerin-çiftçilerin öz örgütlenmesi olarak kooperatifçilik hareketleri ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de halk örgütlenmesi olarak kooperatifçilik hareketleri ise Cumhuriyet döneminden sonra görülmeye başlanmıştır. Burada temel etmenin sanayileşme olduğu söylenebilir. Zira İngiltere’de sanayi devriminin ağır koşulları altında çalışmak zorunda kalan işçiler kendi kooperatiflerini kurmuşlardır. Osmanlı’da ise sanayileşmenin gerçekleşmemiş olması ve tarımda ilkel çalışma koşullarının kooperatif bilincinin oluşmasını geciktirdiği düşünülebilir. Yine aynı dönemlerde SSCB’de de devlet destekli kooperatif hareketlerinin olduğu görülmektedir.

Mülâyim’e (2019:57) göre Türkiye’de bugünkü anlamıyla kooperatifçilik Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Başlangıçta dönemin toplumsal ve ekonomik etmenleri nedeni ile tarımsal alanda kooperatifleşmenin gerçekleştiği, devam eden yıllarda ise konut, işyeri, taşımacılık, tüketim, kredi-kefalet alanlarında kooperatiflerin kurulduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminde kooperatifçilik ile ilgili ilk görüşler İzmir İktisat Kongresinde ortaya çıkmaktadır. Kongreye her kazadan üç çiftçi olmak üzere 1.135 kişi davet edilmiştir. 17 Şubat 1923 tarihinde Türkiye’nin iktisat politikalarını belirlemek amacıyla toplanan kongrede Ziraat Bankasının denetimi ve yardımıyla kooperatiflerin bir an önce kurularak, köylülerin de bu kooperatiflere katılımlarının sağlanması vurgulanmaktadır. Ayrıca kooperatifçilik ile ilgili yayınların yapılması ve bu konuda da gerekli adımların atılması belirtilmektedir (Varlık, 1980). Kongre öncesi hazırlanan raporlarda da devlet çiftlikleri ve kooperatif çiftliklerin kurulması, topraksız köylülerin topraklandırılması (köylülerin 450 bini topraksızdır) ve ziraat komünalarının kurulması istenmiştir (Ökçün, 1981).

Kongrede alınan kararların ardından 1924’te Ödemiş’te, 1925’te Hendek ve İzmit’te, 1926’da Bergama ve Bursa’da tütün kooperatifleri kuruldu. 21 Nisan 1924’te Cumhuriyet döneminin ilk önemli kooperatif kanunu, 498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanunu yayınlandı. Kanuna göre Ziraat Bankasının gerekli göreceği yerlerde ve üreticilerin çoğunluğunun desteklemesi halinde kooperatiflerin açılacağı belirtilmektedir. Ayrıca kooperatifin bulunduğu bir yerde kooperatife ortak olmayanlar, Ziraat Bankası kredilerinden yararlanamayacaktır. 24 Mart 1925 tarihli 586 sayılı yasa ile Ankara’da memurların tüketim kooperatifi kurmaları sağlanmış 21 Nisan 1925’te kurulan Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifine Atatürk ve İsmet İnönü de bir ve iki numaralı

ortak olarak üye olmuşlardır. 1926 tarihinde hazırlanan Ticaret Kanununun 477-500. Maddelerinde yer alan kooperatifçilikle ilgili yasalardan yararlanarak 1929 yılına kadar Ege ve Karadeniz bölgelerinde ağırlıklı olarak tütün üretimine yönelik 10 adet kooperatif daha kurulmuştur. 28 Mayıs 1929 günü mecliste kabul edilen ve 24 maddeden oluşan 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu ile kooperatiflere yönelik yeni düzenlemeler yapılmış ve Ziraat Bankasının görevleri detaylandırılmıştır. Bu kanunla bir yılda 29.170 kişi 191 kooperatif içinde örgütlenmiştir (Varlık, 1980; Mülâyim, 2019). Atatürk de 1 Kasım 1929 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada kooperatif örgütlenmelerinden duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir: “Bu yıl tarımsal kooperatif örgütlenmeye başlanmış olması bizi özellikle mutlu ediyor. Bu kooperatifleri ülkenin her tarafında yaymayı çok gerekli buluyoruz” (Mülâyim, 2019:61).

1930’lu yıllarla birlikte Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen birçok yurt gezisinde ve toplantılarda kooperatif örgütlenmeler bizzat ziyaret edilmiş ve kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yurt gezilerinde Atatürk, kooperatif işletmelerin yoksul ile zengin birleşerek kooperatifleşmesinden ziyade yoksulların örgütlenerek kooperatifleşmesini vurgulamakta ve bu durumun toprak ağalarını rahatsız etmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir (Mülâyim, 2019:62). Bu yönüyle Atatürk’ün, şirket tarzı kooperatifleşme yerine halk örgütlenmesi olarak kooperatifleri benimsediği görülmektedir.

Atatürk’ün 1930-1935 yıllarında kooperatiflere yönelik çıkardığı yasalar toplum kalkınmasında önemli bir yer almaktadır. Tek parti döneminde 10-18 Mayıs 1931 tarihinde toplanan CHP Üçüncü Büyük Kongresinde kabul edilen ilk resmi programın iktisat bölümünün dördüncü maddesinde “Çiftçilerimizi kredi ve üretim kooperatifleri gibi ekonomik kuruluşlara kavuşturmak ve bu kuruluşları geliştirmek ve çoğaltmak amaçtır” denilmektedir (Mülâyim, 2019:62). Memleket Sandıklarından bu yana üretim kooperatifleri vurgusunun geçtiği ilk yer bu maddedir. Daha önce bahsedildiği üzere bu döneme kadar olan süreçte daha çok çiftçiye ekonomik anlamda destekleyecek olan kredi ve tüketim kooperatifleri ön plana çıkarken, tarımsal kalkınma ve üretim kooperatifleri 1930’lu yıllarla birlikte dile getirilmeye başlanmıştır.

Atatürk aynı yıl kooperatifçilik çalışmalarının geliştirecek bir dernek kurulması için İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’yı görevlendirmiş ve 20 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul Üniversitesi bünyesinde “Türk Kooperatifçilik Cemiyeti” kurulmuştur. Dernek “Türk

Kooperatifçilik Kurumu (KOOPKUR)¹⁵” adıyla halen çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca bu derneğe bağlı “Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı”, kooperatifçilik üzerine çeşitli dergiler, belirli periyotlarla düzenlenen kongreler ve yayınlar bulunmaktadır. Dernek aynı zamanda Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) üyesidir.

Mülâyim’e (2019) göre 1935 yılı kooperatifçilikle ilgili yasal düzenlemeler açısından en verimli yıl olmuştur. Bu dönemde 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” ve 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bu yasalarla birlikte ülkenin birçok yerinde yüzlerce kooperatif kurulmuş ve bugün halen varlıklarını sürdürmektedirler. Yine aynı yıl CHP Dördüncü Büyük Kongresinde parti programının 7(b) ve 10. Maddelerinde kooperatifçilik yer almakta ve partinin kooperatifçiliği ana prensip olarak saydığı belirtilmektedir. 1935 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde ders kitabı olarak okutulan Suphi Nuri İleri’nin “Kooperativler” adlı kitabında ise “Ne liberal ve ne de komünist olan Kemalizmin en tabîi ve mâkûl ekonomik rejimi yalnız ve yalnız kooperatifçiliktir” (1935:360) denmektedir.

30 Haziran 1936 yılında ise İçel’in Tekir köyünde Atatürk’e ait olan Tekir Çiftliği’nin civarındaki 10 köyden 36 çiftçi bir araya gelerek Silifke Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifini kurmuşlardır. Ziraat Bankasına verilen kooperatif kurma dilekçesinde kooperatifin ilk ortağı olarak Atatürk ile beraber 36 çiftçinin imzası bulunmaktadır (Akbaş, 1981:81). Dönemin Ekonomi Bakanı Celal Bayar, tarım kredi kooperatiflerinin ilki olan bu girişim için Atatürk’e kutlama telgrafı göndermiştir. Kooperatifin kuruluş tarihi son yıllarda çeşitli kooperatiflerce “Kooperatifçilik Bayramı” olarak da kutlanmaktadır (Mülâyim, 2019:65).

Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok tarım kredi kooperatifleri üzerinden bir kooperatifleşmeye gidilmiş ancak tüm çabalara rağmen, kooperatif sayılarının diğer ülkelere göre istenilen seviyelerde olmadığı görülmektedir. Kooperatiflere bağlı köy ve ortak sayısı genel nüfusa oranla azdır. Örneğin 1935 yılı sayımlarına göre Türkiye’deki toplam köy sayısı 34.876, bu köylerde yaşayan insan sayısı 12.355.376’dır. Tablo 7’deki verilerle karşılaştırıldığında kooperatifleşen köy sayısının toplama oranı %6,6’dır. Köylerde tarımla ilgilenenlerin sayısı ortalama 5 milyon olarak tahmin edilmekte olup, bu sayıya göre kooperatifleşen köylülerin toplama oranı ise %1,2 olmaktadır (Varlık, 1980).

¹⁵ bkz. <http://www.koopkur.org.tr/>

Tablo 7

1929-1941 ve Sonraki On Yıllık Periyotlarda Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ortak Sayıları ile Bağlı Oldukları Köy Sayıları

Yıl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Kooperatifleşmiş Köy Sayısı
1929	65	4.319	-
1930	191	20.170	558
1931	341	34.070	1.437
1932	590	52.733	2.345
1933	653	60.583	2.475
1934	661	63.936	2.550
1935	668	67.333	2.309
1936	568	61.716	2.368
1937	591	101.535	3.638
1938	586	114.383	3.847
1939	567	127.732	4.123
1940	543	138.126	4.437
1941	531	149.018	4.467
1950 ve sonraki on yıllık periyotlarda			
1950	900	438.000	9.277
1960	1.572	938.000	16.560
1970	2.021	1.305.000	21.370
1980	2.236	1.436.000	23.354
1990	2.459	1.579.000	26.242
2000	2.489	1.570.000	29.462
2013	1.679	1.081.000	32.144
2018	1.625	911.000	28.000

Kaynak: Atasagun (1940:63-65), Saka (1943:124), T.C. Ziraat Bankası (1964:30): akt. Varlık (1980:123), Mülâyim (2019:210)

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım kredi kooperatiflerine dair sayısal veriler bu şekilde iken dünya genelinde aynı dönemlerde tarım kredi kooperatifleşmesinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine 1935 yılı örnek alındığında çeşitli ülkelerdeki tarım kredi kooperatifleri ile ilgili veriler Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8

1935 Yılında Bazı Ülkelerdeki Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ortak Sayıları ile Kooperatifleşme Oranları

Ülkeler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Ortalama Ortak Sayısı	Kooperatifleşme Oranı
Çekoslovakya	6.152	1.348.327	219	50,3
Hollanda	1.292	230.978	179	35,4
Japonya	12.006	4.030.000	34	27,4
Almanya	18.852	1.924.000	105	20,6
Yugoslavya	4.280	453.160	105	19,7
Macaristan	1.010	383.000	379	18,8
Belçika	1.098	97.514	89	15,8
Finlandiya	1.355	138.915	102	12,5
Polonya	4.418	1.269.522	285	12,4
Fransa	10.695	564.314	53	7,3
Yunanistan	2.912	95.000	32	6,4
Bulgaristan	1.177	115.000	98	4,7
İtalya	2.090	310.146	148	3,8
Türkiye	668	67.333	101	1,2

Kaynak: Atasagun (1940:113-115): akt. Varlık (1980:124)

Türkiye’de kooperatifleşme oranlarının düşük olmasının yanı sıra ülke genelinde kooperatifleşmenin belirli bölgelerle sınırlı kaldığı görülmektedir. 1932 yılında ülke gelinde bulunan 590 kooperatifin 86’sı Bursa’da, 78’i İzmir’de bulunmaktadır. Yaklaşık olarak kooperatiflerin dörtte biri bu iki ilde bulunmaktadır. 1938 yılında ise ülke genelinde yer alan 586 kooperatifin 388’i Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerindeki 10 ilde bulunmaktadır. Ayrıca ürün bazında da sınırlılık söz konusudur. Buna göre 1936 yılında 568 tarım kredi kooperatifinin 229’u hububat, 80’i tütün, 79’u fındık ve 67’si üzüm üretimi üzerine kurulu kooperatiflerdir (Varlık, 1980:124). Bu verilerden hareketle Cumhuriyetin ilk yıllarında kooperatifleşmeye yönelik adımlar atılsa da kooperatifleşmenin istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Ayrıca kooperatiflerin belirli bölgelerde ve belirli ürünlerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Ancak burada bahsi geçen kooperatiflerin sadece tarım kredi kooperatifleri olduğunu bir kez daha belirtmek gerekir. Zira bu dönemlerde tüm dünyada olduğu gibi tarım kredi kooperatiflerine yönelme söz konusudur. Dönemin koşulları göz önüne alındığında kooperatifler daha çok köylüyü üretime yönlerecek ekonomik destekler üzerinden örgütlenmektedir. Bu nedenle tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla köylülere kredi imkânı sağlanarak üretime yönelmeleri sağlanmıştır. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere ülkelerin sanayileşme düzeyleri tarıma yönelmelerini de doğrudan etkilemektedir.

Türkiye’de tarım kredi kooperatiflerinin yanında tarım satış kooperatifleri de Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulmaya başlanmıştır. İlk tarım satış kooperatifleri birliği 1933 yılında “Aydın Ziraî Satış Kooperatifi İttihadı” adı altında Aydın çevresindeki beş incir kooperatifi ve Ödemiş İncir Üreticileri Kooperatifi, Alaşehir ve Salihli Üzüm Üreticileri Kooperatiflerince oluşturulmuştur. 1937 yılına gelindiğinde Ege’de incir üzerine 6, üzüm üzerine 8; Iğdır’da pamuk üzerine 4 ve Uzunköprü’de meyve üzerine 1 kooperatif olmak üzere toplamda 196 tarım satış kooperatifi kurulmuştur. Ayrıca İzmir ve Iğdır’da iki tarım satış kooperatifleri birliği kurulmuştur. Devam eden yıllarda tarım satış kooperatif ve birlik sayıları artmıştır (Tablo 9).

Tablo 9

Tarım Satış Kooperatiflerinin Sayısal Gelişimi

Yıl	Birlik Sayısı	Kooperatif Sayısı	Ortalama Ortak Sayısı
1937	72	19	12.000
1940	7	57	66.000
1950	10	143	130.000
1960	15	214	161.000
1970	32	618	239.000
1980	23	826	674.000
1990	16	389	684.000
2000	16	331	744.000
2013	17	332	670.000
2018	17	399	533.000

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2013); Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (2018): akt. Mülâyim, (2019:271).

Tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinin dışında tarımsal kalkınma kooperatifleri de tarım kooperatifçiliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Türkiye’de tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ortaya çıkışı 1965 yılından itibaren görülmektedir. Tarımsal kalkınma kooperatifleri diğer kooperatif türlerinin aksine tek amaçlı değil çok amaçlı kooperatiflerdir. Yani üreticileri sadece kredi ya da sadece satış üzerinden değil bunları da kapsayan ve üreticinin ihtiyaçlarına göre şekillenen çok yönlü kooperatiflerdir (Mülâyim, 2019:390). Türkiye’de tarımda makineleşmenin ve tarımsal üretimin artmasıyla birlikte ortaya çıkan tarımsal kalkınma kooperatifleri günümüzde de varlıklarını sürdüren çok yönlü kooperatiflerdir.

Türkiye’de Kooperatifçiliğin Düşünsel Gelişimi

Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin düşünsel temellerinin oluşmasında Cumhuriyet öncesi birikime gönderme yapılmaktadır. Bu dönemde farklı alanlardan düşünürler kooperatifçiliğe dair görüş bildirmektedir. Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere İttihat ve Terakki Cemiyetinin kooperatifçiliğe yönelik doğrudan katkıları görülmektedir. Cemiyetin resmi yayın organı olan İktisadiyat Mecmuası ve çeşitli yayınlarda kooperatifçilik düşüncesi tartışılmış ve bu birikim Cumhuriyete aktarılmıştır. Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Muhittin Birgen Ahmet Cevat Emre ve İsmail Rıfkı Bey dönemin kooperatifçilik tartışmalarını farklı alanlarda yürüten isimlerden bazılarıdır. Daha çok ekonominin gelişimi ve millileşmesinin teminatı olarak görülen kooperatifler, yabancıların kontrolüne geçen ekonominin yeniden millileşmesini sağlayacaktır. Düşünsel anlamdaki tartışmaların pratikte uygulanmasında gerekli yasal düzenlemeler ve kanunların çıkarılamamasından kaynaklı kooperatifleşme süreci bu dönemde istenilen gelişimi gösterememiştir.

Cumhuriyet öncesi Mithat Paşa ile temelleri oluşan kooperatifçilik hareketi, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde hem düşünsel hem de eylemsel açıdan gelişmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında kooperasyon düşüncesi sermaye düzeni karşısında emeğin ucuzlaması, işçi dayanışmasının oluşmaması ve kötü çalışma koşulları üzerinden şekillenmiştir. Bu dönemde üreticinin yabancı tüccarlara karşı korunması fikri kooperatif düşüncesini öne çıkarmaktadır (Yıldırım Kocabaş, 2003:16). II. Meşrutiyet yıllarında kooperatifçilik üzerine ilk duran isim Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesinde tarım ve kooperatifçilik üzerine birçok yazısı yer alan Ethem Nejat’tır. Aynı zamanda Köy Enstitüleri düşüncesini de şekillendiren Nejat, köyün tarım ve eğitim yolu ile kalkınacağını ileri sürmekte ve bu nedenle bu iki yöntemle köylünün güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Günay, 2019). Aynı dönemlerde Ahmet Cevat Emre de kooperatifçiliğin yayılmasında etkili olmuş ve yurt dışında kooperatifler üzerine gözlemler de bulunmuş ve ilk kooperatifçilik kitabı olarak kabul edilen “İktisatta İnkılâp: İstihlak Teavün Şirketleri”ni yazmıştır. İktisatta inkılabın kooperatifçilik ile mümkün olacağını savunan Emre, Avrupa’da yaşanan gelişmeler ışığında ekonomi alanında bir devrim olarak kooperatifçiliği savunmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte işçi sömürüsü ve özel mülkiyetin yükselişi ancak kooperatifler aracılığıyla durdurulabilecekti. Bu durum beraberinde milli ekonominin gelişimi için de önemli görülmektedir (Yıldırım Kocabaş, 2011:43).

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte kooperatifleşme çabalarının arkasında kooperatiflere yönelik düşünsel ve siyasal tartışmalar da devam etmektedir. Varlık'a (1980:108) göre bu dönemde kooperatiflere yönelik tartışmalar çok geniş bir yelpazede sürdürülmektedir. Öyle ki dönemin koşullarında sosyalist ve faşist kanatta yer alanların kooperatifleri bir çıkış yolu olarak sahiplendiği, hatta bir dönem birbiri ile çatışan üç ayrı kooperatifçilik dergisinin yayınlandığı görülmektedir. Muhittin Birgen'in Meslek Gazetesinde "Kooperatifçiliğe Dair" başlıklı yazıları ve Nazmi Topçuoğlu ile çıkardığı bilimsel yayınlardan oluşan "Türki Kooperatifçilik Dergisi", Ziya Somar'ın "Genel Kooperatif Bilgisi" kitabı, Yusuf Saim Atasagun'un "Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri" başlıklı eserleri, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu'nun "Kooperasyon Sosyolojisi"ne dair eserleri, Ahmet Hamdi Başar tarafından çıkarılan ve halen "Karıncı Kooperatif Postası" adı ile yayınlanan "Kooperatif Dergisi" dönemin önde gelen düşün eserlerindendir (Yıldırım Kocabaş, 2003:22-23).

Dönemin aydınlarından Suphi Nuri İleri, kooperatifleri sistemin toplumsal yeniden üretim sürecinde en etkin araç olarak görmektedir. 1932 yılında Türk İktisatçılar Cemiyeti'nde verdiği "Devletçilik ve Kooperatifçilik" konulu konferanslarında liberalizmi ve kapitalizmi uygulayıp sınıflar arası ayrımları keskinleştirmeye gerek olmadığını, iflas ettirilmiş liberalliğin ve mahkûm edilmiş kapitalizmin yerine konulacak en iyi sistemin kooperatiflerle idare edilecek bir devlet olacağını ileri sürmektedir. İleri, kooperatifçiliğin milli olması gerektiğini dolayısıyla Türk tipi bir kooperatifçiliğin geliştirilmesini önermektedir. Ona göre kooperatif demek devlet demektir (1935).

Türkiye'de tarım ve köy sorunları üzerine ilk Marksist düşünürlerden biri olan İsmail Hüsrev Tökin, 8 Temmuz 1929 tarihli Halk Dergisi'nin 22. Sayısında kooperatiflerin köylüleri tüccarlardan koruyacak örgütlerden biri olduğunu, sadece kredi kooperatifleri değil üretim, tüketim, satış ve pazarlama kooperatiflerinin de kurulmasını gerektiğini ve kurtuluşun ancak kooperatiflerde olacağını belirtmektedir. Ona göre zirai buhran karşısında kurtuluş köylünün tamamen kooperatifleşmesi ile gerçekleşecektir (Tökin, 1990; Bilgili, 2016; Metintaş ve Kayıran, 2016).

Dönemin Ziraat Bankası yetkililerinden ve asıl mesleği tıp doktorluğu olan Dr. Cevdet Nasuhi Savran aynı zamanda kooperatifçilik ile ilgili çalışmaları ile bilinmektedir. Almanya ve Fransa'ya kooperatifler üzerine gözlemlerde bulunmak için giden Savran'ın kooperatifçilik ile ilgili birçok makale ve kitabı bulunmaktadır. Kooperatiflerin iktisadi boyutunun yanı sıra sosyal boyutları üzerinde duran Savran, Tökin'e benzer şekilde kooperatifleri köylülerin kurutuluşu olarak görmekte ancak bu kurtuluşu sadece

ekonomik olarak değil ahlaki ve terbiyeyi bir olgu olarak ele almaktadır. Bu nedenle kooperatifçiliğin herkesçe benimsenmesi için ilkokuldan itibaren kooperatifçilik dersleri verilmeli ve halk bu konuda bilinçlendirilmelidir (Varlık, 1980; Kocabaş, 2010).

Varlık'a (1980:112) göre dönemin kooperatifçilik anlayışı temelde iki argüman üzerinden şekillenmektedir. Bir kesim kooperatifçiliğin devlet desteği ile olabileceğini savunurken, diğer kesim kooperatiflerin devlete yeni bir şekil vereceğini öne sürmektedir. Ona göre her iki tarafın ortak noktası sınıfsal çelişkileri göz ardı ederek her sorunun çözümünü kooperatiflerde görmeleridir. Nihayetinde devletin kooperatiflere müdahalesi söz konusu olmaktadır. Varlık'ın bu iddiası günümüz koşullarından bakılınca doğru görünebilir ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında köylünün durumu göz önüne alındığında devletin müdahalesini olağan bir durum olarak yorumlamak da mümkündür. Ayrıca Avrupa'da gelişen kooperatifçilik akımı ile Türkiye'deki durum birçok açıdan farklılık göstermekte, bunların başında da sanayileşmenin Avrupa'ya göre Osmanlı'ya ve devamında Türkiye'ye geç gelmiş olması gösterilebilir. Kaldı ki modern anlamda ilk kooperatif olan Rochdale Öncülerine gelene kadar İngiltere'de "hayırsever iş insanları" kooperatif denemelerinde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Yine kooperatif bankalarının merkezi olan Almanya'da da başlangıçta devlet ve/veya sermaye desteği görülmektedir. Sovyetlerde ise kooperatifler tamamen devlet kontrolünde geliştirilmiştir.

Varlık (1980:131) ve Ballı'ya (2017:657) göre Cumhuriyetin ilk yıllarında kooperatifçilik adına yapılan girişimler özü itibari ile aracı, büyük tüccar ve sanayicilere yaramıştır. 1930-1940 yılları arası dönem Türkiye'de ilkel birikimin sağlandığı dönemlerdir. Köylü bu dönemde sanayileşmenin aracı olmuş ve bu sayede kapitalist tarıma geçişin temelleri atılmıştır. Alınan kararlar ve söylemler köylüye bir şey getirmemiş, toplumsal yeniden üretim süreci büyük oranda köylünün üzerinden gerçekleşmiştir. Bu dönemde kooperatifçilik esas itibari ile toplumsal gerilimleri önleme amaçlı kullanılmış ve küçük burjuvazinin oluşumuna hizmet etmiştir. Varlık'ın 1930-1940 dönemine getirdiği eleştirilerin aksine Mülâyim'e (1998:17) göre 1935 yılı kooperatifçilikle ilgili yasal düzenlemeler açısından en verimli yıldır. Ballı (2017:667) da 1930'lu yıllarda yürürlüğe giren kanunların etkisiyle kooperatifleşmenin dikkate değer bir ivme kazandığını belirtmektedir. Hazar'a (1990) göre Türkiye'de kooperatifçilik hareketi, Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen politikalar sayesinde gelişebilmiştir. Geray (2014) ve Mülâyim'e (2019) göre her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında kooperatifleşmeye yönelik önemli adımlar atılsa da devam eden süreçlerde ve

günümüzde, kooperatifçiliğin nicel olarak gelişmesine rağmen nitel anlamda istenilen gelişimi göstermediğini belirtmektedirler.

Yukarıdaki tartışmaların arka planında görülmesi gereken bir başka tarihsel olay da 1929 Büyük Buhran sürecidir. Tüm dünyayı etkileyen bu krizin etkileri Türkiye’de de görülmüş ve başta tarım olmak üzere birçok alanda ekonomik gerilemeler yaşanmıştır. Aynı dönemlerde Lozan anlaşmasının imzalanması da bir başka tarihsel arka planı yansıtmakta ve Osmanlı’dan kalan borçlar da Türkiye ekonomisinin kalkınmasını zora sokmaktadır. Boratav’a (2005:43) göre bu dönem Türkiye için dönüm noktası sayılabilecek yıllardan biridir. Dolayısıyla kooperatifçilik hareketindeki tüm çabalara rağmen istenilen gelişmelerin sağlanamamasında hem dünyadaki gelişmeler hem de yeni kurulan Cumhuriyetin istenilen politikaları hayata geçirmesinde yaşadığı sıkıntılar söz konusudur. Kepenek ve Yentürk’e (2001) göre milli ekonomi ve kalkınmacı politikaları benimseyen Cumhuriyet rejimi siyasal bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sağlanacağını benimsemektedir. Ancak söz konusu bağımsızlığın kazanılması zaman alacaktır. Ekonomik bağımsızlığın önemli ayaklarından birini ise tarım ekonomisi oluşturmaktadır. Bu nedenle 1929 buhranından çıkışın bir yolu olarak 1930’lu yılların başından itibaren tarımda politika değişikliklerine gidilmiş ve kooperatifçilik teşvik edilmiştir (Metintaş ve Kayıran, 2016:46).

Mülâyim (2019) Atatürk’ün ölümünün ardından kooperatifçiliğe gereken ilginin gösterilmediğini belirtmektedir. Özellikle 1950’lerden sonra özel sektöre yönelimin başlaması ile birlikte kooperatifçilik bir dönem tamamen ihmal edilmiştir. Ancak 1961 Anayasasında kooperatifçiliğe özel bir madde ile yer verilmiş ve bu tarihten itibaren hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında kooperatifçiliğin yer alması, devam eden yıllarda 1961 ve 1982 anayasalarında, 1969 yılında çıkarılan 1163 Sayılı Kooperatifler yasasında, kalkınma planları, strateji ve eylem belgelerinde kooperatifçiliğin desteklenmesine vurgu yapılmıştır (Taluğ, 1981; Yıldırım Kocabaş, 2003; Geray, 2014).

1980 darbesinden sonra, demokratik yapısı nedeni ile kooperatifçilik durdurulmaya çalışılsa da 90’lı yıllarla birlikte yeniden ivme kazanmıştır. 1980 darbesi ile birlikte 1971 yılında kurulan Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği (KÖY-KOOP) yöneticileri tutuklanmış ancak daha sonra tamamı aklanmıştır. Dönemin yönetim anlayışı 1982 Anayasasının 171. Maddesinde kooperatifçiliğe kuşkulu bir şekilde yer vermiş ve kooperatifleri devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi tutarak, kooperatif yöneticilerinin siyasetle uğraşamayacağı ve siyasi partilerle işbirliği yapamayacağını belirtmiştir. Bu madde 1995 yılında değiştirilmiştir (Geray, 2014; Mülâyim, 2019).

Bir Uygulama Topluluğu Olarak Tarımsal Kooperatifler

Uygulama toplulukları ve kooperatiflere dair bilgilerden hareketle bu çalışmada tarımsal kooperatifler bir uygulama topluluğu olarak ele alınmaktadır. Uygulama topluluklarının temel özellikleri olarak ele alınan müşterek katılım, ortak girişim ve paylaşılan birikim; kooperatifçiliğin temel ilkeleri ile örtüşmektedir. Söz konusu teorik örtüşme, bu araştırma kapsamında uygulamada da incelenmiş ve bulgular kısmında görüşme ve gözlemlere dayalı olarak sunulmuştur.

Kooperatifler yapısı gereği ortaklar arası müşterek katılımların yaşandığı topluluklardır. Uygulama topluluklarında müşterek katılım, katılımcıların karşılıklı eylemlerde bulunması ve birbirleriyle etkileşime girmeleri olarak tanımlanmıştır. Tarımsal kooperatif ortakları sürekli olarak karşılıklı eylemlerde bulunmakta ve birbirleri ile etkileşim halinde olmaktadır. Bu araştırma kapsamında incelenen GTKK'da ortaklar, ürün yetiştirmeden pazarlamaya kadar müşterek bir yapı içerisinde bulunmaktadır. Örneğin, ürünlerin yetiştirilme süreçlerinde ortaklar arası iletişimde ve uygulamalarda karşılık bir yardımlaşma söz konusu olmakta ve deneyim paylaşımı yapılmaktadır. Genel olarak kooperatif ortakları bireysel ve topluluk sorunlarını karşılıklı yardımlaşma içerisinde çözmektedirler.

Uygulama topluluklarında ortak girişim, etkileşime giren bireysel katılımcıların ortak bir girişim oluşturması şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre tarımsal kooperatifler çiftçilerin ürünlerini daha iyi koşullarda değerlendirebilmek için kurdukları ortak girişimler olarak ele alınmaktadır. Söz konusu ortak girişim başlangıçta ürünleri değerlendirmek olarak gerçekleşirken zamanla kooperatif içerisinde farklı ortak girişimler de oluşmaktadır. Örneğin kooperatif fabrikasının kurulması, kooperatif arazisi oluşturulması, diğer topluluklarla ortaklıklar vb. zamanla ortaya çıkan ortaklıklar olarak değerlendirilebilmektedir.

Son olarak uygulama topluluklarında paylaşılan birikim, müşterek katılımlarla ortak girişimler oluşturan bireylerin zamanla gelişmekte olan deneyimleri için belirli rutinleri, araçları, hikayeleri veya kavramları paylaşarak topluluğu ve kendilerini geliştirmeleri olarak tanımlanmıştır. Buna göre tarımsal kooperatiflerde bir araya gelen ortaklar, zamanla kendi deneyimlerini diğer ortaklarla paylaşarak hem topluluğu hem de kendilerini geliştirmektedirler. Örneğin bir çiftçinin mahsulleri aşılama tekniklerini diğerleri ile paylaşması, ürün yetiştirmede kullanılan araçların paylaşılması, ürünlerin

pazarlanmasında geçen hikayelerin aktarılması gibi süreçler ortaklar arasında paylaşılan birikimleri oluşturmaktadır.

Uygulama topluluklarının temel özellikleri beraberinde topluluk içerisinde etkileşimlerle öğrenme süreçlerini doğurmaktadır. Wenger (1998), uygulama topluluklarında katılımcıların uygulamaya katılımını bir öğrenme süreci olarak tanımlarken, tarımsal kooperatiflerde de bir çiftçinin kooperatife ortak olması ile birlikte öğrenme süreç ve deneyimleri gelişmektedir. Kooperatife ortak olmadan önce mahsullerini kişisel deneyimleri ile yetiştiren bir çiftçi, kooperatif ile birlikte ortaklarla karşılıklı etkileşimleri sonucunda yeni deneyimler edinmektedir. Bu etkileşim sadece mahsul yetiştirme ile sınırlı kalmamakta, yeni insanlarla tanışma, beraberinde yeni hikayeleri ve iletişim biçimlerini doğurmaktadır. Böylelikle sürekli devam eden bir etkileşim ve buna bağlı öğrenmeler söz konusu olmaktadır.

Uygulama topluluklarında katılım ile birlikte başlayan çevreden merkeze doğru hareketlilik, uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri sürekli devam eden etkileşimler sonucunda gerçekleşmektedir. Tarımsal kooperatiflere yeni katılan bir ortak başlangıçta kooperatifin çevresinde yer almaktadır. Eski ortaklarla etkileşimi sonucunda yeni ortak, zamanla kooperatifin merkezine doğru hareket etmektedir. Bu hareketlilik yeni ortağın eski ortaklarla aynı ilgi alanını paylaşıyor olması ile ilintilidir. Bu ilgi alanı genellikle mahsullerini değerlendirmek ve dayanışma içerisinde olmak şeklinde görülmektedir. Yeni katılan bir ortağın kooperatifte mahsullerini beklediği şekilde değerlendirebilmesi, onun kooperatif ile olan bağını güçlendirmektedir. Söz konusu bağ zamanla dayanışma ağlarını geliştirmekte ve nihayetinde topluluğu sahiplenmeyi doğurmaktadır. Durumsal öğrenme teorisinde; bireyin ihtiyaçları ve topluluk ile olan uyumu, çevreden merkeze doğru hareketliliği sağlayan temel etmenlerden biri olarak görülmektedir (Lave ve Wenger, 1991).

Kooperatife katılımı ile birlikte gerçekleşen uygulamada öğrenme süreçleri ise daha çok tarımsal bilgiler üzerinden değerlendirilebilir. Buna göre uygulama topluluklarının temel özelliği olan uygulama boyutu, tarımsal kooperatiflerde ürün yetiştirme süreçlerine denk gelmektedir. Ancak bunun yanında kooperatiflerin kurumsal yapısı göz önüne alındığında toplantılardan, mali işlere; resmi görüşmelerden, pazarlamaya kadar çok geniş bir alanda uygulama imkânı sağlayan kooperatifler, ortaklarının uygulamada öğrenme süreçlerini geliştirmektedir. Ayrıca kooperatiflerin ortaklarına sunduğu uygulamalı eğitimler de yine ortakların yeni bilgiler öğrenmesini sağlamaktadır. Bu

yönüyle tarımsal kooperatiflerde uygulamada öğrenme süreçlerinin dinamik bir yapıda olduğu görülmektedir.

Uygulama topluluklarına katılım ile birlikte gerçekleşen öğrenmeler ise beraberinde katılımcıların ve topluluğun kimliğini de geliştirmektedir. Bir uygulama topluluğu olarak kooperatiflerde ortakların, topluluk içerisinde ve dışarısında gerçekleştirdikleri etkileşimler onların kimliklerini doğrudan etkilemektedir. İlk olarak bir topluluk içerisinde ortak hareket edebilme, ortakların özgüvenlerini geliştirmekte ve zamanla birbirleri ile olan iletişimleri gelişmektedir. Başlangıçta topluluk içerisinde gerçekleşen bu etkileşimler daha sonra topluluk dışında gündelik hayat içerisinde de devam etmektedir. Kooperatif ortaklarının bireysel kimlik gelişimleri ise beraberinde topluluk kimliğini de şekillendirmektedir (Byrne, 2022).

Tarımsal kooperatiflerin uygulama topluluğu olarak ele alınmasında bir diğer boyut ise Lave Wenger (1991) ve Wenger (1998) tarafından ortaya konulan, uygulama topluluklarını diğer topluluklardan ayıran üç temel özelliktir. Bunlar, uygulama topluluklarının *ortak etkinlik/ilgi alanı*, *topluluk bilinci* ve *uygulama* özellikleridir. Uygulama toplulukları, bu özelliklerin bir arada görüldüğü topluluklar olarak ele alınmaktadır.

Daha önce değinildiği üzere uygulama toplulukları sadece bir arkadaş topluluğu veya insanların bir araya geldiği yerler değildir. Bunların ötesinde uygulama toplulukları, ortak etkinlik/ilgi alanına bağlı olarak bir kimliğe sahiptir. Söz konusu kimlik; bağlılık ve üyeleri diğer insanlardan ayıran ortak bir yetkinlik anlamına gelmektedir. Tarımsal kooperatifler ise tarım odaklı ortak bir etkinlik/ilgi alanına sahiptir. Bu ilgi alanı tarımsal kooperatif türlerine göre değişebilmektedir. Bu temel ilgi alanı etrafında bir araya gelen çiftçiler kooperatif kurarak, daha önce aynı ilgi alanını bireysel olarak paylaşırlarken, kooperatife katılımları ile birlikte ilgi alanlarını ortaklaştırmaktadırlar. Öte yandan ortak ilgi alanının tarım olması tek başına yeterli bir kriter değildir. Zira çiftçilerin üyesi olduğu ve ortak ilgi alanının tarım olduğu birçok farklı topluluk bulunmaktadır. Bu toplulukların uygulama topluluğu olarak ele alınması için topluluk bilinci ve uygulama boyutunun da olması beklenmektedir.

Topluluk bilinci, üyelerin ortak ilgi alanları ile ilgili ortak faaliyetlere ve tartışmalara katılmaları; birbirlerine yardım etmeleri ve birbirlerinden öğrenmelerini sağlayan ilişkiler kurmalarıdır. Aynı işi yapıyor olmak veya aynı grup içerisinde bulunmak, üyeler etkileşime girmedikçe, uygulamada bulunmadıkça ve birlikte öğrenmedikçe bir uygulama topluluğu oluşturmaz. Tarımsal kooperatiflerde topluluk

bilinci üyelerin ortak bir ilgi alanı etrafında toplanmaları üzerinden açıklanabilir. Buna göre çiftçilerin ortak ilgi alanı temelde tarımdır. Çiftçiler, bu ortak ilgi alanına göre kooperatife katılarak ortak faaliyetlere ve tartışmalara katılır, birbirlerine yardım eder ve birbirlerinden öğrenmelerini sağlayan ilişkiler gerçekleştirirler. Ortak faaliyet ve tartışmalar, mahsullerin yetiştirilmesinden ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına kadar tüm süreçlerde devam etmektedir. Bununla birlikte gündelik yaşam pratiklerinde de ortak faaliyet ve tartışmalar devam etmektedir. Yine bu eksenle ortakların birbirlerine yardım etme süreçleri de deneyim paylaşımları üzerinden değerlendirilebilir. Örneğin bir zeytin ağacının aşılınması için kooperatif ortakları bu konuda ustalaşmış ortaklardan yardım almakta veya imece usulü mahsullerini toplayabilmektedirler. Tüm bu etkileşimlerin sonucunda ise birbirlerinden öğrenme süreçleri açığa çıkmaktadır. Söz konusu öğrenmeler ortaklar arasındaki diyaloglarla gerçekleşebileceği gibi uygulamada gerçekleşen öğrenmeler de mevcuttur. Başlangıçta daha çok eski ortakların deneyim aktarımı üzerinden gerçekleşen öğrenmeler, yeni ortakların ustalaşması ile birlikte sürekli bir biçimde devam etmektedir. Ayrıca kooperatif bünyesinde gerçekleşen kurumsal eğitimler de ortakların öğrenmelerini geliştirmektedir.

Uygulama topluluklarında ortak ilgi alanı ve topluluk bilincinin açığa çıktığı yer uygulama boyutudur. Bir uygulama topluluğunun üyeleri aynı zamanda uygulayıcılardır. Üyeler; deneyimler, hikayeler, araçlar, sorunları ele alma yolları gibi kaynaklarla ortak bir uygulama birikimi geliştirmektedirler. Bu birikimin oluşması belli bir zaman ve sürekli etkileşim gerektirmektedir. Uygulamada gerçekleşen etkileşimler ise uygulama topluluklarının temelini oluşturmaktadır. Tarımsal kooperatifler diğer kooperatif türlerine oranla uygulamanın yoğun olarak gerçekleştiği topluluklar olup ortakları da uygulayıcılardır. Ortakların uygulama süreçleri ise belirli etkileşimleri doğurmaktadır. Bu etkileşimler tarımsal kooperatiflerdeki durumsal öğrenmelerin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak temel kooperatifçilik ilkelerini benimseyen, ortaklar arasında uygulamada etkileşimin gerçekleştiği, topluluk tarihine ve birikimine sahip kooperatifler birer uygulama topluluğu özelliği göstermektedirler. Alanyazında kooperatifleri ve/veya kooperatif tarzı örgütlenmeleri uygulama toplulukları bağlamında değerlendiren çalışmalarda (Ingram, Maye, Kirwan, Curry ve Kubinakova, 2014; Krzywoszynska, 2019; Martin, Donolo ve Cugini, 2020; Gökçe, 2023), kooperatifçilik ve uygulama toplulukları arasındaki ilişki üzerinde durulmakta; kooperatiflerin uygulama boyutunda açığa çıkan öğrenmeler ve kimlik geliştirme süreçleri değerlendirilmektedir. Ayrıca

Philadelphia Bölgesi Kooperatif İttifakı (PACA), Uygulama Toplulukları Oturumları 2023 çağrısında kooperatifleri ele almaktadır¹⁶. Bunlarında yanında alanyazında kooperatiflerin enformel öğrenme yerleri olarak değerlendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Baldacchino 1990; Quarter, 2000; Quarter ve Midha, 2001; Vieta, 2014). Kooperatifleri enformel öğrenme bağlamında ele alan araştırmalarda, çalışanların mesleki eğitiminden beceri geliştirmeye, bilgi paylaşımından dayanışmacı çalışmaya kadar pek çok alanda gerçekleşen öğrenmelere odaklanılmıştır. Dolayısıyla kooperatifler ve özellikler tarımsal kooperatifler yetişkinlerin katılım gösterdiği topluluklar olup; bu topluluklarda gerçekleşen öğrenmeler önemli görülmektedir.

Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi İzmir ili Seferihisar ilçesi Gödençe Köyünde¹⁷ bulunmaktadır. 1985 yılına kadar Urla iline bağlı olan köy 24 Nisan 1985'te Seferihisar iline bağlanmıştır. Gödençe Köyü İzmir il merkezine 26 kilometre, Seferihisar'a ise 11 kilometre uzaklıkta ve 440 metre yükseklikte bulunan bir dağ köyüdür. Köyün temel geçim kaynağı zeytin ve üzümdür. Bunun yanında badem, sakız ve diğer sebze ve meyveler de yetiştirilmektedir. Ayrıca arıcılık ve hayvancılık da halen sürdürülmektedir. 2022 yılı verilerine göre köyün toplam nüfusu 328 olup 170'i erkek 150'si kadındır. Özellikle kooperatif ile birlikte son yıllarda köyden kente göç azalmış, Covid-19 pandemisi ile birlikte ise kentlerden köye göç artmıştır.

Köyün geçmişinin ise üç bin yıl öncesine antik çağlara kadar gittiği bilinmektedir. Kızıldağlar olarak adlandırılan bölgede İyonlar, İranlılar, Lidyalılar, Ispartalılar, Makedonyalılar, Bizans ve Romalıların ardından Selçuklular ve Osmanlılar yaşamıştır. Kızıldağlar antik Teos kentinin şarap ve zeytinyağı üretim bölgesi olarak da bilinmektedir. Seferihisar ilçesindeki antik Teos kentinde bulunan Dionysos Tapınağı, Anadolu'da şarap ve bereket tanrısı olan Dionysos adına inşa edilmiş en büyük tapınaklardan biridir. Teos kenti antik çağın en önemli, kültür, sanat ve ticaret merkeziydi.

¹⁶ Bkz. <https://philadelphia.coop/community-of-practice-2023-co-o-p-building-a-cooperative-ecosystem/>
¹⁷ 6360 sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 6 Aralık 2012 tarih ve 28489 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. 30 Mart 2014 tarihinde yapılan mahalli idareler seçimi ile birlikte kanun yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre büyükşehir belediyesi sınırlarında yer alan belde belediyeleri ile köyler, mahalle olarak bağlı oldukları büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırlarına dâhil olmuşlardır (TBB, 2014). Bu kanunla Gödençe Köyü de mahalle kapsamına alınmış ancak bu araştırmada Gödençe Köyü ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür.

M.Ö. 3. Yüzyılda İyonyalı aktörler birliğı ilk kez burada kurulmuş olup bölge aynı zamanda tiyatronun beşığı olarak anılmaktadır (gödenca.org.tr).

Köklü bir tarihe sahip olan köyde, Gödenca Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 1972 yılında kurulmuştur. Bu dönemde, 68 Hareketi olarak bilinen ve dünya geneline yayılan gençlik hareketleri, Türkiye’de ve Ege bölgesinde de etkili olmaktadır. Kırsal alanlarda öne çıkan talep ise topraksız köylünün kalmaması ve toprak reformunun gerçekleştirilmesidir. Bu talepler Gödenca’de de karşılık bulmuş ve dönemin yerel önderleri kooperatifçilik hareketinde etkili olmuştur. 1961 Anayasası, özellikle 51 ve 52. Maddeleri ile çiftçilerin kooperatifleşmesini desteklemekte, gençlik hareketleri ile birlikte kırsal alanlarda emeğin örgütlenmesinin önü açılmaktadır. Urla Bademler Kooperatifi, Ödemiş Bademli Kooperatifi, Tire Süt Kooperatifi, Bergama Kozak ve Samsun Nergiz ilk demokratik kooperatifler olarak bu dönemde öne çıkmaktadır (GTKK ve Yanık Emiroğlu, 2022).

12 Mart 1971 askeri darbesinin ardından Süleyman Demirel hükümetinin düşmesi ile bu dönemde Bülent Ecevit, özellikle kırsal alanda yeni bir umut olarak görülmüştür. Gödenca köyünün ileri gelenleri dönemin Urla Halk Eğitim Müdürü olan Ahmet Yılmaz Bengü’den kooperatifçilik konusunda yardım istemiş ve böylece köyde gece eğitimleri düzenlenmiştir. Kooperatifleşme fikri ise 1972 yılında olgunlaşmaya başlamıştır. Türkiye kooperatifçilik hareketinin en önemli isimlerinden olan ve Bademler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nin kurucularından Mahmut Türkmenoğlu’nun köyü olan Bademler, Gödenca’ye komşu köylerdendir. 1974 yılında 37. Türkiye Hükümeti (I. Ecevit Hükümeti) CHP ve MSP koalisyonunda İzmir milletvekili olarak seçilen ve daha sonra Gümrük ve Tekel Bakanı olan Mahmut Türkmenoğlu’nun bölge ile yakın ilişkileri kooperatifin kurulmasında etkili olmuştur. Türkmenoğlu’na göre tarımın kalkınması için köylerin üzerindeki sömürü çarkının mutlaka kırılması gerekmektedir. Bu kırılma ancak kooperatifleşme hareketi ile mümkündür (GTKK ve Yanık Emiroğlu, 2022). GTKK, kuruluş ve sonraki aşamalarda Bademler Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifini örnek almış, bizzat Türkmenoğlu Gödenca’ye gelerek köy halkının kooperatife katılımını teşvik etmiştir. Ayrıca daha önce bahsedildiğı üzere Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar olan süreçte İzmir’in kooperatifçilik hareketindeki öncü rolü de Gödenca için önemli bir avantaj olmuştur.

Bu gelişmelerle birlikte muhtarlığa ait köy yakınındaki bir arazi ortaklık karşılığında kooperatife verilmiştir. Kooperatif ilk yıllarında ortaklarına çok büyük bir destek sağlayamasa da köy halkı kooperatifle birlikte özgüven kazanmış; ürünlerini daha

iyi işleyebileceğini ve ekonomik kazanç elde edebileceğini düşünmüştür. Bu özgüvenle birlikte köye elektrik getirebilmek için Ecevit ile görüşülmüş ve bu görüşmenin ardından imece ile elektrik direklerinin çukurları kazılmış ve köye elektrik getirilmiştir. Zamanla Gödençe; Bademler ve Bademli Kooperatiflerinden sonra İzmir kooperatifçilik hareketine yön veren üçüncü kooperatif haline gelmiştir.

Köye elektriğin 1974 yılında getirilmesi ile birlikte zeytinyağı fabrikası Tarım Bakanlığı'nın sağladığı kredilerin de katkısıyla ve imece ile kurularak üretime başlamıştır. Kooperatif için ilk hedef ortakların zeytinlerini iyi koşullarda sıkarak, kaliteyi yükseltmek, böylelikle geliri arttırmaktır. 2021 yılı itibarı ile GTKK ortaklarından %10; ortak olmayanlardan %12 hak payı almaktadır. Özel işletmeler ise %15 hak payı almaktadır. Özel işletmelerdeki bir diğer sorun ise tartım işlemlerinin düzenli olmaması, kasaların daraları ile oynanması, çıkan yağı köylü izleyemediğinden fabrikaların kendisine ayırdığı kısmın çok daha yüksek olmasıdır (Özkaya, 2021:33). Bu sistemde özel işletmelere verilen zeytinyağının bir kısmı “kara su” denilen bölüme aktarılmakta ve bu nedenle üreticiye düşen zeytinyağı miktarı azalmaktadır. Kara sudaki zeytinyağı ise başka alanlarda (sabun vb.) özel işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Üreticinin payından alınan bu yağlar işletmenin kârına eklenmektedir. Kooperatif ortaklarının “hırsız dağarı” olarak ifade ettiği bu durum üreticinin kooperatife yönelmesindeki en temel etmenlerden birini oluşturmaktadır.

Kooperatifin kurulması ve fabrikanın üretime geçmesiyle birlikte köy halkı özel işletmelerin uygulamalarını daha iyi deneyimlemekte ve kooperatife katılımlar artmaktadır. Burada köyün yerel önderleri ve kooperatifçilik hareketinin güçlü olması da kooperatife olan ilgiyi desteklemektedir. 70’li yılların sonlarına doğru kooperatifçilik hareketi oldukça güçlenmiştir. Bu dönemde kırsalda yaşayan ve tarımla ilgilenen nüfus %60’ın üzerindedir. Ancak Ecevit-Erbakan hükümetinin dağılması ile birlikte 1975 yılında IV. Demirel Hükümeti, diğer adıyla Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. Demirel kırsalda kooperatifleşme hareketini sol bir hareket olarak görmüş ve devlet desteğini çekmiştir. Buna rağmen kooperatifler geçmişte elde ettikleri birikimle güçlü kalabilmişlerdir. 1978 yılına gelindiğinde ise kooperatiflerin üst kuruluşu olan KÖY-KOOP yönetimine Bademler, Bademli ve Gödençe Kooperatifi ortakları seçilememiştir. Yeni gelen yönetim ise kooperatifçilik ilkelerinden saparak şirketleşme yoluna gitmiştir (GTKK ve Yanık Emiroğlu, 2022).

Nihayetinde 1980 askeri darbesi gelmiş ve toplumsal örgütlere yönelik baskıların artması ile birlikte kooperatifler de bu durumdan etkilenmiştir. Bu dönemde birçok

kooperatif kapatılmış, yöneticileri tutuklanmıştır. Kooperatiflerin bağlı olduğu üst kuruluş olan KÖY-KOOP Merkez Birliği de kapatılmıştır. Hem KÖY-KOOP Merkez Birliği hem de KÖY-KOOP İzmir Birliği, 1980'lere doğru birçok tesis ve imkâna sahip bir duruma gelmişken, darbe ile birlikte bu birikimlerini kaybetmiştir (Özkaya, 2021:33). Köy Enstitülerine vurulan darbe 1980 yılında Türk Kooperatifçiliğine vurulmuş ve gerileme dönemi başlamıştır (GTKK ve Yanık Emiroğlu, 2022). Söz konusu gelişmeler GTKK'yı da etkilemiş ancak GTKK bu dönemde ayakta kalabilen kooperatiflerden olmuştur.

GTKK için 80 darbesinden sonra en önemli toparlanma hareketi 1992 yılında yönetim kurulu başkanı seçilen ve halen bu görevini sürdüren Çağatay Özcan Kokulu ile gerçekleşmiştir. Kokulu'nun ifadesi ile bu dönemden itibaren kooperatif, 5 yıllık kalkınma planlarını devreye sokmuştur. İlk 5 yıllık kalkınma planı üzümü tek elden pazarlamak, zeytinyağı fabrikasını yenilemek ve çiftçi eğitimleri düzenlemektir. Bu kapsamda Kızıldağların üç köy kooperatifini bağcılıkta tek bir çatı altında toplamak hedeflenmiş ancak başarılı olunamamıştır.

Öte yandan zeytinyağında markalaşmaya gidilerek zeytinyağı fabrikasının yenilenmesi için Köy İşleri Bakanlığından destek alınmış ve 1995 yılında İtalya'dan yeni zeytinyağı makineleri getirilmiştir. Üretim sistemi değiştirilerek köyün elektrik sisteminin bir bölümü kooperatif aracılığıyla yenilenmiştir. Dönemin İzmir milletvekili Işıl Saygın da kooperatifi desteklemiştir. Bu gelişmelerle birlikte, kurulduğu yıldan 1993 yılına kadar elde ettiği yağları tüccarlara satan kooperatif, 1993 yılından itibaren Gödence markalı ürünler çıkarmaya başlanmış ve bu dönemde ürünlerin %1'i markalı olarak satılmıştır. 1994 yılında ise hasat, taşıma, işleme ve depolamada ilerlemeler sağlanmış ve özellikle 1995'te bu ilerlemeler büyük ölçüde hayata geçirilmiştir. Daha önce zeytinler çuvalarda toplanıp fabrikaya getirilirken, artık zeytinler delikli kasalarda toplanarak fabrikaya getirilmektedir. Bu sayede zeytinler kızışma yapmadan fabrikaya götürülmekte ve bu da zeytinyağının kalitesini doğrudan etkilemektedir. Yine bu yıla kadar zeytinyağı saç depolarda saklanırken krom-nikel depolara geçilmeye başlanmıştır. 1995'te 3 tonluk yeni depodan her yıl genişleyerek depolama kapasitesi 2005'te 100 tona kadar yükselmiştir (Özkaya, 2021:34).

1996 yılında zeytinyağında organik tarıma geçilmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ikinci 5 yıllık kalkınma planı hayata geçirilmiştir. Bu dönemde yurt içi ve yurt dışında kooperatife ziyaretler başlamış, kültür sanat etkinliklerine yönelinmiş ve kooperatif tanınırlığı artmıştır. 2000 yılında Gödence markalı ürün satış oranı %15, 2008 yılında

%30, 2013 yılında %65 ve nihayet 2021 yılında ürünlerin tamamı markalı olarak satışa sunulmaya başlanmıştır (Tablo 10). 2021 yılında kooperatifin markalı ürün satış oranları şu şekildedir:

- Doğrudan tüketici: %48
- Tüketim kooperatifleri: %28
- Belediyeler: %12
- Küçük esnaf: %4
- Kooperatifin bakkalından satış: %8 (Özkaya, 2021:35)

Kalkınma planları kapsamında zeytinyağı dışında altı farklı ürün de Gödence markalı olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Almanya Kooperatifler Federasyonunun Gödence’yi ziyareti ardından 2002 yılında Almanya’da başka bir kooperatife zeytinyağı ihracatı yapılmış ancak yurtdışına ihracat masraflarının yüksek olması nedeniyle bu durum sürdürülememiştir. Bununla birlikte kooperatifin yurt dışı kooperatifler ve diğer örgütlerle olan ilişkileri halen devam etmekte, belli dönemlerde farklı ülkelerden uzman ve misafirler kooperatifi ziyaret etmekte; kooperatif ortak ve yöneticileri de yurt dışına ziyaretlerde bulunmaktadır.

Tablo 10

Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Zeytinyağı Satışlarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Tüccara Satış	Küçük Esnaf	Belediye	Doğrudan Tüketici, Kooperatif Bakkalı, Tüketim Kooperatifleri
1974-1993	100	-	-	-
2000	85	-	-	15
2008	70	15	-	15
2013	35	15	-	50
2021	-	4	12	84

Kaynak: Özkaya, 2021:35

Tablo 10’da görüldüğü üzere kooperatif kurulduğu yıldan 1993 yılına kadar ortaklarından elde ettiği zeytinyağının tamamını tüccarlara satarken; 93 yılından itibaren kendi markası ile ürün satışına başlayarak 2021 yılından sonra markalı ürünlerini kendi ağılarıyla satışa sunmaktadır. Bu dönüşüm kooperatifin 50 yılı aşan tarihinde önemli kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır. Araştırmanın saha çalışmasının devam ettiği süreçte Ankara Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere diğer belediyelerle de

kooperatif ürünlerinin satışı için görüşmeler yapıldığı bilinmektedir. Her ne kadar kooperatif kendi ürünlerini üretmeye başlasa da, bu ürünlerin satış ve dağıtımında zorluklar yaşandığı ortaklar ve yöneticiler tarafından ifade edilmektedir.

Üçüncü 5 yıllık kalkınma planı kapsamında hedeflenen günlük zeytinyağı üretim hacminin 40 tona çıkarılması için İtalyan Rapanelli firmasından yeni makineler ithal edilmiştir. Gıda ve Hayvancılık Bakanlığının desteği ile 100 tonluk depolama tesisi de kurulmuştur. Aynı zamanda GTKK kooperatifçilik ilkeleri gereği toplumsal ve kültürel alanlarda da kendini geliştirmiştir. Bu dönemde sektöre katkıda bulunanlara “Gödençe Ulusal Tarım Başarı Ödülleri” verilmeye başlanmıştır. Bu etkinliklere ulusal ve uluslararası düzeyde, kamu ve özel kurum temsilcileri ile belediye başkanları katılım göstermiştir (GTKK ve Yanık Emiroğlu, 2022).

GTKK için bir diğer önemli kırılma noktalarından biri ise 2011 yılında gerçekleşmiştir. İklimden kaynaklı kuraklık nedeniyle bu dönemde ciddi sorunlar yaşanmış ve kooperatif bakanlıktan aldığı kredinin son 2 taksitini ödeyememiştir. Muaccelle düşen kooperatifin borçlarını hemen ödemesi istenmiştir. Kooperatifler için muaccelle düşmek iflas etmekten daha kötü bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle kooperatif ortakları bir yıllık ürünlerini kooperatife bedelsiz olarak vererek kooperatifin muaccelle düşmesini engellemiştir. Bu kritik dönemden de kooperatif dayanışma ile çıkmayı başarmıştır.

2021 yılı itibari ile köyün %95'i kooperatif ortağı iken köyde üretilen yağın %65'i kooperatif aracılığıyla satışa sunulmaktadır. Geri kalan zeytinyağının bir kısmı ortaklar tarafından kullanılırken az bir kısmı da köyde bulunan iki özel işletme tarafından satışa sunulmaktadır. Her ne kadar kooperatif 93 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde güçlense 80 döneminde başlayan tarımda özelleştirme politikalarından etkilenmekte, istediği destekleri tam olarak alamamaktadır. Özellikle Covid-19 pandemisi ile birlikte köye dışardan göçte yaşanan artış ve tarım arazilerinin satışa çıkarılması da bir başka sorun olarak görülmektedir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplama süreci ve verilerin çözümlenmesi her bir başlık altında ayrı ayrı açıklanarak araştırmanın yöntemi ortaya konulmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma bir uygulama topluluğu olarak tarımsal kooperatiflerde durumsal öğrenmelere odaklanmaktadır. Araştırmanın kavramsal çerçevesinde bahsedildiği üzere uygulama topluluklarında gerçekleşen katılım, uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini anlamlandırabilmek için topluluğun derinlemesine ve bütünlüklü bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle araştırma, nitel araştırma modelinde betimleyici bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar sürece odaklanmakta ve süreci anlamak bir sonuca bakmaktan daha önemli görülmekte; algıların ve olayların, içerisinde bulunduğu doğal ortamında gerçekçi ve bütünlüklü bir biçimde değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır (Bogdan ve Biklen, 2007; Merriam, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Ayrıca nitel araştırma esnekliklidir (Patton, 2002). Araştırma süreci sürekli olarak değişir ve gelişir. Dinamik, sürekli gelişen bir süreci anlamaya çalışmak ve araştırılan konuyu farklı biçimlerde tasvir ederken (Leedy ve Ormrod 2005), olayların doğal ortamlarında kendileriyle ilişkili tüm karmaşıklıkları inceleyerek keşfedilmesine odaklanır, aynı zamanda bireylerin veya grupların sosyal veya insani fenomenlerle ilişkili algılarına ve deneyimlerine vurgu yapar (Simion, 2016). Araştırmacı ise katılımcıların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını ve bu deneyimlere ne gibi anlamlar yüklediklerini ve dünya ile olan ilişkilerini anlamaya çalışır (Merriam, 2009; Creswell, 2018)

Kooperatiflerin ve/veya ortaklarının tamamına erişim mümkün olmadığı için ve tarımsal kooperatiflerdeki durumsal öğrenmelere dair derinlemesine bir değerlendirme yapılması hedeflendiği için araştırma durum çalışması (case study) şeklinde tasarlanmıştır. Durum çalışması, bir konu üzerine bilgi toplama, toplanan bilgileri organize etme, yorumlama ve araştırma bulgularına ulaşma şeklinde yürütülmekte

(Merriam, 1988) ve incelenen olaya dair derinlemesine bilgiye ulaşmayı sağlayarak olay hakkında yargıya varmayı amaçlamaktadır (Karasar, 2013).

Tarımsal kooperatifçilik pratiğinde öğrenme ortam ve süreçleri, kooperatiflerin yer aldığı yerel koşullar/değişkenlerce dolayım lanmıştır. Durum çalışması, seçilmiş örnekler üzerinden durumla ilgili farklı bilgileri birbiriyle ilişkilendirerek, üzerinde çalışılan verileri birleştirme olanağı verir. Bu yolla, diğer yöntemlerin gözden kaçırdığı birçok ayrıntının da yoğun bir biçimde analiz edilmesine olanak sağlar. Bu yaklaşım, üzerinde çalışılan durumun belli bir olay türünün tipik örneği olduğu ve böyle derinlemesine bir analiz sayesinde aynı türden diğer olaylar için de geçerli sayılabilecek genellemeler yapmanın mümkün olduğu varsayımına dayanır (Punch, 2005; Flyvbjerg, 2006). Bunun yanında söz konusu genellenmenin belirli bir evrene değil, ancak kuramsal önermelere yapılabileceği vurgulanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:291) ki bu araştırmada da evrene genelleme yerine kuramsal önermeler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu araştırmanın konusu olan tarımsal kooperatifler, farklı bağlamlarda birbirlerinden ayrılmaları nedeniyle evrene genelleme yerine kuramsal önermelerin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında belirli kriterler doğrultusunda bir kooperatif belirlenmiş ve söz konusu kooperatifte gerçekleşen durumsal öğrenme süreçleri gerçekleştiği bağlam içerisinde derinlemesine incelenmiştir. Buna göre kooperatif ortaklarından araştırmanın alt amaçlarına göre oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla bilgi toplanmış, elde edilen bilgiler belirli temalar altında organize edilerek yorumlanmış ve nihayetinde gözlem sonuçları ile birlikte araştırma kapsamındaki bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca görüşme ve gözlemlerin dışında diğer bilgi ve belgelere ulaşmak için soru kâğıdı ve doküman incelemesi teknikleri kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu tarımsal kooperatif ortakları oluşturmaktadır. Türkiye'deki tarımsal kooperatif ortaklarının tamamına ulaşmak mümkün olmayacağı için bu araştırmada belirli kriterler doğrultusunda seçilen Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortakları çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Bu seçim için amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örneklemesine göre araştırmanın amacına uygun olarak ortalama durumları ortaya koymak (Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2018) amacıyla

bir kooperatif belirlenmiştir. Söz konusu kooperatifin seçiminde ortalama durumu yansıtmaları açısından kuruluş yılı, üye sayısı, ürün işleme tesislerine sahip olma, pazarlama olanaklarının bulunması, etkinlik alanlarının bulunması ve eğitim faaliyetleri yürütülmesi gibi özellikler dikkate alınmış olup Tablo 11’de çalışma grubunu oluşturan kooperatife dair bilgiler sunulmuştur.

Tablo 11

Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Genel Demografik Özellikleri

Kuruluş yılı	1972
Ortak sayısı	135
Ürün işleme tesisleri	Kooperatif Fabrikası
Pazarlama olanakları	Kooperatif Bakkalı, İnternet Satışı, Belediyeler, Tüketim Kooperatifleri
Eğitim, öğretim ve bilgilendirme	Tarımsal eğitimler, Halk Eğitim Merkezi eğitimleri program ve proje uygulamaları, Ulusal Gödençe Tarım Başarı Ödülleri, fuar ve kongre katılımları
Etkinlik alanları	Kooperatif Kafeteryası, Kooperatif Kütüphanesi, Köy Meydanı, Köy Okulu

Tablo 11’de yer alan çalışma grubunu oluşturan kooperatiflerin belirlenmesinde dikkate alınan kriterler ve gerekçeleri şu şekildedir;

Kuruluş yılına göre kooperatifin belirlenmesindeki temel amaç, uygulama topluluklarında topluluk tarihi ve birikiminin önemli görülmesidir. GTKK’nın kuruluş tarihi 1972’dir. GTKK 50 yıllık tarihinde önemli birikimler elde ederek kayda değer bir topluluk tarihi ve birikimine sahip olmuştur.

Ortak sayısına göre kooperatiflerin belirlenmesinde ise T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğünün (2020) verileri dikkate alınarak, Türkiye’de ortalama olarak kooperatif başına düşen ortak sayısının 100’ün üzerinde olmasından hareketle çalışma grubunu oluşturan kooperatiflerin de 100’ün üzerinde ortağa sahip olması dikkate alınmıştır. 2020 yılı¹⁸ Eylül ayı itibari ile GTKK’nın ortak sayısı 150’dir. Bu sayede, Türkiye’deki ortalama kooperatif ortak sayısı yansıtılmakta ve ayrıca ortak sayısının fazla olduğu düşünüldüğünde bu kooperatiflerin kendi içerisinde ve diğer kurumlarla olan ilişkilerinin yoğun olacağı varsayılmaktadır.

¹⁸ Çalışma grubunun belirlendiği yıl.

Kooperatifin *ürün işleme tesislerine* sahip olması hem bölgesel etki hem de kooperatifin üretimden satışa kadar bütün süreçlere hâkim olması ve ayrıca bu durumun belirli öğrenmeleri de doğurması açısından önemli görülmektedir. GTKK'nın kendine ait Kooperatif Fabrikası bulunmaktadır. Fabrikada tüm süreçler kooperatif ortakları tarafından yürütülmektedir. Bu yönüyle kooperatif fabrikası hem bir üretim merkezi hem de öğrenme merkezidir.

Pazarlama olanakları da kooperatif ortakları açısından yeni öğrenmeler ve deneyimler sağlamaktadır. Kooperatif fabrikasında işlenen ürünler köy meydanında yer kooperatif bakkalında satışa sunulmaktadır. Ayrıca kooperatifin internet satış sitesi ve Türkiye'nin çeşitli belediyeleri ve tüketim kooperatifleri üzerinden satış imkânı bulunmaktadır. Bu kanallar sayesinde kooperatif ortakları yeni ilişkiler geliştirmektedir.

Kooperatiflerin temel ilkeleri arasında yer alan *eğitim, öğretim ve bilgilendirme* ilkesinin aktif olarak uygulanması bu araştırmanın temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. GTKK geçmişte ve hali hazırda çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlemekte ya da var olan eğitim faaliyetlerine katılım göstermektedir. Bu sayede kooperatifte ya da kooperatifin katılım gösterdiği diğer öğrenme ortamlarında ortaya çıkan formel ve enformel öğrenmelerin derinlemesine analizi yapılmaktadır.

Kooperatiflerde ortakların bir araya gelebildikleri *etkinlik alanları* bulunması, ortakların etkileşimini güçlendirmektedir. Bu nedenle çalışma grubunun belirlenmesinde etkinlik alanlarının bulunması gözetilmiştir. Zira uygulama topluluklarında öğrenme ve kimlik geliştirme ancak katılımcılar arasında gerçekleşen etkileşimler ile mümkün olmaktadır. GTKK başta kooperatif kafeteryası ve kooperatif kütüphanesi olmak üzere ortakların sürekli etkileşimde bulunabildiği yerlere sahiptir. Bunların yanında belirli dönemlerde gerçekleştirilen diğer etkinlikler için köy meydanı ve köy okulu kullanılmaktadır.

Son olarak kooperatifin İzmir ilinden seçilmiş olmasının gerekçesi ise alanyazında bilgilerden hareketle İzmir'in kooperatifçilikte Türkiye için bir model oluşturmaya (Şahin, Cankurt, Günden, Miran ve Meral, 2013; Kurtuluş, 2018; Yıldırım, 2019; Şahin, 2019) dayanmaktadır. Kooperatifçilik alanında İzmir'in Türkiye için bir model olması, ilgili bölümlerde ayrıca açıklanmaktadır.

Çalışma grubunun belirlenmesinde gözetilen kriterlerin yanında, bu araştırmada kooperatif türleri arasından tarımsal kooperatiflerin tercih edilmesinin de bir arka planı bulunmaktadır. Bunun temel nedeni dünya genelinde kooperatiflerin türlerine göre dağılımında, tarımsal kooperatifler %33'lük oranla en başta yer alırken (International Co-

operative Alliance, 2019); Türkiye’de de tarımsal kooperatifler tüm kooperatiflerin dörtte birini oluşturmakta ve kooperatif ortakların yarısından fazlası tarımsal kooperatiflerde yer almaktadır (Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2020; Üstün ve Hak, 2020:20-21). Her yıl yayınlanan World Co-operative Monitor 2020 raporuna göre dünya genelinde ilk 300 arasında yer alan kooperatif sıralamasında tarım kooperatifleri 104 işletme ile ilk sırada yer almaktadır. 2018 ve 2019 yıllarında yayınlanan raporlarda da tarımsal kooperatifler yine ilk sıralarda yer almaktadır (International Co-operative Alliance, 2018; 2019; 2020). Ayrıca tarımsal kooperatiflerin üretim odaklı olmalarının, öğrenme deneyimlerini daha görünür kılacağı düşünülmektedir. Tarımsal kooperatifler bulundukları bölge açısından değerlendirildiğinde öğrenme olanaklarından görece yoksun olan kırsal alanlarda yer almaktadır. Kırsaldaki öğrenme ortamlarının azlığı dikkate alındığında bu kooperatiflerde gerçekleşen eğitim ve öğrenmelerin daha anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Kooperatif Ortakları ve Katılımcıların Genel Demografik Özellikleri

Yukarıda belirtilen gerekçelerle kooperatif türleri arasında tarımsal kooperatifler; tarımsal kooperatifler arasından da Gödense Tarımsal Kalkınma Kooperatifi çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Kooperatif ortaklarının genel demografik özellikleri soru kâğıdı aracılığıyla elde edilmiş olup Tablo 12’de verilmektedir.

Tablo 12

Kooperatif Ortaklarının Genel Demografik Özellikleri

Yaş (Ortalama)	55	
Cinsiyet ¹⁹	Erkek	115
	Kadın	20
Eğitim durumu	İlkokul	111
	Ortaokul	8
	Lise	9
	Üniversite	7

(Devam ediyor)

¹⁹ Genellikle bir aileden bir kişi kooperatife ortak olmaktadır. Bu nedenle resmi olarak kadın ortak sayısı az görülmektedir. Oysa aileden herhangi biri kooperatife ortak olduğunda ailenin diğer üyeleri de kooperatif ortaklığından yararlanabilmektedir.

Tablo 12 (Devam)

Kooperatif Ortaklarının Genel Demografik Özellikleri

Yaş (Ortalama)	55	
Ortaklık yılı	1972-1980 arası	34 ortak
	1980-1990 arası	12 ortak
	1990-2000 arası	30 ortak
	2000-2010 arası	23 ortak
	2010-2021 arası	35 ortak
İkametgâh	Gödençe Köyü	109
	Diğer	26

Tablo 12’de görüldüğü üzere kooperatif ortaklarının en yaşlı üyesi 85 en genç üyesi 39 olmak üzere yaş ortalaması 55’tir. En geç üyenin 39 yaşında olduğu ve yaş ortalamasının 55 olduğu göz önüne alındığında daha genç kesimlerin kooperatife katılım göstermediği görülmektedir. Bu durum genç nüfusun köy dışında çalışması ve tarıma olan ilginin az olması ile ilişkilendirilebilir. Zira diğer tarımsal kooperatiflerde de benzer durumlar söz konusudur (Şahin, Cankurt, Günden, Miran ve Meral, 2013:22). Resmi verilere göre kooperatif ortaklarının 115’i erkek, 20’si kadındır. Ancak ailelerden genellikle bir kişi kooperatif ortağı olarak görüldüğü için kadın ortak sayısının daha fazla olduğu bilinmektedir. Ortakların tamamına yakını ilkökul mezundur. Buna rağmen yapılan gözlem ve görüşmelerde ortakların genel yetenek ve genel kültürlerinin ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Bunda kooperatifte gerçekleşen eğitim ve öğrenmelerin etkili olduğu düşünülmektedir. Kooperatifin mevcut ortak bilgilerinden hareketle²⁰ katılım sayısının, kooperatifin kurulduğu ilk yıllarda (1972-1980) ve son dönemde (2010-2021) en yüksek seviyede görülmektedir. Özellikle 1980 askeri darbesinden sonra kooperatiflere yönelik siyasal baskı sayısal verilere de yansımakta; kooperatife katılımın en düşük olduğu dönem darbe dönemine denk gelmektedir. Bu durum “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi” başlığında değinilen bağlamı da ortaya koymaktadır. Son olarak kooperatif ortaklarının büyük çoğunluğunun Gödençe Köyü sakinleri olduğu görülmekte ancak diğer köy ve il-ilçelerden de -özellikle son yıllarda- kooperatife katılım olduğu görülmektedir.

Çalışma grubu içerisinde görüşme gerçekleştirilen kooperatif ortaklarının belirlenmesinde soru kâğıdı yolu ile kooperatif ortaklarının tamamından elde edilen demografik özelliklerine göre bir seçime gidilmiştir. Buna göre yaş, cinsiyet, eğitim

²⁰ Kuruluşundan bu yana kooperatife 299 çiftçi ortak olmuştur.

durumu, kooperatifteki pozisyon ve kooperatife ortaklık yılına göre dengeli bir dağılım yapılarak görüşme yapılacak ortaklar belirlenmiştir. Bu kriterlerin yanında ortakların yönlendirmesi ile özel olarak gerçekleştirilen görüşmeler (2 kişi) de olmuştur. Ayrıca kooperatiften ayrılan 2 eski ortakla da görüşme yapılmak istenmiş ancak kabul edilmemiştir.

Görüşme yapılan ortakların gerçek isimleri kullanılmadan farklı isimler verilmiş olup demografik özellikleri Tablo 13'te sunulmaktadır.

Tablo 13

Katılımcıların Demografik Özellikleri

	İsim	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Koop. Pozisyon	Ortaklık Süresi
1.	Dursun	77	Erkek	İlkokul	Ortak	50
2.	Volkan	52	Erkek	İlkokul	Ortak	23
3.	Ayhan	48	Erkek	İlkokul	Ortak (Eski yönetici)	15
4.	Zeki	67	Erkek	İlkokul	Ortak	40
5.	Remzi	82	Erkek	İlkokul	Kurucu ortak	50
6.	Fatma	49	Kadın	İlkokul	Ortak, çalışan	5
7.	Reyhan	61	Kadın	İlkokul	Ortak, çalışan	10
8.	Vildan	51	Kadın	İlkokul	Ortak	23
9.	Nihal	52	Kadın	Lise	Ortak	10
10.	Filiz	65	Kadın	İlkokul	Ortak	41
11.	Hafize	59	Kadın	İlkokul	Ortak	21
12.	Ayşe	75	Kadın	İlkokul	Ortak	20
13.	Orhan	65	Erkek	Lise	Ortak	30
14.	Nilay	38	Kadın	Ortaokul	Ortak, çalışan	17
15.	Aynur	52	Kadın	İlkokul	Ortak	20
16.	Güven	73	Erkek	İlkokul	Ortak (Eski yönetici)	50
17.	Hasan	78	Erkek	Üniversite	Yönetici	50
18.	Mehmet Ali	63	Erkek	İlkokul	Yönetici	41
19.	Mustafa	52	Erkek	Lise	Ortak	15
20.	Salim	45	Erkek	Lise	Ortak	16
21.	Murat	42	Erkek	Ortaokul	Ortak, çalışan	14

Tablo 13'te görüldüğü üzere katılımcıların yaş ortalaması 59'dur. Katılımcıların 12'si erkek 9'u kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların 14'ü ilkokul mezunu, 2'si ortaokul mezunu, 4'ü lise mezunu ve 1'i üniversite mezunudur. Görüşme yapılan ortaklardan 2'si kooperatifin eski yöneticileri olmak üzere 4 kooperatif yöneticisi, 4 kooperatif çalışanı bulunmaktadır. Ortaklardan biri köyün eski muhtarı iken biri mevcut

köy muhtarıdır. Katılımcıların kooperatife ortaklıkları ortalama 27 yıldır. Böylece görüşme yapılan ortakların belirlenmesinde yaş, cinsiyet, eğitim durumu; yönetici ve ortak deneyimleri ve ortaklık yılı kriterlerine göre dengeli bir dağılım sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Durum çalışması çoklu veri toplamayı gerektirir. Genellikle saha çalışması biçiminde sürdürülen durum çalışması sürecinde görüşme, gözlem ve arşiv taraması gibi çoklu veri toplama araçları kullanılır (Yin, 1984; Merriam, 1988; Köklü, 1994). Bu çerçevede araştırma boyunca veri toplamak amacıyla, a) Soru kâğıdı, b) Görüşme, c) Katılımcı gözlem ve d) Doküman incelemesi teknikleri kullanılmaktadır.

Araştırmanın alt amaçları doğrultusunda, kooperatif ortaklarının tamamından (135 ortak) soru kâğıdı yoluyla demografik özelliklerine dair veri toplanmıştır. Soru kâğıdından elde edilen demografik özelliklere göre belirlenen kooperatif ortaklarının bir bölümü ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılacak ortakların belirlenmesinde yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve kooperatife ortaklık yılına göre eşit dağılımda katılımcı belirlenmiştir. Ayrıca kooperatife dair belgeler doküman incelemesi yoluyla değerlendirilmiş ve araştırma boyunca katılımcı gözlemler gerçekleştirilmiştir.

Soru kâğıdı: Araştırmanın birinci alt amacı kapsamında, kooperatif ortaklarının genel demografik özelliklerine ulaşmak amacıyla, araştırmacı tarafından hazırlanan soru kâğıdı veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Soru kâğıdında yaş, doğum yeri, ikamet yeri, cinsiyet, eğitim durumu, aylık gelir düzeyi, meslek, çiftçilik yılı ve kooperatife ortaklık yılına dair sorular bulunmaktadır (Ek 1)

Doküman incelemesi: Araştırmanın birinci alt amacı kapsamında, kooperatife dair genel demografik bilgilere ulaşmak amacıyla kooperatifin dokümanları incelenmiştir. Bunun için kooperatif tanıtım broşürleri, kooperatif ortak listeleri, kooperatif kitapçıkları ve kooperatif tarihine dair belgeler incelenmiştir.

Görüşme: Araştırmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü alt amaçları kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla kooperatif ortakları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ortakların kooperatife katılım süreçleri, uygulamada öğrenme deneyimleri ve kimlik geliştirme süreçlerine dair sorular

yer almaktadır. Görüşmeler sırasında katılımcıların izniyle ses kaydı alınmış, ses kaydına izin verilmeyen durumlarda ise araştırmacı tarafından notlar alınmıştır (Ek 2)

Görüşme soruları hazırlanırken öncelikle alanyazın incelenerek taslak sorular oluşturulmuştur. Ardından bu sorular için üç farklı alandan uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşlerine göre sorulara son hali verilmiştir. Görüşme sorularının anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla Hopa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortakları ile pilot çalışma yürütülmüştür. Kooperatif ortağı 3 kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda sorulara son hali verilmiştir.

Katılımcı gözlem: Araştırmanın tüm alt amaçlarına göre katılımcı gözlemler gerçekleştirilmiştir. Gözlem sürecinde Merriam'ın (2009:120-121) gözlem ortamında bulunabilecek öğelerin listesi dikkate alınarak saha çalışması süresi boyunca günlük tutulmuştur. Buna göre gözlem sürecinde 1. Fiziksel ortam, 2. Katılımcılar, 3. Faaliyetler ve etkinlikler, 4. Konuşma, 5. Ayrıntılar, 6. Gözlemci etkisi öğeleri dikkate alınarak günlük (57 sayfa) tutulmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama süreci, araştırmacı tarafından çalışma grubunun bulunduğu İzmir İli Seferihisar İlçesi Gödence Köyünde 86 gün boyunca sürmüştür. Araştırmacı saha çalışması öncesinde köye belirli dönemlerde ziyaretlerde bulunarak kooperatif ortakları ve yöneticileri ile araştırmaya dair görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde sahaya dair ön bilgiler edinilmiş ve planlamalar yapılmıştır. Ön çalışmaların ardından 6 Temmuz 2021 tarihi itibarı ile saha çalışmasına başlanmıştır. Saha çalışmasının ilk 5 günü araştırmacı köyün yakınında yer alan bir işletmede konaklamış, geri kalan günlerde ise köy meydanında yer alan kooperatif bakkalının yanında bulunan bir odada konaklamıştır. Bu sayede hem köy hem de kooperatif yakından gözlemlenmiştir. Zira durumsal öğrenme araştırmaları bağlamın ortaya çıkarılması için yakından gözlemi gerektirmektedir.

Saha çalışmasının ilk günlerinde ağırlıklı olarak köye dair gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bu gözlemlerde köyün fiziki yapısı, toplanma mekanları, günlük rutinler, tarım arazileri, köye gelen misafirler gibi öğeler incelenmiş ve enformel görüşmeler gerçekleştirilerek günlük tutulmuştur. Köye dair yeteri kadar gözlem yapıldıktan sonra kooperatif odaklı gözlemlere geçilmiştir. Bu aşamada öncelikle

kooperatif kafeteryası, kütüphanesi, bakkalı ve fabrikası gözlemlenmiştir. Söz konusu mekanlar fiziksel ortam, katılımcılar, faaliyetler ve etkileşimler, konuşmalar ve gözlemci etkisi bağlamında incelenmiştir. Bu mekanlarda insanlarla enformel görüşmeler gerçekleştirilerek gözlem dışında kalan ögelere dair de bilgi toplanmıştır.

Yaklaşık 10 gün süren genel gözlemler esnasında, kooperatif ortaklarından soru kâğıdı aracı ile demografik özelliklerine dair veriler de toplamıştır. Bu aşamada kooperatif ortakları araştırma hakkında bilgilendirilmiştir. Soru kağıtlarının bir kısmı araştırmacı tarafından bizzat uygulanırken bir kısmı kooperatif yönetici ve ortaklarının yardımıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Araştırma esnasında köy dışında bulunan ortaklardan telefon aracılığıyla veriler toplanmış; ulaşılamayan ortakların demografik özellikleri araştırmaya dahil edilmemiştir.

Saha çalışmasına dair genel gözlemler ve soru kâğıdı aracılığıyla ortaklardan toplanan bilgilerle birlikte ortaklarla görüşme aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada 21 farklı kooperatif ortağı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri en az 23 dakika en çok 146 dakika olmak üzere ortalama 55 dakika sürmüştür. Görüşmelerde öncelikle katılımcılara araştırmaya dair bilgi verilerek katılım onayları alınmıştır. Görüşmelerin tamamında ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler kooperatif kafeteryasında (7 görüşme), katılımcıların evinde (7 görüşme), kooperatif kütüphanesinde (2 görüşme), kooperatif fabrikasında (2 görüşme), tarım arazisinde (2 görüşme) ve köy meydanında (1 görüşme) gerçekleştirilmiştir.

Doküman incelemeleri aracılığıyla veri toplama sürecinde kooperatif yönetimi ile iletişime geçilerek kooperatif dokümanları incelenmiştir. Bu dokümanlar arasından kooperatife dair broşürler, genel kurul belgeleri, fotoğraflar, kitaplar, süreli yayınlar ve diğer belgeler incelenmiştir. Söz konusu dokümanlar kooperatifin yönetim odasında incelenmiş ve kooperatif yönetim kurulu başkanından dokümanlara dair bilgi alınmıştır. Ayrıca ortakların kooperatife dair kişisel arşivlerinden de yararlanılmıştır.

Saha çalışması boyunca tez danışmanı ve uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirilerek genel durum hakkında belli aralıklarla görüş alışverişinde bulunulmuştur. Araştırma soruları ile ilgili bulgular yeterli düzeye (doyum noktasına) ulaştığında ise veri toplama süreci sonlandırılmıştır (Merriam, 2009). Ayrıca kooperatif yönetici ve ortakları ile kooperatife dair elde edilen bilgiler hakkında görüş alışverişinde bulunulmuş eksik bilgiler tamamlanmıştır. Ayrıca köy muhtarı, ilçe tarım müdürlüğü yetkilileri, sivil toplum kuruluşları, uzmanlar, kooperatif müşterileri ve ziyaretçileri ile enformel görüşmeler gerçekleştirilerek kooperatife dair görüşleri alınmıştır. Bu

aşamaların ardından veri toplama süreci sonlandırılmış; verilerin çözümlenmesi esnasında ortaya çıkan eksik bilgiler için kooperatif ortakları ile görüşmeler devam etmiştir.

86 gün süren veri toplama sürecinin sonunda 21 katılımcı ile gerçekleştirilen 1164 dakika görüşme kaydı, 57 sayfa gözlem notu ve 135 adet soru kâğıdı ve kooperatife ait dokümanlar elde edilmiştir. Elde edilen veriler iki farklı dosyalama yöntemi ile muhafaza edilerek veri güvenliği sağlanmıştır.

Verilerin Çözümlenmesi

Elde edilen verilerin çözümlenmesine geçmeden önce saha çalışmasına dair tez danışmanı ile değerlendirmelerde bulunulmuş ve verilerin nitelikli bir şekilde analiz edilebilmesi için planlamalar yapılmıştır. Bu aşamada genel veri seti incelenmiş ve saha çalışmasına dair eksik bilgiler tamamlanmaya çalışılmıştır. Ardından betimsel analiz ile elde edilen veriler çözümlenmiştir.

İlk olarak soru kâğıdı aracılığıyla kooperatif ortaklarının genel demografik özellikleri çözümlenmiştir. Araştırmanın birinci alt amacı “Kooperatifin ve ortaklarının genel demografik özellikleri nelerdir?” şeklinde belirlenmişti. Bu kapsamda soru kâğıdında yer alan katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve kooperatife ortaklık yılına göre demografik özellikleri tablolastırılarak çalışma grubu başlığında yorumlanmıştır. Kooperatif ortakları arasından belirlenen katılımcılara ait demografik özellikler ise yapılan görüşmeler aracılığıyla belirlenmiş ve çalışma grubu başlığında verilmiştir. Kooperatifin demografik özellikleri ise yapılan doküman incelemesi aracılığıyla yine çalışma grubu başlığında verilmektedir. Durumsal öğrenme yaklaşımında öğrenme bağlamının açığa çıkarmak için topluluğun ve katılımcıların özelliklerini ortaya koymak önemli görülmektedir (Lave ve Wenger, 1991). Bu nedenle kooperatifin, kooperatif ortaklarının ve kooperatif ortakları içerisinde belirlenen katılımcıların demografik özellikleri verilmiştir.

Kooperatif ortakları arasından soru kâğıdı yolu ile belirlen katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, saha çalışması esnasında araştırmacı tarafından önce ses kaydından dinlenmiş ardından tekrar ses kaydı dinlenerek transkripti yapılmıştır. Merriam’a (2009) göre görüşmelerin zaman kaybetmeden çözümlenmesi, araştırmacı tarafından okunarak değerlendirilmesi, görüşmeye dair notların eklenmesi, varsa eksik

bilgilerin tamamlanması araştırmacının görüşmelere hakimiyetini sağlamaktadır. Bu nedenle görüşmelerin büyük çoğunluğu aynı gün çözümlenmiş ve gerekli notlar alınmıştır.

Saha çalışmasının ardından görüşmelere dair elde edilen veriler araştırmanın alt amaçlarına göre sınıflandırılmıştır. Araştırmanın ikinci alt amacı “Üreticilerin kooperatife katılım örüntüleri ve çevreden merkeze doğru hareketlilik dinamikleri nelerdir?” şeklinde belirlenmişti. Buna göre görüşme formunun ikinci kısmında yer alan katılım ve çevreden merkeze doğru hareketlilik ile ilgili sorulara verilen yanıtlar iki ayrı başlık altında değerlendirilerek ortakların katılım örüntüleri ve çevreden merkeze doğru hareketlilik dinamikleri ortaya konulmuştur.

Görüşmeler dair veriler çözümlenirken öncelikle ortakların katılma nedenleri temalara ayrılmıştır. Buna göre iki temel katılma teması belirlenmiştir: Özel işletmelerin uygulamaları ve kooperatifin sunduğu olanaklar. Bu temalar altında veriler sınıflandırılarak katılım süreci değerlendirilmiştir. Kooperatifte çevreden merkeze doğru hareketlilikler de iki tema altında çözümlenmiştir. Bunlar; toplantı ve etkinliklere katılım ve yönetim organlarına katılımdır. Bu iki tema altında ortakların çevreden merkeze doğru hareketlilikleri bulgular kısmında değerlendirilmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı “Kooperatif ortaklarının uygulamada öğrenme süreçleri ne şekilde gerçekleşmektedir?” şeklinde belirlenmişti. Bu alt amaç kapsamında veri toplama aracı olarak görüşme ve gözlemler kullanılmıştır. Buna göre görüşmelerden elde edilen veriler üç temada sınıflandırılmıştır. Bunlar; tarımsal üretime yönelik öğrenme, fabrika-makine bilgisi edinme ve yönetsel ve iletişimsel öğrenme şeklindedir. Söz konusu temaların her biri gözlem sürecinde elde edilen veriler ile birlikte bulgular kısmında değerlendirilmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt amacı “Kooperatifleşme sürecinde gerçekleşen öğrenmeler bireysel ve topluluk olarak ne tür kimlik gelişimlerine yol açmaktadır?” şeklinde belirlenmişti. Bu alt amaç kapsamında da görüşme ve gözlemler veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Buna göre görüşmelerden elde edilen veriler kooperatif kimliği ve ortakların kimlik gelişimi olmak üzere iki temada ele alınmaktadır. Gözlemlerden elde edilen verilerle birlikte bu temalar bulgular kısmında değerlendirilmektedir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın alt amaçlarına göre ortakların kooperatife katılım süreçleri, kooperatifte çevreden merkeze doğru hareketlilikleri, kooperatifte gerçekleşen uygulamada öğrenme deneyimleri ve kooperatifte kimlik geliştirme süreçleri ele alınmaktadır. Araştırmanın birinci alt amacı olan kooperatifin ve ortaklarının genel demografik özellikleri çalışma grubu başlığında ele alınmıştır.

Uygulama topluluklarında, topluluğun ve üyelerinin genel demografik özellikleri diğer süreçleri anlamlandırmak adına önemli görülmektedir. Söz konusu süreçler ise birbiri ile bağlantılıdır. Buna göre başlangıçta bir topluluğa katılan birey, bir süre topluluğun çevresinde yer almaktadır. Topluluk ile gerçekleşen etkileşimler sonucunda ise çevreden merkeze doğru hareketlilikler başlamaktadır. Bu hareketlilik ise uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini doğurmaktadır.

Tüm bu süreçler birbirine bağlı olarak gerçekleşmekle birlikte katılım, öğrenme ve kimlik geliştirme şeklinde teknik bir şekilde sıralı bir durum söz konusu değildir. Öyle ki birey bir topluluğa katılım sürecinde öğrenmeler gerçekleştirebilir ya da çevreden merkeze hareketliliğin kendisi bir öğrenme ve kimlik geliştirme süreci doğurabilir. Dolayısıyla iç içe geçmiş bir döngü söz konusu olmaktadır. GTKK özelinde başlangıçta çiftçilerin kooperatife temel katılım nedeni ekonomik olmakla birlikte; çevreden merkeze hareketlilikler sonucunda öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri açığa çıkmaktadır. Bu süreçler aşağıda ele alınmakta ve kooperatifte gerçekleşen öğrenmelerin bağlamı ortaya konulmaktadır.

Kooperatife Katılım Süreçleri

Kooperatifler ekonomik örgütlenmeler olması nedeni ile çiftçilerin kooperatife katılımında temel motivasyon ekonomik gerekçelerdir. Bu anlamda çiftçilerin kooperatife ortak olmaları, yetişkin eğitiminde katılımdan farklılaşmaktadır. Bununla birlikte bir uygulama topluluğuna katılım süreci öğrenme ve kimlik gelişimini beraberinde getirmektedir. Uygulama topluluklarında uygulamada öğrenme katılım ile

başlayıp sürekli olarak devam eden bir süreci ifade etmektedir. Bu bölümde katılımcıların kooperatife ortak olma süreçleri meşru çevresel katılım bağlamında değerlendirilmektedir.

Kooperatif ortaklarının büyük çoğunluğu (109) Gödence Köyü sakinleri olmakla birlikte, son dönemde köy dışından (26) katılımlar da görülmektedir. Kooperatifin 1972 yılında kurulduğu göz önüne alındığında, eski ve yeni ortakların katılım süreçlerini, dönemin koşulları göz önüne alınarak değerlendirmek gerekmektedir. Örneğin, kooperatifin kurucularından ve yaşayan ilk ortaklarından olan Remzi'nin katılım süreçleri ile yakın zamanda kooperatife ortak olan Fatma'nın katılım süreç ve deneyimleri farklılık göstermektedir. 70'li yıllardaki kooperatifçilik hareketi ile 2000'li yıllardaki kooperatifçilik hareketi arasındaki farklılıklar daha önce ele alınmıştı. Dolayısıyla, katılım süreçlerinde üreticilerin bireysel yönelimlerinin ötesinde, dönemin koşulları da önemli bir etmen olarak değerlendirilmektedir.

Bu temel olgunun yanında, çiftçilerin kooperatife katılımları onların kooperatife dair birtakım gözlemleri sonucunda gerçekleşmektedir. Bir köy kooperatifi olması nedeniyle GTKK'nın çalışmaları köy halkı açısından kolay gözlenebilir durumdadır. Bu gözlemler kooperatifin diğer işletmelerle karşılaştırılması, ürünlerin kalitesi, fabrikanın çalışma koşulları, mevcut ortakların kim oldukları gibi etmenler üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun yanında kooperatifin geçmişteki faaliyetleri yeni katılımcıların ortak olmasında güven oluşturmaktadır. Yine bir köy kooperatifi olması nedeniyle aileden gelen ortaklıkların devam ettirilmesi de söz konusu olmaktadır.

Söz konusu gözlemlerin sonucunda çiftçilerin kooperatife ortak olmalarında temel neden özel işletmelerin uygulamaları karşısında kooperatifin sunduğu olanaklardır. Bu olanaklar çiftçilerin ekonomik açıdan daha kazançlı olmalarını sağlamak ve kooperatif etrafında bir araya gelmeleri onları daha güçlü hissettirmektedir. Başlangıçta ekonomik gerekçelerle gerçekleşen katılım, zamanla uygulamada öğrenmeler ve kimlik geliştirme süreçlerini doğurmakta ve nihayetinde meşru çevresel katılım gerçekleşmektedir.

Gödence Köyünde, köylülerin mahsullerini işlemek üzere kurulan iki adet özel fabrika ve bunun yanında yine köylülerin mahsullerini alıp köy dışında işleyip pazarlayan tüccarlar bulunmaktadır. Bunlar, köyde kooperatif kurulmadan önce var olan ve kooperatifin kurulmasıyla birlikte halen varlığını sürdüren işletmelerdir. Bu işletmelerin, ürün alım ve işleme süreçlerindeki bazı uygulamaları üreticilerin zararına olmaktadır. Bunlardan ilki zeytinyağı sıkım oranlarıdır. Zeytinyağı sıkım oranı fabrikalarda sıkılan zeytinyağından işletmelere verilen orandır. Bu oranın artması, üreticiye kalan

zeytinyağının azalması anlamına gelmektedir ve özel işletmeler yüksek zeytinyağı sıkım oranlarına sahiptir. Üreticinin zararına olan diğer bir uygulama ürün işleme yöntemlerinde görülmektedir. Buna göre fabrikada ürünlerin işlenmesinde kullanılan makineler ve sıkım yöntemleri ürünlerin hem niceliğini ve hem de niteliğini düşürmektedir. Katılımcıların ifadesi ile işletme sahipleri fabrikada kullanılan makineleri yenilememekte ve ürünlerden istenilen verim alınamamaktadır.

Köy halkı söz konusu durumun farkında olmasına rağmen ürününü işleyebilmek adına mevcut duruma rıza göstermektedir. Kooperatifin kurulması ile birlikte yukarıda sıralanan uygulamaların üreticilere zararı daha görünür hale gelmiş ve buna bağlı olarak kooperatife katılımlar artmıştır. Dolayısıyla kooperatife ilk ortak olanların temel katılma nedeni özel işletmelerin üreticinin zararına olan uygulamaları iken yeni katılanlar ise bu uygulamalardan haberdar oldukları ve geçmişe dair deneyimlerin köyde bilinmesi nedeni ile özel işletmeleri tercih etmemekte, kooperatife katılmaktadırlar.

Eski ortaklardan Zeki ve Dursun kooperatife katılımlarını özel işletmelerin uygulamaları üzerinden değerlendirmektedir:

Zeki: (...) işte iki tane özel sektör, başka yok gidemiyorsun da başka yerlere. Onlar neyi belirliyorsa senin o zor şartlarda elde etmiş olduğun ürünü yüzde üç diyelim beş diyelim, dedi mi istediği yerden işliyor senin malını, şansın yok başka. İşte kooperatif, ondan ileri gelenler kurulması için bir araya gelip kurulması için büyüklerimiz demişler bunlar böyle çekilmez, biz de öyle katıldık işte (...)

Dursun: İlk katıldığımızda işte böyle özellerin sıkıntısıyla karar verdik. Çünkü özeller, 71’de, 74’te faaliyete geçti (kooperatif) binası yapıldı makineleri yenileyene kadar faaliyete geçti, o zamana kadar o özel sektörler karşısında konuşamıyorduk (...)

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere köylünün kooperatife katılmasındaki temel neden, “mahkûm kaldıkları” özel işletmelerden kaçıştır. Bu sıkışmışlık karşısında köyün ileri gelenleri tarafından kurulan kooperatif, köy halkı için yeni bir alternatifi oluşturmuş ve zamanla köy halkı bu alternatife yönelmeye başlamıştır. Kaldı ki bu alternatifi oluşturanların da yine köyden insanlar olması kooperatife yönelimi etkilemiştir. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere bu dönemde kooperatifçilik hareketinin yükselişte olması da önemli bir katılım nedeni olmaktadır.

Zeki’nin vurguladığı üzere köyün “ileri gelenler”i dönemin etkili aktörleri arasında yer almaktadır. Bu dönemde birçok toplumsal gelişmede, köyün ileri gelenler ya da literatürdeki tanımıyla yerel önderler rol almaktadır. Yerel önderlik 1940’larda çok

güçlenmiş ve 60'lı yılların yerel kalkınma hareketlerini doğrudan etkilemiştir (Geray, 1971; 2013). Kooperatifin kurulma süreci ve köy halkının kooperatife katılımında yerel önderlerin katkısı ve dönemin politikaları belirleyici konumdadır. Bu anlamda köy halkı yerel önderlere güven duymakta ve dönemin politik atmosferi de kooperatifleri öne çıkarmaktadır. Hal böyle olunca üreticilerin büyük bir bölümü özel işletmeler yerine kooperatifi tercih etmektedirler.

Bu süreçte üreticilerin birtakım gözlemleri olmakta ve bu gözlemler köy halkı ile paylaşılmaktadır. Kooperatifin en eski ortaklarından olan Remzi, özel işletme-kooperatif karşılaştırması üzerinden bir gözlemde bulunmaktadır. Remzi topladığı zeytinlerin bir kısmını özel fabrikaya bir kısmını ise kooperatif fabrikasına vererek aradaki farkı gözlemlemiştir. Halasına ait özel fabrikaya 55 kasa ayıklanmış zeytin veren Remzi, kooperatif fabrikasına ise 50 kasa ayıklanmamış zeytin vermiştir:

Aradaki fark ne kadar geldi biliyor musun? 55 kasa mı fazla verir 50 kasa mı yağ fazla verir? 50 kasa kooperatife verdiğim daha fazla geldi. Ondan sonra eniştem, “oğlum dedi daldırıveriyorlar yağlar dereye akıyor” dedi. Ben “bir bir dedim elle topluyorum”. Ondan sonra hiç vermedim.

Benzer bir gözlem, yine kooperatifin eski ortaklarından Mehmet Ali tarafından da dile getirilmektedir. O da özel işletmeler ve kooperatif arasındaki farkı her iki işletmeye verdiği zeytinlerden elde ettiği zeytinyağı üzerinden değerlendirmektedir.

(...) bir partide 10 çuval zeytin olmuş. Üşenmeden “onu tart” diyor yazıyor defterine kilosunu, getiriyor özel sektörün birisine veriyor. Bir parti daha yapıyor yine orada da çekiyor tartıyor veriyor bu şekilde deneme yaparak kimin iyi kimin kötü olduğunu tabi onlar öğreniyor. Buraya kooperatife geliyorlar atıyorum 10 çuval zeytin vermiş “70'er kilodan 700 kilo yağ alırım” diyor. Daha önceden verdiği fabrikalardan ne almış yine buradan da diyor o kadar yağ gelir o kaplarla geliyor buraya, buradan çıkan zeytini o kaplar almıyor daha fazla kapa ihtiyacı oluyor. Adamlar, “biz bu zamana kadar gittiğimiz yerlerde ne biçim kazık yemişiz yaa” diyor (...)

Katılımcıların ifade ettiği durumun temel nedeni zeytinyağı sıkım oranı iken bir diğer neden de ürünlerin işlenme yöntemleridir. Daha önce ifade edildiği üzere zeytinyağı sıkım oranı özel işletmelerde kooperatife oranla daha yüksektir. Dolayısıyla üreticinin özel işletmelerden aldığı zeytinyağı daha az olmaktadır. Ayrıca ürünlerin işlenme süreçleri de elde edilen zeytinyağı miktarını etkilemektedir. Ürünlerin işlenmesi fabrikadaki makinelerin verimliliği ile ilişkilidir ve verimlilik düştükçe zeytinyağı miktarı

da düşmektedir. Bu anlamda özel işletmelerin geleneksel işleme yöntemlerini kullandıkları ve üreticinin ürününe değer vermedikleri görülmektedir.

Köy halkı kooperatif kuruluna dek ürünlerinin işlenme süreçlerine dair yeteri kadar bilgi sahibi değildi. Özel işletmelerde çalışan köylülerin ürün işleme süreçlerinde yer almalarından kaynaklı kısmen sürece hâkim olsalar da karşılaştırma yapabilecekleri başka bir işleme yöntemi bilmemelerinden kaynaklı bu durumu olağan karşılamaktaydılar. Her ne kadar elde edilen zeytinyağı miktarı üzerinden özel işletmeler arasında karşılaştırma yapılabilse de, köy halkı özel işletmelerin de kendi aralarında anlaşarak üreticiyi yanılttığını düşünmektedir.

Orhan özel işletmelerin ürün işleme yöntemini “hırsız dağarı denilen sistem” üzerinden açıklamaktadır. Bu sistemde özel işletmelere verilen zeytinyağının bir kısmı “kara su” denilen bölüme aktarılmakta ve bu nedenle üreticiye düşen zeytinyağı miktarı azalmaktadır. Kara sudaki zeytinyağı ise başka alanlarda (sabun vb.) özel işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Üreticinin payından alınan bu yağlar işletmenin kârına eklenmektedir:

(...) siz bilmezsiniz belki hırsız dağarı denilen bir sistem vardı. Hani o yüzdeliğin (zeytinyağı sıkım oranı) haricinde bir de böyle kaçırma yani kaçım oluyor. Bunu da köylü biliyor zaten ben değil bütün köylü biliyor, bildiği için ondan nasıl kurtuluruz, işte bu kooperatif sistemi kurulunca bunlara herhangi bir daha bir şey yok damla kaçmıyor, yani yeni teknolojiye göre kurulan sisteme göre öyle bir şey yok. Biz sıkılan yağ ne ise karşılığı ne ise onu alıyoruz, bu da müstahsile iyi geliyor tabi ki, yani tonlarca zeytin sıktığında 100 kilo yağın fazla olsa sana da bir katkı işçilik masrafin en azından bu.

Bir “sistem” olarak hırsız dağarı, köylünün bildiği ve kabul etmek zorunda kaldığı bir durumdur. Çünkü köy halkı için bu olağan, bütün fabrikalarda olan bir sistem olarak kabul görmektedir. Oysa kooperatif fabrikası ile birlikte köy halkı aslında modern işleme yöntemleri ile bu kaçımın önlenemediğini görebilmiştir. Ayrıca söz konusu sistem sadece Gödence Köyü tarafından değil diğer köyler tarafından da kabul görmüştür. Öyle ki kooperatif fabrikasının kurulması ile birlikte diğer köylerden kooperatife ürün vermeye gelenler olmuş ve aradaki farkı onlar da gözlemlemişlerdir. Fark, bir çuval zeytinden çıkan yağ için 10-20 kilo arasında değişmektedir. Fabrikalarda yüzlerce çuval ve tonlarca zeytinin işlendiği düşünüldüğünde hırsız dağarı sisteminden işletmelerin elde ettiği kâr ve üreticinin uğradığı zarar ortaya çıkmaktadır.

Özetle üreticilerin kooperatife katılımlarında, özel işletmelerin geleneksel ürün işleme yöntemleri ile köylüyü zarara uğratan uygulamalarının etkili olduğu

görülmektedir. Özellikle kooperatifin ilk kurulduğu yıllardan 80’li yılların başına kadar üreticilerin kooperatife katılmasındaki temel motivasyon budur. Bununla birlikte üreticilerin tüccarlardan kaçmasında dönemin siyasal atmosferi de önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Kooperatifleşme hareketinin güçlü olması ve üreticilere sağladığı olanaklar zamanla kooperatife katılımları arttırmıştır. 80’li yıllarda ise dönemin politik atmosferi ile gerileyen kooperatifleşme hareketi, katılımları azaltsa da günümüze gelindikçe yeni katılımlarla devam etmektedir.

Özel işletmelerin uygulamalarına karşı kooperatifin ortaklarına sunduğu olanaklar dört başlıkta ele alınmaktadır: 1. Ürün çeşitliliği ve pazarlama imkânları, 2. Ürünlerin depolanması, 3. Maddi destek sağlama ve 4. Kooperatif işletmelerinde çalışma. Söz konusu olanaklar, üreticilerin kooperatife katılımını etkileyen temel nedenler olarak görülmektedir. Bu olanakların oluşmasında ve kooperatifin güçlenmesinde ise “yerel toplulukların kendi sorunlarını çözmek için harekete geçmeleri”, “halk ile devlet arasında gönüllü işbirliği” ve “ihtiyaçlar ve sorunlar arasında nedensellik bağı” ilkelerinin birlikteliği söz konusudur. Geray’a (1971:4) göre bu ilkeler kooperatifçilik ilkeleri ile uyumlu olup toplum kalkınmasının temel unsurlarını oluşturmaktadır. Hal böyle olunca kooperatifin sağladığı olanaklar ve toplum kalkınması ilkelerinin birlikteliği köy halkının kooperatife katılımını sağlamaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere özel işletmeler üreticinin sadece ürünlerini işlemekte, işlenen ürünlerin satışını üstlenmemektedir. Örneğin zeytinini fabrikada sıkıştırarak 100 kilo yağ elde eden bir üretici, bunun 20 kilosunu sıkım bedeli olarak fabrikaya vermekte, geri kalan yağı ise kendisi satmaktadır. Üretici eğer isterse elinde kalan yağları özel işletmelere verebilmekte fakat bu alışveriş üreticinin zararına olduğu için çok zorda kalınmadıkça tercih edilmemektedir. Ayrıca üretici fabrikadan aldığı işlenmiş ürünleri, kendi imkânları ile muhafaza etmek durumunda kalmaktadır. Oysa kooperatifte, üretici ürünlerinin tamamını daha uygun koşullarda işleyebilmekte, kooperatif fabrikasında muhafaza edebilmekte ve kendi kooperatifinin piyasasında satışa sunabilmektedir. Dolayısıyla daha iyi koşullarda ürünlerini değerlendirebilmektedir.

Mevcut ürünleri pazarlamanın yanı sıra başta sakız olmak üzere köyde daha önce yetiştirilmeyen birçok ürün kooperatifle birlikte, özellikle son zamanlarda yetiştirilmeye başlanmış ve kooperatif bu ürünleri eken üreticilere de satış için güvence vermiştir. Bu ürünler daha çok kooperatif vasıtasıyla ilçe tarım müdürlüğü üzerinden talep edilerek yetiştirilmeye başlanmış, yeni ürünlerin yetiştirilmesine dair eğitimler de yine kooperatif

aracılığıyla gerçekleştirilerek üreticinin ürün çeşitliliği arttırılmıştır. Ayhan söz konusu durumu ve bunun üreticiye faydalarını ifade etmektedir:

(...) Önce zeytindi şimdi değişik bir şeyler ne bileyim sabundu, tarhanaydı, bademdi ürünler çoğalıyor. E bunları toplayıp satıyor. E satış şeyi oluyor duyulduğu için. Toptan yağını alabiliyor rekolte çoğaldığı zaman daha da çok malını alacak. Zamanında satamıyorduk. Elde kalan bir ürün olmuyor yani kooperatif alıyor dağıtıyor. (...) Tabi kooperatif alıyor orada bir güvence var (...)

Bu anlamda kooperatif hem mevcut ürünler hem de yeni ürünler için bir güvence sağlamaktadır. Yani ürünlerin işlenmesi, muhafaza edilmesi ve pazarlaması kooperatif üzerinden gerçekleştirildiği için ürünlerin elde kalma riski bulunmamaktadır. Bu durum üreticilere hem maddi gelir hem de yeni öğrenmeler kazandırmaktadır. Bu yönüyle kooperatif, köyde yetiştirilen ürün çeşitliliğini arttırmış ve geleneksel tarımdan modern tarıma geçiş sürecini başlatmıştır. Kooperatife katılımın temel nedenlerinden biri bu geçiş süreci ve beraberinde getirdiği olanaklardır.

Kooperatif fabrikasında üretimin yanı sıra depolama ve ambalajlama hizmetlerinin bulunması da yine üreticiler için önemli bir olanaktır. Zira tonlarca zeytinyağını üreticilerin kendi imkânları ile muhafaza etmeleri mümkün değildir. Kooperatif, her bir üreticinin ürününü ayrı ayrı muhafaza etmekte ve istedikleri zaman kullanabilme imkânı sunmaktadır. Yine bu ürünlerin satışa hazır hale getirilmesi ve ambalajlanması hizmetleri kooperatif tarafından sunulmaktadır. Yanı sıra ürünlerin tarladan fabrikaya ve fabrikadan tüketiciye ulaştırılması gibi lojistik hizmetler de kooperatif aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ayşe söz konusu olanakları özetlemektedir:

Ne gibi imkânlar sağlıyor, şimdi yağımız oluyor getiriyoruz biz yağımızı mesela ambarımıza küpümüze buraya koyuyoruz, biz diyoruz ürünümüzü satacağız alır mısın alırım geliyor alıyor kârını koyuyor satıyor bize de paramızı veriyor. Beyim sakız yetiştiriyor sakız topluyor getiriyor bakkala getiriyor veriyor satılıyor.

Bunların yanında kooperatifin ortaklarına sağladığı bir diğer olanak ise zor durumda kaldıklarında kooperatiften yardım alabilmeleridir. Bu yardım maddi bir destek olabildiği gibi manevi destek olarak da görülmektedir. Köyde böylesi bir destek ortaklar açısından önemli bir durumdur. Köyde banka olmaması, bankaların çiftçilere bir ayrıcalık tanımaması, bankacılık bilgisinin eksikliği kooperatifin bu yöndeki desteği ile kısmen giderilmektedir.

Hafize: (...) ihtiyaç olduğunda birinin ekonomik ihtiyaç olduğunda gidip kooperatiften zeytinyağı sıkılıncaya kadar bir para alabiliyor yani borç para alıp zeytinyağı sıkıldığında yüzdelik oradan kesebiliyorlar. Yani çok sıkışmış bir insan ne yapabilecek o zaman belki bankalar çok olmadığı için gidip kooperatiften alıyordu zeytinyağı sıkımında ödüyordu borcunu, tabi destek sonuçta (...)

Söz konusu destek, kooperatifin kısıtlı imkanları ile gerçekleşmektedir. Buna rağmen ortaklar açısından bu destek maddi bir güvence oluşturmaktadır. Önceleri Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin çiftçilere sağladığı maddi destek göz önüne alındığında bu desteğın günümüzde çiftçilere sağlanmadığı ifade edilmektedir. Bu nedenle kooperatif kendi imkanlarıyla ortaklarına maddi destek de sağlamaktadır. Öte yandan ortaklar bu desteğı özel işletmelerin daha önce sağladığı desteklerle karşılaştırmakta ve zor durumda kaldıklarında özel işletmelerin tıpkı bankalar ve tefeciler gibi faiz uyguladıklarını belirtmektedirler. Oysa kooperatifte böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla katılımı etkileyen bir diğerk durum kooperatif ortaklarına sağlanan maddi destektir.

Son olarak kooperatifin ortaklara sunduğı bir diğerk olanak ise kooperatif işletmelerinde çalışma imkânıdır. Kooperatif işletmelerinde çalışanların kooperatifle olan teması onların zamanla kooperatife ortak olmalarını sağlamaktadır. Çalışanların büyük çoğunluğı ortaklardan oluşmakla birlikte, başlangıçta ortak olmayıp kooperatif işletmelerinde çalışmaya başladıktan sonra ortak olanlar da bulunmaktadır. Ayrıca daha önce özel işletmelerde çalışanların deneyimleri de köy halkı tarafından bilinmektedir. Geçmişte özel işletmelerin fabrikalarında çalışanlar, buradaki çalışma koşullarının insani olmadığını vurgulamaktadırlar. Bunun çarpıcı bir örneğı, geçmişte Mehmet Ali'nin yaşadığı deneyimde görölmektedir:

Ben kendim çalıştım onlarla, içinde bulundum. Garibanlık var rahmetli babama dediler oğlanı gönder çalışsın, gönderdi. 15-16 yaşındayım o zeytin çuvallarını öyle bir doldururlar ki acımasız olarak. Kömür doldurucuları vardır, elinde yerleşsin diye çuvalın ortasını sallar. Zeytinleri öyle doldururlar, o zeytin yığın da olmuş, kepeklenmiş tüylenmiş, o zeytin çuvalları 90 kilo, 107 kilo çuval birinde. Aldım sırtıma sakat edecek attım tahammöl edemedim. Öyle acımasız insan ona şey yapmıyor da bunu birlikte atalım demiyor arabaya. Nerden baksan 10-15 metre de arkamdan götürme payım var arabaya. Tekrar gururuma da yediremiyorum. Attım dedim bir daha gel, yanıma kaldır, Allah bismillah bir daha yüklendim, aldım ama ayaklar titriyor, elime bir değnek aldım, ona dayanarak getirdim arabaya zorla attım çuval kasasına. Böyle acımasız insanların elinde çalıştım ben özel sektörün fabrikasında.

Aradan geçen 50 yıla rağmen Mehmet Ali bu deneyimi öfke ile anımsamakta ve bir daha özel fabrikaların “önünden bile geçmediği”ni belirtmektedir. Benzer deneyimleri daha önce özel işletmelerde çalışanlar da aktarmakta ve kooperatif fabrikasındaki çalışma koşulları ile karşılaştırmaktadırlar. Bu yönüyle kooperatif, sahip olduğu işletmelerle köyde önemli bir istihdam sağlamak ve diğer işletmelere göre daha iyi çalışma koşulları sunmaktadır. Bu da katılımı etkileyen bir diğer neden olmaktadır.

Sonuç olarak kooperatif, ortaklarına ürün çeşitliliği ve pazarlama imkânları, ürünleri depolama, maddi destek ve kooperatif işletmelerinde çalışma olanakları sağlamaktadır. Kooperatifin sağladığı bu olanaklar, çiftçilerin kooperatife katılımında etkili olmakta ve söz konusu olanaklar ortaklar açısından yeni deneyimler ve öğrenmeler içermektedir. Ortakların kooperatife katılımlarında sıklıkla karşılaştırma yaptıkları özel işletmeler ise kâr odaklı olmaları ve kârın tek bir yerde toplanması nedeni ile tercih edilmemektedir. Kooperatif de kâr odaklı bir işletme olmasına rağmen elde edilen kâr ortaklar arasında paylaşılmaktadır. Maddi olanakların yanında kooperatif ortaklarının kendi içerisinde kurdukları dayanışma ağı, kooperatifi güçlü kılan en temel özellik olmaktadır. Tek başına bir üreticinin herhangi bir sorununu çözme süreçleri ile kooperatif üzerinden sorunların çözülmesi arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır ki bu da katılımın bir diğer temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Kooperatifte Çevreden Merkeze Doğru Hareketlilik

Başlangıçta bir topluluğa katılım gösteren bireyler bir süre topluluğun çevresinde yer alarak gözlemlerde bulunurlar. Bu gözlemler neticesinde katılım devam eder – ya da sonlanır- ve zamanla topluluk ile geliştirdikleri etkileşimlerle birlikte bireyler topluluk merkezine doğru hareket ederler. Bu hareketlilik bireyin kendisi ile ilgili olduğu kadar, topluluğun yapısı ile de doğrudan ilgilidir. Eğer topluluk çevreden merkeze doğru hareketliliği sağlayan bir yapıda değilse birey ne kadar istekli olsa da söz konusu hareketlilik gerçekleşmeyebilir. Bu nedenle topluluğun, hareketliliği sağlayacak organizasyonlara sahip olması beklenir. Bu organizasyonlar, bireyin ihtiyaçları ve beklentileri ile uyduğu sürece hareketlilik devam eder. Dolayısıyla insanlar herhangi bir kooperatife katılabilir, ancak kooperatif katılımcıların ihtiyaçlarını karşılayamazsa merkeze hareketlilik gerçekleşmeyebilir ve durum bu meşru çevresel katılım olarak değerlendirilemez.

Başlangıçta belirli bir nedenle topluluğa katılan bireylerin, topluluk ile etkileşimleri sonucunda merkeze yönelmeleri ise daha geniş bir alanı kapsamaktadır (Lave & Wenger, 1991). Kooperatif örneğinde, başlangıçta çiftçilerin katılım nedeni ekonomik gerekçeler olmakla birlikte; ortakların merkeze hareketlilikleri, kooperatifin sağladığı olanaklarla ekonomik gerekçelerin ötesine geçmekte ve yeni öğrenmeler ve kimlik geliştirme süreçlerini doğurmaktadır.

İlk başlarda topluluğun çevresine yer alan bireyler topluluk içindeki etkileşimleri ile birlikte merkezde yer alan tam katılımcı durumuna gelmektedir (Lave & Wenger, 1991). Bir uygulama topluluğu olarak GTKK'da çevreden merkeze doğru hareketliliği sağlayan söz konusu etkileşimler ve buna bağlı olarak gerçekleşen öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Başlangıçta kooperatife sadece ekonomik kazanç için katılan birisinin zamanla kooperatifin etkinliklerine katılması, toplantılarda söz alması, genel kurullara katılması, yönetim kuruluna girmesi gibi birçok etkileşim çevreden merkeze hareketliliğin yollarını oluşturmaktadır.

Söz konusu hareketlilik bu bölümde iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan ilki kooperatif bünyesinde düzenlenen toplantı ve etkinliklere katılım şeklinde gerçekleşen hareketliliklerdir. Kooperatif etkinliklerine katılan ortaklar buradaki deneyimleri ile zamanla kooperatif merkezinde yer almaya başlamaktadır. İkinci olarak kooperatifin yönetim organlarına katılan ortaklar, yine merkeze doğru hareketliliğin gerçekleştiği örnekleri oluşturmaktadır. Bu bölümde söz konusu hareketlilikler değerlendirilmekte ve devamında öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri ile ilişkilendirilmektedir.

Toplantı ve Etkinliklere Katılım: “Gödençe’nin demokrasiyi deneyimlediği” toplantılar

Kooperatifte, ortakların çevreden merkeze doğru hareketliliğini sağlayan birçok etkinlik gerçekleştirilmektedir. Bu etkinlikler birkaç başlık altında ele alınabilir. Bunlardan ilki yılda bir gerçekleştirilen genel kurul toplantılarıdır. Bu toplantılara ortakların tamamı yazılı davetiyelerle ve duyurularla çağrılmakta, yanı sıra kurum temsilcileri ve misafirler de genel kurul toplantılarına katılmaktadır. Bu yönüyle genel kurullar sadece ortakların katıldığı bir toplantı olmanın ötesinde dışarıdan katılımın da

gerçekleştiği büyük etkinliklerdir²¹. Genel kurullar ortakların bir araya geldiği ve etkileşimde bulundukları yerler olup aynı zamanda 70’li yıllardan bu yana bir geleneği de temsil etmektedir. Bu gelenek, kooperatifin kuruluşundan bu yana devam eden ve ortakların ifadesi ile “Gödense’nin demokrasiyi deneyimlediği” toplantılar olarak görülmektedir. Topluluk içerisinde kendini ifade edebilen ortaklar için bu toplantılar önemli bir deneyim oluşturmaktadır.

Nilay: (...) Hararetli hararetli, illaki tabi şey oluyor tartışmalar çıkıyor çünkü hani kişisel olarak uymuyorsa yaptığı bir şey, yönetimin aldığı bir karar onun hoşuna gitmemiştir yani öyle sahte hararetlilerimiz de var birkaç tane ama diyelim ki benim rahatsız olduğum bir konu var onu rahatlıkla dile getirebiliyorum orada. Formalite değil işleyen bir sistem bu.

Mehmet Ali: Zaten yüzde 90’ını ortaklar kooperatife, genel kurullara toplantılara katılım yoğun olur, neredeyse herkes gelir işi gücü yoksa düğünü cenazesi. O gün için kooperatifin şunu yapması gerekiyor mesela kooperatifin faaliyetleri, faal durumları, ne olması gerekiyor, okunur ona göre herkes bay bayanlı katılımlarımız olur yani konuşulur.

İşleyen bir sistem olarak genel kurul toplantıları, kooperatifin merkez karar alma organıdır. Burada sorunlarını dile getiren ortaklar, aynı zamanda çözümün takipçisi olmaktadır. Başlangıçta toplantılara katılmayan, sadece dinleyici olan, söz almaya çekinen ortaklar yani çevrede yer alanlar, genel kurulun çözüm üreten yapısını deneyimledikçe kendi sorunlarına çözüm bulmak adına daha aktif katılımcılar haline gelmişlerdir. Bu deneyim ortakların merkeze hareketliliğini sağlayan temel etmenlerden biridir. Wenger ve Snyder (2000:3), merkeze hareketliliğin gerçekleşmesi için topluluğun konuya olan tutkusuna vurgu yaparken, Lave ve Wenger (1991:95) topluluğun organizasyonuna vurgu yapmakta ve bu sayede çevreden merkeze hareketliliğin daha yoğun yaşandığını vurgulamaktadır (Merriam vd. 2003:172). Dolayısıyla Nilay’ın belirttiği işleyen bir sistem olarak genel kurullar (organizasyon) ve Mehmet Ali’nin belirttiği yoğun katılım (tutku), kooperatifte geçmişten bugüne çevreden merkeze hareketliliği sağlayan iki temel unsuru oluşturmaktadır.

Kooperatifin çevreden merkeze hareketliliği sağlayan tutku ve organizasyonu 50 yıldır sürdürdüğü görülmektedir. 70’lerden günümüze doğru geldiğimizde genel

²¹ Kooperatifin son genel kurulu haziran ayında, araştırmanın saha çalışması başlamadan önceki ayda gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, son genel kurul toplantısına katılamasa da toplantı videosunu izleyebilmiştir. Ayrıca ulaşılabilen diğer genel kurullara dair görseller, katılımcı listeleri ve alınan kararlara dair dokümanlar incelenmiştir.

kurullarda benzer konuların ele alındığı, bu haliyle genel kurulların hala ortakların sorunlarına çözüm üreten bir “organizasyon” olarak varlığını sürdürdüğü ve hala ortakların büyük bir “tutku” ile genel kurullara katıldıkları görülmektedir. Katılımcıların kooperatifin bu organizasyonuna katılımına dair tutkuları ifadelere de yansımaktadır: “tabi her sene katılıyorum”, “neredeyse herkes gelir işi gücü yoksa düğünü cenazesi”, “çok çok özel bir durum yoksa mutlaka katılırız”, “hasta vesaire olmadıktan sonra katılırim mutlaka”, “genel kurullara sürekli katılırım”.

Söz konusu tutku ise iki başlıkta ele alınabilir: İlki köy halkı için bir sosyalleşme alanı olması iken ikincisi sorunlarını ve dolayısıyla kendilerini ifade edebilecekleri bir alan olması. Bu nedenle ortaklar genel kurullara ve diğer toplantılara katılım göstermekte ve bu katılım zamanla kendilerini ifade edebilmelerine de olanak sağlamaktadır. Başlangıçta sadece dinleyici olarak toplantılara katılanlar zamanla toplantılarda söz almakta, divan kurulana seçilmekte ya da toplantı organizasyonunun bir aşamasında yer alarak topluluk merkezinde yer almaya başlamaktadırlar.

Volkan sorunları dile getirme anlamında önemli bir örnek olarak gözlemlenmiştir. Bu durum son genel kurulda dile getirdiği mahsullerin sigortalanması önerisi ve bunun takibini yapması üzerinden değerlendirilebilir.

(...) geçen vardı bir genel kurulumuz bir öneri sundum şimdi takibindeyim ilgilenecekler mi ilgilenmeyecekler mi diye. (...) Bağların sigorta yapılmasını kooperatifin altında, kooperatifin çatısı altında bağları sigortalandırmak. (...) Böyle bir öneri sundum takip edeceğiz dediler, edip etmediklerini önümüzdeki süreçte göreceğiz, uygulanacak mı onu takip edeceğim.

Volkan’ın çevreden merkeze hareketliliği, onun kooperatifin herhangi bir kolunda bulunması ile ilgili değil yukarıda ifade ettiği türden sorunları dile getirmesi, çözüm önerileri sunması, diğer ortaklar ve müşterilerle etkileşimleri gibi etmenlerden ileri gelmektedir. Volkan bu yönüyle kooperatifin merkezinde yer almaktadır. Kendisi kooperatifi “bir arada olmanın verdiği güç” olarak görmekte ve bu gücü her alanda kullanmak gerektiğini düşünmektedir. Söz konusu güç üzüm bağlarının sigortalanması, organik tarıma geçilmesi, ortak fiyat belirleme, ilaçlama yapılması gibi birçok alanda görülmekte ve bu sayede üretici ekonomik bir kazanç elde edebilmektedir. Nihayetinde emeğinin karşılığını almak isteyen üretici sorunlarını dile getirdikçe merkeze yönelmektedir. Öte yandan kooperatifin bu sorunlara somut çözümler üretebiliyor olması da ortakların merkeze yönelmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla en başta ifade edildiği

üzere sadece bireylerin istekliliği değil topluluğun organizasyonu da merkeze hareketlilikte etkili olmaktadır.

Köylüler için genel kurullara katılımın bir diğer nedeni ise bir tür sosyalleşme hareketi olarak değerlendirilmektedir. Bu sene genel kurula ilk defa “tam olarak” katılan Fatma için kooperatif bir sosyalleşme alanıdır:

Genel kurulda ilk defa ben bu sene toplantı olarak katıldım, normalde biz yemekte oluyorduk yemek hazırlıyorduk (...) e burada da katıldık güzel bir şeymiş valla ilk defa katıldık heyecanlı güzel, mesela tabi duyuyorduk şey yapıyorduk ama hani burada bire bir canlı yaşadık. (...) Tabi köyümüz için bence çok iyi bir şey, benim için de.

Fatma aynı zamanda kooperatifin fabrikasında da çalışmaktadır. Fatma’nın genel kurula aktif olarak katılabilmesi aslında onun fabrikada kendini geliştirmesi ile paralel bir durumdur. Fatma önce kooperatife ortak olarak topluluğa katılmış, sonra fabrikada çalışarak kendisini geliştirmiş, daha sonra genel kurullara katılmaya başlamış ve nihayetinde kooperatifin merkezinde yer alan ortaklardan biri haline gelmiştir. Bu hareketliliğin sonunda Fatma artık kooperatifin hem bir çalışanı hem de birçok işin yürütücüsü konumuna gelmiştir.

Genel kurul dışında ortakların çevreden merkeze hareketliliğini sağlayan farklı etkinlikler de bulunmaktadır. Bu etkinlikler hem ortaklar arasında etkileşimi güçlendirmekte hem de köyün dışarı açılmasını sağlamaktadır. Öyle ki bu etkinlikler sadece köy içi etkinlikler değil çevre il ve ilçelerden -kimi dönemler yurt dışından- katılımların gerçekleştiği şenlik havasında geçen organizasyonlardır. Bu etkinliklere yerel yönetimlerden ve ilgili diğer kurumlardan da katılım görülmektedir. Bu sayede ortaklar yöneticilere sorunlarını aktarabilmekte ve doğrudan çözüm üretilebilmektedir. Yine köy dışından gelen misafirler köy halkı için bir sosyalleşme ağı oluşturabilmektedir.

Vildan: Ödül törenleri oluyordu, çok güzel oluyordu çok güzel, atıyorum mesela belediye başkanları geliyordu devletin başka makamları geliyordu, bir tür eğlence düzenleniyordu meydana, eğlenceden önce işte o gün ne yapılacaksa ne konuşulacaksa köyle ilgili onlar konuşuluyordu. Belediye başkanımıza dileklerimizi iletiyorduk, Seferihisar ya da İzmir’in, güzel geçiyordu yani çok güzel geçiyordu ama o da olmuyor pandemiden dolayı.

Bahsi geçen ödül töreni kooperatifin her yıl yaptığı ve en iyi zeytin yağı ödülleri verildiği bir törendir. Yurt içi ve kimi zaman yurt dışından alanın uzmanları tarafından yapılan tadımlarla her yıl üreticilerin zeytinyağları ödüllendirilmekte yanı sıra

köy meydanında yapılan diğer etkinliklerle hasat zamanı kutlanmaktadır. Bir şenlik havasında gerçekleştirilen törene kurum temsilcileri ve dışarıdan misafirler de katılmakta, bu sayede hem köyün ve kooperatif ürünlerinin tanıtımı yapılmakta hem de sorunlar yetkililere iletilmektedir. Bu sayede ortaklar arasında iletişim güçlenmekte ve köyün dışarıya açılması sağlanmaktadır. Geleneksel hale gelen bu törenler kooperatifin gerçekleştirdiği önemli etkinliklerden biridir.

Görüşmelerde belirtildiği üzere köy halkı bu tür etkinliklerde sadece kooperatifi değil köye yönelik sorunları da masaya yatırmakta ve bir şekilde birlikte çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Aslında muhtarlık bünyesinde ele alınması gereken birçok konu bu tür toplantılarda görüşülmekte ve kooperatif aracılığıyla çözüme kavuşturulmaktadır. Köy halkının köye yönelik sorunların çözümünde kooperatifi tercih etmesi, onun köydeki konumunu ve dolayısıyla katılımı doğrudan etkilemektedir. Katılım devam ettiği sürece merkeze hareketlilik de gerçekleşmektedir. Kooperatif ortağı olmayan veya çevrede yer alan biri sorunlarını çözmek üzere kooperatife başvurabilmektedir.

Orhan: Sadece kooperatif sorunları ve köyün sorunları yani köyün kooperatifle ilgisi olmayan kişileri bile mesela vatandaş olarak benim şöyle bir sorunum var buna katkıda bulunun gibisinden öneride bulunabiliyor (...)

Bu durum kooperatifi sorunların çözümünde merkezi bir konuma getirmektedir. Örneğin kooperatif etkinliklerinden birinde köy halkının talepleri doğrultusunda çözüme kavuşturulan sorunlardan biri köy ile şehir merkezi arasında belediye otobüslerinin çalışmaya başlamasıdır.

Ayşe: (...) “en acil olan bizim şeyimiz” dedi “servisimiz” dedi “otobüsümüz, köyümüze” dedi “devamlı saatli bir otobüs çalışsın” dedi. “Tamam” dedi Tunç Soyer “bunu hemen” dedi “ben yürürlüğe koyacağım” dedi. Arkadan şey geldi Koca, he Aziz Kocaoğlu, o geldi ona da aynısını söylediler, (...) hemen o sene çocukların okulunun başlamasına bu ilk belediye arabası geldi, ondan sonra her gün geldi, Pazar hariç her gün geldi, daha hala daha devam ediyor. İstedığımızı yani kooperatifin yüzünden toplantılarda dile getirebiliyoruz, istediklerimizi de yaptılar, çok güzel.

Örnekte de görüldüğü üzere, sorunların dile getirilebilmesi ve çözüm bulması ortakların merkeze hareketliliğini sağlayan temel durumlardan biridir. Kooperatifin sorunlara çözüm üretebilme kapasitesi ise ortakların sorunlarını dile getirebilmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla literatürde bahsi geçen katılımcıların ve topluluğun karşılıklı

etkileşimi, merkeze hareketliliğin temelini oluşturmaktadır. Sonuç olarak üreticilerin kooperatife katıldıktan sonra kooperatif ortağı olarak çevreden merkeze hareketliliğini sağlayacak birçok alanın var olduğu görülmektedir. Bu alanlar, başlangıçta çevrede yer alan ortakların zamanla merkeze doğru hareketliliğini sağlamakta ve bu durum yeni gelenler için de örnek oluşturmaktadır. Bu sayede sürekli olarak merkeze hareketlilik gerçekleşmektedir. Başta kooperatif genel kurul toplantıları olmak üzere planlı ya da plansız gerçekleştirilen diğer toplantılar, kooperatif bünyesinde gerçekleştirilen etkinlikler çevreden merkeze hareketliliğin görüldüğü temel alanları oluşturmaktadır.

Yönetim Organlarına Katılım: “Biz merkezi oluşturuyoruz, çelik kadro”

Kooperatifte çevreden merkeze hareketliliğin en somut görünümlerinden biri yönetim organlarına katılımda görülmektedir. Kooperatifler bağlı olduğu yönetmelik gereği çeşitli yönetim organları oluşturmakla yükümlüdürler. Bunlar 1. Genel Kurul, 2. Yönetim Kurulu, 3. Denetim Kuruludur. Kooperatifler Kanuna (1969) göre yönetim kurulu bir başkan, bir başkan yardımcısı ve bir üye olmak üzere en az üç asil üye ve aynı sayıda yedek üyeden oluşmaktadır. Yönetim kurulu göreve geldikten sonra kooperatif faaliyetlerini yöneten ve onu temsil eden icra organıdır. Denetim kurulu da yine en az üç asil, üç yedek üyeden oluşmakta ve belirli dönemlerde kooperatif faaliyetlerine yönelik denetimlerde bulunmaktadır. Genel kurul ise diğer iki kuruldan farklı olarak kooperatif ortaklarının tamamından oluşan en yetkili kuruldur ve burada alınan kararlar bütün ortakları ve yönetim organlarını etkilemektedir. Ayrıca yönetim ve denetim kurullarına seçilecek ortaklar, genel kurul toplantısında yapılan oylama ile belirlenir. Bu kurullar kooperatifin merkezi yapıları olup, ortaklar kendi istekleri ve oylama sonucunda bu kurullara katılabilmektedir. Ortaklar için bu kurullara katılmak önemli bir deneyim oluşturmaktadır. Herhangi bir ortağın yönetici konumuna gelmesi kooperatifin merkezinde yer almasını doğrudan etkilemektedir.

Genel kurula dair bilgiler ve genel kurul toplantılarına katılım yukarıda ele alınmıştı. Bu başlıkta yönetim kurulu ve denetim kurulu üyesi ortaklarla yapılan görüşme ve gözlemlere göre ortakların yönetici olma deneyimleri üzerinden merkeze hareketlilik değerlendirilmektedir. Belirtmek gerekir ki iki kurul arasında yönetim kurulu daha ön planda olup denetim kurulu ikincil bir pozisyonda yer almaktadır. Dolayısıyla ağırlıklı olarak yönetim kuruluna katılım deneyimleri ön plana çıkmaktadır. Denetim kuruluna

seçilen ortaklar ise burada edindikleri tecrübelerle bir sonraki yönetim kurulunun doğal adayları olabilmektedirler. Bu anlamda denetim kurulu üyeliği ortaklar için hem yönetim kurulu üyeliğine ön hazırlık hem de yönetici pozisyonunda yer almaları nedeniyle kendilerini ifade etme şekillerine ve özgüvenlerine katkı sağlamaktadır. Mehmet Ali bunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır:

Ben askerden geldim, askerden geldiğimden beri 80'den beri (ortağım). Valla 13, daha öncesinde denetleme kurulu üyesiydim belki 20 sene denetleme kurulu üyesiydim ondan sonra da bir 10 senedir 13 senedir vardır yani yönetim kurulluğu. Başkan gidince ben yapıyordum başkanın işlerini (...)

Mehmet Ali 40 yıllık süreç içerisinde kooperatif ortaklığından başlamak üzere sırasıyla denetim ve yönetim kurulu üyeliklerinin ardından bir dönem köy muhtarlığı görevini de yürütmüştür. Bu anlamda çevreden merkeze doğru hareketliliğin hem bulunduğu pozisyon itibarı ile hem de bireysel gelişim açısından en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kooperatifte yönetim organları içerisindeki hareketliliğin yanı sıra kooperatif yönetiminde yer alanların bir kısmı köy muhtarlığı ve bir dönem aktif olan köy derneği yöneticiliğinde bulunmuştur. Bunların yanında, köy dışında bulunan ve kooperatiflerin çatı örgütü olan KÖY-KOOP yönetim kurullarında yer alan ortaklar da bulunmaktadır. Dolayısıyla kooperatif yönetiminde yer alma sadece kooperatif içi bir hareketlilik ile sınırlı kalmamakta köy ve köy dışı alanlara kadar ilerleyebilmektedir. Bu durum ortakların farklı alanlarda kendilerini ifade edebilmelerine ve geliştirmelerine önemli katkılar sunmaktadır. Şayet kooperatif olmasaydı köylüler için böylesi bir hareketlilikten bahsetmek mümkün olmayacaktı. Bu anlamda bir diğer önemli örnek ise Güven'dir:

Çok büyük şeyi oldu kooperatifin etkinliği var, ben kooperatifte yetiştirm muhtar oldum, kooperatifte yetiştirm muhtar oldum, köyü düzene getirdik. Kooperatifte ilk genç üye olarak ben yönetim kurulu üyesi bendim (...) Sonradan işte 40 yaşında muhtar oldum. Gençlik yıllarımız hep şeyle geçti, hizmetle geçti...

Güven'in ortaklıktan yöneticiliğe kadar uzanan deneyimleri ve bu deneyimlerle köy muhtarı olması onu topluluğun merkezine yerleştirmektedir. Kooperatifin mevcut yönetim kurulu başkanı Hasan ise bir dönem KÖY-KOOP başkanlığı ve yöneticiliği görevlerinde bulunarak köy dışında bir topluluğa kadar ilerlemiştir. Söz konusu isimler kooperatifin yetiştirdiği yerel önderlerdir. Kendilerinden önce gelen yerel önderlerin deneyimleri ile başlangıçta ortak olarak katıldıkları kooperatif aracılığıyla zamanla yeni

önderler olmuş ve kooperatifin merkezinde yer almışlardır. Özellikle mevcut yönetim kurulu başkanı Hasan, sadece GTKK'nın değil Türkiye kooperatifçilik hareketinin önde gelen isimleri arasında yer almaktadır. 70'li yılların yerel önderi ve kooperatifçilik hareketinin öncülerinden olan Mahmut Türkmenoğlu'nun çırağı olarak yetişen Hasan, şimdilerde 2000'li yılların "Türkmenoğlu" olarak görülmektedir. Bu durum bir uygulama topluluğu olarak GTKK'da hem çevreden merkeze doğru hareketliliğin hem de usta-çırak ilişkisinin bir örneğini oluşturmaktadır.

Söz konusu hareketlilikler kooperatifte bir "çelik kadro"yu da oluşturmuştur. Bu kadro kooperatifin en merkezinde yer almaktadır. Bu merkezin çeperinde yine kooperatife bağlı olmakla birlikte bazı durumlarda kooperatif dışında da hareket edebilen bir topluluk, bunun çeperinde ise kooperatife sadece belli dönemlerde ürününü veren bir çevre bulunmaktadır. Çelik kadroyu Hasan şu şekilde ifade etmektedir:

(...) ben şöyle değerlendiriyorum, buranın, bütün kuruluşlarda bir çelik kadro var, o çelik kadro kessen boynundan başka tarafa gitmez, ilkeli hiçbir tarafa gitmez (...) biz merkezi oluşturuyoruz çelik kadro, güven. Öteki, "ya komşum ayıp olmasın şimdi" yani diyelim üretim 100 kilo yapıyorsa "ya ben bunun 75 kilosunu kooperatife vereyim" ötekini bazen ellisini veriyor ellisini de oraya veriyor (...)

Hasan'ın ifade ettiği çelik kadro, kooperatife sadece ürün verme anlamında değil her anlamda sahip çıkan bir kadrodur. Bu kadronun tamamı bir dönem yönetim organlarında yer almış ve halen yönetimde olmasa da mevcut yönetimlere deneyimleri ile destek vermeye devam etmektedir. Başkanın "100 kilo yapıyorsa 75'ini kooperatife veriyor geri kalanını diğer yerlere veriyor" diye ifade ettiği kesim ise her ne kadar kooperatife yakın olsa da zaman zaman diğer fabrikalara da ürününü verebilmekte ancak buradan gördüğü zarar neticesinde tekrar kooperatife yönelmektedir. Kooperatifin en dış çevresinde yer alan ortaklar ise kooperatife sadece ortak olup zaman zaman ürünlerini verenlerden oluşmaktadır. Bunların yanında bir de kooperatife hiçbir şekilde ortak olmayan köylüler de bulunmaktadır. Bunlar daha çok özel fabrikaların sahiplerinin akrabalarından oluşan ve dolayısıyla ürünlerini bu fabrikalara vermeyi tercih eden köylüler ve bir şekilde kooperatif yönetimi ile sorun yaşayan köylülerden oluşmaktadır ki bu kişiler köyde %10'luk bir kesimi oluşturmaktadır.

Diğer taraftan kooperatifte çevreden merkeze doğru hareketliliğin yanı sıra merkezden çevreye doğru hareketlilikler de gerçekleşmektedir. Bunun tipik örneklerinden biri kooperatif kafeteryasının karşısında bulunan kahvehane işletmecisidir. Bir dönem kooperatif yönetim kurulunda da yer alan ve Güven'in ifadesi ile "kooperatif

kasasının anahtarını taşıyan” Ahmet, çeşitli nedenlerle kooperatiften uzaklaşmış ve yeniden çevrede yer almaya başlamıştır. Buna benzer başka örnekler de bulunmaktadır. Bu anlamda kooperatifte çevreden merkeze hareketlilik her zaman doğrusal ilerlememektedir. Meşru çevresel katılımı bu durum tersine hareketlilik olarak ifade edilmekte, topluluk üyelerinin çıkarlarının çatışması durumunda merkezden kopması olarak ifade edilmektedir (Lave & Wenger, 1991).

Sonuç olarak başlangıçta kooperatifin çevresinde yer alan ortakların merkeze doğru hareketliliklerinde yönetim organlarında yer almaları belirleyici olmaktadır. Topluluğun merkezinde yer alan ortaklar, burada edindikleri deneyimlerle birlikte zamanla kooperatif dışındaki topluluklara da katılmaktadır. Uygulama topluluklarında çevreden merkeze doğru hareketlilikler; yeni öğrenme süreçlerini doğurmakta, bireylerin kimlik gelişimini sağlamaktadır. Devam eden bölümlerde çevreden merkeze doğru hareketlilikler sonucunda ortaya çıkan öğrenmeler ve kimlik geliştirme süreçleri üzerinde durulmaktadır.

Kooperatif Ortaklarının Uygulamada Öğrenme Deneyimleri

Kooperatifte gerçekleşen öğrenmelerin temel çerçevesini kooperatif ile birlikte geleneksel tarımdan modern tarım tekniklerine geçiş oluşturmaktadır. Bu geçiş beraberinde köylünün çiftçileşmesini sağlamış ve üretilen ürünlerde bir standardizasyon oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla köy halkı artık ürününe değer vermeye başlamış ve bununla birlikte yeni öğrenmelere olan ihtiyaç artmıştır. Kautsky’nin (1970) ifadesi ile geçimlik üretimden, pazar için üretime evrilen süreç (akt. Banaji, 1976), köy halkının öğrenme deneyimlerini de dönüştürmüştür.

Ürüne değer verme tek başına üretim süreçleri ile sınırlı kalamayacağı için ürünün işlenmesi ve pazarlama süreçleri de kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle ürün işleme teknolojilerine ve pazara hâkim olmak gerekmektedir. Belli bir standartta ürünlerin işlenmesi fabrika ve teknolojik makinelerle sahip olmayı; pazarlama süreçleri ise yönetsel bilgiyi beraberinde getirmektedir. Buradan hareketle kooperatif ile birlikte endüstriyel tarıma geçişin beraberinde getirdiği gereklilikler ortaklar açısından üç temel öğrenme alanını oluşturmaktadır. Bunlar; (1) Tarımsal üretime yönelik öğrenme, (2) Fabrika-makine bilgisi edinme ve (3) Yönetsel ve iletişimsel öğrenme olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır.

Bu bölümde söz konusu üç başlık altında kooperatif ortaklarının topluluk içerisindeki öğrenme deneyimleri ele alınmaktadır. Bu süreç, topluluk üyelerinin birbirinden öğrenmesi, ortak bir ilgi alanına yönelik öğrenme, gözlem ve deneyim paylaşımı ile öğrenme ve topluluğun çevresinden öğrenme gibi iç içe geçmiş birçok öğrenmeyi barındırmaktadır. Bu çeşitlilik, uygulama topluluklarında gerçekleşen öğrenmelerin daha kalıcı ve yaşam deneyimlerine bağlı nitelikte olmalarını sağlamaktadır.

Tarımsal Üretime Yönelik Öğrenme: “*Biliyoruz artık nasıl kaliteli yağ çıkarılır.*”

Uygulama topluluklarının temel özelliklerinden olan ortak etkinlik/ilgi alanı, GTKK için tarımsal faaliyetlerdir. Söz konusu tarımsal faaliyetlerde gerçekleşen öğrenmeler; nitelikli ve verimli ürün yetiştirme, yeni ürünler yetiştirme, aşılama-ilaçlama-budama şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu öğrenmelerin kaynağı ise yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenmesi, uzmanından öğrenme ve gerçekleştirilen eğitimlerdir. Bu bölümde ilk olarak kooperatif ortaklarının tarımsal üretime yönelik öğrenme deneyimleri ele alınırken, ardından öğrenme kaynakları üzerinde durulmaktadır.

Kooperatifte tarımsal üretime yönelik öğrenme, temel olarak ürün yetiştirme süreçlerinde görülmektedir. Katılımcılar, kooperatife ortak olmaları ile birlikte önceki deneyimlerine göre daha nitelikli ve verimli ürünler yetiştirdiklerini belirtmektedirler. Bu dönüşümün temel nedeni kooperatif ile birlikte geleneksel tarımdan modern tarıma geçişin sağlanması ve bunun bir sonucu olarak ürünlerde belli bir standarda ulaşılmasıdır. Ürünlerin belirli standartlarda ve daha nitelikli yetiştirilmesi ortakların ekonomik açıdan kazançlı olmasını sağlamaktadır ki bu da aslında kooperatife katılımın temel nedeni olarak bir önceki bölümde ele alınmıştır.

Kooperatifte birçok ürün yetiştirilmekle birlikte en yüksek gelir getirici ürün zeytin ve dolayısıyla zeytinyağıdır. Bu nedenle ortaklar açısından zeytinyağının niteliği kritik bir öneme sahiptir. Nitelikli bir zeytinyağı üretiminin her aşaması ise ayrı bir öğrenmeyi beraberinde getirmektedir. Volkan bu aşamaları tarladan fabrikaya kadar özetlemektedir:

Kooperatifte şunu öğrendik: Zeytinyağının nasıl kaliteli üretileceğini, zeytinin nasıl paketlenip de yağhaneye götürdüğümüzü. Mesela kasalama sistemi yaptık, önceden çuvalara koyuyorduk. Çuvalda kızışma yapıyor zeytin... 10 günde bir 15 günde bir atıyorum, bugün topluyorum 15 gün sonra zeytini sıkıyorsun,

yağın kalitesi, asit oranı. Ama kasalamada, kooperatif sayesinde kasalama sistemine geçtik. Kasalar hava aldığı için 3 günde bir 4 günde bir sıkıyoruz. Ortak olduğumuz için de öncelik bizlere tanınıyor. Hemen üreticinin, ortağın malı geldi direk makineye atıyorlar. O yönden yağ kalitemizde artış oldu.

Katılımcının ifadeleri zeytinyağında profesyonel üretime geçişin sonuçları olarak değerlendirilmektedir. Profesyonel üretim beraberinde belirli standartları getirmektedir. Zeytinyağı için bu standartlardan en önemlisi zeytinyağının asit oranıdır²². Zeytinyağı asit oranı, zeytinin toplanmasından işlenmesine kadar olan sürecin tamamını ilgilendirmektedir. Bu nedenle ortaklar ilk olarak zeytin toplama yöntemiyle ilgili yeni bir öğrenme deneyimi edinmektedirler. Kasalama yöntemi zeytinin toplanması ve saklanması kritik öneme sahiptir. Bununla birlikte kasalarda toplanan zeytinlerin bekletilmeden fabrikada sıkılması gerekmektedir ki bu da yine yağın asit oranını doğrudan etkilemektedir. Volkan'ın ifade ettiği üzere toplanan zeytinler kooperatifte sıra beklemeden sıkılmaktadır. Oysa kooperatiften önce ortaklar fabrikalarda sıra beklemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ortaklar açısından kolektif hareket etmek, kendilerinin yararına olmuş ve sıra beklemeden ürünlerini işleyebilmişlerdir.

Bu temel durumun yanında yağın asit oranını etkileyen birçok farklı etmen bulunmakta ve bu etmenler ortaklar tarafından uygulamada öğrenilmektedir. Ürün yetiştirme ve işlemeden satışa kadar, yani tarla ve fabrikadan satış kanallarına kadar, tüm aşamaların kooperatif ortakları tarafından yürütülmesi, ürünlerin niteliğine dair ortakların deneyim sahibi olmasını sağlamaktadır. Önceden ürünü yetiştirip fabrikalara teslim eden ve teslim edilen ürünlerin işlenmesi ve satışına dair herhangi bir bilgi sahibi olmayan üreticiler, kooperatifle birlikte kendilerine ait fabrikada kendi ürünlerini işlemeleri nedeni ile tüm sürece hâkim konuma gelmişlerdir. Dolayısıyla tüm süreçlerde ürünün niteliğini etkileyen unsurlar bilinmekte ve buna uygun işlemler uygulama içerisinde öğrenilmektedir:

Mehmet Ali: (...) biliyoruz artık nasıl kaliteli yağ çıkarılır (...) Önceden sadece zeytin ne zaman düşmeye başlar olgunlaşır o zaman toplaması daha kolay olur o zamanı beklerdik e şimdi biraz daha erken başlıyoruz mesela hasada, daha kaliteli oluyor yağ, fabrikada görüyoruz. Kooperatif satıyor erken hasat yağını daha iyi

²² Zeytinyağı asit oranı düştükçe daha kaliteli yağ elde edilmektedir. Düşük asit oranlı zeytinyağları piyasada daha yüksek fiyatlarla satılmaktadır. Bu da doğrudan ortakların gelirini yükseltmektedir.

fiyat alıyoruz ama önceden bunu bilmiyorduk. Ne kadar önem verirsen ürüne o kadar kaliteli yağ çıkarıyorsun.

Mehmet Ali'nin de belirttiği üzere ortaklar, kooperatif yoluyla kaliteli ürün yetiştirmenin ürüne önem vermekle mümkün olduğunu öğrenmişlerdir. Ortakların ürüne önem vermeleri ise geçimlik üretimden pazar için üretime geçişle birlikte başlamıştır. Zira kooperatif piyasa ekonomisi içerisinde rekabet etmektedir. Önceleri üreticiler sadece kendi geçimleri için ürün üretirken, kooperatifle birlikte pazar için ürün üretmeye başlamışlardır. Bu durum köylünün çiftçileşme süreci olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu dönüşüm ürüne önem vermeyi gerektirmiştir. Ürüne önem vermek ise erken hasat, temizlik, aşılama, organik tarım, iyi tarım gibi modern tarım tekniklerini içermekte ve bu teknikler yeni öğrenmeleri beraberinde getirmektedir. Her yeni öğrenme ürünün niteliğini arttırmaktadır. Nihayetinde önem verilen ürünler daha nitelikli olmakta ve daha iyi gelir elde edilmesini sağlamaktadır ki bu da aslında öğrenmelerin temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Tarımsal üretim sürecinde gerçekleşen öğrenmeler ürünlerin pazarlanma sürecini de etkilemektedir. Volkan ve Nilay nitelikli ürün yetiştirmenin pazara olan etkisini bu öğrenmeler üzerinden ifade etmektedirler:

Volkan: Ha mesela yağın nasıl pazarlandığını örneğin mesela ben kendim yağın nasıl pazarlandığını, kooperatifin kalitesi yüksek olduğu için bunu kooperatifte öğrendim. Mesela organik yaptık kooperatif olarak, gübresiz. Bütün zeytinliklerimiz bu köyün bütün zeytinlikleri organiktir. Bu kooperatif sayesinde oldu. Önceden değildi. Bundan 20 sene öncesine kadar organik değildi. Organığın ne olduğunu bilmiyorduk, öğrenmiş olduk. Organik olduğu için biraz daha yağ fiyatlarımız yükseklerde bunları kooperatiften öğrendik.

Nilay: Hani mesela iyi tarımda, organik tarım konusunda mesela kooperatif hani çok ön ayak olmuştu yoksa buradaki üretici kendi başına böyle bir adım atamazdı mesela. (...) Yani zeytinyağının pazarlanmasında organik tarım, iyi tarım çok büyük bir artı tabi ki.

Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü gibi organik ve iyi tarım uygulamaları gibi modern tarım teknikleri ürünlerin piyasa değerini yükseltmiştir. Böylece ortaklar piyasa değeri yüksek ürünler yetiştirmeye başlamış ve nihayetinde bu durum ortakların ekonomik gelişimini sağlamıştır. Piyasanın içerisinde gerçekleşen söz konusu öğrenmeler beraberinde ortakların piyasaya dair bakış açısını da dönüştürmüştür. Özellikle kooperatifin eski ortakları tarım politikaları ve tarımda yaşanan dönüşümü bizzat deneyimlemektedirler. Zira kooperatifle birlikte tarım politikalarını da yakından takip

etmektedirler. Örneğin 70’li yılların tarım politikaları, köylü ve işçi hareketleri, 80’lerde yaşanan özelleştirme hamleleri, tarımda şirketleşme, köylerin boşalması, endüstriyel gıda üretimi gibi durumlar kooperatif ortakları tarafından dile getirilmektedir. Dolayısıyla ortakların kooperatif ile birlikte tarım politikalarını daha yakından takip etmesi ve örgütlü olmaları onların siyasal öğrenmelerini de güçlendirmiştir. Bu anlamda ortakların tarımsal üretime yönelik öğrenmelerini teknik bir öğrenme olmanın ötesinde politik bir öğrenmeyi de içermektedir.

Yukarıda özetlenen tarımsal üretime yönelik öğrenmelerin kaynağını ise kooperatif bünyesinde gerçekleştirilen eğitimler ve uzman destekleri ile yeni ortakların eski ortaklardan öğrendikleri deneyimler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kooperatif, organik ve iyi tarım gibi uygulamalar için ilgili kurumlardan destek alarak ortakların bu uygulamaları hayata geçirmelerini sağlamaktadır. Böylece ürünlerin niteliği ve ortakların kazançları artmaktadır. Nihayetinde ortaklar organik ve iyi tarım uygulamalarını kooperatifin sağladığı eğitimler ile öğrenmiş ve bu da ekonomik olarak onları kazançlı çıkarmıştır.

Kooperatifin ortaklarına sunduğu en temel olanaklardan biri nitelikli üretime dair eğitimlerdir. Bu eğitimler, çoğu zaman ortakların ihtiyaçlarına göre gerçekleştirilmekte iken bazı durumlarda ilgili kurumlar kooperatife eğitim önerisinde bulunmakta, isteyen ortaklar da bu eğitimlere katılmaktadırlar. Söz konusu eğitimlerde ortakların ihtiyaçları gözetilmekte ve genelde eğitimler köyde uygulamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Yetişkin öğrenmesinin durum temelli ve deneyim merkezli olduğu (Lindeman, 1984) ve deneyimin öğrenmenin kaynağı ve uyararı olduğu (Knowles, 1996) göz önüne alındığında kooperatif ortaklarının temel öğrenme olanaklarına sahip oldukları söylenebilir.

Ayrıca eğitim taleplerinin ortaklardan gelmesi ve eğitimlerin köyde gerçekleştirilmesi katılımı arttırmaktadır. Bu yönüyle kooperatif, ortaklarına bir eğitim ortamı sunmakta ve öğrenme deneyimlerini zenginleştirmektedir. Eğitimler ağırlıklı olarak tarımsal bilgiye (iyi tarım, budama kursu, zeytin yapımı, peynir yapımı, incir kurutma, reçel yapımı, sakız yetiştirme, toprak analizi eğitimi) dayalı olmakla birlikte talep edilmesi halinde tarım dışı eğitimler (okuma yazma, ilkyardım, el işi vb.) de gerçekleştirilmektedir.

Ayhan: (...) hem köylü ne isterse hem kooperatif takip ettiği için (...) Belli bir topluluk olmadıktan sonra buraya gelip eğitim vermiyorlar. Birlik olan yerde oluyor yani burada bayağı bir şey var burada 20-30 insan var. “Bunları aşağı

getireceğime kendi yerinde eğitim veririm” diyor. Hem burada eğitim almak daha iyi aşağıda almaktansa. Kendini daha rahat hissediyorsun, bir de kendi köylü insanınla daha iletişimin daha iyi oluyor. Birbirine soruyorsun “şöyle mi böyle mi” diye. Aşağıda (Seferihisar) hep tanımadığın insan, tanımadığın insana ne kadar ne soracaksın. Burada hepsi soruyor. Sonra üzüm, “gelin gidelim bakalım şu üzümü bize göster”. Buradan biniyorsun 5 dakıkaya araziye gidiyorsun. Arazide uygulamalı gösteriyor. O yönden çok faydaları var yani birlik her zaman iyidir her yerde.

Ayhan’ın üzerinde durduğu konular aslında yetişkin eğitiminin temel ilkeleri ile uyumludur: İhtiyaç duydukları eğitimi almaları (ihtiyaç temelli öğrenme), yerinde uygulamalı eğitim verilmesi (deneyim yolu öğrenme), kendini rahat hissetme (hazır bulunuş, güdülenme), birbirine sorma (akran öğrenmesi), arazide öğrenme (uygulamada öğrenme). Jarvis (2016), yetişkinlerin belli durumlarda öğrenebildiklerini vurgulamaktadır. Yetişkinlerin kendilerinin belirlediği durumlar ise öğrenmeyi daha kalıcı hale getirmektedir. Ayhan’ın özetlediği durumlar kooperatif ortaklarının hem öğrenme motivasyonlarını hem de öğrenmenin kalıcılığını doğrudan belirleyen etmenlerdir.

Ortakların öğrenme durumları, ihtiyaca göre gerçekleştirilen eğitimlerin yanında ortakların herhangi bir sorunla karşılaştıklarında başvurabilecekleri öğrenme kaynaklarından da gerçekleşmektedir. Söz konusu kaynaklar kooperatif dışından bir uzman olabileceği gibi kooperatifin deneyimli ortaklarından biri de olabilmektedir. Kooperatifin tarımsal kurumlarla olan ilişkileri ortaklar açısından uzman kaynaklara erişimi kolaylaştırmakta, ihtiyaç halinde ilgili kişilerden bilgi alınabilmekte, yerinde uygulamalar yapılabilmektedir. Ayhan öğrenme kaynaklarına erişim yollarını ve bunda kooperatif rolünü şöyle ifade etmektedir:

Tabi canım bilmediğimiz şeyler çok oluyor yanınızda bilen birisi varsa ona danışırsın. Yoksa aşağıda (şehir merkezinde) ziraatçılar var ona danışırsın. Çözüyor genelde çözüyorlar ziraat odasına gidiyoruz zaten yakın olduğu için. Soruyoruz onlara böyle böyle diye. (...) kooperatif olduğumuz için geliyorlar ama tabi gidip oraya da danışabiliyoruz.

Ayhan’ın ifade ettiği üzere ortakların iki temel öğrenme kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak ortaklar kooperatif içerisinde bilen birine danışmakta; eğer burada sorun çözülemezse diğer öğrenme kaynaklarına ulaşılmaktadır. Diğer öğrenme kaynakları ise uzman kişiler olmakta ve kooperatif olmak uzman kaynaklara erişimi kolaylaştırmaktadır. Ortakların ilk danıştığı bilen kişi kooperatifin deneyimli ortaklarıdır. Özellikle ürün yetiştirme süreçlerinde eski ortaklar ve yeni ortaklar arasındaki deneyim

paylaşımları nitelikli ve verimli ürün yetiştirmeyi sağlamaktadır. Mehmet Ali eski ve yeni ortaklar arasındaki deneyim paylaşımını ve söz konusu paylaşımların sürekliliğini açıklamaktadır:

E burada tabi gelenler de öğreniyor yani bizden zeytini nasıl yetiştirecek, hasadını, budamasını, aşısını bunlar için tabi bize geliyorlar, (...) yani bir sorun olduğunda biz de elimizden geldiğince yardımcı oluruz, bunlar tabi bilmedikleri şeyler çok (...) yani bunları öğrendik, biz de bildiklerimizi anlatıyoruz.

Mehmet Ali'nin ifade ettiği üzere yeni gelenlerin eski ortaklardan öğrenmeleri kooperatifte gözlenen temel öğrenme süreçlerindendir. Uygulama topluluklarında yeni gelenler ile eski katılımcılar arasında gerçekleşen deneyim paylaşımı, meşru çevresel katılım açısından sosyalleşmenin ve sosyalleşirken öğrenmenin temelini oluşturmaktadır. (Lave ve Wenger, 1991). Yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda kooperatifte gerçekleşen öğrenmelerin temelinde eski ve yeni ortaklar arasındaki deneyim paylaşımlarının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Eski ve yeni ortaklar arasında gerçekleşen deneyim paylaşımlarının başında ürünlerin niteliğini ve verimliliğini doğrudan etkileyen aşılama teknikleri gelmektedir. Başlangıçta herhangi bir eğitim veya uzman desteğinin olmadığı, ortakların kendi deneyimleri ile öğrendikleri aşılama konusunda eski ortakların deneyimleri yeni ortaklar için önemli bir öğrenme kaynağıdır. Bu konuda kooperatifin deneyimli ortakları topluluğa önderlik etmekte ve diğer ortakların da aşılama konusunda kendilerini geliştirmelerini sağlamaktadırlar. Bazı örneklerde ise eski ortaklar ve yeni ortaklar arasında “boynuzun kulağı geçtiği” durumlar söz konusu olmakta ya da Dursun'un ifadesi ile “sakız aşısını profesörler geldi onlar bizden öğrendiler” gibi örnekler de görülmektedir. Bazı ortakların aşılama konusundaki yetkinlikleri ise civar köylerden, ilçelerden hatta il dışından çağrılmalarına da neden olmaktadır. Öte yandan konu ile ilgili uzmanların da aşılama konusunda deneyimli ortakların bilgisine başvurmak üzere köye geldiği durumlar söz konusu olmaktadır²³. Nihayetinde katılımcıların, “zaten yapıyordum”dan, “süper bir numara aşı yaparım” durumuna gelmesi ortaklar arası etkileşim ve kooperatifin sunduğu olanaklarla gerçekleşmektedir.

Sonuç olarak kooperatif ile birlikte geleneksel tarımdan modern tarıma geçiş ortakların tarımsal üretime dair gereksinimlerini dönüştürmüş ve bu da beraberinde yeni

²³ Saha çalışması esnasında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesinden bir öğretim üyesi ve ilçe tarım müdürlüğünden iki uzman köye gelerek iki ortak ve başkanla aşılama konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Saha çalışması dışında da birçok uzmanın kooperatife geldiği bilinmektedir.

öğrenmeleri açığa çıkarmıştır. Ortakların uygulamada öğrenmeleri, uygulamalı eğitimlere katılmaları, öğrenme kaynaklarına erişimi ve deneyim paylaşımları onların tarımsal öğrenmelerini zenginleştirmekte ve “zeytinyağı deyince asla mütevazı olamayız” diyebildikleri bir özgüven oluşturmaktadır. Bu yönüyle kooperatif, uygulama topluluklarında görülen uygulamada öğrenme deneyimlerinin yoğun olarak yaşandığı bir topluluk olmaktadır. Lave ve Wenger’a göre (1991) uygulamada öğrenme deneyimlerinin zenginliği, uygulama topluluklarının gelişiminde önemli bir yere sahiptir ve hem katılımı hem de kimlik gelişimini doğrudan etkilemektedir.

Fabrika-Makine Bilgisi Edinme: “Önceden hiç yapamazdım ama şimdi diyorum ki ‘yapabilirim’.”

Kooperatif ile birlikte tarımsal üretimde gerçekleşen profesyonelleşme, ürünlerin işlenme süreçlerinde de görülmektedir. Kooperatif fabrikasında belirli standartlarda ürünler elde edilmesi için modern makineler kullanılmaktadır. Söz konusu makineler kompleks teknolojik aletler olup kullanım bilgisi gerektirmektedir. Bu yönüyle kooperatif fabrikası, ortaklar için bir üretim mekânı olduğu kadar aynı zamanda bir öğrenme mekânıdır. Fabrikada çalışan ortaklar burada ürünlerin işlenmesini ve ürünleri işleyecek makinenin kullanımını öğrenmektedir. Dolayısıyla fabrikada gerçekleşen öğrenmeler temelde makine bilgisi ve ürün işleme süreçleri ile ilgilidir. Makinelerin kullanımı için başlangıçta ortaklara eğitimler verilmiş olup; herhangi bir sorunla karşılaşıldığında daha deneyimli ortaklara veya uzmanına danışılmaktadır. Başlangıçta verilen eğitimle birlikte makine kullanımına dair bilgi sahibi olan ortaklar, zamanla kendi deneyimlerini diğer ortaklara aktarmaktadırlar. Böylece ortakların makine kullanımına dair becerileri gelişmektedir.

Fatma’nın fabrikadaki ilk deneyimleri ve devamında kooperatifin eski ortaklarından olan Reyhan’dan öğrendikleri ile birlikte geldiği aşama uygulama topluluklarında yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenme sürecini göstermektedir:

Fatma: (...) ilk makineler geldiğinde işte oradan oraya tanklardan yağları geçir bu taraftan doluma aktar işte onlar kendi şeyi var onu değiştir şeyi falan yoruldum, ilk geldim “haa dedim ben bunları yapamam herhalde” ama sonra yaptıkça öğrendim. Tabi burada çalışan bir ablamız (Reyhan) vardı, o benden önce, çalışan vardı. Aslında dolumu ondan şey yaptım (...) E benim kendi eşim de burada çalıştığı için ama onlar devamlı fabrikanın içinde olduğu için onları onlardan

öğrendim. Gösteriyor mesela şu tankı diyor buradan geçir bu tankı buradan geçir, ha bakalım (makinaları gösteriyor).

Fatma, fabrikada yeni çalışmaya başlayan ortaklardan biri olmasına rağmen uygulamada öğrenme deneyimleri ile ustalaşmıştır. Makinelerin kullanımına dair herhangi bir eğitim almayan Fatma, deneyimli ortaklardan makinelerin kullanımını öğrenmiştir. Fatma'nın bahsettiği “abla”, fabrikanın en deneyimli ortaklarından Reyhan'dır. Reyhan, fabrikaya dair tüm öğrenme süreçlerinde diğer kadınlara öncülük etmektedir. Görüşme yapılan kadınların tamamı Reyhan'dan usta olarak bahsetmektedirler. Uygulama topluluklarında yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenme süreçlerine somut bir örnek, Reyhan ve diğer kadınlar arasındaki deneyim aktarımlarıdır. Bununla birlikte; Reyhan'ın çırakları olan diğer kadınlar, şimdilerde yeni çıraklar yetiştirmektedirler. Bu yönüyle usta-çırak öğrenmesi fabrikanın temel öğrenme modelini oluşturmakta ve süreklilik göstermektedir.

Bilinen anlamda usta-çırak ilişkisinden farklı olarak burada kastedilen yeni ve eski katılımcılar arasındaki etkileşim sonucunda gerçekleşen olağan öğrenmelerdir. Bu öğrenmeler, zamanla çırakların ustalaşması olarak ilerlemektedir ki bu da uygulama topluluklarında çevreden merkeze hareketliliği oluşturmaktadır (Lave & Wenger, 1991). Örneğin, Fatma gibi Reyhan da başlangıçta topluluğun çevresinde yer alan yeni bir katılımcı iken uygulamada öğrenme deneyimleri ile merkezde yer alan usta bir katılımcıya dönüşmüştür:

Reyhan: Hasan Abi çok şeyler kattı bize, işte “Reyhan Hanım şöyle yaparsan öyle olur, bunu böyle yaparsan öyle olur” diye o şey yaptı önerdi daha çok uyardı. Ondan sonra yanıma gelen arkadaşlara “böyle yaparsak daha iyi olur, bunu yaparsan daha iyi olur, daha fazla işte kolaylaşır” diye (...) iş azıcık genişledikçe onlara aktardım ama onlar şimdi beni geçtiler.

Reyhan'ın aktardıkları uygulama topluluklarında yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenmelerinin sürekliliği açısından önemli bir örnektir. Öyle ki, başlangıçta usta bir ortak olan Hasan'dan öğrenen çırak Reyhan, zamanla usta Reyhan olarak çıraklara öğretmiş ve bu çıraklar da ustalaşmıştır. Söz konusu durum, uygulama topluluklarının temel öğrenme ve katılım döngüsünü oluşturmaktadır (Lave ve Wenger, 1991). Bu döngü, diğer ortaklar açısından da geçerlidir. Başlangıçta çevrede yer alan birçok ortak fabrikadaki uygulamada öğrenme deneyimleri ile merkezde yer almaya başlamıştır. Zira fabrika, kooperatifin üretim merkezidir. Burada yer almak kooperatifin merkezinde yer almayı da beraberinde getirmektedir.

Fabrikadaki gerçekleşen söz konusu süreçler, uygulama topluluklarının üç temel unsurunu oluşturan müşterek katılım, ortak girişim ve paylaşılan birikimleri içermektedir. Ortakların müşterek katılımları fabrikada ortak bir girişim içerisinde devam etmekte ve ortaklar arası deneyim paylaşımları görülmektedir. Kârın şahsileşmediği, katılımın gönüllü olduğu, müşterek teşebbüsün müşterek çalışmaya dayandığı kooperatifler (Fındıkoğlu, 1974) uygulama topluluklarının temel unsurlarını içinde barındırmaktadır. Ancak bu unsurların açığa çıkması için uygun koşulların oluşması gerekmektedir. Bu anlamda kooperatif fabrikası müşterek katılım, ortak girişim ve paylaşılan birikimlerle ortakların uygulamada öğrenme deneyimlerini açığa çıkarmaktadır.

Kooperatif fabrikasında makine bilgisinin yanında ürünlerin işlenme süreçlerine dair uygulamada öğrenmeler de gerçekleşmektedir. Bunlar zeytin, sabun, reçel, tarhana, pekmez yapımı; kurutma, paketlenme gibi süreçlerden oluşmaktadır. Bu ürünlerin yapımı ve işlenmesine dair ortakların kendi geçmiş deneyimleri olmakla birlikte fabrikada gerçekleşen deneyim paylaşımları ve eğitimlerle yeni öğrenmeler gerçekleşmektedir. Vildan geçmişte birçok ürünü evinde yapmış olmasına rağmen, kooperatif fabrikasında diğer ortaklarla etkileşimi sonucunda mevcut bilgilerini geliştirmiş; yeni öğrenmeler edinmiştir:

Vildan: Ben çalıştım fabrikada, ne yaptım ben, zeytin yaptık, yeşil zeytin yaptık, ondan sonra valla ne gelirse sabun, ben iki sene evvel çalıştım (...) hamur yaptık, poşetleme yaptık, yemiş kuruttuk, zeytin, kuru incir. Ahmet Abi bana öğretmeye çalışmıştı (...) paketlenme de yaptık biz çok paketlenme de yaptık. Bazı şeyleri yapmayı öğrendik, öyle öğreniyorsun yani öğretiler oradaki bilen kişi sana öğretiyor yani. Valla reçel yaptık, değişik reçeller, tarhana bir de, domatesler kurutuluyor, hepsini öğrendik. Paketlemesini öğrendik bir yığın şey aklınıza gelebilecek.

Kooperatifin satışa sunduğu ürünlerin tamamı fabrikada çalışan ortaklar tarafından işlenmektedir. Vildan'ın belirttiği üzere bu ürünler ortaklar arası deneyim paylaşımı ile işlenmektedir. Ağırlıklı olarak kadınların deneyimlediği bu süreçler, onlar için fabrikayı bir “toplanma merkezi” haline getirmektedir. Sadece fabrikada çalışan kadınlar değil, çalışmayan kadınlar da fabrikaya yardıma gelmekte, burada etkileşimde bulunmaktadır. Araştırma boyunca yapılan gözlemlerde fabrikanın kadınların denetiminde olduğu, muhasebeden teknik konulara kadar birçok alanın kadınlar tarafından yönetildiği görülmektedir. Bu nedenle kadınlar, kendilerini burada daha rahat hissetmekte ve gün içerisinde farklı kadın gruplarının yolu kooperatif fabrikasında kesişmektedir. Onlara göre erkeklerin toplanma merkezi kooperatif kafeteryası iken

kadınların toplanma merkezi kooperatif fabrikasıdır. Bu yönüyle kooperatif fabrikası, kadınlar için bir sosyalleşme mekânı olarak da değerlendirilmekte ve aynı zamanda üretim süreçlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünü sağlamaktadır.

Sonuç olarak ortakların kooperatif fabrikasında uygulamada öğrenme süreçleri birbirine geçmiş öğrenme deneyimlerinden oluşmaktadır. Fabrikanın her işinin ortaklar tarafından yürütülüyor olması öğrenme deneyimlerini zenginleştiren temel etmendir. Ayrıca fabrikanın büyüklüğü, makinelerin kullanımı için gereken teknik bilgi ve özellikle hasat mevsiminde oluşan yoğunluk ortaklara ciddi sorumluluklar yüklemekte ve böylesi büyük bir fabrikanın yönetimi de başlı başına önemli bir öğrenme deneyimini oluşturmaktadır.

Yönetimsel ve İletişimsel Öğrenme: “Biz yönetmeyi ve yönetilmeyi öğrendik.”

GTKK’da bir diğer uygulamada öğrenme süreci, kooperatifin yönetimsel süreçlerinde açığa çıkmaktadır. GTKK’da yönetim kurulu, denetleme kurulu ve genel kurul olmak üzere üç temel yönetim birimi bulunmaktadır. Genel kurul, tüm ortaklardan oluşan bir kuruldur. Bu birimde iki yılda bir yapılan kurul toplantıları ile yönetim ve denetleme kurulu üyeleri belirlenmektedir. Bu kurullara isteyen her ortak adaylığını koyabilmekte ve genel kurulda gereken oyu alması halinde kurul üyesi olabilmektedir.

Genel kurulda kooperatif yönetimine seçilen ortaklar idarecilik bilgisi edinmekte ve diğer kurumlarla iletişim geliştirmektedirler. İdarecilik bilgisi, kooperatiflere dair yasal mevzuatlar, yönetmelik ve yönergelerle dair bilgilerin yanı sıra muhasebe işlemleri ve diğer kurumlar ile görüşmeler gibi yönetimsel ve iletişimsel bilgi ve deneyimleri içermektedir. Bununla birlikte; kooperatif yönetimine seçilen üyeler, diğer kooperatifleri de kapsayan üst birliklere de seçilebilmektedirler. GTKK yönetiminde yer alan üyelerin bir kısmı belirli dönemlerde KÖY-KOOP yönetiminde yer alarak diğer kooperatif yöneticileri ile çalışma imkânı elde etmişlerdir. Görüldüğü üzere GTKK’da yönetime dair öğrenmeler geniş bir alanı kapsamakta ve devlet kurumları da dahil olmak üzere birçok farklı kurumla iletişim gerektirmektedir.

Yönetim organlarına seçilen kooperatif ortaklarının edindikleri idarecilik bilgileri onlar açısından önemli bir deneyim olmakta ve kendilerini birçok anlamda geliştirmelerini sağlamaktadır. Katılımcıların ifadesiyle idarecilik deneyimleri onların köy halkı ile olan diyaloglarını geliştirirken, aynı zamanda köy dışı iletişimlerini de

arttırmaktadır. Köy halkı, karşılaştıkları sorunların çözümü için yönetime danışmakta, yönetim de sorunları çözüme kavuşturmaktadır. Ürün yetiştirme, alım-satım fiyatları, tarımsal desteklemeler, ilaçlama, eğitimler gibi birçok konu, ortakların yönetime ilettiği taleplerdir ve bu talepler yönetim kurulu tarafından karşılanmaktadır. Saner ve ark. (2012) ve Kınıklı ve ark. (2017) tarafından GTKK’da gerçekleştirilen araştırmalarda ortakların yönetiminden memnun olmaları da bu durumu destekler niteliktedir. Hal böyle olunca yönetim ve ortaklar açısından, demokratik öğrenme deneyimlerine bizzat katılarak gerçekleşen kapsamlı bir demokrasi eğitimi (Mayo, 2009) söz konusu olmaktadır. Köy halkının yönetme ve yönetilme süreçlerinden uzak olduğu düşünüldüğünde, kooperatif aracılığıyla yaşanan yönetim süreçleri ortaklar açısından önemli bir yurttaşlık deneyimini oluşturmaktadır. Zeki, kooperatifte gerçekleşen yönetsel süreçler üzerinden bu durumu açıklamaktadır:

(...) ya biz yönetmeyi ve yönetilmeyi öğrendik (...) idareci olmak için yönetmek ve yönetilmek ha hepsi birbirine bağlı, sen burayı yönetiyorsun seni de bir başkası yönetiyor yani daha düzenli üst makamlar yönetiyor (...)

Zeki’nin belirttiği üzere yönetme ve yönetilme hem kooperatif içi hem de kooperatif/köy dışı süreçleri kapsamaktadır. Kooperatif, kendi içerisindeki yönetim süreçlerinin yanı sıra bağlı olduğu bakanlık ve ilgili kurumlar ile muhtarlıktan il ve ilçe yönetimine kadar çeşitli kurumlarla iletişim halinde olmaktadır. Bu temaslar ortakların köy dışındaki yönetim süreçlerine de dahil olmalarını sağlamaktadır. Kooperatifin diğer kurumlarla kurduğu ilişkiler, ortaklar açısından yeni iletişim kanallarını oluşturmakta ve beraberinde yeni öğrenmeler gerçekleşmektedir:

Ayhan: (...) ufku genişliyor, bakış açısı değişiyor hem neyin ne şekilde olduğu çünkü kaymakamlığa gidiyorsun şuraya gidiyorsun buraya gidiyorsun. Çok şeyler tanık oluyorsun köye gidiyorsun yönetimdesin yani bir şeyler oluyor. Yani dışarıyı daha güzel iletişim sağlama yönünden, gelişme yönünden birçok resmi dairelerden (...)

Mehmet Ali: Normalde halka randevu vermeyebiliyor ama sen resmi bir kurum olarak gittiğinde veriyor. Konuşması senle farklı oluyor, o sorunlarla ilgilenmesi farklı oluyor.

Köyün yapısı düşünüldüğünde Ayhan’ın ifade ettiği üzere “dışarıyı” ortaklar açısından önemli bir iletişim kanalı oluşturulmaktadır. Bu iletişim aynı zamanda yeni öğrenmeleri beraberinde getirmekte ve nihayetinde dışarıyı ile olan ilişkiler temelde ortakları değerli hissettirmektedir. Mehmet Ali’nin vurguladığı üzere randevu almanın

dahi zor olduğu kurumlarla görüşebilmek, ortaklar açısından ayrıcalıklı bir yeri ifade etmektedir. Süreç içerisinde ortakların dışarısı ile olan iletişimleri gelişmekte ve kendilerini daha iyi ve rahat ifade edebilmektedirler. Bir topluluk olarak sözlerinin karşılık bulması, sorunlarının çözülmesi ve köye ilişkin karar verme süreçlerinde yer almaları ortaklar açısından en temel yurttaşlık deneyimini oluşturmaktadır. Dewey demokrasiyi kendi başına karar verebilen, sorunlara somut çözümler üretebilen bireylerin tutumu biçiminde değerlendirmektedir (Bakır, 2014). Benzer bir biçimde karar verme süreçlerinde aktif bir şekilde yer alma, ortaklar ve topluluğun temel demokratik değerleri öğrenmelerini ve benimsemelerini sağlamaktadır (Schugurensky, 2002). Okçabol (2013) da aktif demokratik yurttaşlık becerilerinin kazanılmasının en etkili yolunun yaşamın kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Kooperatiflerde ortaya çıkan dayanışma, yardımlaşma, işbirliği ve toplumsal duyarlılık gibi kavramlar demokratik yurttaşlık bilincini geliştirmektedir (Sına ve Soyer, 1998). Dolayısıyla kooperatifte ortaya çıkan söz konusu etkileşimler ile yaşamın içerisinde aktif demokratik yurttaşlık deneyimlerinin gerçekleştiği görülmektedir.

Bununla birlikte, doğrudan kooperatifle ilgili olmayan ancak köyü ilgilendiren diğer konular da çoğu zaman kooperatif sayesinde çözüme kavuşmaktadır. Kooperatif yönetiminde elde edilen deneyimlerle bir dönem Köy Derneği ve Köy Okuma Odası kurulmuş ancak bürokratik işlemlerin yoğunluğu ve “zaten kooperatif de bu işi gördüğü” için kapatılmıştır. Dolayısıyla kooperatifin bir özyönetim modeli oluşturduğu görülmektedir. Saha çalışmasının devam ettiği süreçte çeşitli parti temsilcileri, yol yapım ekipleri, belediye başkanları, belediye görevlileri gibi kooperatif ile doğrudan bir bağı olmayan kişi ve kurumların da köyü ziyarete geldikleri ve kooperatif ortaklarının köye dair sorunlarını dinledikleri gözlemlenmiştir. Yine saha çalışması esnasında çeşitli dernek ve sivil toplum örgütlerinin, medya kanallarının kooperatifi ziyaret ettikleri gözlemlenmiştir. Tüm bu etkileşimler ortaklar açısından önemli deneyimler ve iletişim ağları oluşturmakta; beraberinde yeni öğrenmeler doğurmaktadır. Uygulama topluluklarında uygulamanın kendisi bir öğrenme süreci iken (Merriam, Courtenay ve Baumgartner, 2003); bu öğrenme hem topluluk içinde hem de çevre ile ilişkilerin çeşitliliği içinde bir bütün olarak deneyim üzerinden şekillenmektedir (Lave ve Wenger, 1991).

Nihayetinde kooperatifle birlikte geleneksel yönetim süreçleri yerini modern yönetim süreçlerine bırakmaktadır. Bu sayede ortakların yönetim süreçlerine katılmaları, onların demokrasi ve yurttaşlık deneyimlerini geliştirmekte; köy halkı ve diğer kurumlarla iletişimlerini güçlendirmektedir. Güven’in “kooperatif olmasaydı biz muhtar

olamazdık” ifadesi, aslında kooperatifin yönetim süreçlerinde önemli bir deneyim merkezi olduğunu göstermektedir. Her ne kadar köyler birer yerel yönetim birimi olsa da kırsal alandaki aktif yurttaşlık katılımının sınırlı olduğu (Arslan ve ark. 2018) ve kooperatiflerin demokratik oluşum niteliğinden uzaklaştığı (Gülçubuk ve ark. 2010) düşünüldüğünde şehre ve yönetim süreçlerine uzak bir köy olan Gödence’de, kooperatif üzerinden aktif yurttaşlık deneyimlerinin yaşandığı görülmektedir. Benzer şekilde Göçer ve Özbek (2020) tarafından Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nde gerçekleştirilen araştırmada da kooperatifin katılımcı demokrasi uygulamaları ile ortakların vatandaşlık bilincini yükselttiği bulgulanmıştır. Mori (2014) ise demokratik katılım süreçlerinin öğrenilmesinde kooperatiflerin birer deneyim merkezi olduklarını belirtmektedir. Laidlaw (1962:10-11) ise kooperatiflerin yönetsel ve iletişimsel öğrenme süreçlerindeki rolünü açıklamaktadır:

Grup sorumluluğu, çoğunluk oyu ile karar alma, yetkiyi sorumlulara devretme, grubun üzerinde anlaşmaya vardığı kurallara uyma, grubun refahı için öz disiplin uygulama gibi kavramlar soyut olarak öğretilemez veya öğrenilemez. Gerçek durumlar yoluyla bireyin kişiliğinin ve grubun deneyiminin bir parçası haline gelmelidirler. İnsanların büyük bir çoğunluğu için kooperatif toplum, hayatın günlük gereksinimleri ile uğraşan ve geçimini sağlayan bu kavramlar sayesinde ideal bir araç haline gelmektedir.

Ortakların kooperatifte demokratik katılım süreçlerini deneyimlemesinin ortaya çıkardığı bir başka öğrenme ise özel işletmelerdeki yönetsel süreçlerdir. Kooperatif ortaklarının neredeyse tamamı daha önce özel işletmelere ürün vermiş, bir kısmı ise özel işletmelerde çalışmıştır. Dolayısıyla ortaklar, kooperatif ve özel işletmeler arasındaki yönetsel süreçlerin farklılığını deneyimlemekte ve özel işletmelerde kârın şahsileştiği durumlar yerine kârın bölüşüldüğü kooperatif toplumu somut olarak öğrenmektedirler. Bu aynı zamanda ortakların tarımda gerçekleşen özelleştirme politikalarını pratikte kavramalarını doğurmaktadır. Öyle ki ortaklardan bir kısmı mevcut özelleştirme politikalarının neoliberal dönüşümle olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde *uygulamada öğrenme* süreçleri; tarımsal öğrenmeler, fabrika-makine bilgisi ve yönetsel ve iletişimsel öğrenmeler olmak üzere üç temel başlıkta şekillenmektedir. Bu öğrenmelerin içerisinde ise yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenmesi -ki uygulama topluluklarının en temel öğrenme durumu olarak ele alınmakta- bir diğer önemli öğrenme deneyimini oluşturmaktadır. Quarter ve Midha’nın (2001) işçi kooperatiflerinde enformel öğrenme süreçlerini inceledikleri araştırmanın sonucunda da en önemli öğrenmelerin deneyimden,

birebir veya toplantılar sırasında tartışmalardan, uzmanlara ve diğer ortaklara sorulardan gerçekleştiği bulgulanmıştır. Meriam ve ark. (2003) yetişkin öğrenmesinin bütüncül boyutuna vurgu yaparak; en anlamlı öğrenmenin hayatın sosyal bağlamına gömülü olarak uygulamada gerçekleştiğini belirtmekte ve bunun için yetişkin eğitimcileri uygulama topluluklarını incelemeye davet etmektedirler. Bir uygulama topluluğu olarak Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde öne çıkan öğrenme süreçleri de hem kooperatiflerde öğrenme üzerine yapılan araştırmalarla hem de uygulama topluluklarında öğrenme üzerine yapılan araştırmalarla benzer özellikler göstermektedir.

Kooperatifte Kimlik Geliştirme Süreçleri

Kooperatifte gerçekleşen çevreden merkeze doğru hareketlilikler ve uygulamada öğrenme süreçleri hem kooperatifin hem de ortakların kimlik gelişimlerini şekillendirmektedir. Bu deneyimler sonucunda kooperatifte kimlik geliştirme süreçleri temel olarak iki boyutta ortaya çıkmaktadır. İlk boyut topluluk kimliği olarak *kooperatif kimliği* iken buna bağlı olarak ikincisi ise *ortakların kimlik gelişimidir*. Kooperatifte topluluk kimliğinin daha ön planda olduğu, bireysel kimlik gelişiminin ise buna bağlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Topluluğun kendisinin güçlü olduğu yerlerde bu, beklenen bir durumdur (Lave & Wenger, 2001; Polletta & Jasper, 2001; Boven, 2014). GTKK'nın topluluk olarak güçlü bir yapıda olması nedeniyle kooperatif kimliği, bireysel kimliği de şekillendirmektedir. Bununla birlikte topluluk içerisinde öne çıkan yerel önderler ise tarihsel süreçte kooperatif kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir.

Gerçekleştirilen görüşmeler ve gözlemlerde topluluk/kooperatif kimliğinde öne çıkan temalar; *birlik olma, güçlü olma, kooperatifi sahiplenme, diğer köy/kooperatiflerle karşılaştırma* ve *nesilden nesle kooperatif kimliğinin aktarımı* olarak görülmektedir. Tüm bunlar kooperatif kimliğini oluşturmakta ve ortakların kimlik gelişimlerini de şekillendirmektedir. Buna göre, ortakların kimlik gelişimlerinde *özgüven* kazanımı öne çıkan temel gelişim olmakta ve *söz sahibi olma, bir amacı olma, sosyalleşme, güçlü hissetme* ve *başarabilme duygusu* ortakların özgüven kazanımını sağlamaktadır.

Görüldüğü üzere, topluluk ve bireysel kimlik gelişiminde öne çıkan vurgular birbiri ile ilişkili ve birbirini destekler niteliktedir. Örneğin topluluk kimliğinde öne çıkan güçlü olma ile bireysel kimlik gelişiminde öne çıkan söz sahibi olma birbirini destekleyen özelliklerdir. Benzer şekilde diğer vurgular da iç içe geçmiş bir nitelik taşımakta ve

nihayetinde hem topluluğun hem bireylerin güçlendiği bir süreç söz konusu olmaktadır. Lemke (1997) ve Wenger (1998) birey ve topluluk kimliğinin, uygulama topluluklarında gerçekleşen etkileşimler ile sürekli olarak geliştiğini belirtmektedir. Onlara göre bireylerin ve topluluğun kimlik gelişimi belli bir noktada elde edilmez; aksine, bireyler bir uygulama topluluğuna katılım süreçleri esnasında kimliklerini sürekli olarak geliştirirler. GTKK’da kimlik gelişimi kooperatife katılımımla birlikte başlamakta, çevreden merkeze doğru hareketlilikler ve uygulamada öğrenme süreçleri ile devam etmektedir.

Öte yandan alanyazında açıklandığı üzere, Wenger (1998) uygulama topluluklarında kimlik gelişimi için beş özellik üzerinde durmaktadır. Bunlar; deneyime bağlı olma, topluluk üyeliği, öğrenmeye meyilli olma, çoklu üyelik bağlantısı ve yerel ile küresel arasında ilişki biçimindedir. Bu özellikler kooperatife katılım süreçleri, çevreden merkeze doğru hareketlilikler ve uygulamada öğrenme süreçlerinde ele alınmıştır. Dolayısıyla kooperatifte kimlik gelişiminin uygulama içerisinde gerçekleştiği görülmektedir.

Kooperatif Kimliği: “Benim bir kooperatifim var!”

Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nde kooperatif kimliğinin oluşumunda geçmişteki deneyimler önemli bir yere sahiptir. Geçmişte kooperatif bünyesinde gerçekleştirilen etkinlikler, ortakların birlik olmalarını sağlamış ve süreç içerisinde birlik olma durumları pekiştirilmiştir. Elli yıl önce, dönemin yerel önderlerinin öncülüğünde, kooperatif ortaklarının imece usulü kooperatif fabrikasını kurmaları ile başlayan bu süreç; birlikte karar alma, ortak hareket edebilme ve eyleme geçebilme deneyimleri ile topluluk kimliğini geliştirmiştir. Bu deneyimler, aynı zamanda kooperatif ortaklarının topluluk kimliğini nesilden nesle aktardıkları topluluk tarihini oluşturmaktadır. Topluluk tarihi, uygulama topluluklarında kimlik geliştirmenin temel kaynaklarından biri olarak ele alınmaktadır (Lave & Wenger, 1991). GTKK’da topluluk tarihinin köşe taşları olarak kooperatif fabrikası ve kooperatif kafeteryasının imece ile inşaatı, köyün bayındırlığı ve kooperatif ortaklarının kurduğu dernek öne çıkmaktadır. Geçmişteki bu deneyimler ortakların birlik olmalarını sağlamakta; günümüzde yapılan ve gelecekte yapılacak olan işlerde motivasyonu oluşturmaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde sıklıkla topluluk tarihine gönderme yapılmaktadır. Böylece, geçmişte yapılanlar ortakların halihazırda yapabilme eşiklerini

de yükseltmektedir. Kooperatifin geçmişte devletten aldığı destek ise ortakların yapabilme eşiklerinin yükselmesindeki arka planı oluşturmaktadır. Şimdilerde devlet desteği geçmişteki kadar olmasa da kooperatifin kazandığı topluluk kimliği, artık tek başına sorunların üstesinden gelebilmelerini sağlamaktadır. Volkan, topluluk tarihinde muhtarlık üzerinden ilgili kurumlar ile birlikte yaptıkları etkinlikler çerçevesinde şimdiki potansiyellerini açıklamaktadır:

Volkan: (..) şu kahvenin oluşu, birlikte yaptık. Ne bileyim yol kenarlarındaki, köy içindeki bütün ağaçlandırma olaylarını hem muhtarlık hem o zamanki döneminde kooperatif ortak yaptık. Şimdi bütün kooperatif olarak hadi bu işi yapıyoruz dediğimizde yapabiliyoruz.

Volkan'ın geçmişte yapılanlar üzerinden şimdi ve geleceğe dair yapabilme vurgusu uygulama topluluklarında topluluk tarihi ve topluluk kimliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Her ne kadar geçmişte muhtarlıkla birlikte yapılabilen etkinlikler günümüzde mümkün olmasa da kooperatif halen tek başına çalışmalar yürütebilmektedir. Topluluk tarihinde oluşan kimlik, ortakların “pazara gittiğimde Gödenceliyim, kooperatif olduğumu bilen kişiler bana yöneliyor” biçiminde günümüze yansımakta ve onlar için GTKK'lı olmak bir ayrıcalığı ifade etmektedir. Yerelde yani toplulukta geliştirdiği kimliğin topluluk dışında da tanınır olması ya da diğer kooperatiflerle iletişimde bu kimliğin öne çıkması ise yerel kimliğin küresele dönüşmesinin (Wenger, 1998) bir örneğini oluşturmaktadır.

Kimliğin sadece yerelle sınırlı olmadığına bir diğer görünümü ise ortakların kendilerini diğer köylerle karşılaştırmalarında görülmektedir. Ayhan diğer köyler üzerinden kendi topluluğunu ifade etmektedir:

Ayhan: (...) mesela bir sorun olur zaman zaman toplantı yaparız: “böyle böyle ne yapalım” diye ama diğer köylerde bu yok. (...) Ne olur bir yerde bir şey yapılacaktır ne bileyim proje vardır bir şey vardır. Toplanılır herkes toplu olarak karar verilir, dersin bu işi yapalım mı yapmayalım mı toplu olarak karar alırız ve başarırız yani.

Diğer köylerle karşılaştırma üzerinden ifade edilen bu durum, topluluğu sahiplenmeye ilişkin farklı bakış açılarını açığa çıkarmaktadır. Buna göre topluluk tarihinde yeri olmayanların veya köy dışından kooperatife ortak olmak isteyenlerin katılım talebi kimi ortaklar tarafından “çıkar ilişkisi” olarak değerlendirilmekte ve özellikle son dönemde kooperatife ortak olmak isteyenlere karşı bir önyargının olduğu görülmektedir. Zira kooperatif belli bir tanınırlığa ulaşmış ve köy dışından ortak olmak

isteyenlerde ciddi bir artış olmuştur. Topluluk üyelerinin yeni katılımlara karşı ön yargılı olma hali uygulama topluluklarında karşılaşılan bir durumdur (Merriam etc., 2003). Topluluğun tümüyle sahiplenilmesi, onu paylaşılacak istenmeyen bir konuma getirmekte ve ortaklar yeni katılımlara temkinli yaklaşmaktadır. Orhan dışarıdan katılımların çıkar amaçlı olduğunu düşünenlerdendir:

Orhan: Mesela dışarı köylerden geliyor duyuyoruz “ben de sizin kooperatife...” ama genelde çıkar için oluyor. Yani gelecek kooperatifin ismini kullanacak, ürününü satarken köyün ismini kullanacak. “İşte ben de kooperatifin üyesiyim işte bu Gödençe yağı.” Beş liradan satarken satacak 20 liraya. Yani o çıkarını kullanmak için dışarıdan gelen ama köylü kendi kooperatifini korumak için ortak oluyor, tutmak için kendini ama dışarıdan gelen her zaman için çıkar için.

Orhan kooperatifin eski ortaklarından olup kooperatifte emeği olan biridir ve yeni katılımlara temkinli yaklaşmaktadır. Kooperatifi koruma eğilimi eski ortakları arasında yaygındır. Ancak bunun yanında kooperatife katılımları olumlu değerlendiren ortaklar da bulunmaktadır. Kooperatife ortak olanların “kıymetliler grubuna²⁴” katılacağını düşünenlere göre ne kadar çok kişi kooperatife ortak olursa kooperatif daha fazla güçlenecek ve tanınırlığı artacaktır.

Topluluğu sahiplenmenin uç örneklerinden biri ise ortakların kooperatif uğruna yakın akrabaları ile karşı karşıya geldiği durumlarda görülmektedir. Son genel kurulda kooperatifin eski ortaklarından Ayşe ve kardeşi arasında yaşanan gerginlik bunun bir örneğidir. Genel kurulda kardeşinin kooperatif hakkındaki asılsız iddialarına sinirlenen Ayşe, toplantı esnasında kardeşi ile kavga ederek toplantıyı terk etmesini istemiştir.

Ayşe: Kooperatifimi çok savunurum, evladımı oğlumu hani savunduğum kadar kooperatifi daha fazla savunurum çünkü dört dörtlük kooperatif. Biz burayı gördüysek kooperatif sayesinde gördük bu rahatlığı bulduysak.

Topluluğu sahiplenmenin bir yansıması olarak Ayşe’nin kardeşi ile yaşadığı gerginlik, kooperatifi “büyük ailesi” olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kooperatif, ortaklar için büyük aileyi temsil etmektedir. Bunda kooperatifin kuruluşunda yer alan aile bireyleri ve onların kooperatif üzerindeki emekleri önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla ortaklar için kooperatif nesilden nesle aktarılan bir miras olarak görülmektedir. Söz konusu miras ortaklara bir sorumluluk yüklemekte, büyük emeklerle kurulan ve yıllar boyunca zor koşullarda ayakta kalmayı başarabilen kooperatifin gelecek

²⁴ Hafize, kooperatif ortaklarının her birinin kıymetli insanlar olduğunu ve dolayısıyla yeni katılanların da “kıymetliler grubu”na gireceğini belirtmektedir.

nesillere aktarılması görev bellenmektedir. Nihal ve Filiz devraldıkları mirasın sorumluluklarını ifade etmektedirler:

Nihal: Babam sabaha kadar kooperatifte çalışırdı hani imece usulü ücret almadan kooperatif daha iyi bir yerlere gelsin (...) babaannem yemek yaptı, babaannem çok çalışkan bir kadındı eskiden, biz onların yerini alamayız onlar gibi olamayız tabi ki, sabahleyin kooperatif aradığında gider zeytinliğinde zeytin toplayıp gelirdi, mesela onu görürdüm. (...) babam dediğim gibi yapardı onların diktiği ağaçların bizler meyvesini topluyoruz şu anda.

Filiz: Biz bu yaşma kadar eşimle el ele vermişiz her zaman sahip çıkmışızdır. Yani karşı çıkanlarla konuşanlarla tartışmışızdır, bazı yerlerde yanlışlar hatalar olabilir, (...) şimdi yani bir kere değerini ve kıymetini bilmeli, bu bir kere gelir hayatta insana şans bir kere vurur on defa vurmaz onun için köyde bir kooperatif demek ne demek, çok güzel bir şey

Katılımcıların da ifade ettiği üzere kooperatif onlar için bir şans ve bu şansın yaratanlar ataları. GTKK, bir köy kooperatifi olması nedeniyle nesiller arası aktarımın güçlü olduğu bir topluluktur. Zira köyde neredeyse herkes birbirini tanımaktadır. Geçmişte kooperatif için çalışan aile bireyleri, günümüzde kooperatifin ailece sahiplenilmesini ve geleceğe taşınabilmesini sağlamaktadır. Hal böyle olunca topluluğun sahiplenilmesi de güçlü olmakta ve nihayetinde bir arada olan güçlü bir topluluk oluşmaktadır. Bu güç gelecek için de bir güvence oluşturmaktadır. Tarımda gerçekleşen güvencesizlik göz önüne alındığında, mevcut durumda ortaklar kendilerini “şanslı” görmekte ve diğer köylerin böyle bir şansa sahip olmadıklarını belirtmektedirler.

Söz konusu şans ve güçlü olmanın önemli bir getirisi de kooperatifin devlet kurumları nezdinde hatırı sayılır bir yer edinmesi ve sorunlarının dikkate alınmasıdır. Daha önce belirtildiği üzere kooperatif, ortaklar açısından sadece ürünlerin işlendiği ve satışa sunulduğu bir yer değil bunun ötesinde devlet ile köy halkı arasında aracı bir kurum görevi de üstlenmektedir. Özellikle köy nüfusunun azaldığı ve tarımsal üretimin değersizleştirildiği bir süreçte köyde güçlü bir kooperatifin var olması köy halkı açısından değerli görülmektedir. Bu aynı zamanda köyün ve kooperatifin tanınırlığını sağlamakta, birçok insan kooperatif için köyü ziyarete gelmektedir. Araştırma süreci boyunca neredeyse her gün köye dışarıdan yeni ziyaretçilerin geldiği gözlemlenmiştir. Böylece köyün ve kooperatifin tanınırlığı artmakta, bu tanınırlığın ortaklara getirileri olmakta ve nihayetinde ortakların topluluk kimliği gelişmektedir.

Güven: (...) çok geliyor, uzmanlar geliyor, misafir, yani burada nereden baksan hani bilmiyorum ama Türkiye’nin çok yerinden belki ee şeyden Diyarbakır, doğu

illerinden çoğu yerlerden buralara geliyorlar (...) Urla'ya göndermiyor şeye göndermiyor Gödence'ye gönderiyor, niye gönderiyor, burada Gödence ne yaptınız diyor nasıl çıktınız diyor yani bu şeyden nasıl diyor bu ana geldiniz. (...) Yani Şirince'deki kişiler (Şirince Kooperatifi) yani hep kültürlü insanlar yani onların buraya gelmesine gerek yok ama yine de bize şey almaya fikir almaya geliyorlar.

Güven'in belirttiği üzere Türkiye'nin birçok yerinden ve belli dönemlerde yurt dışından kooperatifi ziyaret edenler, fikir alışverişinde bulunanlar, etkinliklere katılanlar bulunmaktadır. Bu ziyaretler kooperatif ortakları açısından “demek ki iyi şeyler yapıyoruz” hissini oluşturmakta ve onları motive etmektedir. Hal böyle olunca ortak bir kimlik etrafında kenetlenen ortaklar için kooperatif önemli bir değer oluşturmakta ve sonuç olarak ortaklar “benim bir kooperatifim var” diyebilmektedirler. Söz konusu kooperatif kimliği aynı zamanda GTKK'nın tabana dayalı bir kooperatif olduğunu da ortaya koymaktadır. Gülçubuk'un (2007) “tabana ve tavana dayalı kooperatifler” olarak kavramlaştırdığı bu durum tabandan (aşağıdan) örgütlenen kooperatiflere, tavandan (yukarıdan) örgütlenen kooperatiflere göre daha çok ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Özellikle son dönemlerde belirli proje destekleri ve fonlarla tavandan kurulan kooperatiflerin aksine GTKK tabandan örgütlenen bir kooperatif olması nedeniyle ortakların kooperatif kimliğinin daha güçlü olduğu görülmektedir.

Ortakların Kimlik Gelişimi: “Daha önce çekingenken, şimdi çok daha rahatım.”

Ortakların kimlik gelişimi, kooperatif kimliği ile ilişkilidir. Yukarıda ifade edilen kooperatif kimliğinde öne çıkan vurgular, ortakların kimlik gelişimini doğrudan şekillendirmektedir. Kimlik gelişiminde çevrenin rolü düşünüldüğünde, kooperatifin büyük ölçüde ortakların sosyal çevresini belirleyici bir yerde bulunduğu görülmektedir. Köyün dışarıya kapalı yapısı göz önüne alındığında ise kooperatifin köylünün dışarıya açılmasını sağladığı, bunun da ortakların içinde bulunduğu sosyal çevreyi dönüştürdüğü görülmektedir. Bu dönüşüm beraberinde ortakların kimlik gelişimini de şekillendirmiştir.

Kimlik gelişimi çok geniş bir alanı ifade ettiği için ortakların kimlik gelişimini tek başına kooperatif ile açıklamak olanaklı değilse de kooperatifin bu gelişimdeki payı oldukça büyüktür. Diğer bir deyişle kooperatif ile birlikte başta ekonomik koşullar olmak üzere köyün sosyal yapısı değişmiş ve bu durum köyde yaşayan insanların kimlik gelişimlerinde belirleyici olmuştur. Dolayısıyla bu başlıkta, kooperatif ortaklarının kimlik gelişimi, kooperatifin sağladığı dönüşüm üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda

ortakların kooperatif ile birlikte temel olarak *özgüven* kazandıkları görülmektedir. Ortakların özgüven kazanmalarında etkili olan durumlar kendi deneyimlerine göre değişmekle birlikte genel olarak *söz sahibi olma, bir amacı olma, sosyalleşme, güçlü hissetme* ve *başarabilme duygusu* şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Özgüven kazanımının boyutlarından biri olan söz sahibi olma, ortakların görüşlerini ifade edebilmeleri ve bu görüşlerin karşılık bulması olarak ifade edilmektedir. Herhangi bir sorunla karşılaşan ya da bir önerisi olan ortaklar, bunu kooperatif aracılığıyla dile getirebilmektedir. Bu yönüyle kooperatif sözün karşılık bulduğu bir topluluk olmaktadır. Ortakların sözlerinin karşılık bulması ise zamanla özgüven kazanmalarını sağlamıştır. Remzi söz sahibi olmanın verdiği mutluluğu ifade etmektedir:

Valla biz kendi kendimize mutluluk yaşadık açıkçası. Nasıl, artık işte eyvallah etmeyeceğimiz bir şey yaptık. Bir söz sahibi olma durumu var yani. Özele gidip de bunları söyleyemezsin ha burada söyleyebilirsin, karşılık da bulur yani.

Remzi'nin ifade ettiği gibi söz sahibi olma ortakların kimlik gelişimini yönlendiren bir durumdur. Zira insanlar düşüncelerini açıklayarak, tepki koyarak, öneri getirerek, derdini anlatarak yani iletişim kurarak kendini ifade edebilir ve kendini ifade ettikçe özgüveni gelişir (Kim & Merriam, 2010). Durumsal öğrenmeye göre kimlik gelişiminde temel durumlardan biri olarak ele alınan özgüven, ortakların kendilerini güçlü hissetmelerini ve beraberinde diğer kimlik özelliklerini de geliştirmektedir. Fatma, kooperatif ile birlikte gelişen özgüven kazanımını ve bunun kendini güçlü hissettirmesini ifade etmektedir:

Bir kadın olarak ben buraya gelince kendimi bir güçlü hissettim, o bir, bakış açım değişti bir; iki, neden insan kendine bir özgüveni oluyor, ondan sonra bir şeyleri başarıyorsun burada sonra sana verilen bir sorumluluk var onu yerine getiriyorsun ve bunu daha iyi şekilde yapmaya çalışıyorsun iyi yaptıkça da iyi sonuç alıyorsun e bu seni çok memnun ediyor. Ondan sonra ne oluyor bir kadının kendine göre özgüveni oluyor, ben tamam kendi işimde de yapıyorum kendi işimde de başarılıyım ama burası daha farklı çünkü buraya bakınca şimdi mesela dünyaya bakabiliyorsun, dünyaya değil de mesela Türkiye'ye bakabiliyorsun mesela

Fatma'nın belirttiği üzere kooperatif ile birlikte ortaklar birtakım sorumluluklar edinmişlerdir. Sorumlulukları yerine getirebilme ve beraberinde bir şeyleri başarabilme ise kendilerini güçlü hissetmelerini sağlamaktadır. Söz konusu deneyimler ortakların özgüven kazanmalarındaki temel unsurlardır. Bu yönüyle kooperatif ortaklarında öne çıkan kimlik gelişimi özgüvendir. Kim ve Merriam (2010) uygulama topluluklarında

yetişkinlerin sorumluluk aldıklarını ve bu sorumlulukları yerine getirdikçe özsaygılarının arttığını belirtmekte ve zamanla özgüvenleri yüksek yetişkinler olduklarını belirtmektedir. Özsaygı ise yetişkinlerin başarılarında etkili olmaktadır (Cross, 1983).

Sorumluluk alarak bir şeyleri başarabilmek ve bunun insanlar tarafından beğenilmesine bağlı olarak ortakların amaçları da genişlemektedir. Katılımcıların ifadelerine göre bu amaçlar; “iyi ürün yetiştirme, işini iyi yapma, etkinliklere katılma, yönetime girme, belediye meclisine girme, diğer topluluklara katılma, halk eğitimi kursuna gitme” gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Amaçlarını gerçekleştirmek isteyen ortaklar yeni topluluklara katılmakta, farklı deneyimler elde etmektedirler. Haliyle bu durum onların dışarıya açılmalarını sağlamakta, iletişim becerilerini geliştirmektedir. Önceleri kendilerini “çekingen, işinde gücünde, kendi mayasında kavrulan, köyden dışarı çıkmayan, cahil” gibi ifadelerle tanımlayan ortaklar, kooperatifteki deneyimleri ile birlikte kendilerini “özgüvenli, rahat, sosyal, başarılı, değerli, şanslı” gibi ifadelerle tanımlamaktadırlar. Bu dönüştürücü deneyimler aynı zamanda dönüştürücü öğrenmenin bir boyutunu da ortaya çıkarmaktadır. Mezirow’a (1991) göre yetişkinlerin yaşamını önemli ölçüde etkileyen ve günlük rutinlerinin dışına çıkmasına neden olan olaylar, dönüştürücü öğrenme sürecini doğurmakta (Erden ve Yıldız, 2020) ve yetişkinler praksis içerisinde kendi kimliklerini yeniden tanımlamaktadırlar (Sayılan, 2008; Nohl, 2021).

Filiz bunun örneklerinden birini oluşturmaktadır. Önceden evden pek dışarı çıkmadığını belirten Filiz, kooperatife katıldıktan sonra evin dışına daha sık çıktığını ve hatta şehir merkezine bile gitmeye başladığını belirtmektedir. Bu durum Filiz’in zamanla çekingen bir kişilikten rahat bir kişiliğe dönüşümünü sağlamıştır:

Şimdi ben tabi ki burada başlamadan önce e çekingen birisiydim hani çekingen birisi çok sosyal ortamım yok konuşmam, şimdi tabi burada başlayınca evet gelenle gidenle sizin gibi böyle ilgilenenle dediğim gibi diyalog kurarken ben biraz daha böyle kendimi geliştirdim yani e geliştim yani öyle diyorlar ama ben kendim de hissediyorum yani daha önce çok daha çekingenken, şimdi çok daha rahatım.

Filiz’in yaşadığı dönüşümde, kooperatifin sağladığı sosyal ortamın etkisi büyüktür. Kooperatif, ortaklarına farklı insanlarla iletişim kurabilme zemini sağlamakta ve bu da ortakların kimlik gelişimlerini şekillendirmektedir. Sosyal çevre ve diğer insanlarla etkileşim ile birlikte gelişen kimlik ise dönüştürücü öğrenmenin bir diğer boyutu olarak sunulmaktadır (Illeris, 2014). Uygulama toplulukları üzerine yapılan

çalışmalarda topluluk üyelerinin özgüven kazanımları farklı şekillerde gerçekleşmekle birlikte; topluluğun içinde bulunduğu sosyal çevre, özgüven gelişiminde öne çıkan unsurlardandır. GTKK'nın bir köy kooperatifi olması ve ortaklarının sosyalleşme alanlarının sınırlılığı göz önüne alındığında; söz konusu sınırlılıkların aşılması ve iletişim kanallarının genişlemesi ortakların özgüvenlerini doğrudan etkilemektedir.

Ayşe, kooperatif ile birlikte değişen çevresini evin dışına çıkmak üzerinden açıklamaktadır:

(Evin dışına) çıkmıyorduk, kahve ne bilmezdik, kooperatif sayesinde kahvelere giriyoruz, oturuyoruz, bayanlarla konuşuyoruz. (...) e biz evvel gidiyor muyduk, kahvelerin önünden geçemiyorduk ayıp diye, şimdi girebiliyoruz (...) Bu yönlerden geliştik yani biz çıkmadık ayıp vardı kahve önüne çıkılmazdı. Tabi kadınlar da ortama karıştı.

Ayşe örneğinde sosyalleşme evin dışına çıktıktan sonra başlamış ve zamanla büyüyerek devam etmiştir. Özellikle kadınlar için köy yerinde evin dışına çıkabilmek önemli bir adımdır. Kooperatif sayesinde topluluk içerisine giren kadınlar zamanla topluluğun merkezinde yer almaya başlamışlardır ki bu da çevreden merkeze hareketliliğin en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda köyde toplumsal cinsiyet algısını da dönüştürmüş, kadınların evin dışında görünürlüğünü arttırmıştır.

Ayşe ve Filiz'in köy içerisinde gelişen sosyalleşme süreçlerini, Mehmet Ali köyün dışına çıkabilmek ve hatta resmî kurumlarla görüşebilmek üzerinden ifade etmektedir:

Tabi ilk gittiğimizde (köyün dışına) konuşamıyorduk ama şimdi daha bir farklı oluyor tabi, hayatta her şey var. Tabi ki önceden fazladan bir heyecan da vardı ama şimdi kaymakamla da vali ile de istediğimiz zaman görüşebiliyoruz yani fark ediyor görüşüyoruz.

Katılımcıların ifade ettiği üzere evin dışına çıkan ortaklar zamanla köyün dışına da çıkmaya başlamıştır. Bu süreç ortakların iletişim becerilerini geliştirmiş ve farklı ortamda kendilerini ifade edebilmelerini sağlamıştır. Burada vali ve kaymakamla görüşebilme vurgusu önemli bir yere sahiptir. Öyle ki kooperatif ile birlikte köy halkının devlet nezdinde sözü dinlenir hale gelmiştir. Katılımcılar bu duruma sık sık gönderme yaparken, diğer köylerle kendilerini karşılaştırmakta ve “bak diğer köylerde böyle bir şey yok” diyerek kendi gelişimlerini açıklamaktadırlar. Dolayısıyla bu durum ortakların kimlik gelişiminin geldiği aşamayı göstermektedir. Başlangıçta evin dışına çıkamayan

ortaklar şimdi köyün, ilin, bölgenin ve hatta ülkenin dışına çıkabilmekte²⁵ bu da kendilerini ifade edebilmelerini ve rahat hissetmelerini sağlamaktadır.

Katılımcıların üzerinde durduğu çekingenlikten rahat olma haline evrilen süreçteki önemli kırılmalardan birini Nilay'ın yaşadığı deneyim üzerinden değerlendirmek yerinde olacaktır. Nilay şimdilerde kooperatifin önde gelen isimlerinden biri olmasına karşın, başlangıçta kooperatif bakkalında çalışmasını dahi köy halkı olumlu karşılamamıştır:

Nilay: Ben mesela yıllar önce, kısaca anlatayım, ee markette çalışmaya başladığımda bayanlar o kahvenin önünden geçip işte atıyorum o akşam saati kahvenin önünden geçemezlerdi falan üst mahalleden dolaşırlardı. (...) Sonra nasıl dönüştü ee yani şey, ilk kadın çalışanım ben mesela o var, o bir adımdı mesela, ondan sonra insanlar hani arkadaşlarım geliyordu yanıma böyle orada küçük bir kırılma oldu yani (...) en fazla etki kooperatifin olmuştur herhalde diyebiliriz çünkü hani o dışarıya açılan bir ayak gibi bir şeydi hani onun her türlü bir etkisi var.

Nilay örneği ortakların kimlik gelişimindeki kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu kırılma zamanla yeni kimlikler doğurmuş ve Nilay bugün kooperatifin merkezinde yer alan bir konuma gelmiştir. Uygulama topluluklarında çevreden merkeze doğru hareketlilikte, çevrenin yeri merkeze hareketliliği belirlemektedir (Lave & Wenger, 1991; Merriam etc., 2003). Merkeze hareketliliğin güç olduğu topluluklarda, merkezde bulunan topluluk üyelerinin topluluğa aidiyetleri ise daha sıkı olmaktadır (Lave & Wenger, 1991). Nilay örneğinde söz konusu güçlük toplumsal cinsiyet algısından kaynaklanmakta iken, bu güçlüğü aşılması Nilay'ın topluluğu daha çok sahiplenmesine neden olmuştur.

Kooperatifte çevreden merkeze hareketlilik daha önce bahsedildiği üzere birçok nedenden ötürü güçlükler barındırmaktadır. Ancak söz konusu güçlükler ortakların güçlü kimlikler edinmelerini de sağlamaktadır. Söz gelimi bir üniversite topluluğunu ele aldığımızda çevreden merkeze hareketlilik görece daha kolay gerçekleşmekte iken, topluluk üyelerinin kimlik gelişimlerinde büyük değişimler görülmemektedir. Dolayısıyla topluluk aidiyetleri zamanla sonlanabilmekte, kimlikleri farklı topluluklarda şekillenebilmektedir. Fakat GTTK'da bunun aksi gözlemlenmektedir. Köy halkının topluluklara erişiminin sınırlı olması var olan topluluğu köy halkı için daha değerli hale

²⁵ Geçmişte bazı ortaklar yurtdışında gerçekleştirilen etkinliklere kooperatif bünyesinde katılmışlardır.

getirmektedir. Çünkü ortaklar çoğu zaman bu topluluk sayesinde dışarıya açılabilirlerdir.

Güçlü kimlik gelişiminin bir diğer alt boyutu ise bireylerin öğrenme deneyimleridir. Merriam ve diğerlerine (2003) göre kimlik gelişimi ve öğrenme arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kooperatifin -öğrenmeye erişimleri sınırlı olan ortaklarına sağladığı öğrenme deneyimleri, onların kimlik gelişimlerini şekillendirirken aynı zamanda topluluk aidiyetlerini de güçlendirmektedir. Topluluğun bireye sağladığı öğrenme deneyimleri, bireyin kimlik gelişimini etkilediği sürece topluluk aidiyeti artmaktadır. Yine uygulamalara aktif katılım aidiyeti arttırmakta ve ait hissettikçe daha çok uygulamaya katılım sağlanmaktadır (Wenger, 1998).

Nihayetinde kooperatif ortaklarının hem çevreden merkeze hareketlilikleri hem de öğrenme deneyimleri onların daha güçlü kimlikler edinmelerinde belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla kooperatif, ortaklarının ürünlerini değerlendirmenin yanında onların kimlik gelişimlerinde de önemli bir yere sahiptir. Kooperatifin mevcut yönetim kurulu başkanı bu durumu kooperatifçilik düşüncesi üzerinden açıklamaktadır. Zira kooperatifçilik, daha önce de bahsedildiği üzere yedi temel ilkeden oluşmaktadır. Bu ilkelerin tam anlamıyla uygulandığı kooperatiflerde ortakların kimlik gelişimi aslında kendiliğinden gerçekleşmektedir.

Hasan: Şimdi köy yerinde, ürünleri vermenin dışında, siz şimdi ee küçük toplumlarda kooperatif düşüncesinin yayılmasını istiyorsunuz, üç hayata hazırlanmasını istiyorsunuz bir çocuğun, kişilik kazanmasını istiyorsunuz, toplantı adabını öğrenmesini istiyorsunuz, oturup konuşmasını bekliyorsunuz, düşüncesini ifade etmesini, eleştiri yapmasını bekliyorsunuz, hayatı öğrenmesini istiyorsunuz, sadece işimiz para kazanmak değil ki, kooperatif bunu sağladı.

Katılımcının ifade ettiği gibi kooperatif ortakları ekonomik kazanç elde etmenin yanında kişiliklerini de geliştirebilmişlerdir. Elbette ki kooperatifin bunu gerçekleştirebilmesini tarihsel bağlamından bağımsız olarak açıklamak mümkün değildir. GTKK, 70’li yılların sosyo-politik ortamında kurulan, kooperatifçilik hareketinde yeri olan ve kooperatifçilik değerlerine bağlılığını sürdüren bir kooperatiftir. Dolayısıyla kooperatifçilik anlamında köklü temelleri olan GTKK’nın ortakları da bu bağlamda kimliklerini geliştirebilmişlerdir. En başta ifade edildiği gibi kooperatif kimliği ortakların kimlik gelişimini de şekillendirmiştir.

Sonuç olarak GTKK’da ortakların kimlik gelişimini, temelde özgüven gelişimi olarak değerlendirmek mümkündür. Ortaklar için özgüven gelişimi; söz sahibi olma, bir

amacı olma, sosyalleşme, güçlü hissetme ve başarabilme duygusu ile birlikte gelişmektedir. Bu deneyimler ise ortaklar için yeni öğrenmeler meydana getirmektedir. Uygulama topluluklarında öğrenme ve kimlik gelişimi iç içe ilerleyen süreçlerdir. Bir uygulama topluluğu olarak GTKK'da da öğrenme ve kimlik gelişimi iç içe ilerlemekte ve sürekli olarak birbirlerini destekler niteliktedir.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçları kooperatife katılım, çevreden merkeze doğru hareketlilik, uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçleri olmak üzere dört başlıkta ele alınmakta ve bu sonuçlara dair öneriler verilmektedir.

Sonuçlar

Uygulama topluluğu olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde katılım, çevreden merkeze hareketlilik, uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerinin incelendiği bu araştırma ile kooperatif ortağı yetişkinlerin öğrenme bağlamı değerlendirilmiştir. Yetişkinlerde öğrenmenin daha çok enformel, doğası gereği sosyal ve yaşam bağlamına bağlı olduğundan hareketle; bu araştırmada yetişkinlerin gündelik hayatları içerisinde gerçekleşen öğrenmelerinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Yetişkinlerin gündelik hayatı içerisinde etkileşimde bulundukları topluluklar, onların öğrenme bağlamını oluşturmaktadır. Bu araştırmada tüm dünyada yetişkinlerin katılım gösterdiği topluluklar olarak tarımsal kooperatiflerde gerçekleşen öğrenme deneyimleri değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar kooperatiflerin ortakları için öz yönelimli, rastlantısal ve örtük (sosyalleşme) öğrenme ortamları oluşturduklarını göstermektedir.

Türkiye’de Osmanlı döneminden bu yana köklü bir kooperatifçilik tarihi mevcuttur. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanlarda kooperatifleşme hareketleri Köy Enstitüleri ile birlikte ülke geneline yayılmış ve özellikle 1960’lı yıllarda kooperatifçilik hareketi ivme kazanmıştır. 1980 askeri darbesi ile sönümlenen kooperatifçilik hareketi günümüzde yeniden gündeme gelmektedir. Bu dönemde daha çok kentli, küçük işletme tarzı ve girişimcilik odaklı yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir. Kooperatifçilik üzerine yapılan araştırmalarda bu eksen de şekillenmekte ve iktisadi bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Kooperatifler iktisadi işletmeler olmakla birlikte, temel ilkeleri gereği gönüllü, demokratik, özerk, dayanışmacı topluluklardır. Aynı zamanda alanyazında görüldüğü üzere öğrenen organizasyonlardır. Dolayısıyla

kooperatiflerin iktisadi bakış açısının ötesinde değerlendirilmesi elzemdir. Bu araştırma kooperatifleri yetişkin öğrenmesi bağlamında değerlendirmektedir.

Yetişkin eğitimi alanı daha çok formel öğrenmelere odaklanırken, aslında enformel öğrenmelerin de yetişkinlerin hayatında büyük yer kapladığı bilinmektedir. Yetişkin öğrenmesi çok geniş bir alanı kapsaması nedeniyle araştırmanın kavramsal çerçevesini durumsal öğrenme oluşturmuştur. Durumsal öğrenmenin tercih edilmesindeki temel etmen ise uygulama toplulukları yaklaşımıdır. Uygulama toplulukları yetişkinlerin gündelik hayat içerisinde katıldıkları topluluklardaki öğrenme süreçlerine odaklanmaktadır. Bunun için yetişkinlerin topluluğa katılım örüntüleri, çevreden merkeze hareketlilikleri, uygulamada öğrenmeleri ve kimlik geliştirme süreçleri incelenmiştir. Ayrıca uygulama topluluklarının temel özellikleri olarak müşterek katılım, ortak girişim ve paylaşılan birikim üzerinde durulmaktadır. Söz konusu özellikler kooperatifçilik ilkelerini de desteler niteliktedir. Bu nedenle araştırmada uygulama topluluğu olarak kooperatifler ele alınmıştır.

Kooperatifler arasında tarımsal kalkınma kooperatifleri tercih edilmesinin nedeni ise tarımsal kalkınma kooperatiflerinin üretim merkezli yapıları ve uygulamaların söz konusu olmasıdır. Ayrıca tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kırsal alanlarda bulunması ve kırsal alanlarda öğrenme ortamlarının eksikliği göz önüne alındığında buradaki öğrenme süreçlerinin daha anlamlı olacağı görülmektedir. Araştırmada tarımsal kalkınma kooperatifleri arasında Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi çalışma grubunu oluşturmuştur. GTKK'nın çalışma grubu olarak tercih edilmesi ise İzmir ilinin tarihsel anlamda kooperatifçiliğe öncülük etmesi ve GTKK'nın da 50 yıllık tarihi ile Türkiye kooperatifçilik hareketinde önemli bir yere sahip olmasıdır. Bu birikim hem kooperatif ortaklarının hem de topluluğun kimliğini şekillendirmekte kooperatifi köyde bir merkez haline getirmektedir. Öyle ki ortaklar herhangi bir sorunla karşılaştıklarında çözüm yeri olarak kooperatifi görmektedir. Kooperatifin köyde merkez olmasının önemli bir nedeni de ortaklarına sunduğu sosyal ağlardır.

GTKK örneğinde görüldüğü üzere tarihsel birikimi ve ortaklarına sunduğu olanaklarla kooperatifler ekonomik anlamda olduğu kadar sosyal bağlamda da ortaklarının gelişimini sağlamaktadır. Özellikle kırsal alanlardaki kooperatifler aynı zamanda birer yetişkin öğrenme merkezi rolünü üstlenmektedir. Elbette ki bunun için kooperatiflere yönelik destek ve teşvikler güçlendirilmeli; yetişkinlerin kooperatiflere katılmaları sağlanmalıdır. Böylece bu araştırmada da görüldüğü üzere yetişkinler, kooperatiflere katılarak gündelik hayat içerisinde diğerleri ile etkileşime girerek

öğrenmekte ve kimlik geliştirmektedirler. Bu anlamda kooperatifler yetişkin öğrenmesini destekleyici nitelikte olmakta; temel ilkeleri gereği aktif yurttaşlık deneyimlerini güçlendirmektedir.

Kooperatife Katılma Süreçlerine Dair Sonuçlar

Katılımcıların kooperatife ortak olmalarındaki temel neden özel işletmelerin uygulamaları karşısında kooperatifin sunduğu olanaklardır. Dolayısıyla en temel katılma nedeni ekonomik nedenlerdir. Bununla birlikte kooperatifin elli yıllık tarihi göz önüne alındığında, kooperatife katılımda dönemin koşulları da etkilidir. 70’li yılların politik atmosferinde ve kooperatiflerin güçlü olduğu dönemlerde katılan ortaklar ile 2000’li yıllarda katılan ortakların katılım motivasyonları farklılaşmaktadır. Başlangıçta ekonomik/politik bir katılım söz konusu iken zamanla ekonomik katılım daha baskın hale gelmiştir. Bunda kooperatifin ekonomik anlamda güçlenmesi etkili olmuştur.

1972 yılında kooperatifin kuruluş aşamasında dönemin yerel önderleri ve kooperatiflere yönelik devlet desteği etkili olmuş ve kooperatif kurulmuştur. Bu dönemde katılımı etkileyen durum, köy halkının yerel önderlere olan güveni ve çevre köylerde gerçekteşen kooperatifleşme hareketleridir. Yerel önderler öncülüğünde kooperatifleşme hareketi Gödençe Köyünde de başlamış ve devletten alınan desteklerle kooperatifi kurulmuş ve katılımlar gerçekteşmiştir. Bu dönem kooperatifçilik hareketinin güçlü olması ve buna bağlı olarak GTKK’nın da güçlenmesi ile katılımlar artmıştır.

Devam eden süreçte ise kooperatifin ortaklarına sunduğu ekonomik olanaklar etkili olmuştur. Bu olanaklar köy halkının daha önce ürünlerini verdiği özel işletmeler ve kooperatif arasında karşılaştırma yapmasını sağlamış ve kooperatifin sunduğu olanakların özel işletmelere göre daha yararlı olduğu katılımcılar tarafından gözlemlenmiştir. Köy halkının katılımını etkileyen gözlemler ise kooperatifin diğer işletmelerle karşılaştırılması, ürünlerinin kalitesi, fabrikanın çalışma koşulları, mevcut ortakların profili ve kooperatifin geçmişteki faaliyetleridir. Ayrıca bir köy kooperatifi olması nedeniyle aileden gelen ortaklıkların devam ettirilmesi de söz konusu olmaktadır.

Özel işletmelerin uygulamaları karşısında kooperatif, ortaklarına ürün çeşitliliği ve pazarlama imkânları, ürünleri depolama, maddi destek ve kooperatif işletmelerinde çalışma olanakları sağlamaktadır. Kooperatifin sağladığı bu olanaklar, çiftçilerin kooperatife katılımında etkili olmakta ve söz konusu olanaklar ortaklar açısından yeni

deneyimler ve öğrenmeler içermektedir. Maddi olanakların yanında kooperatif ortaklarının kendi içerisinde kurdukları dayanışma ağı, kooperatifi güçlü kılan en temel özellik olmaktadır. Tek başına bir üreticinin herhangi bir sorununu çözme süreçleri ile kooperatif üzerinden sorunların çözülmesi arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır ki bu da katılımın bir diğer temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu olanaklar çiftçilerin ekonomik açıdan daha kazançlı olmalarını sağlamakta ve kooperatif etrafında bir araya gelmeleri onları daha güçlü hissettirmektedir. Dolayısıyla başlangıçta ekonomik gerekçelerle gerçekleşen katılım, çevreden merkeze doğru hareketliliklerle uygulamada öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini doğurmakta ve meşru çevresel katılım gerçekleşmektedir.

Kooperatifte Çevreden Merkeze Doğru Hareketlilik ile İlgili Sonuçlar

Kooperatife katıldıktan sonra bir süre çevrede yer alan ortaklar, zamanla kooperatif içerisindeki etkileşimlerle merkeze doğru hareket etmektedirler. Bu hareketlilik bireyin kendisi ile ilgili olduğu kadar, topluluğun yapısı ile de doğrudan ilgilidir. Topluluk, çevreden merkeze doğru hareketliliği sağlayan bir yapıda değilse birey ne kadar istekli olsa da söz konusu hareketlilik gerçekleşmemektedir. Bu nedenle topluluğun, hareketliliği sağlayacak organizasyonlara sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda kooperatifte çevreden merkeze hareketliliği sağlayan iki temel durum söz konusudur. Bunlar; toplantı ve etkinliklere katılım ve yönetim organlarına katılımdır.

Ortakların çevreden merkeze hareketliliğini sağlayan etkinliklerin başında iki yılda bir gerçekleştirilen genel kurul toplantıları gelmektedir. Bu toplantılarda ortaklar hem kooperatif hem de köye dair sorunlarını dile getirebilmekte ve bu sorunlara çözüm bulabilmektedirler. Başlangıçta toplantılara katılmayan, sadece dinleyici olan, söz almaya çekinen ortaklar yani çevrede yer alanlar, genel kurulun çözüm üreten yapısını deneyimledikçe kendi sorunlarına çözüm bulmak adına daha aktif katılımcılar haline gelmişlerdir. Bu deneyim ortakların merkeze hareketliliğini sağlayan en temel durumdur. Ayrıca 50 yıldır devam eden genel kurul toplantıları köy halkı için önemli bir deneyimi oluşturmakta, öz yönetim ve aktif yurttaşlık bilincini geliştirmektedir.

Genel kurulun yanı sıra ortakların bir araya gelerek etkileşimde bulundukları farklı etkinliklerde bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi her yıl düzenlenen zeytinyağı ödül törenidir. Törene köy dışından katılanlarla birlikte bir şenlik havasında geçen

etkinlik, kooperatifin dışarıya açılmasında ve ortakların sosyalleşmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca törene yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumlardan yetkililer gelmekte ve köy halkı kurum ve kuruluşlarla diyaloglarını geliştirmektedir. Söz konusu etkileşimler, ortakların merkeze hareketliliğini sağlamaktadır.

Ortakların çevreden merkeze hareketliliklerini sağlayan bir diğer durum kooperatifin yönetim organlarına katılımında görülmektedir. Kooperatif yönetim kurulu ve denetim kurulu olmak üzere iki temel yönetim organına sahiptir. Genel kurullarda yapılan seçimlerde ortaklar yönetim ve denetim kurullarına seçilmekte, bu da doğrudan ortakların merkezde yer almalarını sağlamaktadır. Yönetim organlarına yer alan ortaklar, burada edindikleri deneyimlerle birlikte belli dönemlerde köy muhtarlığı ve kooperatif üst birliklerinde de yer almıştır. Bu yönüyle çevreden merkeze hareketlilik, sadece kooperatif ile sınırlı kalmamakta, kooperatif dışı topluluklara kadar ilerlemektedir.

Kooperatife katılımı başlatarak çevreden merkeze doğru hareketliliklerle devam eden süreç içerisinde gerçekleşen öğrenmeler ve kimlik gelişimi ise bu hareketliliği sürekli kılmaktadır. Ortaklar merkeze hareket ettikçe öğrenmekte, öğrendikçe kimlik geliştirmektedir.

Uygulamada Öğrenme Deneyimlerine Dair Sonuçlar

Uygulamada öğrenme süreçlerinin temel çerçevesini kooperatif ile birlikte geleneksel tarımdan modern tarım tekniklerine geçiş oluşturmaktadır. Bu geçiş köylünün çiftçileşmesini sağlamış ve üretilen ürünlerde bir standardizasyon oluşmaya başlamıştır. Geçimlik üretimden pazar için üretime evrilen süreçle birlikte üç temel alanda öğrenme gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki tarımsal üretime yönelik öğrenmelerdir. Ortaklar kooperatifle birlikte belirli kalitede ürünler üretmeyi öğrenmişlerdir. Buna bağlı olarak ikinci öğrenme ise belirli kalitede üretilen ürünlerin belli standartlarda işlenmesidir ki bu da fabrika ve makine bilgisi gerektirmektedir. Kooperatife ait fabrikada bulunan makineler ortaklar tarafından kullanılmaktadır. Fabrikada ortaklar hem makineleri kullanma bilgisi edinmekte hem de fabrikayı işletmektedirler. Üretim, işleme ve satış ise yönetsel ve iletişimsel süreçleri doğurmaktadır. Bir işletme olması nedeniyle yönetim organlarına sahip olan kooperatif, hem ortaklarına hem bağlı olduğu üst kurumlara karşı sorumludur. Dolayısıyla yönetsel ve iletişimsel anlamda öğrenmeler geniş bir alanda gerçekleşmektedir.

Ortaklar kooperatife katılmadan önce ürünlerini geleneksel yöntemlerle yetiştirip özel işletmelere vermekte, ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması süreçlerine dahil olmamaktaydı. Kooperatifle birlikte daha modern yöntemlerle ürünlerini yetiştiren ortaklar, kendilerine ait fabrikada ürünlerini işlemekte, paketlemekte ve pazara sunmaktadır. Dolayısıyla tüm süreçlerde ürünün niteliğini etkileyen unsurlar bilinmekte ve buna uygun işlemler uygulama içerisinde öğrenilmektedir. Ortakların tarımsal üretime yönelik öğrenmeleri; nitelikli ve verimli ürün yetiştirme, yeni ürünler yetiştirme, aşılama-ilaçlama-budama şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Ortaklar daha önce sadece kendi geçimleri için ürün üretirken, kooperatifle birlikte pazar için ürün üretmeye başlamışlardır. Böylece köylü çiftleşmiştir. Bu dönüşüm ürüne önem vermeyi gerekli kılmıştır. Ürüne önem vermek ise erken hasat, temizlik, aşılama, organik tarım, iyi tarım gibi modern tarım tekniklerini içermekte ve bu teknikler ortaklar tarafından uygulamada öğrenilmektedir. Böylece ürünler daha nitelikli olmakta ve daha iyi gelir elde edilmektedir ki bu da aslında öğrenmelerin temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Söz konusu tarımsal üretime yönelik öğrenmelerin kaynağı ise kooperatif bünyesinde gerçekleştirilen eğitimler, uzman destekleri ve yeni ortakların eski ortaklardan öğrenmesidir. Kooperatif bünyesinde gerçekleştirilen eğitimler ortakların ihtiyaçlarına göre ve genelde köyde uygulamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Yetişkin öğrenmesinin durum temelli ve deneyim merkezli olduğu; deneyimin öğrenmenin kaynağı ve uyararı olduğu göz önüne alındığında kooperatif ortaklarının temel öğrenme kaynaklarına sahip olduğu görülmektedir.

İhtiyaca göre gerçekleştirilen eğitimlerin yanında ortakların herhangi bir sorunla karşılaştıklarında başvurabilecekleri öğrenme kaynakları da bulunmaktadır. Bu kaynaklar kooperatif dışından bir uzman olabileceği gibi kooperatifin deneyimli ortaklarından biri de olabilmektedir. Bu anlamda ortakların iki temel öğrenme kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak ortaklar kooperatif içerisinde bilen birine danışılmakta; eğer burada sorun çözilemezse diğer öğrenme kaynaklarına yani uzmanlara ulaşılmaktadır. Kooperatifin tarımsal kurumlarla olan ilişkileri ortaklar açısından uzman kaynaklara erişimi kolaylaştırmakta, ihtiyaç halinde ilgili kişilerden bilgi alınabilmekte, yerinde uygulamalar yapılabilmektedir. Kooperatifte deneyimli ortaklardan öğrenme ise uygulama topluluklarında görülen usta çırak öğrenmesinin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Nihayetinde kooperatif ortakları eğitimler, uzman desteği ve deneyim

paylaşımı gibi temel öğrenme kaynaklarına sahip olmakta ve bu öğrenme kaynakları ile tarımsal üretime yönelik öğrenmeler gerçekleştirmektedirler.

Kooperatifte tarımsal üretime yönelik öğrenmelerin yanında kooperatif fabrikasında gerçekleşen öğrenmeler de söz konusudur. Zira ortakların yetiştirdiği ürünler yine ortaklar tarafından fabrikada işlenmektedir. Kooperatif fabrikasında belirli standartlarda ürün çıkaran modern makineler kullanılmaktadır. Söz konusu makineler kompleks teknolojik aletler olup kullanım bilgisi gerektirmekte ve ortaklar bu bilgileri uygulama içerisinde öğrenmektedirler.

Fabrikada görülen temel öğrenme süreci ise yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenmesidir. Bu öğrenmeler fabrikaya gelen ürünlerin işlenmesi sürecinde deneyim paylaşımı ile gerçekleşmektedir. Başlangıçta makinelerin kullanımına dair herhangi bir deneyimi ve bilgisi olmayan ortaklar fabrikada deneyim yolu ile öğrenmektedir. Makineleri kullanarak deneyim elde eden ortaklar zamanla ustalaşmakta ve yeni katılımcılara deneyimlerini aktarmaktadır. Böylece sürekli devam eden bir öğrenme döngüsü oluşmaktadır.

Fabrikada ağırlıklı olarak zeytinyağı üretimi gerçekleştirilirken bununda yanında zeytinin işlenmesi ile kahvaltılık zeytin, sabun gibi ürünler de elde edilmektedir. Ayrıca sakız, tarhana, kurutulmuş domates, sirke, badem, pekmez, reçel gibi birçok ürün işlenmekte ve paketlenmektedir. Bu ürünlerin işlenmesine dair ortakların kendi geçmiş deneyimleri olmakla birlikte fabrikada gerçekleşen deneyim paylaşımları ve eğitimlerle yeni öğrenmeler gerçekleşmektedir. Kooperatif fabrikası bir üretim merkezi olması nedeniyle kooperatifin en temel yapısıdır. Dolayısıyla burada çalışan ortaklar da kooperatifin merkezinde yer almaktadır.

Kolektif üretim ve işleme süreçleri beraberinde yönetsel ve iletişimsel süreçleri gerekli kılmaktadır. Kooperatif yönetim kurulu ve denetim kurulu olmak üzere iki temel yönetim organına sahiptir. Genel kurulda kooperatif yönetimine seçilen ortaklar idarecilik bilgisi edinmekte ve diğer kurumlarla iletişim geliştirmektedirler. Yönetme ve yönetilme hem kooperatif içi hem de kooperatif/köy dışı süreçleri kapsamaktadır. Kooperatif, kendi içerisindeki yönetim süreçlerinin yanı sıra bağlı olduğu bakanlık ve ilgili kurumlar ile muhtarlıktan il ve ilçe yönetimine kadar çeşitli kurumlarla iletişim halinde olmaktadır. Bu iletişim, ortakların köy dışındaki yönetim süreçlerine de dahil olmalarını sağlamaktadır. Kooperatifin diğer kurumlarla kurduğu ilişkiler, ortaklar açısından yeni iletişim kanallarını oluşturmakta ve beraberinde yeni öğrenmeler gerçekleşmektedir.

Yönetim süreçlerinde aktif bir şekilde yer alma, ortaklar ve topluluğun temel demokratik değerleri öğrenmelerini ve benimsemelerini sağlamaktadır. Kooperatifte ortaya çıkan dayanışma, yardımlaşma, işbirliği ve toplumsal duyarlılık gibi kavramlar ortakların demokratik yurttaşlık bilincini geliştirmektedir. Dolayısıyla kooperatifte söz konusu etkileşimler ile özyönetim süreçleri içerisinde aktif demokratik yurttaşlık deneyimlerinin gerçekleştiği görülmektedir.

Sonuç olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde uygulamada öğrenme süreçleri; tarımsal üretime yönelik öğrenmeler, fabrika-makine bilgisi ve yönetsel ve iletişimsel öğrenmeler olmak üzere üç temel başlıkta görülmektedir. Bu öğrenmeler, uygulama topluluklarının en temel öğrenme durumu olarak yeni katılımcıların eski katılımcılardan öğrenmesi üzerinden deneyim paylaşımı ile gerçekleşmektedir. Kooperatif ortakları bu öğrenmeler ile birlikte çevreden merkeze doğru hareket etmekte ve bu da uygulama topluluklarında kimlik gelişimini sağlamaktadır.

Kimlik Geliştirmeye Dair Sonuçlar

Kooperatifte kimlik geliştirme süreçleri iki başlıkta ortaya çıkmaktadır; kooperatif kimliği ve ortakların kimlik gelişimi. 50 yıllık tarihi ve birikimi ile GTKK bir topluluk tarihine ve buna bağlı olarak bir topluluk kimliğine sahip olmuştur. Uygulama topluluklarında topluluk tarihi hem topluluğun hem de topluluk üyelerinin kimliğini şekillendirmektedir. Kooperatif kimliği GTKK’da birlik olma, güçlü olma, kooperatifi sahiplenme ve diğer topluluklarla kendi topluluğunun karşılaştırma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kooperatif kimliğine bağlı olarak ortakların kimlik gelişimi ise özgüven kazanımı üzerinden şekillenmektedir. Ortakların bu özgüvenine bağlı olarak söz sahibi olma, bir amacı olma, sosyalleşme, güçlü hissetme ve başarabilme duygusu öne çıkmaktadır. Dolayısıyla GTKK’da kooperatif kimliği ve ortakların kimliği birbirini destekler niteliktedir.

Alanyazında uygulama topluluklarında kimlik gelişiminde beş özellik üzerinde durulmuştu. Bunlar; deneyime bağlı olma, topluluk üyeliği, öğrenmeye meyilli olma, çoklu üyelik bağlantısı ve yerel ile küresel arasında ilişkidir. Bu özellikler kooperatife katılım süreçleri, çevreden merkeze doğru hareketlilikler ve uygulamada öğrenme süreçlerinde görülmekte ve kooperatifte kimlik gelişimini sağlamaktadır. Yani ortaklar

kooperatife katılımıla başlayan ve uygulamada gerçekleşen öğrenmelerle bir kimlik geliştirmektedir. Bu aynı zamanda topluluk tarihini ve kimliğini oluşturmaktadır.

Topluluk tarihi kooperatif kimliğinde kritik bir öneme sahiptir. Zira topluluk tarihinde kazanılan deneyimler; ortakların şimdi ve gelecekte yapacakları işlerde güçlü hissetmelerini sağlamaktadır. Böylece geçmişte kooperatife emeği olan insanlar kooperatifi daha çok sahiplenmekte ve onun güçlü olması için çaba göstermektedir. Bu yönüyle kooperatif, ortaklar için bir mirası temsil etmekte; nesilden nesile aktarılması gereken bir değer olarak görülmektedir. Söz konusu sahiplenme kooperatifin paylaşılacak istenmediği durumları da açığa çıkarmakta ve özellikle köy dışından katılımlara temkinli yaklaşmaktadır. Bu durum uygulama topluluklarında topluluğun sahiplenilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ortaklar kendi kooperatifleri ile diğer köyleri-toplulukları karşılaştırmakta ve kooperatif olmak onlar için bir birliği ve gücü temsil etmektedir.

Kooperatifin güçlü olması devlet kurumları nezdinde de dikkate alınmasını sağlamıştır. Bu sayede ortaklar herhangi bir sorunla karşılaştıklarında çözüm yeri olarak kooperatifi görmektedir. Bu yönüyle kooperatif köy halkı ve devlet arasında bir aracı kurum görevi üstlenmektedir. Yani ortaklar açısından kooperatif sadece ürünlerin işlendiği ve satışa sunulduğu bir yer olmanın ötesinde konuma sahiptir. Böylece ortaklar, herhangi bir durumda kooperatif kimliği ile kendilerini ifade etmektedir.

Kooperatif kimliğine bağlı olarak ortakların bireysel kimlik gelişimleri de şekillenmektedir. Kimlik gelişiminde çevrenin rolü düşünüldüğünde, kooperatifin büyük ölçüde ortakların sosyal çevresini dönüştürdüğü görülmektedir. Başta ekonomik koşullar olmak üzere köyün dışarıya açılması, iletişim ağlarının genişlemesi, kamu kurumları ile olan ilişkiler, toplantılar ve diğer etkinlikler sayesinde ortakların sosyal ağları genişlemiştir. Bu sayede ortakların temel olarak bir özgüven kazandıkları görülmektedir. Ortakların özgüven kazanmalarında etkili olan durumlar ise kendi deneyimlerine göre değişmekle birlikte genel olarak söz sahibi olma, bir amacı olma, sosyalleşme, güçlü hissetme ve başarabilme duygusu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Söz sahibi olma; ortakların görüşlerini ifade edebilmeleri ve bu görüşlerin karşılık bulmasıdır. Herhangi bir sorunla karşılaşan ya da bir konu hakkında önerisi olan ortaklar, bunu kooperatif vasıtasıyla dile getirebilmektedir. Bu yönüyle kooperatif sözün karşılık bulduğu bir topluluk olmaktadır. Ortakların sözlerinin karşılık bulması ise zamanla özgüven kazanmalarını sağlamıştır. Ortaklar kendilerini ifade edebildikçe özgüven kazanmakta ve aynı zamanda güçlü hissetmektedirler.

Ortakların kendilerini güçlü hissetmelerine neden olan bir diğer durum ise kooperatif ile birlikte birtakım sorumluluklar edinmeleridir. Sorumlulukları yerine getirebilme ve beraberinde bir şeyleri başarabilme kendilerini güçlü hissetmelerini sağlayan başka bir durumdur. Sorumluluk alarak bir şeyleri başarabilmek ve bunun insanlar tarafından beğenilmesine bağlı olarak ortakların amaçları da genişlemektedir. Bu amaçlar; iyi ürün yetiştirme, işini iyi yapma, etkinliklere katılma, yönetime girme, belediye meclisine girme, diğer topluluklara katılma, halk eğitimi kursuna gitme gibi çok geniş bir alanı kapsamakta ve kooperatif dışında da amaçlar edinilmektedir. Böylece ortaklar yeni topluluklara katılmakta, farklı deneyimler elde etmektedirler. Haliyle bu durum onların dışarıya açılmalarını sağlamakta, iletişim becerilerini geliştirmektedir. Yetişkin öğrenme kuramlarının birçoğunda ve durumsal öğrenme yaklaşımında yetişkinlerin deneyim yoluyla ve diyalog kurarak öğrenmeleri üzerinde durulduğu göz önüne alındığında; ortakların kooperatif sayesinde deneyim ve diyaloglarının geliştiği görülmekte ve bu da kimlik gelişimlerinin sürekliliğini sağlamaktadır.

Sonuç olarak alanyazında bahsedildiği üzere, uygulama topluluklarına katılımı başlatan ve çevreden merkeze hareketlilik içerisinde gerçekleşen uygulamada öğrenme süreçleri; topluluk ve katılımcı kimliğini geliştirmektedir. Bu bilgiden hareketle Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ortak olarak katılan çiftçiler, topluluk içerisinde etkinliklere ve yönetim organlarına katılarak ve de diğer ortaklarla etkileşimde bulunarak çevreden merkeze doğru hareket etmektedirler. Bu hareketlilik içerisinde uygulamada öğrenme süreçleri açığa çıkmaktadır. Ortaklar, kooperatifte temel olarak tarımsal üretime yönelik öğrenmeler, fabrika-makine bilgisi ve yönetsel ve iletişimsel öğrenmeler edinmektedir. Bu süreçler hem kooperatif kimliğini geliştirmekte hem de ortakların kimlik gelişimlerini sağlamaktadır. Bir uygulama topluluğu olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde gerçekleşen durumsal öğrenmeler bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Öneriler

Araştırmanın sonuçlarından hareketle bu bölümde araştırmacılara ve politika yapıcılara öneriler sunulmaktadır.

Araştırmacılara Öneriler

1. Türkiye’de durumsal öğrenme yaklaşımına dair araştırmalar sadece örgün eğitim kurumları ile sınırlıdır. Bu nedenle yetişkinlerin öğrenme bağlamını anlamlandırabilmek adına durumsal öğrenme yaklaşımına dair okul dışı ortamlarda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.
2. Yetişkin eğitimi alanında durumsal öğrenme yaklaşımına dair Türkiye’de saha çalışmasına rastlanmamıştır. Durumsal öğrenme yaklaşımı, yetişkin öğrenmesine farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu nedenle yetişkinlerin durumsal öğrenmelerine dair saha çalışmaları gerçekleştirilmelidir.
3. Durumsal öğrenme yaklaşımının bir boyutu olarak uygulama toplulukları, yetişkinlerin topluluk içerisinde öğrenmeleri üzerinde durmaktadır. Uygulama toplulukları perspektifinden yetişkinlerin katıldığı toplulukları incelemek buradaki öğrenmelerin anlamlandırılmasını sağlayacaktır.
4. Kooperatifler üzerine yapılan araştırmalar daha çok iktisadi alanlarda gerçekleştirilmektedir. Kooperatiflerin ekonomik yapısı itibari ile bu olağan bir durum olmakla birlikte; kooperatifçilik ilkelerinde görüldüğü üzere kooperatifler salt ekonomik yapılar olmanın ötesinde yetişkin öğrenmesinin uygulamada gerçekleştiği yapılardır. Bu nedenle özellikle yetişkin eğitimi alanında kooperatiflerle ilgili çalışmalar yürütülmelidir.
5. Türkiye’de cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve devamında eğitimde gerçekleştirilen atılımlar gibi tarımsal üretimde önemli adımlar atılmıştır. Eğitimde köy enstitüleri, halkevleri, millet mektepleri gibi yapılarla gerçekleştirilen atılımlar, tarımsal üretimde kooperatifler aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle cumhuriyet tarihinde bir model olarak eğitim ve üretim ilişkisini ortaya koyacak tarihsel çalışmalara ihtiyaç vardır.
6. Bu araştırma Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde gerçekleşen öğrenme deneyimlerini, durumsal öğrenme perspektifinden ele almaktadır. Kooperatiflerde gerçekleşen öğrenme deneyimlerini farklı perspektiflerden ele alan çalışmalar; özellikle neoliberal politikalarla birlikte tarımda yaşanan dönüşümü kooperatif ortaklarının politik öğrenmeleri bağlamında derinlemesine inceleyen çalışmalar yürütülmelidir.

Politika Yapıcılara Öneriler

1. Bu çalışmada da görüldüğü üzere kooperatifler, yetişkin öğrenmesinin gerçekleştiği topluluklardır. Özellikle kırsal alanlarda öğrenme kaynakları sınırlı olan yetişkinler açısından kooperatifler değerlendirilmelidir. Kooperatifler birer öğrenme merkezi olarak tasarlanmalı ve başta kooperatif binası olmak üzere, satış yeri, kütüphane, etkinlik alanı gibi eğitim, kültür, sanat mekanları sağlanmalıdır.
2. Özellikle kırsal alanlarda halk eğitim merkezleri ile kooperatifler arasında işbirlikleri geliştirilmelidir. Bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan GTKK'nın ilçede bulunan halk eğitim merkezi ile olan işbirliği sayesinde kooperatif ortaklarının halk eğitim merkezi etkinliklerine katılım gösterdiği bulgulanmıştır. Bu örnekten hareketle halk eğitim merkezlerine yetişkinlerin katılımını sağlamada kooperatifler işe koşulmalıdır.
3. Toplumda özellikle konut kooperatiflerinde yaşanan sorunlardan dolayı kooperatiflere dair olumsuz bir algının olduğu alanyazında belirtilmişti. Kooperatiflere yönelik olumsuz algıların giderilebilmesi için iyi örnekler öne çıkarılmalıdır.
4. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğundan bu yana köklü bir imece ve kooperatif geleneğine sahiptir. Günümüzde ise kooperatifçilik tüm dünyada yeniden önem kazanmakta ve kooperatiflerin güçlendirilmesi için çeşitli destekler sağlanmaktadır. Kooperatiflerin yeniden gündeme geldiği bu dönemde, tarihsel birikimin politika yapıcılar tarafından göz önünde bulundurulması ve günümüz kooperatifçilik politikalarının bu birikim üzerine inşa edilmesi yerinde olacaktır.
5. Cumhuriyetin kuruluş döneminde, köy enstitüleri programlarında ve devamında diğer eğitim programlarında yer verilen kooperatifçilik dersleri ve uygulamalarla toplumda kooperatifçilik bilinci oluşturulmuş; bu bilinç 60'lı yıllarda kooperatifçilik hareketinin güçlenmesini sağlamıştır. Günümüzde de ilkokuldan itibaren kooperatifçilik derslerine yer verilmeli, toplumda kooperatifçilik bilincini oluşturacak uygulamalar geliştirilmelidir.
6. Kırsal nüfusun giderek azaldığı, tarımsal üretimin gerilediği bir dönemde kooperatifler söz konusu gerilemeyi durdurmak açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle kırsal nüfustaki gerilemenin durdurulması ve tarımsal üretimin canlandırılması için özellikle kırsal alanlardaki kooperatiflerin desteklenmesi gerekmektedir.

7. Kooperatiflerin desteklenmesi; mevcut kooperatiflere proje desteği ve yeni kooperatiflere maddi destek sağlanmasının ötesine geçmeli; kooperatifler niteliksel açıdan güçlendirilmelidir.
8. Kooperatiflere sağlanan desteklerden faydalanabilmek için birçok bürokratik bilgi ve deneyim gerekmektedir. Özellikle kırsal alanlarda eğitim düzeyinin düşük olduğu kooperatiflerin bu tür desteklerden faydalanabilmesi oldukça zordur. Hal böyle olunca kooperatiflere sağlanan desteklerden sadece kentli ve yeni nesil kooperatifler yararlanabilmektedir. Bu eşitsizliği giderici politikalar geliştirilmelidir.
9. Türkiye’de kooperatifler üç farklı bakanlık bünyesinde yer almaktadır. Bu durum her kooperatifin bağlı olduğu bakanlığa göre hareket etmesine neden olmakta, kooperatifçilik anlamında bir ortaklaşma sağlanamamaktadır. Kooperatifleri ortak bir kurum altında birleştirecek politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.
10. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kooperatiflere dair nicel veriler sınırlıdır. Kooperatiflere dair nicel veriler düzenli olarak toplanarak kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
11. Son dönemde yerel yönetimler ve kooperatifler arasında işbirliğini güçlendirmeye yönelik bölgesel çabalar görülmektedir. Bu işbirliklerinin ülke genelinde yaygınlaşması ve tüm kooperatifleri kapsamasını sağlayacak politikalar geliştirilmelidir.
12. Kooperatif ürünlerinin pazarlanması, depolanması ve lojistik hizmetlerinin sağlanarak piyasada yer alması için desteklenmesi gerekmektedir. Rekabetçi piyasa koşullarında kooperatiflerin tek başına pazara girebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle üretici ve tüketiciyi buluşturacak zeminlerin oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akbaşı, B. (1981). Silifke Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatiflerinin Hayattaki İlk Ortakları ve Atatürk'le İlgili Anısı Olan Kişilerle Konuşmalar. *Karınca*, 5, (ss. belirtilmemiş).
- Alakurt, T. (2013). *Sanal Uygulama Topluluğu Üyelerinin Bilgi Paylaşma Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Arıkan, Z. (1989). İzmir'de İlk Kooperatifleşme Çabaları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 31-42.
- Arslan, H., Yazıcı, S., Dil, K. ve Çetin, E. (2018). Kırsal Alanda Aktif Yurttaşlık: Sosyolojik Bir İnceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 82, 168-197.
- Ataizi, M. (2002). Durumlu Öğrenme. A. Şimşek (Editör), *Sınıfta Demokrasi* (ss. 146-170). Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Aydın, Z. (2010). Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 10(2), 149-187.
- Ayhan, S. (1993). Toplum Kalkınmasında Kuram ve Uygulamalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 26(2), 485-499.
- Bağcı, Ş. E. (2021). Uygulama Topluluğu Olarak Tıp Eğitimi: Bütünsel Bir Sorgulama Çerçevesi İçin Ön Düşünceler. M. Uysal, A. Yıldız, Ş. E. Bağcı ve N. Korkmaz (Editörler), *Fevziye Sayılan'a Armağan*. (ss. 349-368). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Bakır, K. (2014). *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*. Ankara: Pegem Akademi.
- Balcı, A. T. (2022). Eğitim Bilimlerinin Varlık Sorunu: Özerklik Ne İşe Yarar? S. Özsoy, E. Küçükler, G. Aslan ve H. Buyruk (Editörler), *Eğitim Bilimlerinin Kassandra'sı / Işıl Ünal İçin Yazılar*, (ss. 99-109). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Balcı, A. T. (2022). Köy Enstitüleri, Yerel Önderler ve Kooperatifçilik. A. Yıldız (Editör), *Akademide 40 Yıl: Prof. Dr. Meral Uysal'a Armağan*, (ss. 43-54). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Baldacchino, G. (1990). *Worker cooperatives with particular reference to Malta: An educationist's theory and practice*. The Hague: Institute of Social Studies.

- Ballı, E. (2017), Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Fiskobirlik: Tarihsel Bir Değerlendirme. *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu* (ss. 657-700). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Banaji, J. (1976). Summary of selected parts of Kautsky's. *Economy and Society*, 5(1), 1-49.
- Bayaner, A. (2014). Kooperatiflerin Ekonomideki Rolü. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 14(28), 53-70.
- Bernstein, H. (2014). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri* (O. Köymen, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Bilgili, M. (2016). *İsmail Hüsrev Tökin Siyasi ve İktisadi Düşünceleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Bogdon, R., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boud, D., Keogh, R. & Walker, D. (1985). *Reflection: Turning experience into learning*. London & New York: Routledge.
- Boven, D. T. (2014). ‘I’m not much of an expert, myself’: Situated learning in an informal online community of practice. *E-learning and Digital Media*. 11(3), 250-262.
- Brown, J. S., Collins, A. & Duguid, P. (1989). Situated cognition and the culture of learning. *Educational Researcher*, 18(1), 32-42.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, N. (2022). Understanding co-operative identity through relationality. *Journal of Co-operative Organization and Management*, 10(1), 2-14.
- Cambridge Dictionary (2020). İngilizce-İngilizce Sözlük. Erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/tr/>
- Choi, J. I. & Hannafin, M. (1995). Situated cognition and learning environments: Roles, structures, and implications for design. *Educational Technology & Research Development*. 43(2), 53-69.
- Christ, T., & Wang, X. C. (2013). Exploring a community of practice model for professional development to address challenges to classroom practices in early childhood. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 34, 350-373.

- CICOPA (2017). *Cooperatives and employment: Second Global Report 2017*. Erişim adresi: <https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/01/Cooperatives-and-Employment-Second-Global-Report-2017.pdf>
- Clancey, W. (1991). The frame of reference problem in the design of intelligent machines. In K. VanLehn (Ed.) *Architectures for intelligence* (pp. 371-438). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum
- Cole, G. D. H. (1944). *A century of co-operation*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Collins, A., Brown, J. S., & Newman, S. E. (1987). Cognitive apprenticeship: Teaching the craft of reading, writing, and mathematics. In L. Resnick (Ed.), *Learning, knowing, and Instruction: Essays in honor of Robert Glaser* (pp. 453-494). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum
- Conran, J., & Thelen, K. (2016). Institutional change. In F. Orfeo, T. Falletti & A. Sheingate (Eds.), *The Oxford handbook of historical institutionalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Coombs, P. H. & Ahmed, M. (1974). *Attacking rural poverty / How nonformal education can help*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Cooperative Europe (2016, Nisan). *The power of cooperation / Cooperatives Europe key figures 2015*. Erişim adresi: https://coopseurope.coop/sites/default/files/WEB_COMPLETE_72DPI.compressed_0.pdf
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri / Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cross, K. P. (1983). *Adults as learners*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Cross-Durrant, A. (1984). John Dewey and lifelong education. In P. Jarvis (Ed.), *Twentieth Century Thinkers in Adult & Continuing Education* (pp. 63-77). London: Kogan Page.
- Cross, R., & Ampt, P. (2017): Exploring agroecological sustainability: Unearthing innovators and documenting a community of practice in Southeast Australia. *Society & Natural Resources*, 30, 585-600.
- Çelik, C. (2017). Kırsal Dönüşüm ve Metalaşan Yaşamlar: Soma Havzası'nda İşçileşme Süreçleri ve Sınıf İlişkileri. *Praksis*, 43(1), 785-810.
- Çıkın, A. (2017). *Bir Başkadır Kooperatifçilik*. İzmir: S.S. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği.
- Dave Grace & Associates (2014, Nisan). *Measuring the size and scope of the cooperative economy: Results of the 2014 global census on co-operatives*. Erişim adresi: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/2014/coopsegm/grace.pdf>

- Dewey, J. (1906). The experimental theory of knowledge. *MIND a Quarterly Review of Psychology and Philosophy*, 15(59), 293-307.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. New York: Collier Books.
- Dewey, J. & Bentley, A. (1949). *Knowing and the known*, Boston, MA: Beacon Press.
- Diamantopoulos, M. (2015). The Canadian co-operative movement and the promise of knowledge democracy. In D. Hepting, P. Elliott (Eds.), *Free knowledge: Confronting the commodification of human discovery* (pp. 69-100). Regina: University of Regina Press.
- Dobb, M. (1968). *1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi* (M. Aktan, Çev.). İstanbul: Özdemir Basımevi.
- Ekmen, M. E. (2021). Rusya'ya Geç Gelen Güç: Kooperatifler. *Tarım ve Orman Dergisi*. 263, 98-99.
- Ellström, P. E. (2011). Organizational learning. In K. Rubenson (Ed.), *Adult learning and education* (pp. 77-82). Oxford: Elsevier Ltd.
- Engeström, Y. (2014). *Learning by expanding / An activity-theoretical approach to developmental research*. New York: Cambridge University Press.
- Erçin, F. (2006). *Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Erden, Ş. ve Yıldız, A. (2020). Dönüştürücü Öğrenme Kuramı: Kavramlar, Kökenler ve Eleştiriler. *Yetişkin Eğitimi Dergisi*, 3(4), 97-118.
- Ergene, Ö. (2014). *İntegral Hacim Problemleri Çözüm Sürecindeki Bireysel İlişkilerin Uygulama Topluluğu Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Erickson, M., Hosmer, S. K., Scanlan, M. (2023). Etienne Wenger: A social learning theorist. In: B. A. Geier (Ed.) *The Palgrave Handbook of Educational Thinkers*. New York: Palgrave Macmillan, Cham.
- Euronews, (14 Mayıs 2020). Türkiye'de son 12 yılda çiftçi sayısı yüzde 48 düştü; tarım alanları da azalıyor. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/05/14/turkiye-de-ciftci-sayisi-yuzde-38-dustu-tarim-alani-yuzde-12-azaldi>
- Everest, B. (2018). Türkiye'de Kooperatifçiliğin Nicelik, Mevzuat ve Kamu Yönetimi Boyutlarının İrdelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), 1008-1018.
- Everest, B., Yavaş, A. G., Tatar, E., Çakar, F. ve Acar, İ. (2019). Çiftçilerin Kooperatifçilik Eğitimi Alma İsteğini Etkileyen Faktörler: Çanakkale İli Örneği. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*. 34, 40-46.

- Fairbairn, B. (1994). *The meaning of Rochdale: The Rochdale Pioneers and the co-operative principles*. Saskatoon: University of Saskatchewan, Centre for the Study of Co-operatives, Occasional Papers.
- Fenwick, T. (2003) Reclaiming and re-embodying experiential learning through complexity science. *Studies in the Education of Adults*, 35(2), 123-141.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1953). *Türkiye’de Kooperatifçilik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1974). *Kooperasyon Sosyolojisi: Nazari ve Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12 (2), 219-245.
- Foley, G. (1999). *Learning in social action / A contribution to understanding informal education*. London: Zed Books.
- Foley, G. (2001). Radical adult education and learning. *International Journal of Life-long Education*. 20(1-2), 71-88.
- Freire, P. (2003). *Ezilenlerin Pedagojisi* (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gates, J. (1999). *The ownership solution: Toward a shared capitalism for the twenty first century*. London: Penguin Press.
- Geray, C. (1971). Toplum Kalkınması, Kooperatifçilik ve Birkaç Örnek Olay. *Amme İdaresi Dergisi*. 4(3), 3-27.
- Geray, C. (1972). Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-49.
- Geray, C. (1980). Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması Açısından Köy Enstitüleri. *Eğitim ve Bilim*, 5(25), 4-11.
- Geray, C. (2013). Halk Eğitiminin Güncel Sorunları. A. Yıldız ve M. Uysal (Editörler), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya*. (ss. 11-25). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Gherardi, S. (2009). Community of practice or practices of a community. In S. J. Armstrong & C. V. Fukami (Eds.), *The sage handbook of management learning, education, and development* (pp. 514–530). London: SAGE Publications Ltd.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoglu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Goldenberg, S. R. & Wekerle, G. (1972). From utopia to total institution in a single generation: The Kibbutz and the Bruderhof. *International Review of Modern Sociology*, 2(2), 224-232.
- Goodyear, V. A., Casey, A., & Kirk, D. (2014). Tweet me, message me, like me: Using social media to facilitate pedagogical change within an emerging community of practice. *Sport, Education and Society*, 19, 927-943.
- Göçer, M. C. ve Özbek, Ç. (2020). İşyeri Demokrasisi Kavramı Üzerine Düşünmek: Bir Pratik Olarak İşyeri Demokrasisi ve Ovacık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 18(72), 10-29.
- Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (Yapımcı), Yanık Emiroğlu, N. (Yönetmen (2022). *İzmir Kooperatif Hareketi: 50. Yılında Gödençe* [Belgesel].
- Gökalp Yılmaz, G. (2020). Goffman'ın Total Kurumlarına Bir Örnek Olarak Kibbutzlar ve Değişen Denetleme Biçimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 125-136.
- Gökçe, N. (2023). *Bir Uygulama Topluluğu Olarak Zeyniler Çalığı Kadınlar Tarımsal Kalkınma Kooperatifi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Guinnane, T. W. (2001). Cooperatives as information machines: German rural credit cooperatives, 1883-1914. *The Journal of Economic History*. 61(2), 366-389
- Günay, C. A. (2019). Köy Öğretmen Okullarının Osmanlı'daki Kökleri. *Takvim-i Vekayi*, 7(2), 1-22.
- Güner, P. ve Uygun, T. (2016). Yaratıcı Drama Sınıflarındaki Öğrenmelerin Uygulama Topluluklarıyla İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 557-576.
- Güriz, A. (2018). *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Greeno, J. G. (1997). Theories and practices of thinking and learning to think. *American Journal of Education*, 106(1), 85-126.
- Griffin, M. M. (1995). You can't get from here: Situated learning, transfer, and map skills. *Contemporary Educational Psychology*. 20(1), 65-87.
- Griffin, P. & Cole, M. (1984). Current activity for the future: The Zo-ped. In B. Rogoff & J. V. Wertsch (Eds.) *Children's learning in the zone of proximal development (New Directions for Child & Adolescent Development no:23)*. San Francisco: Jossey Bass.
- Gülçubuk, B. (2007). *Kalkınma Stratejileri Açısından Tarımda Tabana Dayalı Kooperatif Örgütlenmesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri*. Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu (ss. 129-139). Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.

- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer Eroğlu, D., Kan, M., ve Kepoğlu, A., (2010). *Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri*. Agricultural Engineering VII. Technical Congress (ss. 1200-1213). Ankara.
- Haupt, G. ve Dumont, P. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler* (T. Artunkul, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hazar, N. (1990). *Kooperatifçilik Tarihi*. Ankara: Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları.
- Hemphill, D., & Leskowitz, S. (2013). DIY activists: Communities of practice, cultural dialogism, and radical knowledge sharing. *Adult Education Quarterly*, 63(1), 57-77.
- Holyoake, G. J. (1893). *The history of Rochdale Pioneers*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Hung, D. & Wong, A. (2000). Activity theory as a framework for project work in learning environments. *Educational Technology*, 40(2), 33-37.
- Hung, D. & Chen, D. V. (2001). Situated cognition, Vygotskian thought and learning from the communities of practice perspective: Implications for the design of web-based e-learning. *Educational Media International*, 38(1), 3-12.
- Illeris, K. (2014). Transformative learning and identity. *Journal of Transformative Education*, 12(2), 148-163.
- Illeris, K. (2019). Öğrenmeye Kapsamlı Bir Bakış (E. Ata, Çev.). *Yetişkin Eğitimi Dergisi*, 2(2-3), 216-234.
- Ingram, J., Maye, D., Kirwan, J., Curry, N., & Kubinakova, K. (2014). Learning in the permaculture community of practice in England: An analysis of the relationship between core practices and boundary processes. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 20(3), 275-290.
- International Co-operative Alliance (2018, 22 Ekim). *World cooperative monitor / Exploring the cooperative economy report 2018*. Erişim adresi: <https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2018-web-803416144.pdf>
- International Co-operative Alliance (2019, 23 Ocak). *World cooperative monitor / Exploring the cooperative economy report 2019*. Erişim adresi: <https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2019-final-1671449250.pdf>
- International Co-operative Alliance (2019). *Facts and figures*. Erişim adresi: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures>

- International Co-operative Alliance (2020, 20 Ocak). *World cooperative monitor / Exploring the cooperative economy report 2020*. Erişim adresi: <https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2020web-final-1083463041.pdf>
- International Co-operative Alliance (2020, Şubat). *What is a cooperative?* Erişim adresi: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>
- International Labour Office (2018, 10-19 Ekim). *Guidelines concerning statistics of cooperatives*. Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_648558.pdf
- International Labour Office (2020, Şubat). *Cooperatives*. Erişim adresi: <https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/lang--en/index.htm>
- İleri, S. N. (1935). *Kooperativler*. İstanbul: İstanbul Yüksek İhtisas ve Ticaret Mektebi Talebe Cemiyeti Neşriyatı, 77.
- Jarvis, P. (1983). *Adult and continuing education: Theory and practice*. London: Croom Helm.
- Jarvis, P. (1987). *Adult learning in the social context*. New York: Croom Helm.
- Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning: Theory and practice*. London: Routledge.
- Jarvis, P. (2012). *Adult learning in the social context*. London & New York: Routledge-Taylor & Francis Group.
- Jarvis, P. (2016). Sosyal Bağlamda Öğrenme. (Çev. E. Bağcı ve M. Aksarı). *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14(54), 220-238. (Orijinal çalışmanın yayın tarihi 2004)
- Johansen, D. H. (1991). Objectivism versus constructivism: Do we need a new philosophical paradigm? *Educational Technology Research and Development*, 39 (3), 5-14.
- Kaderli, Z. (2008). Deli Orman'ın Aydoğdu Köyünde Meci/İmece. *Türkbilig*. 16, 90-112.
- Kapucu, N. ve Erkoç, Ç. S. (2012). Uygulama Topluluğu Olarak Sınıflar: İletişim Ağına Sahip Ortamda Öğrenmeyi Planlama ve Kolaylaştırma, *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 116-135.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2018). *Bildiğimiz Tarımın Sonu / Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kınıklı, F., Çıkıkçı, C., Yercan, M. ve İnce, Y. E. (2017). Ortakların Kooperatif Hizmetlerinden Yararlanma Olanakları ve Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi: İzmir İli Gödense Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(Özel Sayı), 303-320.
- Kim, M., & Cavas, B. (2013). Legitimate peripheral participation of pre-service science teachers: Collaborative reflections in an online community of practice, Twitter. *Science Education International*, 24, 306–323.
- Kim, Y. S. & Merriam, S. B. (2010). Situated learning and identity development in a Korean older adults' computer classroom. *Adult Education Quarterly*, 60(5), 438-455.
- Knowles, M. S. (1970). *The modern practice of adult education: Androgogy versus pedagogy*. New York: New York Association Press.
- Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in action. Applying modern principles of adult education*. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Knowles, M. S. (1996). *Yetişkin Öğrenenler: Göz Ardı Edilen Bir Kesim*. (S. Ayhan, Çev.). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kocabaş, K. (2019, 12 Şubat). Köy Enstitüleri ve Kooperatifçilik. *Muğla Devrim Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.mugladevrim.com.tr/kose-yazarlari/prof-dr-kemalkocabas/koy-enstituleri-ve-kooperatifcilik>
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the source of learning and development*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Köklü, N. (1994). Örnek Olay Çalışma Metotları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 771-779.
- Köne, A. Ç. (2020, 25 Şubat). Toplumsal ve Ekonomik Krizlere Karşı Kooperatifler. T24. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/k24/yazi/toplumsal-ve-ekonomik-krizlere-karsi-kooperatifler,2557>
- Krzywoszynska, A. (2019). Making knowledge and meaning in communities of practice: What role may science play? The case of sustainable soil management in England. *Soil Use and Management*, 35(1), 160-168.
- Kurtuluş, Ö. (2018, 20 Ağustos). Kooperatifçilikte İyi Örnekler: Yerel Kalkınmada Preston ve İzmir Modeli. *Demokrat Haber*. Erişim adresi: <https://www.demokrathaber.org/yerel-kalkinmada-preston-ve-izmir-modeli-makale,10111.html>
- Laidlaw, A. F. (1962). *Training and extension in the co-operative movement: A guide for fieldmen and extension workers*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- Lave, J. (1988). *Cognition in practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lave, J. & Wenger, E. (2001). Legitimate peripheral participation in communities of practice. In J. Clarke, A. Hanson, R. Harrison & F. Reeve (Eds.) *Supporting lifelong learning*. London: Routledge.
- Leadbeater, C. (1997). *A piece of the action: Employee ownership, equity pay and the rise of the knowledge economy*. London: Demos.
- Leedy, P. D., & Ormrod, J. E. (2005). *Practical research, planning and design*. Upper Saddle River, NJ: Practice Hall.
- Lenin, V. İ. (1992). *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi* (M. Erdost, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Lewin, M. (2008). *Sovyet Yüzyılı*. (R. Akman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Livingstone, D. W. (2001). *Adults' informal learning: Definitions, findings, gaps and future research*. Toronto: NALL (New Approaches to Lifelong Learning).
- Loeng, S. (2017). Alexander Kapp–The first known user of the andragogy concept. *International Journal of Lifelong Education*, 36(6), 629–643.
- Marsick, V. J. & Watkins, K. (1990). *Informal and incidental learning in the workplace*. London and New York: Routledge.
- Marsick, V. J. & Watkins, K. E. (2001). Informal and incidental learning. *New Directions for Adult & Continuing Education*. 89, 25-34.
- Martin, R. B., Donolo, D. S., & Cugini, A. (2020). Community of practice and green learning. The case of a Permaculture Art Cooperative. *COODES*, 8(2), 263-281.
- Marx, K. (2003). *Yabancılaşma*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011). Özel Mülkiyet ve Komünizm. (K. Somer, Çev.) *1844 El Yazmaları*. Ankara: Sol Yayınları.
- Maturana, H. R. & Varela, F. J. (1987) *The tree of knowledge: The biological roots of human understanding*. Boston: Shambhala Publications.
- Mayo, P. (2009). The 'competence' discourse in education and the struggle for social agency and critical citizenship. *International Journal of Educational Policies*. 3(2), 5-16.
- Mayo, P. (2011). *Gramsci, Freire ve Yetişkin Eğitimi / Dönüştürücü Eylem Fırsatları* (A. Duman, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Mayo, P. (2018). Radar Altı Uçmak? Yetişkin Eğitiminde Eleştirel Yaklaşımlar (Çev. F. Sayılan ve Ş. E. Bağcı). *Yetişkin Eğitimi Dergisi*. 1(1), 145-162. (2009).

- Mazzarol, T., Soutar, G. N., Reboud, S. & Clark, D. (2022). Customer versus member engagement: Does mutuality matter?. *Journal of Co-operative Organization and Management*, 10(1), 2-10.
- McCarthy, M. (2016). Experiential learning theory: From theory to practice. *Journal of Business & Economics Research*, 14(3), 91–100.
- McLellan, H. (1996). *Situated learning perspectives*. New Jersey: Educational Technology Publications.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education a qualitative approach*. Jossey-Bass Publishers, USA.
- Merriam, S. B., Courtenay, B. & Baumgartner, L. (2003). On becoming a witch: Learning in a marginalized community of practice. *Adult Education Quarterly*, 53(3), 170-188.
- Merriam, S. B. & Baumgartner, L. M. (2020). *Learning in adulthood / A comprehensive guide*. New Jersey: Jossey-Bass Inc.
- Merriam, S. B. (2008). Adult learning theory for the twenty-first century. *New Direction for Adult & Continuing Education / Third Update on Adult Learning Theory*, 119, 93-98.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2013). Yetişkin Öğrenme Kuramının Değişen Manzarası (G. Güvercin ve O. Seçkin, Çev.). A. Yıldız ve M. Uysal (Der.), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya*. (ss. 105-126). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Metintaş, M. Y. ve Kayıran, M. (2016). 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 33-82.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (2000). Learning to think like an adult. In J. Mezirow & Associates (Eds.) *Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress* (pp. 3-33). San Francisco: Jossey-Bass,
- Miser, R. (1999). Kalkınma, Toplum Kalkınması Yöntemi ve İnsanın Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 32(1), 101-112.
- Mori, P. A. (2014), Community and cooperation: The evolution of cooperatives towards new models of citizens' democratic participation in public services provision. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85, 327-352.

- Munoz, M. D. & Munoz, M. A. (1998). *John Dewey on democracy, education, experience, and communication: Implications for adult education in developing democratic organizations*. (Yayınlanmamış çalışma) Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED464262>
- Mülâyim, Z. G. (2019). *Kooperatifçilik*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Neugarten, B. L. (1976). Adaptation and the life cycle. *The Counseling Psychologist*, 6(1), 16–20.
- Nohl, A. M. (2021). Dönüştürücü Öğrenmenin Evreleri ve Biyografik Kaynakları. M. Uysal, A. Yıldız, Ş. E. Bağcı ve N. Korkmaz (Editörler), *Fevziye Sayılan'a Armağan* (ss. 79-100). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Novkovic, S. (2008). Defining the co-operative difference. *Journal of Socio-Economics*, 37(6), 2168–2177.
- OECD (2008). *1990'dan Günümüze Tarımın Çevre Performansı Raporu: Türkiye Bölümü*. Erişim adresi: <http://www.oecd.org/turkey/40808023.pdf>
- Ojalvo, D. (2011). Ulus-devlet Perspektifinde İsrail'in Sosyalist ve Komünalist Kibutz Deneyimi. *Dipnot Dergisi*, 6, 177-202.
- Okçabol, R. (2006). *Halk Eğitim (Yetişkin Eğitimi)*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Okçabol, R. (2013). Aktif Demokratik Yurttaşlık. A. Yıldız ve M. Uysal (Editörler), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya*. (ss. 287-317). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Ökçün, A. G. (1981). *Türkiye İktisat Kongresi 1923 / İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Öngel, F. S. ve Yıldırım, U. D. (2019). *Krize Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Örs, F. H. (1978). Dünya Kooperatifçilik Günü. *Kooperatifçilik: Üç Aylık Kooperatif İncelemeler Dergisi*, 42, 3-13.
- Özdemir, G., Keskin, G. ve Özüdoğru, H. (2011). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Tarımsal Kooperatiflerin Önemi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 101-113.
- Özkaya, T. (2021). Tarımsal Kooperatiflerin Otonomi Yolunda Uzun Yürüyüşü: Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği. *Meltem*, 10, 24-43.
- Parnell, E. (2001). *The role of cooperatives and other self-help organizations in crisis resolution and socio-economic recovery*. Geneva: International Labour Office.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.

- Polletta, F. & Jasper, J. M. (2001). Collective identity and social movements. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 283–305.
- Punch, K. F. (2005). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches*. London: Sage Publications Ltd.
- Resnick, L. (1987). Learning in school and out. *Educational Researcher*. 16(9), 13-20.
- Riyadi, A., Bafadal, İ., Burhanuddin, B. & Timan, A. (2023). Instructional leadership, differentiated instruction, community of practice, and student wellbeing: Based on the perspective of the principal strengthening training policy. *Pedagogika*, 149(1), 5-34.
- Rubenson, K. (2011). The field of adult education: An overview. In K. Rubenson (Ed.), *Adult learning and education* (pp. 3-13). Oxford: Elsevier Ltd.
- Russell, R., Hanneman R. & Getz S. (2011). The transformation of Kibbutzism. *Israeli Studies*, 16(2), 109-126.
- Saner, G., Uçar, K. ve Ağır, H. B. (2012, Eylül). *Kırsal Kalkınmada Kooperatifçiliğin Rolü “İzmir-Seferihisar Gödençe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi” Örneği*. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Konya.
- Sauser, W. I. (2008). Sustaining employee owned companies: Seven recommendations. *Journal of Business Ethics*, 84, 151-164.
- Sayılan, F. (2008). Jack Mezirow ve Dönüştürücü Öğrenme Kuramı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 40. Yıl Özel Sayısı. 41, 299-316.
- Sayılan, F. (2013). Küreselleşme ve Yetişkin Eğitimi. A. Yıldız ve M. Uysal (Editörler), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya*, (ss. 255-272). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Schirber, M. E. (1945). Cooperatives and the problem of poverty. *The American Catholic Sociological Review*, 6(1), 13-22.
- Schugurensky, D. (2000). The forms of informal learning: Towards a conceptualization of the field. *NALL Working Paper*, 19, 1-8.
- Schugurensky, D. (2002). Transformative learning and transformative politics. In E. O’Sullivan, A. Morrell & M. A. O’Connor (Eds.), *Expanding the boundaries of transformative learning / Essays on theory and praxis* (pp. 59-76). New York: Palgrave Macmillan.
- Schunk, D. H. (2011). *Öğrenme Teorileri / Eğitimsel Bir Bakışla* (M. Şahin, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Seda-Irizarry, I. J. (2011). Crisis, class, and cooperatives: Some comments on the United Steelworkers–Mondragón Alliance. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 23(3), 374-383.

- Semerci, A. (2015). Türkiye’de Çiftçi Örgütleri: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 84-94.
- Shuell, T. J. (1986). Cognitive conception of learning. *Review of Educational Research*, 56, 411-436.
- Sına, Z. ve Soyer, S. (1998). Sosyolojik Açıdan Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler. *Amme İdare Dergisi*. 31(3), 103-117.
- Simion, K. (2016). *Qualitative and quantitative approaches to rule of law research / Practitioner’s guide*. Washington: INPROL—International Network to Promote the Rule of Law.
- Snyder, W. M., & Wenger, E. (2010). Our world as a learning system: A communities-of-practice approach. In C. Blackmore (Ed.), *Social learning systems and communities of practice* (pp. 107-124). London: Springer.
- Spiro, M. E. (1975). *Kibbutz: Venture in utopia*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sumsion, J., & Patterson, C. (2004). The emergence of community in a preservice teacher education program. *Teaching and Teacher Education*, 20, 621–635.
- Şahin, A., Cankurt, M., Günden, C., Miran, B. ve Meral, Y. (2013). Türkiye’de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde; Ortak–Kooperatif İlişkileri. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 16(2), 21-33.
- Şahin, Ç. E. (2018). Türkiye Tarımında Kooperatifçilik Alternatifini Yeniden Düşünmek. *Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(2), 59-76.
- Şahin, Ç. E. (2019). Türkiye Tarımının Güncel Sorunlarının Çözümünde Kooperatifler Bir Model Olabilir mi? Fırsatlar ve Handikaplar Üzerine Düşünceler. F. S. Öngel ve U. D. Yıldırım (Editörler) *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*. (ss. 79-117). İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Taluğ, C. (1981). *Atatürk ve Kooperatifçilik*. Ankara: Yol-Koop Yayınları No:6
- Tan, S. ve Karaönder, İ. (2013). Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 87-94.
- Taşlıgil, N. ve Şahin, G. (2012). Kolektif İşletme Tiplerine Tipik Bir Örnek: Kibbutzlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 213-229.
- Thomson, A., Barnard, S. H., Hassan, T. M. & Dainty, A. (2022). Can a community of practice foster institutional change for gender equality? Conceptualising ‘Community of Political Practice’. In R. Palmen & J. Müller (Eds.), *A Community of practice approach to improving gender equality in research* (pp. 25-43). London: Routledge

- Tonguç, İ. H. (1952). *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*. İstanbul: Osmanbey Mat. T. L. Ş.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Topuz, B. K., Bozoğlu, M. ve Başer, U. (2017). Güncel Gelişmeler Kapsamında Türkiye’deki Çiftçi Örgütlerine Yönelik Mevzuatın Değerlendirilmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52, 140-161.
- Topuz, H. (2011). *Taif’te Ölüm*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Toros, T. (2020, 23 Mart). Dünya Kooperatifçilerini Tanıtıyoruz. *Taha Toros Arşivi*. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/38326645.pdf>
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜİK (2020). *İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı*. Erişim adresi: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2263
- Turan, M. (2011). SSCB’de Toprak Mülkiyeti. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66(3), 307-332.
- Tusting, K. & Barton, D. (2021). *Öğrenme Kuramları ve Yetişkin Öğrenme Modelleri Üzerine Kısa Bir İnceleme* (A. Yıldız ve A. Demirli, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları. (2006).
- Türk Dil Kurumu (2020). *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Belediyeler Birliği (TBB), (2014). *6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanuna İlişkin Rehber*. Erişim adresi: https://www.tbb.gov.tr/storage/userfiles/rehber_ve_bilgi_notlari/6360_torba_personel_rehber.pdf
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2017, Mayıs). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016*. Erişim Adresi: <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (2020, 29 Şubat). *Tarımsal Örgütlenme Tablosu*. Erişim Adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020, 30 Kasım). *Gayrisafi Yurtiçi Hasıla’da Zincirlenmiş Hacim Olarak TARIM ve TÜRKİYE*. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Veriler/GSYH.pdf>
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020, 11 Aralık). *Kırsal Kalkınma Projeleri*. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Kirsal-Kalkinma/Projeler>

- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2023, Şubat). *2022 İdare Faaliyet Raporu*. Erişim adresi:
https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/TOB%202022%20YILI%20I%CC%87DARE%20FAALI%CC%87YE T%20RAPORU.pdf
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2019, 2 Ağustos). *Türkiye’de Kooperatifçilik*. Erişim Adresi:
<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2019, 1 Ağustos). *Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Sayıları*. Erişim Adresi:
<https://ticaret.gov.tr/data/5d43d82d13b876433065528e/TurkiyeGeneliKoopVeBirlikDagilimi%202018.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021, 18 Haziran). *Türkiye’de Kooperatifçilik*. Erişim Adresi:
<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik>
- United Nations (UN), (2012). *International year of cooperatives*. Erişim adresi:
<https://www.un.org/en/events/coopsyear/>
- Usher, R., Bryant, I., & Johnston, R. (1997). *Adult education and the postmodern challenge*. London: Routledge.
- Ünlühisarcıklı, Ö. (2022). Adult learning theory and VPL. In E. Anslinger, B. L. Husted, F. Laudenbach, A. Lis, Ö. Ünlühisarcıklı (Eds.) *Dimensions of validation of prior learning in Europe / Empirical insights from Denmark, Poland, Turkey and Germany* (pp. 97-109). Bielefeld: wbv Publishing.
- Üstün, Y. ve Hak, İ. (2020). *Kooperatiflerin Vergisel Boyutu*. İstanbul: İSMMMO Yayınları.
- Van Noy, M., James, H. & Bedley, C. (2016). *Reconceptualizing learning: A review of the literature on informal learning*. New Jersey. Rutgers Education and Employment and Research Center.
- Varlık, M. B. (1980). 1930-1940 Yılları Arasında Türkiye’de Tarımsal Kooperatifler Üzerine Bir Deneme. *Ekonomik Yaklaşım*. 1(3), 101-133.
- Vieta, M. (2014). Learning in struggle: Argentina’s New Worker Cooperatives as transformative learning organizations. *Industrial Relations*, 69(1), 186-218.
- Volin, B. M. (2004). *Sovyet Ülkesinde Sosyalizmin Zaferi İçin (1917-1947)* (İ. Okçuoğlu, Çev.). İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Vygotsky, L. S. (1956). *Selected psychological investigations*. Moscow: Akad Ped Nauk RSFSR.
- Yasa, İ. (1972). Kibbutz’un Toplumsal İdeolojisi ve Yapısı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27(4), 9-15.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. D. (2017). Tarımda Alternatif Kamusalılığın Olanakları: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*. 2, 50-67.
- Yıldırım, U. D. (2019). Belediyeler ve Kooperatifler Ekseninde Türkiye Tarımında Alternatif Kamusalılık Deneyimleri; Olanaklar ve Sınırlar. F. S. Öngel ve U. D. Yıldırım (Der.) *Krizle Karşı Kooperatifler Deneyimler, Tartışmalar, Alternatifler*. (ss. 25-79). İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Yıldırım Kocabaş, Ö. (2003). Türkiye’de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*. 8(1-2), 15-24.
- Yıldırım Kocabaş, Ö. (2011). Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu. *20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi*, (ss.39-86). Ankara.
- Yıldız, A. (2021). Önsöz (A. Yıldız ve A. Demirli, Çev.) K. Tusting ve D. Barton (Yaz.), *Öğrenme Kuramları ve Yetişkin Öğrenme Modelleri Üzerine Kısa Bir İnceleme* (ss. 5-11). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Yılğör, A. G. (2019, 30 Eylül). Umarım Kooperatifçilik Bir Moda Akımına Dönüşmez. *Bianet*. Erişim Adresi: <http://m.bianet.org/bianet/ekonomi/213707-umarim-kooperatifcilik-bir-moda-akimina-donusmez>
- Yılmaz, R. K. (2013). Alternatif Kamusalın Politik Ekonomisi: Teorik Bir Tartışma “Genel Olarak Sermaye”den “Genel Olarak Birliğe”. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*. 30-31, 257-274.
- Yiğiter, M. (1964). Ege’de Kooperatifçiliğin Doğuşu. (Anonim) *Yüzüncü Yılda Tarım Kooperatifçiliğimiz* (ss.75-90). İstanbul: Ziraat Bankası Yayınları
- Yin, R. K. (2002). *Case study research: Design and method*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- Yonge, G. D. (1985). Andragogy and pedagogy: Two ways of accompaniment. *Adult Education Quarterly*, 35(3), 160-167.
- Zadil, E. (1969). Kooperatifçilik ve Raiffeisen. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 20, 115-150.
- Quarter, J. (2000). The social economy and the neo-conservative agenda. In J. M. Fontan & E. Shragge (Ed.) *Social economy. International debates and perspectives*, (pp.. 54-66) Montréal: Black Rose Books.
- Quarter, J. & Midha, H. (2001). *Informal learning processes in a Worker Co-Operative*. Toronto: The Research Network on New Approaches to Lifelong Learning (NALL) Working Paper, 37.

Quarter, J., Mook, L. & Armstrong, A. (2009). *Understanding the social Economy: A Canadian perspective*. Toronto: University of Toronto Press.

Wegren, S. K. (2008). The limits of land reform in Russia. *Problems of post-communism*. 55(2), 14-24.

Wenger, E. (1998). Communities of practice: Learning as a social system. *Systems Thinker*, 9(5), 2-3.

Wenger, E., McDermott, R. & Snyder, W. M. (2002). *Cultivating communities of practice: A guide to managing knowledge*. Cambridge: Harvard Business Press.

EK 1. Soru Kağıdı

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KOMİSYONU
BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Araştırmanın Adı: Tarımsal Kooperatiflerde Durumsal Öğrenme

Sayın Katılımcı,

Sizi ankete dayalı bir araştırma çalışmasına davet ediyoruz. Çalışmaya katılıp katılmama kararı tamamen size aittir. Katılmak isteyip istemediğinize karar vermeden önce araştırmanın neden yapıldığına ve anket formuna ilişkin bilgi almanız önemlidir. Lütfen aşağıdaki bilgileri dikkatlice okuyunuz. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu anket çalışmasına katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmama hakkına sahipsiniz. Anketi yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz biçiminde yorumlanacaktır. Araştırma için herhangi bir ücret ödenmeyecek ve talep edilmeyecektir. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Araştırmanın Amacı: Araştırma tarımsal kooperatiflerde katılma, öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini incelemektedir. Buna göre çiftçilerin kooperatife katılma nedenleri, kooperatifteki öğrenme deneyimleri ve kimlik gelişimleri değerlendirilecektir.

İzlenecek Yöntem ve İşlemler: Elinizdeki anket formu toplam 10 sorudan oluşmaktadır. Yukarıdaki bilgileri okuduktan sonra anket formundaki soruları yanıtlamaya gönüllü olmanız durumunda anketin doldurulma süreci başlayacaktır. Anket sorularını yanıtlamak için yaklaşık 5 dakikaya ihtiyacınız vardır. Lütfen sorular üzerine iyice düşünüp karar vermeden önce soruları yanıtlamayınız. Yanıtlamak istemediğiniz soruyu yanıtlamama hakkınız vardır.

Katılması Beklenen Gönüllü Sayısı: 150 kişi.

Araştırmanın Yapılacağı Yerler: Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Hopa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

“Yukarıda yer alan bilgiler okudum. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığımı kanıslındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanıdı. Araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.”

İmza-Tarih:

İmza-Tarih:

Araştırmacının Adı Soyadı: Ali Tansu Balcı

Tarih

Anket No:

Soru Kâğıdı

1. Yaşınız:
2. Doğduğunuz yer:
3. Şu anda ikamet ettiğiniz yer:
4. Bulduğunuz yerleşim yerinde kaç yıldır yaşıyorsunuz:
5. Cinsiyetiniz:
 - a. Kadın ()
 - b. Erkek ()
6. Eğitim durumunuz:
 - a. Okur-yazar değilim ()
 - b. Okur-yazarım ()
 - c. İlkokul ()
 - d. Ortaokul ()
 - e. Lise ()
 - f. Üniversite ()
 - g. Lisansüstü ()
7. Aylık gelir düzeyiniz nedir?
8. Geçmişte ya da halen yapmakta olduğunuz mesleğiniz:
9. Kaç yıldır çiftçilik yapmaktasınız?
10. Kaç yıldır kooperatife ortaklığınız bulunmaktadır?

EK 2. Görüşme Soruları

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KOMİSYONU
BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Araştırmanın Adı: Tarımsal Kooperatiflerde Durumsal Öğrenme

Sayın Katılımcı,

Sizi görüşmeye dayalı bir araştırma çalışmasına davet ediyoruz. Çalışmaya katılıp katılmama kararı tamamen size aittir. Katılmak isteyip istemediğinize karar vermeden önce araştırmanın neden yapıldığına ve görüşme formuna ilişkin bilgi almanız önemlidir. Lütfen aşağıdaki bilgileri dikkatlice okuyunuz. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmama hakkına sahipsiniz. Araştırma için herhangi bir ücret ödenmeyecek ve talep edilmeyecektir. Bu görüşmeden elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır.

Katılımınız teşekkür ederiz.

Araştırmanın Amacı: Araştırma tarımsal kooperatiflerde katılma, öğrenme ve kimlik geliştirme süreçlerini incelemektedir. Buna göre çiftçilerin kooperatife katılma nedenleri, kooperatifteki öğrenme deneyimleri ve kimlik gelişimleri değerlendirilecektir.

İzlenecek Yöntem ve İşlemler: Elinizdeki görüşme formu toplam 35 sorudan oluşmaktadır. Yukarıdaki bilgileri okuduktan sonra görüşme formundaki soruları yanıtlamaya gönüllü olmanız durumunda görüşme süreci başlayacaktır. Görüşme sorularını yanıtlamak için yaklaşık 1 saate ihtiyacınız vardır. Yanıtlamak istemediğiniz soruyu yanıtlamama hakkınız vardır. Görüşmeler ses cihazı aracılığıyla kayıt altına alınacaktır.

Katılması Beklenen Gönüllü Sayısı: 30 kişi.

Araştırmanın Yapılacağı Yerler: Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Hopa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi

“Yukarıda yer alan bilgiler okudum. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığımı kanıslıyorum. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı. Araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.”

İmza-Tarih:

İmza-Tarih:

Katılımcının Adı Soyadı:

Araştırmacının Adı Soyadı: Ali Tansu Balcı

Tarih:

Görüşme no:

Görüşme Formu 1
(Genel Bilgi Formu)

1. Yaşınız:
2. Doğum yeriniz:
3. Daha önce yaşadığınız yer:
4. Kaç yıldır buradasınız:
5. Ne sıklıkla şehre inersiniz:
6. Eğitim düzeyiniz:
7. Medeni durumunuz:
8. Çocuk sayınız:
9. Meslek ve çalışma geçmişiniz:
10. Ailenin ortalama aylık gelir:
11. Daha önce veya şu anda başka bir örgütlenme içerisinde yer aldınız mı:
12. Kooperatifteki pozisyonunuz (geçmişte-şimdi):
13. Kaç yıldır kooperatife ortaksınız:
14. Hangi ürünleri yetiştiriyorsunuz:
15. Arazinizin yüz ölçümü:
16. Arazi aileden kalma mı sonradan mı alındı:
17. Arazide işçi çalıştırma durumu:
18. Başka ne işlerle meşgulünüz:

Tarih:

Görüşme no:

Görüşme Formu 2

(Katılım)

1. Kooperatife katılma sürecinizden bahsedebilir misiniz?
Sonda: Kooperatife neden katıldınız?
Sonda: Kooperatife katılırken ki beklentileriniz nelerdi?
Sonda: Kooperatif ortak ve yöneticileri olan ilişkilerinizi nasıl değerlendirirsiniz?
2. Kooperatif size ne gibi olanaklar sunmaktadır?
Sonda: Ne tür olanaklar sunmasını isterdiniz?
Sonda: Bu olanaklar ihtiyaçlarınızı karşılıyor mu?
3. Kooperatifleşme sürecindeki temel ihtiyaçlarınız nelerdir?
Sonda: Bu ihtiyaçlar ne düzeyde giderildi?
Sonda: Daha önce bu ihtiyaçlarınızı nasıl gideriyordunuz?
4. Kooperatifleşme süreçlerinde ne tür sınırlılıklarla karşılaştınız?
Sonda: Bu sınırlılıklar nasıl aşıldı, aşılabılır?
Sonda: Bu sınırlılıkları aşmada kooperatifin ne gibi işlevleri oldu?
5. Genel olarak kooperatifin size sunduğu imkanlar nelerdir?
6. Size göre kooperatif ne demek?

Tarih:

Görüşme no:

Görüşme Formu 3
(Uygulamada Öğrenme)

1. Ürün yetiştirme, pazarlama, satış vb. alanlarda bilgi kaynaklarınız nelerdir?
Sonda: Bu bilgilere nasıl erişiyorsunuz?
Sonda: Başka ne gibi bilgilere ihtiyaç duyuyorsunuz?
2. Kooperatife katıldıktan sonra hayatınızda ne değişti?
Sonda: Gündelik ilişkilerinizde ne gibi değişiklikler oldu?
Sonda: Tarımsal alanda ne gibi değişiklikler oldu?
Sonda: Köy halkı ile ilişkilerinizde ne gibi değişiklikler oldu?
3. Ne tür eğitimlere ihtiyaç duyarsınız?
Sonda: Kooperatiflerden eğitim beklentileriniz nelerdir?
4. Şimdiye kadar kooperatif aracılığıyla aldığınız eğitimlerden bahsedebilir misiniz?
Sonda: Bu eğitimlerin size katkısını nasıl değerlendirirsiniz?
5. Genel olarak kooperatifleşme sürecinde eğitim ve öğrenme süreçlerini nasıl değerlendirirsiniz?
Sonda: Aldığınız eğitimlerden neler öğrendiniz?
Sonda: Eğitimlerin içerikleri ihtiyaçlarınızı ne derece karşıladı?
Sonda: Kooperatifin size sağladığı en önemli öğrenmeler nelerdir?

Tarih:

Görüşme no:

Görüşme Formu 5
(Kimlik Geliştirme)

1. Kooperatifin yaşamınızdaki yerini nasıl tanımlarsınız?
Sonda: Yaşamınızda nasıl bir değişim yarattı?
Sonda: Kooperatifle olan ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?
Sonda: Kooperatife katıldıktan sonra bölge halkı ile olan ilişkilerinizde bir değişiklik yaşandı mı?
2. Kooperatifin bireysel olarak size katkısını nasıl değerlendirirsiniz?
Sonda: Kooperatif ekonomik olarak size nasıl katkı bir sağlamaktadır?
Sonda: Kooperatif sosyal olarak size nasıl bir katkı sağlamaktadır?
Sonda: Kooperatifin toplumsal ilişkilerinize katkısı nedir?
3. Kooperatifin bölgeye olan katkısını nasıl değerlendirirsiniz?
Sonda: Köyde kooperatifin var olması köy halkına ne kazandırıyor, olmasa ne olurdu?
Sonda: Kooperatif köyün kalkınmasına nasıl bir etkide bulunuyor?
4. Genel olarak kooperatifin faaliyetlerinden memnun musunuz?
Sonda: Sizce kooperatifin eksik kaldığı yanlar neler?
Sonda: Kooperatifin daha iyi olması için neler yapılabilir?
5. Kooperatifte aldığınız eğitimlerin yaşamınıza katkısını nasıl değerlendirirsiniz?
6. Genel olarak kooperatif size ne öğretti, hayatınızda neleri değiştirdi?

EK 3. Gödense Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ile İlgili Görseller

Görsel 1 Kooperatifin Kuruluş Yılları

Görsel 2 Kooperatif Fabrikasında Tarhana Yapımı

Görsel 3 Kooperatif Kütüphanesi

Görsel 4 Kooperatif Kafeteryası

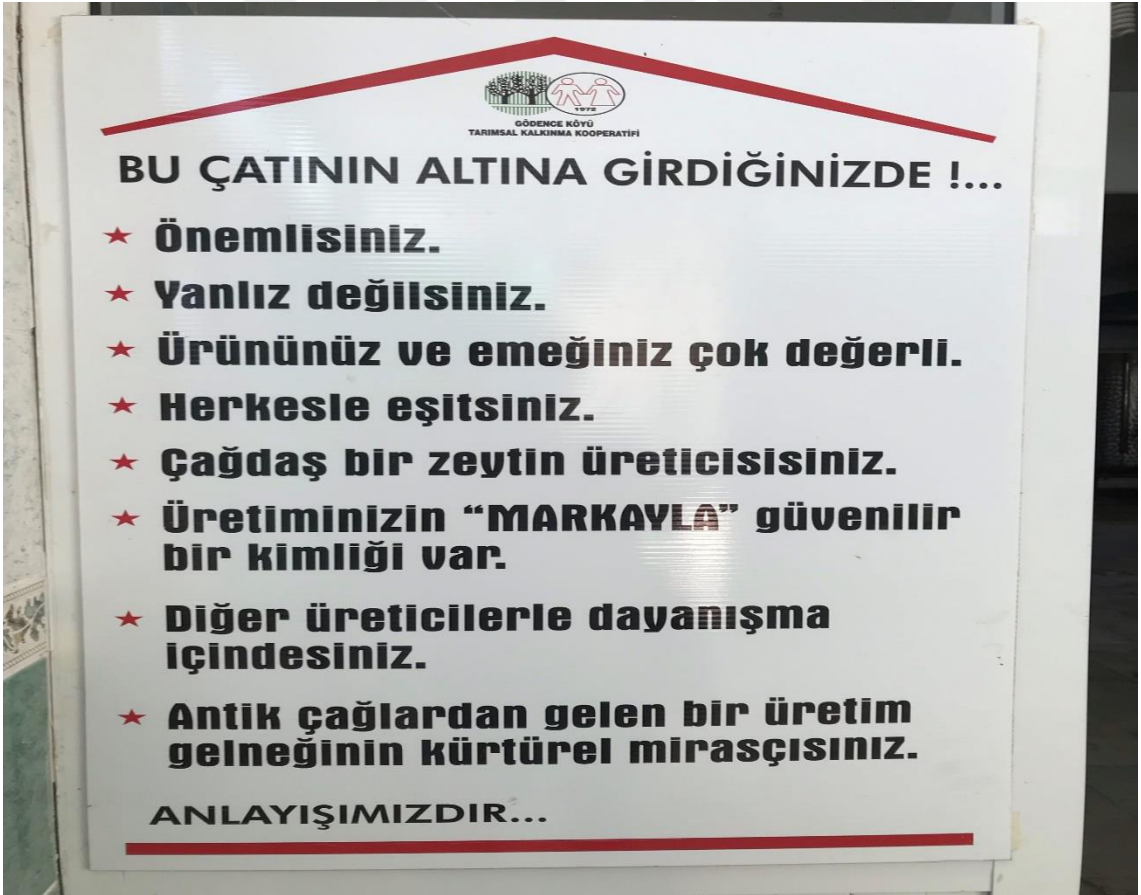
Görsel 5 Kooperatif Bakkalı

Görsel 6 Kooperatif Fabrikası

Görsel 7 Köy Meydanı

Görsel 8 Tarım Arazileri

Görsel 9 Saha Çalışması

Görsel 10 Köye Dair Diğer Görseller

EK 4. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 28/01/2021

Toplantı Sayısı : 2

Karar Sayısı : 15

15-Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencisi **Ali Tansu Balcı**'nın "Bir Öğrenme Ortamı Olarak Tarımsal Kooperatiflerde Toplumsal Dönüşüm ve Bireysel Güçlenme" başlıklı "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencisi **Ali Tansu Balcı**'nın "Bir Öğrenme Ortamı Olarak Tarımsal Kooperatiflerde Toplumsal Dönüşüm ve Bireysel Güçlenme" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Uygulama Topluluğu Olarak Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde Öğrenme Deneyimleri” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihal Tespit Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Yedi sözcükten daha az olan benzeşmeler” (2) “Kaynaklar” (3) “Doğrudan alıntılar” ve (4) “Lisansüstü tezim ile ilgili yapmış olduğum kendi yayınlarım ve yararlandığım mevzuat metinleri gibi kaynaklar” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 06.07.2023
Gönderim Numarası	: 2127177391
Sayfa Sayısı	: 151
Sözcük Sayısı	: 43,984
Karakter Sayısı	: 321,079
Benzerlik Oranı	: % 5
Savunma Tarihi	: 14.06.2023

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı’na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10’dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Ali Tansu Balcı

Tarih: 06.07.2023

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Ali Tansu Balcı

E-Posta Adresi :

İş Deneyimi :

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Öğr. Gör.	Avrasya Üniversitesi	2016-2019
Öğr. Gör.	Maltepe Üniversitesi (Yarı-zamanlı)	2020-2021

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Sınıf Öğretmenliği	Dokuz Eylül Üniversitesi	2008-2012
Yüksek Lisans	Sınıf Öğretmenliği	Dokuz Eylül Üniversitesi	2013-2016
Doktora	Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi	Ankara Üniversitesi	2017-2023

Yayınlar:

Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

Balcı Ali Tansu, Kocabaş Ayfer (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılım Düzeyleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(1), 53-68. doi: 10.17244/eku.638268

Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

Balcı Ali Tansu, Kocabaş Ayfer, Konter Erkut, Avşar Yusuf (2021). Öğretmen Adaylarının Spor Cesaretlerine Göre Eleştirel Düşünme Eğilimleri. *Yetişkin Eğitimi Dergisi*, 3(5-6), 5-27.

Yazılan kitaplar veya kitaplarda bölümler

Yıldız Ahmet, Korkmaz Nurcan, Uysal Meral, Demirli Aynur, Öngel Murat, Kaymak Murat, Balcı Ali Tansu (2023). *Öğretmenlik Meslek Kanunu ve Kariyer Basamakları*. Ankara: Eğitim-İş Yayınları.

- Balcı Ali Tansu (2022). Köy Enstitüleri, Yerel Önderler ve Kooperatifçilik. A. Yıldız (Ed.) *Akademide 40 Yıl: Prof. Dr. Meral Uysal'a Armağan*, s. 43-55. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Balcı Ali Tansu (2022). Eğitim Bilimlerinin Varlık Sorunu: Özerklik Ne İşe Yarar? S. Özsoy, E. Küçük, G. Aslan ve H. Buyruk (Der.). *Eğitim Bilimlerinin Kassandra'sı / Işıl Ünal İçin Yazılar*, s. 99-109. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Balcı Ali Tansu (2022). Rethinking Social Transformation From Informal Learning to Political Learning in The Covid-19 Pandemic. F. Mızıkacı ve E. Ata (Ed.). *Critical Pedagogy and the Covid-19 Pandemic: Keeping Communities Together in Times of Crisis*, s. 223-233. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Balcı Ali Tansu (2021). Küreselleşme Çağında Yaşam Boyu "Eğitim"den Yaşam Boyu "Öğrenme"ye. M. Uysal, A. Yıldız, Ş. E. Bağcı ve N. Korkmaz (Ed.). *Fevziye Sayılan'a Armağan*, s. 51-61. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler

- Balcı Ali Tansu, Boz Hayat, Kırkayak Buse (2019). Yaşlı Torun İlişkisi: İçerik, Sorun ve Beklentiler. V. *International Eurasian Educational Research Congress*, Ankara.
- Balcı Ali Tansu, Gahramanova Kamala (2018). Okul Öncesi Çocukların Gelişiminde Çokkültürlülüğün Önemi. 2. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, Mardin.
- Balcı Ali Tansu, Kocabaş Ayfer (2018). Türkiye’de Eleştirel Düşünme Üzerine Yapılan Doktora Tezlerinin İçerik Analizi. V. *International Eurasian Educational Research Congress*, Antalya.
- Balcı Ali Tansu, Kocabaş Ayfer (2017). The Participation of Level of the Graduates of Village Institutes, Classroom Teachers and Candidate Classroom Teachers to the Principles of Critical Pedagogy. 5. *International Curriculum and Instruction Congress*, Antalya.
- Balcı Ali Tansu, Kocabaş Ayfer (2016). Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Pedagoji İlkelerine Katılımları. 4. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi*, Diyarbakır.
- Balcı Ali Tansu, Kocabaş Ayfer (2016). Eleştirel Pedagoji ve Türkiye’de Eleştirel Pedagoji Algısı. 15. *Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Muğla.
- Kocabaş Ayfer, Balcı Ali Tansu, Erbil Deniz Gökçe, Erdoğan Fatma (2015). Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Pedagoji İlkeleri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. 14. *Uluslararası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Bartın.
- Konter Erkut, Balcı Ali Tansu (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Beden Eğitimi Oyun ve Spor Katılımlarına Göre Cesaretleri ve Kendilerini Tanımlama Algıları. 14. *Uluslararası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Bartın.